

Anadolu Strateji Dergisi

Journal of Anadolu Strategy

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Cilt / Volume: 6 Sayı / Number: 1

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

2024 – Eskişehir

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL**
Owner: **On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL**

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Yayın Hayatında 2019 yılında başlayan ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ (ASD) Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 defa yayınlanan hakemli akademik bir dergidir.

Anadolu Strateji Dergisi, Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ANASAM) bünyesinde çıkarılan bir yayındır.

Anadolu Strateji Dergisinde Türkiye'nin ve diğer ülkelerin küresel ve bölgesel alanda oynadıkları stratejik rollerini, bölgesel, ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerini kapsayan siyasi, iktisadi, hukuki, tarihi, kültürel, sosyolojik, jeopolitik, stratejik ve güvenlik yapısına yönelik yüksek kaliteli özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştiriler yayımlanabilir.

Anadolu Strateji Dergisi Türkçe ve İngilizce yazılmış araştırma makalesi, derleme ve kitap yorumları türünden metinleri, derginin yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)'a aittir. ANASAM-ASD online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Journal of Anadolu Strategy (ASD) which has been started in 2019, is a peer-reviewed academic journal that will be published 2 times a year in Jun and December.

Journal of Anadolu Strategy is a publication published by Anadolu University Strategic Research Center (ANASAM).

High quality original and qualified articles, book presentation and reviews which towards political, economic, legal, historical, cultural, sociological, geopolitical, strategic and security structure of Turkey and other countries and also covering strategic roles they play in regional and global areas, can be published in the Journal of Anadolu Strategy.

Journal of Anadolu Strategy accepts and publishes texts such as research articles, reviews and book comments written in Turkish and English, provided that the journal is prepared in accordance with the journal's writing guidelines. Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible. The Journal of Anadolu Strategy is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

Anadol Strateji Dergisi'nde yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in Journal of Anadolu Strategy.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Anadolu Strateji Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL**
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL

Görsel Tasarım ve Dizgi/Graphic Design & Typeset:
Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Eser GEMİCİ

posta/e-mail: esergemici@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Serhat KOCA

e-posta/e-mail: serhatkoca@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Kürşad Emrah YILDIRIM

e-posta/e-mail: keyildirim@anadolu.edu.tr

Hüseyin YELTİN

e-posta/e-mail: huseyinyeltin@gmail.com

Teknik Editör / Technical Editor

Arş. Gör. Dr. İsmail KAPLAN

e-posta/e-mail: ismailkaplan@anadolu.edu.tr

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ** - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER - İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Erol KUTLU - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK - Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Halim KAZAN - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK - İstanbul Kent Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan AKDEMİR - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ARSLAN - Polis Akademisi
Doç. Dr. Mustafa KARACA - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri ERENEL - İstanbul İstinye Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz TANSİ - İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin ERENDOR - Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gürsel Gür - Anadolu Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Fuat ERDAL - Anadolu Üniversitesi
Hüsamettin İNAÇ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Uğur ÖZGÖKER - İstanbul Arel Üniversitesi
Erol KUTLU - Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Serkan DİLEK - Kastamonu Üniversitesi
Halim KAZAN - İstanbul Üniversitesi
Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Hasret ÇOMAK - İstanbul Kent Üniversitesi
Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fahri ERENEL - İstanbul İstinye Üniversitesi
Deniz TANSİ - İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Mehmet Emin ERENDOR - Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Adalet MURADOV - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Ahmet YILDIRIM - Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
Fadıl HOCA - Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Kemal ŞENOCAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa TÜMER - Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Serghei ZAHARIA - Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Yusuf TEKİN - Hacı Bayram veli Üniversitesi
Abdullah EREN - Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Feridun YILMAZ - Uludağ Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
Michael BASIL - University of Lethbridge
Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Levent YILMAZ - Polis Akademisi
Derda KÜÇÜKALP - Uludağ Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Orçun İMGA - Polis Akademisi
Mehmet Zahid SOBACI - Uludağ Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathclyde
Ayşe Seymen ÇAKAR - Anadolu Üniversitesi
Metin ERDEM - Uludağ Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Barış ÖZDAL - Uludağ Üniversitesi
Semra GÜNAY AKTAŞ - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Sezgin KAYA - Uludağ Üniversitesi
M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Emin ALTUNDEMİR- Sakarya Üniversitesi
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Memet ZENCİRKIRAN - Uludağ Üniversitesi
Murat ERCAN- Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir - Anadolu Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Adem ANBAR - Uludağ Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
Nevin GÖKSAL - Polis Akademisi

DİZİNLER / INDEXES

Google Scholar

Bielefeld Academic Search Engine (BASE)

Paperity

EuroPub Academic and Scientific Journals

Asos indeks

International Institute of Organized Research (I2OR)

Root Indexing

ResearchBib Academic Resources Index

Road Directory of Open Access Scholarly Resources

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)

Index Copernicus

Cite Factor

Directory of Research Journals Indexing

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Filistin ile İlgili Birleşmiş Milletler Teşkilatlarının Kuruluş Süreçleri

Establishment Processes of United Nations Organizations Related to Palestine

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA 1-14

Tarihsel Perspektif Bağlamında, Siyonizm İdeolojisinin İsrail ile Filistin Arasında Yaşanan Çatışmalara Temel Etkileri

The Main Effects of the Ideology of Zionism on the Conflict between Israel and Palestine in Historical Perspective

Seymur ABBASOV; Murat ERCAN..... 15-28

Avrupa Birliği-Rusya İlişkileri ve Karadeniz Jeopolitiği

European Union-Russia Relations and Black Sea Geopolitics

Güney Ferhat BATI 29-36

Filistin Sorunu Özelinde Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası

European Middle East Policy In The Context Of The Palestine Conflict

Ali AYATA 37-46

Kamu Diplomasisi Bağlamında Ak Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Süreklilik & Değişim

Turkey-Africa Relations In The Ak Party Era In The Context Of Public Diplomacy: Continuity & Change

Serra Namlu ÇAMLİBEL; Murat ERCAN 47-60

Kıbrıs Kapsamında Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Barış Harekâtı

Turkish-Greek Relations In The Context Of Cyprus And The Cyprus Peace Operation

Mustafa Metin KAŞLILAR 61-78

Şehir İmajı Bağlamında Yerel Yönetimlerin Sosyal Medya Kullanım Pratikleri

Social Media Usage Practices of Local Governments in the Context of City Image

Nihal ERDOĞAN SEPETCİ 79-94

Bağımlılık Yaklaşımı Çerçevesinde Küreselleşmenin Kuzey Güney Ayrımına Etkisinin Analizi

Analysis of the Effect of Globalization on the North-South Distinction within the Framework of the Dependency Approach

Tuba ÇAKMAK ZIBEROVSKI 95-106

Makedonya'nın İsim Sorunu ve Prespa Anlaşması'nın Değerlendirilmesi

Evaluation Of Macedonia's Name Problem and Prespa Agreement

Bejtula ZIBEROVSKI 107-114

Eskişehir Üniversitelerinin YKS Tercih Döneminde Kurumsal İletişim Boyutunda Haber Üretimi

Eskişehir Universities news production in the institutional communication dimension during the YKS preference period

Havva ŞEKERCİOĞLU 115-126

Kıbrıs Adasındaki İngiliz Üslerinin Yönetimi ve Brexit Sonrası Avrupa Birliği ile İlişkileri

Administration of the British Bases on the Island of Cyprus and Their Relations with the European Union in the Post-Brexit

Ali KAPTAN 127-138

Savaş Sanatı'nın Ana Hatları - Antoine Henri baron de JOMINI

Şeyda ÖCAL ARSLAN 139-141

Filistin ile İlgili Birleşmiş Milletler Teşkilatlarının Kuruluş Süreçleri

Establishment Processes of United Nations Organizations Related to Palestine

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA*

Başvuru Tarihi: 31.01.2024

Kabul Tarihi: 13.02.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Filistin mandaterliğinden çekilmesi ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından bölgede taksime karar verilmesiyle Filistinli mülteciler meselesi başlamıştır. 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı nedeniyle Filistinlilerin yaşam mücadelesi daha da görünür hale gelmiştir. Buradan hareketle Filistinli mültecilere yardım etmek gayesiyle, BM tarafından 1948 yılı sonunda bazı oluşumlara gidilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak, 19 Kasım 1948'de BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı (UNRPR) kurulmuştur. 11 Aralık 1948'de ise BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu (UNCCP) veya Filistin Uzlaştırma Komisyonu (PCC) kuruluşu gerçekleşmiştir. UNRPR, yaklaşık bir yıl sonra, 8 Aralık 1949'da yerini BM Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) adıyla kurulan oluşuma bırakmıştır. Aynı gün alınan karar doğrultusunda UNRWA kapsamında, ajansa yardımcı olması amacıyla Filistin İstişare Komisyonu (UNRWA AdCom) oluşturulmuştur. Gerek bu komisyonun gerekse UNCCP'nin üyeliklerine Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa getirilmiştir. Hazırlanan makalede BM'nin Filistinli Mültecilerle ilgili ilk çalışmaları, bu teşkilatlar temelinde anlatılırken UNCCP ve UNRWA AdCom özelinde Türkiye'den de bahsedilmiştir. Çalışmanın sınırı bahsi geçen teşkilatların kuruluş süreçleriyle çizilmiş; BM'nin konuyla alakalı raporlarıyla toplantı tutanaklarından, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Cumhuriyet Arşivi ve Türk Diplomatik Arşivi belgelerinden istifade etmeye özen gösterilmiştir. Satır aralarında tüm bu uzun soluklu ve yoğun çalışmalara rağmen neden bölgede hala sorunların çözülemediği sorularına tarihi bakışla yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı, BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu, BM Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı, Filistin İstişare Komisyonu.

Abstract

After the Second World War, Britain withdrew from its Palestine mandate and the division in the region was decided by the United Nations (UN). These developments initiated the issue of Palestinian refugees. The Arab-Israeli War of 1948-1949 made the Palestinians' struggle for survival even more visible. For this reason, some organizations were established by the UN at the end of 1948 in order to help Palestinian refugees. First, the UN Relief Agency for Palestine Refugees (UNRPR) was

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Bilecik, Türkiye, selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6828-1679.

established on 19 November 1948. On December 11, 1948, the UN Conciliation Commission for Palestine (UNCCP) or Palestine Conciliation Commission (PCC) was established. About a year later, UNRPR was replaced by the UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees (UNRWA). On 8 December 1949, the Palestine Consultative Commission (UNRWA AdCom) was established under UNRWA to assist the agency. Turkey, the USA, the UK and France have been appointed as members of both UNRWA AdCom and UNCCP. In the prepared article, the first studies of the UN regarding Palestinian Refugees are explained on the basis of these organizations. Additionally, Turkey was also mentioned in the context of UNCCP and UNRWA AdCom. The boundaries of the study were drawn by the establishment processes of the mentioned organizations. In the article, the UN reports and meeting minutes on the subject; The Republic of Turkey State Archives Directorate's Republic Archive and Turkish Diplomatic Archive documents were used. Between the lines, an attempt has been made to find an answer to the question of why the problems in the region still cannot be solved despite the long-term and intensive work of the UN.

Keywords: Palestine, UN Relief Agency for Palestine Refugees, UN Conciliation Commission on Palestine, UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees, Palestine Consultative Commission.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin'i işgal eden İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı görüşlere göre Araplarla Yahudiler ve Siyonist milislerle İngiliz askerler arasında yükselen anlaşmazlıklar nedeniyle, Filistin mandaterliğini bırakmak durumunda kalmış; bir yandan da Filistin'in geleceğini yeni kurulan BM'nin belirlemesini istemiştir. Bu talepte bulunurken BM'nin bir çözüm bulamayarak Filistin'in yönetimini yine kendisine vereceğini ümit eden İngiltere'nin isteği ise yerine gelmemiştir. Nitekim mevcut durumu araştırmak üzere bölgeye giden BM'nin oluşturduğu farklı ülke temsilcilerinden ibaret komisyon üyeleri, gerek Filistinlilerin gerekse Yahudilerin gereksinimleri yönünde ülkenin bölünmesi konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu doğrultuda 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu, Arap ve Yahudi olmak üzere Filistin'in iki devlete bölünmesi yönünde oy kullanmıştır (Beinin ve Hajar, 2014, s. 4). İngiltere'nin Filistin'den vazgeçmesi, Filistinliler tarafından İngilizlerin Siyonist sempatisizliği ile açıklanırken İsrail'in kurulması da Balfour Deklarasyonu'nun doruk noktası olarak değerlendirilmiştir. Yahudiler ise çevredeki Arap ülkelerinin saldırarak Filistin'deki Yahudileri katletmesini önlemek adına İngiltere'nin manda yönetimini bıraktığı yönünde fikir belirtmişlerdir. Kısaca Siyonistler İngilizlerin kendilerini yok etmeye niyetli olduğuna, Filistinliler de Siyonistlerin Filistin'in çoğunu ele geçirip burayı bir Yahudi devletine dönüştürme çabasının arkasında İngilizlerin bulunduğu inanmaktaydılar. Neticede 14 Mayıs 1948'de İngiliz idaresi bölgeden ayrılırken Sir Henry Gurney yaptığı basın toplantısında sorulan anahtarları kime vereceklerine dair soruya "*onları paspasın altına bırakacağım*" şeklinde cevap vermiştir. Bu yanıt İngilizlerin Yahudi ya da Arap yanlısı değil, İngiliz yanlısı bir politika izlediğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Shlaim, 1987, s. 51-52). Ancak aynı gün Gurney'in Kudüs'ten ayrılmasından bir saat sonra mütarekenin bitip savaşın başlaması ve İsrail devletinin kurulması, üstelik ABD'nin de eş zamanlı olarak bu devleti tanıması (Ulus, 15 Mayıs 1948, s. 1-4; Akşam, 15 Mayıs 1948, s. 1-2), İngilizlerin politik yanlılığının Yahudileri kapsadığını da göstermektedir.

Daha net bir ifadeyle İkinci Dünya Savaşı'ndaki yıpranmışlığı nedeniyle İngiltere bölgede yerini ABD'ye bırakmış; ABD de İsrail'i tanıyan ve destekleyen politikalarıyla Balfour Deklarasyonu temelindeki İngiliz politikalarının uygulayıcısı olmuştur. Öte yandan böylesine büyük ve uzun vadeli bir meselenin üzerine kalmasının önüne geçmek adına Filistin probleminin sahipleniciliği Birleşmiş Milletler'e bırakılmıştır. Böylece bölgesel olmaktan ziyade uluslararası bir güvenlik meselesi olarak görülmesi gereken Filistin problemine yönelik kararlar ve bu kararlar kapsamında uygulanan

faaliyetler, BM nezdinde ve bu teşkilata üye olan ülkelerin kabulleriyle mümkün olabilmiştir ve olmaya da devam etmektedir. Ancak BM'nin karar verici ve uygulayıcı olduğu ilk andan bugüne değin bölgede yaşanan gelişmeler genel çerçevede değerlendirildiğinde topraklarını kaybeden ve yaşamlarını sürdürebilmek için göç etmek durumunda kalan kesimin Filistinliler olduğu da göz ardı edilmemelidir. Kısaca pek çok ülkenin beraber karar vererek bölgede güvenliği sağlamaya çalışmasına karşın uzun vadede bakıldığında zarar gören kısmın Filistinliler olduğu görülmektedir.

Öyle ki taksim kararının alındığı 1947'nin sonundan ilk savaşın başladığı 1948'in baharına kadar Filistinli Arapların sosyo-politik varlığı büyük zarar görmüş; 350'den fazla köy yok olurken Yafa'daki 70.000 ila 80.000 Filistinlinin nüfusu 3000 ila 4000'e düşmüştür. Toplamda ise 500.000-1.000.000 arasında Filistinli, mülteci haline gelmiştir (Kimmerling ve Migdal, 2003, s. 135). Savaşın başlamasıyla beraber bu sayı daha da artmış; 1948'de başlayan Arap-İsrail Savaşı'nın sonunda 144 yerleşim yerinden binlerce Filistinli, 28 mil uzunluğunda ve 5 mil genişliğinde Gazze'ye gelmiştir. 1949'un aralık ayında yapılan nüfus sayımında burada 202.606 mülteci tespit edilmiş olup mültecilerle Gazze'nin yerlileri birlikte hesap edildiğinde mil kare başına 1800 kişi düştüğü belirlenmiştir (Cheal, 1988, s. 138). 1940'ların sonunda dünya kamuoyunda gündem oluşturmaya başlayan Filistinli mülteciler meselesi bugüne değin sıcaklığını korumuştur. Hazırlanan bu makalede Birleşmiş Milletler'in 76 yıldan beri çözüm bulmaya çalıştığı Filistinli mültecilerin problemlerine yönelik kurulan teşkilatlar hakkında bilgi verilecektir.

Birleşmiş Milletler'in Filistinlilere Yönelik Teşkilatlarının Kuruluş Süreçleri

İngiltere'nin Filistin'den çekilmesi ile eş zamanlı olarak 1948'de başlayan Arap-İsrail Savaşı nedeniyle yaşam koşulları zorlaşan Filistinliler için BM tarafından bazı adımlar atılmıştır. Öncelikle 19 Kasım 1948 tarihinde aldığı kararla BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı (United Nations Relief for Palestine Refugees/UNRPR) kurulmuştur. UNRPR, oluşturulan yardım programı kapsamında Dünya Sağlık Örgütü'ne, Gıda ve Tarım Örgütü'ne, Uluslararası Mülteci Örgütü'ne, BM Uluslararası Çocuklara Yönelik Acil Durum Fonu'na ve diğer ilgili kuruluşlara Filistinli mültecilerin mevcut sorunlarını azaltabilmek için acilen malzeme ve uzman yardımı çağrısında bulunmuştur (UNRPR, A/RES/212 (III), 19 Kasım 1948). Hazırladığı raporda 1 Aralık 1948-30 Eylül 1949 tarihleri arasında bölgedeki 940 mülteciye yardımda bulunduğunu belirten UNRPR'nin çalışmalarına Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Kızılhaç Dernekleri Birliği, Amerikan Dostları Hizmet Komitesi, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Mülteci Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu destekte bulunurken bölge ülkelerden Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan da oldukça yardımcı olmuştur (UNRPR, A/AC.25/W/28, 27 Ekim 1949). 8 Aralık 1949'da BM Genel Kurulu tarafından alınan bir kararla UNRPR yerini "*Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı*" (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees/UNRWA) adlı oluşuma bırakmıştır. "*Ekonomik Araştırma Misyonu tarafından önerilen doğrudan yardım ve inşaat programlarını yerel yönetimlerle işbirliği içinde yürütmek ve yardımlarla inşaat projeleri için uluslararası yardımın artık mevcut olmadığı zamana hazırlık amacıyla onlar tarafından alınacak önlemler konusunda ilgili Yakın Doğu Koruma Birimleri ile istişarede bulunmak*" için kurulan UNRWA'nın ABD, Fransa, İngiltere ve Türkiye temsilcilerinden oluşan bir İstişare Komisyonu kurması da aynı tarihli karar içinde yer almıştır (UNRPR, A/RES/302 (IV), 8 Aralık 1949).

Esasen 1948 itibariyle yaşanan çatışmalar neticesinde mülteci durumuna düşen 700.000'den fazla Filistinliye yardım sağlayan sivil toplum kuruluşlarının, bu yardımlarını 1949'dan sonra sürdüremeyeceklerini belirtmesi üzerine UNRWA'nın kurulması gündeme gelmiştir. Ayrıca UNCCP Başkanlığını üstlenen ABD'nin, 1949'un ikinci yarısında uluslararası toplumun öngördüğü mültecilerin kötü durumuna çözüm olarak ülkelere geri gönderilmesine alternatifler aramaya başlaması da UNRWA'nın kuruluşuna giden yolu açmıştır. Bu doğrultuda Tennessee Vadisi Otoritesi

(TVA) Başkanı Gordon Clapp'ın, ABD'nin 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki kuraklığına yönelik çözümünün Ürdün Vadisi ve ötesinde tekrarlanıp kopyalanamayacağını belirtmesi üzerine, araştırmaları için 1949'da UNCCP tarafından Ortadoğu'ya davet edilmiştir. Birleşmiş Milletler adına Ortadoğu'daki iktisadi yönden geri kalmış Arap ülkelerinin kalkınması için ABD Başkanı Truman tarafından ileri sürülen “*Dört Nokta*” programını inceleyen heyetin başında yer alan Clapp'ın bu ziyareti sonrasında konuyla ilgili yeni bir teşkilat olarak UNRWA kurulmuştur. Nitekim hazırlanan Eylül 1949 tarihli “*Ekonomik Araştırma Misyonu*” raporunda Clapp tarafından BM himayesinde bir ajans kurulması tavsiye edilmiştir. Filistin'den gelen mültecilere kapılarını açan ülkeler, Clapp'ın bu önerisine sıcak bakmış ve nihayetinde 8 Aralık 1949'da UNRWA kurulmuştur. Selefinden devraldığı 1 milyon mülteciye ilaveten yeni yardım bekleyenlere de destek vermek için UNRWA, mevcut çalışmaların yanı sıra Ekonomik Araştırma Misyonu planlarını da 1 Mayıs 1950 itibarıyla başlatmıştır. İkinci direktörü John Blandford Jr da dahil ilk uluslararası personelin çoğunu TVA görevlendirmiştir (Ulus, 27 Kasım 1949, s. 1; Takkenberg, 2009, s. 254-255). UNRPR'nin yerini alan UNRWA'nın amacı kısaca savaş nedeniyle barınma ve geçim sıkıntısı yaşayan Filistinlilere çözüm bulmak şeklinde açıklanabilir. Bugün Doğu Kudüs, Gazze, Ürdün, Lübnan ve Suriye dahil olmak üzere Batı Şeria'da kayıtlı Filistinli mültecilere insani yardım ve koruma sağlamak amacıyla çalışmalarına devam eden UNRWA, 1 Mayıs 1950 itibarıyla çalışmalarına başlamıştır. Esasen bir sene içinde sorunları çözeceğine inanan teşkilatın bu zaman dilimi sonrasında çalışmalarını sona erdirmesi planlanmışsa da bugün halen faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Teşkilat tarafından, Haziran 1946-Mayıs 1948 arasında ikametgahı Filistin olan ve 1948 Arap-İsrail çatışmaları sebebiyle yaşadıkları yerleri ve iş yerlerini kaybedenler “*mülteci*” olarak değerlendirilmektedir ve bugün de Filistinli mülteci erkeklerin torunları “*Filistinli mülteci*” adıyla kaydolup teşkilattan yardım alabilmektedirler (UNRWA, 2021). Filistin mültecilerine destek olma temelinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışan UNRWA'nın kuruluşu sürecinde halihazırda faaliyetlerine devam eden bir diğer teşkilat da BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu (United Nations Conciliation Commission for Palestine/UNCCP) olup Araplarla Yahudiler arasında arabuluculuk yapmaya çalışan bu komisyonun kurulduğu 11 Aralık 1948 Cumartesi günü, Chaillot Palas'ta SSCB temsilcisi Vyshinsky'nin yaptığı konuşmada İngiliz ve Amerikan politikalarının uzlaşmacı bir niyet içermediğine vurgu yapılması dikkat çekmektedir.

İngiltere'nin Filistin'in İsrail devleti olmayan topraklarının Ürdün'e bitişik olmasını istediğini belirten Vyshinsky, 29 Kasım 1947 tarihli taksime aykırı hareket eden İngilizlerin kukla bir Arap devleti kurarak Ürdün üzerinden burayı kontrol altında tutacağını dile getirmiştir. İngiltere ile ABD'nin ortak hareket ettiğinden ve İngiliz kararlarının düzeltilmesine yönelik görüş bildirmesine karşın Amerikan söylemlerinden yola çıkarak bu düzeltmelerin özünde yine İngiliz politikalarını beslediğinden bahsetmiştir. İngiltere ve ABD'nin, BM Genel Kurulu tarafından Araplarla Yahudiler arasında barışı desteklemeyen bir karara varılmasını beklediklerini söyleyen Rus temsilci, bu iki kesimin kurulacak Uzlaştırma Komisyonunda bölgede birlikte yer almasına yönelik fikranın silinmesinin talep edilmesini de canavarca bulmuştur. Öte yandan bu komisyonu oluşturacak ülkelerin Türkiye, ABD ve Fransa ile sınırlı olmasını da doğru bulmayan Vyshinsky, üye ülkelerin üç yerine beş olmasını ve küçük güçlerden oluşmasını talep ederek Doğu Avrupa ülkesi olan Polonya'nın da komisyonda yer almasını önermiştir. Fakat daimi üyeler tarafından bu öneri kabul edilmemiştir. Guatemala temsilcisi Garcia Granados ise bir Latin Amerika ülkesinin komisyonda yer almasının coğrafi çeşitlilik adına yerinde olacağını söylerken “*belirli bir eğilimin bayraktarı*” olarak gördüğü Türkiye'nin varlığının komisyon için önyargı yaratabileceğini dile getirerek Türkiye yerine Kolombiya'nın üyeliğini teklif etmiştir. Ancak beş daimi üyeden oluşan komitenin tavsiyesiyle komisyonun değişikliğe gidilmeden belirlenen üç ülkeyle sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Böylece 11 Aralık 1948 akşamı Paris'te BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu (United Nations Conciliation Commission for Palestine/UNCCP) ya da Filistin Uzlaştırma Komisyonu (Conciliation Commission for Palestine/PCC) kurulmuştur (UN, A/PV.186, 11 Aralık 1948). Üyeliğine de Çin,

Fransa, SSCB, İngiltere ve ABD'den oluşan Meclis Komitesi'nin kararıyla ve Genel Kurul'un kabulüyle Fransa, Türkiye ve ABD getirilmiştir. Aynı gün UNCCP'nin işlevleri şu şekilde sıralanmıştır:

“a. Mevcut koşullar altında gerekli gördüğü ölçüde, 14 Mayıs 1948 tarihli Genel Kurul'un 186 (S-2) sayılı kararıyla Birleşmiş Milletler Filistin Arabulucusuna verilen görevleri üstlenmek,

b. Mevcut kararlar kendisine verilen özel görev ve direktifleri ve Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi tarafından kendisine verilebilecek ek görev ve direktifleri yerine getirmek,

c. Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine, Güvenlik Konseyi kararlarıyla Birleşmiş Milletler Filistin Arabulucusu'na veya Birleşmiş Milletler Ateşkes Komisyonu'na verilen görevlerden herhangi birini üstlenmek. Birleşmiş Milletler Filistin Arabulucusunun Güvenlik Konseyi kararları uyarınca geri kalan tüm işlevlerine ilişkin olarak Güvenlik Konseyi'nin Uzlaştırma Komisyonu'na yaptığı talep üzerine, Arabuluculuk görevi sona erdirilecektir.” (UN, A/RES/194 (III), 11 Aralık 1948).

Merkezi Kudüs'te olacak UNCCP, taraflar ile bir an önce temasın sağlanması için çalışmalarını hemen başlatırken, UNCCP'nin bölgedeki güvenliğini Kudüs'te düzeni sağlamaktan sorumlu yetkililer sağlamıştır. Kudüs bölgesinin geçici idaresi konusunda yerel makamlarla işbirliği yapacak bir Birleşmiş Milletler temsilcisi atamaya da yetkili kılınan Uzlaştırma Komisyonu, mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesini, yeniden yerleştirilmesini, ekonomik ve sosyal rehabilitasyonunu sağlamak, tazminat ödenmesini kolaylaştırmak ve Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Direktörü ile ve onun aracılığıyla ilgili organ ve kuruluşlarla yakın ilişkileri sürdürmek gibi görevlere de sahiptir (UN, A/RES/194 (III), 11 Aralık 1948).

Filistin'le alakalı bu gelişmelerin yaşandığı dönemde gerçekleşen bir diğer hadise de Filistin İstişare Komisyonu'nun kurulması olmuştur. 8 Aralık 1949 tarihli kararı doğrultusunda BM tarafından UNRWA kapsamında kurulan Filistin İstişare Komisyonu (UNRWA Advisory Commission/UNRWA AdCom) ile ilgili aynı günlü kararlar şu şekilde sıralanabilir:

“Fransa, Türkiye, İngiltere ve ABD temsilcilerinden oluşan ve direktöre tavsiyelerde bulunmak ve yardımcı olmak üzere katkıda bulunan hükümetlerden en fazla üç ilave üye ekleme yetkisine sahip bir İstişare Komisyonu kurulması; programın yürütülmesinde UNRWA'nın Direktör ve İstişare Komisyonu projelerin seçimi, planlanması ve yürütülmesi konusunda ilgili Ortadoğu Hükümetlerinin her birine danışması (8. Madde),

UNRWA Direktörünün atamasında İstişare Komisyonunda temsil edilen hükümetlere danışılması (9. Madde) ve direktörün belirlenen mali düzenlemeler noktasında mevcut fonları doğrudan yardım ve inşaat projeleri arasında paylaşması öncesinde İstişare Komisyonu'na danışması (9. Maddenin d bendi),

UNRWA Direktörünün program organizasyonları ve idareleri için planlar geliştirilmesi konusunda İstişare Komisyonu ile toplantı düzenlemesi (10. Madde)” (UNRPR, A/RES/302 (IV). 8 Aralık 1949).

Yukarıdaki kararlarda da görüleceği üzere UNRWA İstişare Komisyonu; Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa'nın üyeliği ile şekillenmiştir (UNRWA, 2023). Türkiye'nin Filistin'le ilgili oluşumlar içinde kendisine yer bulması, dini bir temele dayandırılabilirliği gibi bölgenin İngiliz mandasından önce Osmanlı toprağı olması ve bölge insanının çoğunun da Osmanlı Devleti vatandaşı olarak doğmuş olması da sebep olarak gösterilebilir. Türkiye'nin bölge insanını, coğrafyasını ve kültürünü tanıması bir nedenle ABD'nin Ortadoğu politikalarında SSCB'ye karşı Türkiye'yi yanında tutma çabası da ayrıca göz ardı edilmemelidir. Nihayetinde Soğuk Savaş'ın en sıcak bölgelerinden olan ve bu

özelliğini halen devam ettiren Ortadoğu’da ve özellikle de Filistin’de planlanan çalışmalarda Türkiye yerini almıştır. Bu durum UNCCP ve UNRWA AdCom temelinde de görülmüştür.

Birleşmiş Milletler’in Filistin Özelindeki Teşkilatları İçinde Türkiye

Yukarıdaki bölümde de anlatıldığı üzere bölgede geniş yetkileri bulunan UNCCP’nin ve UNRWA AdCom’un üç üyesinden birisi Türkiye olmuştur. Erhan ve Kürkçüoğlu’na göre (2014, s. 639-640) UNCCP’nin oluşumunda ABD’nin Yahudileri, Türkiye’nin Arapları desteklemesi ve Fransa’nın tarafsız olması fikri etkili olmuştur. Ancak diğer ülkelerin oluşturulan komisyonun yanlı olduğu algısına kapılmaması için hassas davranıldığı da görülmektedir. Nitekim UNCCP’nin ilk toplantısını Kudüs’e geçiş daha yakın olacağından Türkiye’de yapması ve sonrasında da Kudüs’te uzun süre kalmak yorucu gelirse İstanbul veya Ankara’da çalışılabileceği Selim Sarper aracılığıyla ABD’ye teklif edilmişse de üye ülkelerde toplanılmasının eleştiriyi doğuracağı gerekçesiyle bu davet kabul edilmemiştir (TDA, 538, 2800.20397.15, 8 Ocak 1949). Üye ülkelerden ayrı temsilcilerin seçiminde de dikkat edilmiş, Türkiye’nin bu komisyon için belirlediği isim Dışişleri Bakanlığı’nın önerisi ve Hükümetin onayıyla CHP İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın olmuştur (CA, 30.18.1.2, 118.87.1, 3 Ocak 1949). Yalçın’ın görevlendirilmesini Mısır Delegeesi Teyfik Bey yaşlı olduğu için eleştirirken İsrail’in Washington Sefirininse önceden tanıdığı için olumlu yaklaştığı görülmektedir (TDA, 538, 2800.20397.15, 8 Ocak 1949). Dolayısıyla Türkiye’nin ya da Yalçın’ın bu komisyonda yer almasını Arap yanlılığı ile ilişkilendirmek çok da doğru gelmemektedir. Neticede İsrail’in Yalçın’dan yana bir memnuniyetsizliği olmamışken Mısır ise kendisini doğru bir seçim olarak görmemiştir. Ancak ilerleyen süreçte İsrail’in Yalçın’la alakalı bir tepkisiyle arşiv belgelerinde karşılaşılmaktadır. Öyle ki Hüseyin Cahit Yalçın, “*The Asiatic Review*” isimli derginin Temmuz 1949 sayısında yayımladığı makalesinde Arap yanlısı olduğu ve tarafsız kalamadığı gerekçesiyle BM İsrail Daimi Delegeesi Aubrey S. Eban tarafından şikayet edilmiştir (TDA, 538, 2765.21193.1, 15 Eylül 1949). Yalçın’ın aynı yılın sonunda Ulus’ta çıkan “*Kudüs Meselesi*” başlıklı yazısında ise BM’nin bölgeyle ilgili kararlarını eleştirdiği görülmektedir. Aslında Yalçın’ın gazeteci kimliği, politik ve diplomatik görevinin önüne geçmiştir denebilir. Bu yazısında Araplarla Yahudiler arasında arabuluculuk vazifesi verilen UNCCP’nin aynı zamanda Kudüs’te uluslararası idareyi kurmakla da görevlendirildiğinden bahseden Yalçın, 1949’da gerçekleşen toplantıda bu idareyle ilgili proje reddedilirken 1947 kararına geri dönüldüğüne değinmiştir. Dolayısıyla iki taraf arasında uzlaşmayı sağlayacak çalışmalar sekteye uğramış ve Kudüs de ikiye ayrılmıştır. Böylece Kudüs’ün yeni kısmı İsrail’in yönetiminde iken eski kısmı ise Ürdün işgaline uğramıştır. Buradan hareketle UNCCP’nin fikirlerine geri dönülmesini isteyen Yalçın, bu gelişmenin bölge ülkelerine ve Araplarla Yahudilere zarar vereceğini, SSCB’nin ise bu durumdan istifade edebileceğini belirtmiştir (Ulus, 31 Aralık 1949, s. 1-3; TDA, 538, 2766.21589.1, 31 Aralık 1949). Yalçın’ın bu görevini sürdürdüğü günlerde Türk siyasetinde de önemli gelişmeler gerçekleşmiş ve 1950 Genel Seçimleri ile Türkiye’de iktidar el değiştirmiştir. Bu değişikliğin sonrasında İsrail basınında Hüseyin Cahit Yalçın’ın UNCCP’den çekileceğine dair haberler çıkmaya başlamıştır (TDA, 538, 2599.21858.2, 18 Mayıs 1950). Seçimlerin henüz geride kaldığı ve DP’nin hükümetini dahi kurmadığı bugünlerde İsrail gazetelerinin Yalçın’ın görevine dair haberlere yer vermesindeki acelecilik gözden kaçmamaktadır. Benzeri haberler 1950’nin haziran ayında da İsrail basınında yerini bulmuştur (TDA, 538, 2599.21858.3, 16 Haziran 1950). Bu haberlerin tesiriyle mi bilinmez 1950 Genel Seçimleri sonrası CHP’den Kars Milletvekili seçilen Hüseyin Cahit Yalçın, Dışişleri Bakanlığı’nın Hükümete gönderdiği 14 Haziran 1950 tarihli “çok acele” yazısı üzerine 22 Haziran 1950’de yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında bu görevinden alınmıştır (TDA, 538, 2599.21864.2, 14 Haziran 1950; CA, 30.18.1.2, 123.54.20, 22 Haziran 1950). 30 Temmuz’da ise Yalçın’ın yerine Tefvik Rüştü Aras UNCCP’nin Türk Delegeliğine getirilmiştir (CA, 30.18.1.2, 30 Temmuz 1950).

Türkiye'nin aktif rol alması uygun görülen teşkilatlardan birisi de UNRWA AdCom olmuş, komisyona Türkiye'nin de temsilci görevlendirmesi gerekmiştir (TDA, 522, 2741.23789.16, 23 Şubat 1950). Ancak kısa süre içinde bir temsilci belirleyemeyen Türkiye, ilk aşamada New York'ta gerçekleştirilen toplantılara BM Türkiye Baş Delegesi Selim Sarper'in katılım göstermesini uygun bulmuştur (TDA, 522, 2741.23782.1, 2 Mart 1950). 8 Nisan 1950'de ise Filistin İstişare Komisyonu'na Türk Delegesi olarak 11026 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Refet Bele tayin edilmiştir (TDA, 522, 2741.23789.1, 1 Nisan 1950; Cumhuriyet, 15 Nisan 1950, s. 2). Bele, Yalçın'ın aksine uzun bir süre bu görevini sürdürmüş ve 22 Şubat 1961'e kadar vazifesinin başında kalmıştır (CA, 30.18.1.2, 158.43.19, 22 Şubat 1961). Filistin İstişare Komisyonu'nun 8 Aralık 1949'da kurulmasından dört ay sonra Türkiye Delegeliğine getirilen Refet Bele, vazifesinin dokuz gün sonrasında da İstişare Komisyonu'nun ilk toplantısı için İsviçre'ye gönderilmiştir. Göreve dair bilgilendirmenin yetersiz olduğu bu süreçte Bele'nin harcırahı ve gündeliğinin BM tarafından karşılanıp karşılanmayacağı konusu gündeme gelmiştir ve nihayetinde masraflar Türk Hükümeti tarafından karşılanmıştır (TDA, 522, 2741.23789.1, 1 Nisan 1950; CA, 30.18.1.2, 122.32.5, 8 Nisan 1950). Bununla ilgili bilgiler de 8 Nisan tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından Cenevre Başkonsolosluğu'na bildirilmiştir (TDA, 522, 2741.23789.8, 8 Nisan 1950; TDA, 522, 2741.23789.11, 8 Nisan 1950). UNRWA'nın yapacağı ilk toplantı için 14 Nisan 1950'de İstanbul'dan Cenevre'ye *Swissair* uçağı ile hareket eden Refet Bele, öncelikle BM Filistin Uzlaşma Komisyonu'nun 17 Nisan 1950 Pazartesi günü düzenlediği 142. Toplantısına katılmıştır. Toplantı tutanaklarına bakıldığında komisyonun diğer üyeliklerinde Fransa adına Jacques Tarbé de Saint-Hardouin görülecektir ki kendisi 1952-1955 yılları arasında Fransa'nın Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Henry Knight İngiltere'yi temsilen bu toplantıda yer alırken İstişare Komisyonu Başkanlığını ise ABD'li üye John Bennett Blandford Jr üstlenmiştir. Blandford, Howard Kennedy'nin ardından 1951-1953 yılları arasında UNRWA Direktörlüğüne getirilen isim olmuştur (UNCCP, A/AC.25/SR.142 17 Nisan 1950). Refet Bele, 17 Nisan 1950 günlü görüşmelerin ardından Uzlaştırma Komisyonu ile yapılan toplantılara da katılmıştır. Bu iki komisyon birlikte yapılacak faaliyetler hakkında çalışmış, müteakiben Mültecilere Yardım Heyeti, yardım kuruluşları ve Kızılhaç'la görüşmelerin ardından Ortadoğu'ya geçerek merkezini burada kurmuştur (TDA, 522, 2741.23789.3, 12 Nisan 1950; TDA, 2741.23788.1, 18 Nisan 1950; Cumhuriyet, 15 Nisan 1950, s. 2). Refet Bele de bu görevle beraber otuz iki yıl aradan sonra Ortadoğu'ya gitmiştir. Bilindiği üzere Bele¹, Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'un işgalinin gerçekleştiği dönemde Filistin'dedir ve aynı süreçte Jandarma Genel Komutanlığı'na da tayin edilmiştir (Cumhuriyet, 19 Mayıs 1963, s. 2). 1950'de ise 1949'da evlendiği eşi Perihan Hanım'la görevi dolayısıyla Beyrut'a geçmiş, burada Perihan Hanım'ın

¹ 1881'de Selanik'te dünyaya gelen Refet Bele, Erkan-ı Harbiye mezunu olup Edirne Jandarma Alay Komutanlığı, 2'nci Ordu Kurmay Müfettişliği, 4'ncü Ordu Haber Alma Şubesi Müdürlüğü, 10'ncü ve 3'ncü Tümen Kumandanlığı, Kudüs Menzil Müfettişliği, 53'ncü Tümen Komutanlığı, 22'nci Kolordu Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, 3'ncü Kolordu Komutanlığı vazifelerinde bulunmuş; Erzurum Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye azalığına getirilmiştir. Aydın Kuvayı Milliye Komutanlığı da yapan Bele, Osmanlı Meclis-i Mebusanı için IV. Dönemde İzmir Mebusluğuna seçilmişse de rahatsızlığını ileri sürerek Meclis'e katılmamıştır. TBMM'de I. Dönem İzmir Milletvekili olan ve Güney Cephesi Komutanlığını üstlenen Bele, 1'nci İcra Vekilleri Heyeti'nde Dahiliye Umur-u Vekili, 3'ncü İcra Vekilleri Heyeti'nde ise Müdafaa-i Milliye Vekili olarak bulunmuştur. Zaferin ardından İstanbul'a ilk giren komutan olan Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibi Refet Bele, 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda siyasete devam etmiş, 1'nci Dönem İzmir Milletvekilliğinden ise 1 Kasım 1926'da istifa etmiştir. 5'nci Dönemde İstanbul'dan bağımsız olarak seçilmiş, ancak sonrasında CHP'ye katılmıştır. 6'ncı Dönemde bağımsız, 7'nci ve 8'nci Dönemlerde CHP İstanbul Milletvekilliği yapan Bele 1950 Genel Seçimlerinde İstanbul Milletvekilliği için CHP'den adaylığını koymuşsa da seçilememiş, 1951 Ara Seçimleri için de yine CHP İstanbul İl Teşkilatının gösterdiği adaylar arasında yer almıştır. Ancak adaylardan Lütfi Kırdar'ın seçilmesiyle milletvekilliği süreci nihayete ermiştir. Bkz. TBMM Albümü 1920-2010, C. 1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 263, 474. Cumhuriyet, "General Refet Bele Vefat Etti", 3 Ekim 1963, s. 7. Cumhuriyet, "İstanbul'da Seçim Hazırlıkları", 1 Nisan 1950, s. 1-3. Cumhuriyet, "Partilerin Teşkilatı Dün Adaylarını Seçti", 10 Nisan 1950, s. 1-3. Cumhuriyet, "Ara Seçimleri İçin CHP'li Adayların Yoklamaları Yapıldı", 6 Ağustos 1951, s. 1.

ifadesine göre kendisine İsrail'den sürgün edilen Filistinli çocukların sorumluluğu da verilmiştir (Sabah, 28 Nisan 1996, s. 23).

Refet Bele'nin göreve getirilmesinden kısa bir süre sonra, Hüseyin Cahit Yalçın'a yönelik gerçekleştirilen algı operasyonlarına benzer şekilde, Türkiye tarafından komisyondaki vazifesine son verilip verilmeyeceğine dair bir takım söylentilerin gündeme geldiği ve taraf ülkelerin konuyla ilgili sorularını Türk görevlilere yönlendirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak 17 Haziran 1950'de Paris Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıya göre Siyasiye Umum Müdürü M. de La Tournelle'nin Muhacirler Komisyonu Üyesi Refet Bele'nin görevinden alınıp alınmayacağına dair merak içinde olduğundan söz edilmektedir. İlgili yazıya cevaben böyle bir gelişmeyle alakalı Türkiye'den haber alınmadığı belirtilmiştir. Öte yandan Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Bele'nin görevinde bırakılmasından memnuniyet duyacağını belirterek Tournelle ile ilgili sıkıntılardan da şu şekilde bahsetmiştir: *“Muhacirler meselesi ile meşgul olan umum müdür, bir Kanadalı eski ormancıdır. Ne Orta Şark memleketlerini bilir, ne de böyle bir işten anlar. Bütün bu komisyon azası bu adamla adeta mücadele halindedirler. General Bele bu hususta nazif olabilmekte ve iş bakımından komisyonun diğer azasıyla en verimli bir teşrik-i mesai yapmaktadır.”* (TDA, 522, 2741.23792.2, 17 Haziran 1950). 19 Haziran günü Washington Büyükelçiliği'nden gönderilen yazıda ise Filistin Yardım ve İş Ajansı İstişari Komisyonu ABD Temsilcisi John B. Blandford² tarafından Refet Bele'nin Beyrut'tan ayrıldığına dair haberden hareketle, kendisiyle birlikte çalışmaktan mutlu olduklarına ve kısa süre içinde görevinin başına dönmesini ümit ettiklerine dair söylediklerini içeren bilgiler yer almaktadır (TDA, 522, 2741.23793.2, 19 Haziran 1950). Dışişleri Bakanlığı'ndan 24 Haziran'da Paris Büyükelçiliği'ne ve 28 Haziran'da Washington Büyükelçiliği'ne tayyare postasıyla gönderilen mektuplarla tüm bu söylentilere nokta konmuş ve Refet Bele'nin görevinin başında olduğu, kendisinin bu vazifeden alınması gibi bir durumun söz konusu olmadığı iletilmiştir (TDA, 522, 2741.23792.1, 24 Haziran 1950; TDA, 2741.23793.1, 28 Haziran 1950). Nitekim önceden de belirtildiği üzere Bele bu görevi yaklaşık 11 sene devam ettirmiştir.

Refet Bele'nin görevde bulunduğu zaman zarfında Ankara'yla irtibatını yoğun tuttuğunu ve Dışişleri Bakanlığı'ndan talep edilen raporları başkente göndererek bölgeden ve diğer üye ülkelerden Türkiye'yi haberdar ettiğini söylemek gerekir. Bu doğrultuda ilk olarak 27 Temmuz 1950 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan Filistin İstişare Komisyonu'nun mevcut tarihe değin yaptığı çalışmalar hakkında Refet Bele'den bir rapor istediği görülmektedir (TDA, 522, 2741.23800.8, 27 Temmuz 1950). Bu talebe karşılık Refet Bele'nin 10 Ağustos'ta yazdığı ve 14 Ağustos'ta Beyrut Elçiliğinden gönderilen rapor aşağıda verilmiştir.

“Beyrut Elçiliği vasıtasıyla telakki ettiğim emirleri karşılığıdır:

Denilebilir ki komisyon şimdiye kadar esaslı hiçbir iş yapmamıştır. Bunun başlıca sebebi Arap devletlerinin haklı veya haksız olarak komisyonun vazifesinde mültecilerin halen buldukları memleketlerde yerleştirilmeleri yolunda hasıl olan bir şüphe neticesinde, en fazla Mısır Hükümetinin ve Arap Birliğinin tesiri altında kalarak bizimle vazife birliğinde bulunmaktan kaçınmalarıdır. Yalnız Ürdün Hükümeti bu tesirin dışına çıkarak esasen mültecilerin en büyük kısmının (takriben yarım milyon) bulunduğu bu memlekete komisyon çalışmalarını çekmek arzusunu göstermiş ve hatta tekmil mültecileri kabul ve iskana hazır bulunduğunu ihsas etmiştir. Ancak bu memleketin iktisadi ve coğrafi vaziyeti ile teknik kabiliyeti bu mültecilerin ellide birinin bile orada yerleşmesine müsait olmadığı için şimdiye kadar yapılan iş dahi esaslı değildir. Orada yapılan bütün iş Tulkerem kazasının birkaç köyünü merkeze bağlayacak

² John B. Blandford (1897-1972), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye dönen askerlere ve diğer görevlilere ev temin edilmesinde öncülük etmiş, 1946-1947'de Çin Hükümeti'nin danışmanı, 1948'den 1950'ye kadar Yunanistan Ekonomik İşbirliği İdaresi'nin başkan yardımcısı ve 1951'den 1953'e kadar Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yönelik Yardım ve Bayındırlık Ajansı'nın direktörlüğünü yapmıştır. Bkz. The New York Times, “John Blandford; Held U.S. Posts”, 22 Haziran 1972, s. 32.

kısa bir dağ yolu ile Halil-ül Rahman kazasına da böyle ufak bir yolun açılması teşebbüsünden ve neticesi şüpheli olarak Halil-ül Rahman ve eski Ürdün'deki Zarka İstasyonu civarlarında ufak mikyasta orman yetiştirmek teşebbüsünden ibaret kalmıştır. Bu işler de Ürdün Hükümeti'nin teknik elemanları olmaması yüzünden pek ağır ilerlemektedir.

Komisyon bu işlere de ancak diğer Arap Hükümetlerinin çalışma hevesini uyandırmak için girişmiştir. Esasen bizim komisyon pek hafif bir teşkilatla işe başladığı ve büyük işler için tetkikat yapabilecek su, ziraat, inşaat ve elektrik mühendisleri gibi yüksek teknisyenlerden hala mahrum olduğu ve onları tedarikle meşgul bulunduğu için büyük işlerin tetkikine girişebilecek duruma henüz gelememiştir.

Ürdün'de başlayan yol inşası ve orman yetiştirilmesi şeklindeki ufak teşebbüs diğer Arap Hükümetlerinin umulduğu gibi arzularını tahrik etmiş, mülteci iskanına hazırlanmak mana ve mahiyetini haiz olmamak esası dahilinde orman yetiştirmek, yol yapmak, hastalıklarla mücadele etmek gibi milyonluk projelerle komisyonla müzakere ve münakaşaya başlamışlardır.

Yalnız garip bir şey olmak üzere şunu da ilave etmeliyim ki evvelce tekmil muhacirleri memlekete çekmek arzu ve emelinde olduğunu ve bir tek Arap'ın Yahudi diyarında kalmasına rıza göstermeyeceğini söyleyen Ürdün Hükümetinin son günlerde diğer Arap Hükümetleri gibi tekmil mültecilerin Filistin'e iadesinde musir bulunduğunu Uzlaştırma Komisyonuna bildirdiği buradan geçen komisyon azasından öğrenilmiştir. Bu son vaziyet mesaimizin müşkülâtını değil fakat garabetini gösterebilir. Mamaafih benim zannım, Ürdün'ün bu son tavrı ağustosun 15'inde Mısır'da toplanacak Arap Birliği'ne karşı oradaki müzakerelerin devamı müddetine inhisar edecek ve kendi işini kolaylaştırmaya matuf muvakkat bir cemile olacağı yolundadır.

Birleşmiş Milletler'e gönderilmek üzere senelik bir rapor hazırlığı başındayız. Bu maksatla Bağdat ve Cidde dahil olmak üzere bütün Arap memleketlerini ziyaret etmek için yarın seyahate çıkıyoruz. Rapor ikmal edilince bir suretini aynen arz edeceğim." (TDA, 522, 2741.23800.7, 14 Ağustos 1950).

Refet Bele'nin raporundan hareketle, özellikle Mısır'ın ve Arap Birliği'nin etkisi altında kalan Arap devletlerinin tutumlarının tesiriyle komisyonun çalışmalarının henüz istenilen düzeye ulaşmadığını söylemek mümkündür. 7 Eylül 1950 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan Beyrut Elçiliği vasıtasıyla Refet Bele'ye gönderilen cevabi telgrafta ise komisyonun BM'ye sunacağı rapor henüz hazır olmadığından komisyonun son durumu ve üzerinde durduğu konular hakkında bilgi talep edilmiştir (TDA, 522, 2741.23800.4, 7 Eylül 1950). Bu gelişmenin sonrasında Bele'nin 2 Ekim 1950'de Beyrut'tan İstanbul'a geldiği görülmektedir ki gelişinin ertesi günü de Paris'e hareket ederek 3 Ekim'deki toplantıya katılmıştır (Cumhuriyet, 3 Ekim 1950, s. 2). 26 Ekim 1950'de ise komisyonun Paris'te hazırlayıp gönderdiği raporun Refet Bele tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderildiği görülmektedir (TDA, 522, 2741.23800.2, 26 Ekim 1950). 15 Kasım'da da Bele bu defa ABD'de basılan raporu bakanlığa göndermiştir. UNRWA'nın Beyrut'a geldiği 1950'nin ilk ayından 15 Eylül'e kadarki faaliyetlerini kapsayan bu raporda temel çalışma alanları oluşturulduğundan bahsedilmiştir. Buna göre öncelikle UNRWA ve üç gönüllü kuruluşun (Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Kızılhaç Dernekleri Birliği, Amerikan Dostları Hizmet Komitesi) oluşturduğu idare organizasyonu belirlenmiş, akabinde Ortadoğu Hükümetlerine ziyaretler yapılması planlanmıştır. Bu ziyaretler de ikiye ayrılarak öncelikle hükümetlerle tanışmak ve UNRWA'nın acil programını anlatmak amaçlı ilk ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise programların gelecekte devam edip etmeyeceğini görüşmek için ileriki tarihlerde de ziyaretler planlanmıştır. Komisyonun yapmayı planladığı bir diğer faaliyet de hükümetler ve hükümet yetkilileriyle farklı düzeylerde projeler hakkında müzakerelerde bulunmak olmuştur. Buradan hareketle UNRWA'nın Beyrut'a ulaşmasına müteakip Lübnan

Hükümeti tarafından tahsis edilen UNESCO binalarındaki ofislere taşındığını belirten rapora göre komisyon üyeleri kısa süre içinde Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Irak, İsrail gibi ülkelerin hükümetleriyle görüşmüştür. Görüşmede bu ülkelerden UNRWA ile irtibat halinde olmaları istenmiştir. Ancak ülkelerin komisyona şüpheyle yaklaştığı görülmektedir. Buna rağmen Suudi Arabistan hariç diğer ülkelerde ofisle irtibatın sağlanabileceği sistemler kurulmuş, sadece Suriye’de yaşanan politik gelişmelerden dolayı bu sistemin kurulması gecikmiştir. Komisyonla ilgili her konuda bağlantısı olacak şekilde Lübnan, Suriye, Ürdün, İsrail, Mısır’da teknik komiteler oluşturulmuştur (TDA, 522, 2741.23800.3, 15 Kasım 1950). Verilen bilgilerden Refet Bele’nin görevini istenildiği düzeyde yaptığı ve Ankara ile irtibatını sıkı tuttuğu görülmektedir. Sonraki yıllara dair belgelerin hepsine ulaşılamamakla beraber Bele’nin ilerleyen tarihlerde de görevini istenilen şekilde yaptığını uzun yıllar vazifesini sürdürmesinden anlayabilmek mümkündür. 1950’lerdeki bazı belgelere genel çerçevede bakılacak olduğunda ise Suriye ve Pakistan’ın İstişare Komisyonu’na dahil olmak istedikleri bilgisine ulaşılabilmektedir. Nitekim Suriye’nin 1952’de BM UNRWA İstişare Komisyonu’na katılmak için bulunduğu talep üzerine konuşmak için Refet Bele Ankara’ya gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı Umumi Katiplik Kalemi Birinci Muavini Nuri Birgi tarafından fikirleri alınan Bele’nin görüşlerinin yer aldığı tutanağa göre komisyondaki İngiliz ve Fransız delegeler Suriye’nin üye olmasını istememektedirler. Ancak hükümetleriyle yaptıkları görüşmeler neticesinde Suriye’yle iyi geçiniyor izlenimi verdiklerini de belirten Bele, ortak bir karara varılamadığını ve Beyrut’a dönüşü sonrasında yeniden konunun gündeme getirileceğini söylemiştir. Delegelerin Suriye’yle ilgili güvensizliklerinden bahseden Refet Bele’ye göre Suriye’nin iyi niyetli olup olmadığına dair kuşklar söz konusudur. Bu kuşkların temelinde Suriye’nin kendi topraklarına 500 bin mülteci alacağını söylemesine ve İstişare Komisyonu tarafından bununla ilgili birçok belge hazırlanmasına rağmen adaylığını koymadan hemen önce vaadinden dönmesi ve hali hazırda topraklarında yaşayan 80 bin mültecinin iskanı konusunda da olumlu bir girişimde bulunmaması etkili olmuştur. Refet Bele de Suriye’nin işbirliği yapması konusunda hayale kapılmanın doğru olmadığı fikrinde olduğunu Birgi’ye söylemiştir. Suriye’nin üyelik talebinden kısa süre öncesinde Pakistan’ın da üye olmak istediğini ve komisyonun nezaketten ve diplomasiden uzak bir şekilde “komisyonda yer yok” şeklinde bu ülkeyi geri çevirdiğini belirten Bele, komisyon başkanlığının Fransa’dan Türkiye’ye geçmek üzere olduğu bir süreçte yaşanan bu gelişmede Pakistan’a red cevabının kendisine imzalatılmak istendiğini anlatarak başladıkları işi bitirmelerini ve Türk Hükümeti’ni zora sokmayacağını söylediğini de eklemiştir. Bele’ye göre Suriye konusunda da Türkiye’nin muhalefet ederek gereksiz yere “kötü kişi” konumuna oturmaması gerekmektedir ve diğer ülke delegelerinin de bu gerekçelerle açık bir söylemde bulunmadıklarını belirtmiştir. Nuri Birgi de Refet Bele ile gerçekleştirdiği konuşma kapsamında şu konularda mutabık kaldıklarının altını çizmiştir:

- “1. Meseleyi Pakistan için olduğu gibi yine İstişari Komisyonun mesuliyetine yükletmek.
2. Komisyonda delegemizin Suriye’nin aza olması lehinde rey vermesi.
3. Bunu yaparken vaktiyle azalık talebi reddedilmiş olan Pakistan’a karşı müşkül bir durum hasıl olmamasını temin çarelerinin aranması”³

Görüldüğü üzere Türkiye, bölge devletleriyle ilgili ilişkilerinde takındığı hassasiyeti Filistin özelinde de sürdürmüş ve Refet Bele de bu noktada mühim bir görevi üstlenmiştir. Öte yandan Refet Bele’nin kimi bilgileri yazılı verdiği kimileri içinse Türkiye’ye geldiği de anlaşılmaktadır ki bunu da diplomatik bir usul olarak görmek gerekir. Bele’nin Türkiye’ye gelişlerinde genel itibarıyla Dışişleri Bakanlığı ile görüşmekle beraber Hükümetin diğer ülkeleriyle temasta bulunduğu da bilinmektedir

³ Üçüncü maddeye ilişkin olarak Birgi şu notu düşmüştür: “General Bele bu sonuncu fıkranın kendisine müphem şekilde tebliğinde fayda görmektedir. Pakistan’ın yeniden azalığı işinin ele alınması zarureti takdirinde serbestçe lehte hareket edebilmek imkanını bu sayede elde etmiş olacağını düşünüyor.” Bkz. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (522), 2738.23242.14, 15 Eylül 1952.

(Cumhuriyet, 6 Aralık 1956, s. 2). Görevindeki yeterliliği sebebi ile olsa gerek 4 Kasım 1958'de Bakanlar Kurulu'nda alınan karar gereğince Refet Bele'ye ödenmesi en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi uygun görülmüş ve 17 Temmuz 1959 itibariyle Filistin İstişare Komisyonu Türk Delegeliği görevi dolayısıyla Refet Bele'nin yevmiyesi 383 lira üzerinden ödenmeye başlamıştır (CA, 30.18.1.2, 150.57.8, 4 Kasım 1958; CA, 30.18.1.2, 153.37.13, 17 Temmuz 1959). Refet Bele, bu vazifesi başında 80 yaşına kadar kalmış, 22 Şubat 1961'e kadar UNRWA bünyesindeki İstişare Komisyonu'ndaki vazifesini devam ettirmiştir. Bele'den sonra göreve General Şahap Gürler getirilmiştir (CA, 30.18.1.2, 158.43.19, 22 Şubat 1961). UNRWA İstişare Komisyonu Türk Delegeliği görevinden ayrıldıktan iki buçuk sene sonra, 2 Ekim 1963'te 82 yaşında vefat eden (Cumhuriyet, 3 Ekim 1963, s. 1-7) Refet Bele, bu komisyondaki ilk delegemiz olup Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren Filistin İstişare Komisyonu'ndaki üyeliğini sürdürmektedir. Komisyonda bugün Türkiye dışında 28 üye daha bulunmaktadır.⁴ Bu yapıyla komisyonun daha hantal bir hal aldığı söylemek mümkünse de başışçı sayısının artmış olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla giderek daha az tavsiye vermeye başlayan İstişare Komisyonu için bugün UNRWA'nın fon sağlayıcısı demek çok da yanlış olmayacaktır (Lindsay, 2009, s. 46).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Filistin'deki manda yönetimini sona erdirmeye karar veren İngiltere'nin bölgeden ayrılmasıyla beraber Araplarla Yahudiler arasında çatışmalar başlamış, Birleşmiş Milletler tarafından ikiye bölünmesine karar verilen Filistin'de sular o günden beri hiç durulmamıştır. 1948 itibariyle savaşların yaşanmaya başladığı bölgede Filistinlilerin toprakları sürekli azalırken evlerinden olan insanların mültecilik yaşantıları da eş zamanlı başlamıştır. Bu bağlamda 1948 itibariyle Filistinli mülteciler konusunu gündemine alan Birleşmiş Milletler, mülteci statüsündeki insanların yaşam koşullarını iyileştirmek gayesiyle bazı girişimlerde bulunmayı hedeflemiştir. Gerek üye ülkelerin gerekse yan kuruluşların destekleriyle maddi olanaklar yakalayan Birleşmiş Milletler'in konuya yönelik ilk kurduğu teşkilat ise BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı (UNRPR) olmuştur. 19 Kasım 1948'de bu teşkilat kurulurken takip eden ilk ayda bu defa BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu (UNCCP) ya da kısa adıyla Filistin Uzlaştırma Komisyonu (PCC) faaliyete geçirilmiştir. Konuya yönelik önemli kararların alındığı 8 Aralık 1949'da ise UNRPR yerini BM Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) adıyla kurulan kuruluşa bırakmıştır. Yine aynı tarihte UNRWA'ya destek sağlaması için Filistin İstişare Komisyonu (UNRWA AdCom) da oluşturulmuş ve 1950'de bu kuruluşlar çalışmalarına başlamışlardır. Türkiye, kuruluş sürecinde sınırlı üyesi olan UNCCP ve UNRWA AdCom içinde yerini alırken bugüne değin bu üyeliklerini devam ettirmiştir. Birleşmiş Milletler'in Filistin'le ilgili kurduğu ilk teşkilatlar hakkında bilgi verilen bu çalışmada Türkiye'nin adı geçen oluşumlar içindeki duruşuna da değinilmiştir. Türklerin bu teşkilatlarda yer almasını Arap yanlısı olmasıyla değerlendiren bir kesimin varlığına karşın bölgenin eski hakimi olduğu için halka, kültüre, coğrafyaya aşinalığının da göz ardı edilmemesi gerektiği görülmelidir. Ayrıca Soğuk Savaş'ın bu ilk yıllarında ABD ile SSCB'nin bölgedeki çıkar çatışmaları için Türkiye'ye yönelik politikalarının BM tarafından değerlendirildiği de muhakkaktır. Öte yandan Türkiye'nin üstlendiği bu vazifelerin tüm ülkeler tarafından destek bulmadığı da bilinmektedir. Bu doğrultuda Türk delegelerin görevlerinde kimi zaman zorlandığı ve hatta vazifelerinden alınmaları için algı politikaları oluşturulduğu da görülmektedir. Tüm bunlara rağmen Türkiye, bölgedeki güç unsurlardan birisi olmayı sürdürmüş ve bugüne değin yükselen bir

⁴ Filistin İstişare Komisyonu'nun bugünkü üyeleri şu şekildedir: Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Danimarka, Mısır, Finlandiya, Fransa, Almanya, Hindistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Katar, Suudi Arabistan, İspanya, İsveç, İsviçre, Suriye Arap Cumhuriyeti, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, ABD. Bkz. UNRWA (2023), "Members of the Advisory Commission", <https://www.unrwa.org/who-we-are/advisory-commission/members-advisory-commission> (13.12.2023).

ivmeyle bu özelliğini koruyabilmiştir. 76 seneden beri BM tarafından çözüm bulunmaya çalışılan Filistin meselesinde ise Filistinlilerin yaşadıkları alanlarının giderek daralması ve kendilerine başka alanlarda hayat kurmaya çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu realite, bölgeye yönelik politikaların görünürdekiler ve perde arkasındakiler olarak iki kısımda değerlendirilmesi gerekliliğini hissettirmektedir.

Kaynakça

- Akşam (15 Mayıs 1948). “Filistin’de Arap Taarruzu Başladı”. 1-2.
- Beinin, J. & L. Hajjar (2014). “Palestine, Israel and the Arab-Israeli Conflict: A Primer”. *Middle East Research & Information Project*. 1-12.
- Cheal, B. (1988). “Refugees in the Gaza Strip, December 1948-May 1950”. *Journal of Palestine Studies*, C. 18. Special Issue: Palestine 1948. 138-157.
- Cumhuriyet (1 Nisan 1950). “İstanbul’da Seçim Hazırlıkları”. 1-3.
- Cumhuriyet (10 Nisan 1950). “Partilerin Teşkilatı Dün Adaylarını Seçti”. 1-3.
- Cumhuriyet (15 Nisan 1950). “General Refet Bele Dün Cenevre’ye Hareket Etti”. 2.
- Cumhuriyet (19 Mayıs 1963). “Refet Bele Ata ile Beraber Samsun’a Gidişini Anlatıyor”. 2.
- Cumhuriyet (3 Ekim 1950). “Gnl. Refet Bele Paris’e Gitti”. 2.
- Cumhuriyet (3 Ekim 1963). “General Refet Bele Vefat Etti”. 1-7.
- Cumhuriyet (6 Ağustos 1951). “Ara Seçimleri İçin CHP’li Adayların Yoklamaları Yapıldı”. 1.
- Cumhuriyet (6 Aralık 1956). “Gnl. Refet Bele”. 2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA). Kararlar Daire Başkanlığı (30.18.1.2) (8 Nisan 1950). 122.32.5, Dosya Ek. 47.528.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (22 Haziran 1950). 123.54.20, Dosya Ek. 76.1201.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (3 Ocak 1949). 118.87.1, Dosya Ek. 76.1201.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (30 Temmuz 1950). 123.61.6, Dosya Ek. 47.421.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (4 Kasım 1958). 150.57.8, Dosya Ek. 105.207.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (17 Temmuz 1959). 153.37.13, Dosya Ek. 105.159.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (22 Şubat 1961). 158.43.19.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (15 Eylül 1952). 522, 2738.23242.14.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (2 Mart 1950). 522, 2741.23782.1.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) (18 Nisan 1950). 522, 2741.23788.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (1 Nisan 1950). 522, 2741.23789.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (23 Şubat 1950). 522, 2741.23789.16.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (12 Nisan 1950). 522, 2741.23789.3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (8 Nisan 1950). 522, 2741.23789.8.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (24 Haziran 1950). 522, 2741.23792.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (17 Haziran 1950). 522, 2741.23792.2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (28 Haziran 1950). 522, 2741.23793.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (19 Haziran 1950). 522, 2741.23793.2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (26 Ekim 1950). 522, 2741.23800.2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (15 Kasım 1950). 522, 2741.23800.3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (7 Eylül 1950). 522, 2741.23800.4.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (14 Ağustos 1950). 522, 2741.23800.7.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (27 Temmuz 1950). 522, 2741.23800.8.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (8 Ocak 1949). 538, 2800.20397.15.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (15 Eylül 1949). 538, 2765.21193.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (31 Aralık 1949). 538, 2766.21589.1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (18 Mayıs 1950). 538, 2599.21858.2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (16 Haziran 1950). 538, 2599.21858.3.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (14 Haziran 1950). 538, 2599.21864.2.
- Erhan, Ç. & Ö. Kürkçüoğlu (2014). "Filistin Sorunu". *Türk Dış Politikası*. C. 1 (1919-1980). (Baskın Oran, Edt.). İstanbul: İletişim Yayınları. 635-641.
- Kimmerling, B. & J. S. Migdal (2003). *The Palestinian People*. London: Harvard University Press.
- Lindsay, J. G. (2009). *Fixing UNRWA Repairing the UN's Troubled System of Aid to Palestinian Refugees*. Washington: Washington Institute for Near East Policy.
- Sabah (28 Nisan 1996). "Refet Paşa'nın Unutulan Karısı". 23.
- Shlaim, A. (1987). "Britain and the Arab Israeli War of 1948". *Journal of Palestine Studies*. 16 (4), 50-76.
- Takkenberg, L. (2009). "UNRWA and the Palestinian Refugees After Sixty Years: Some Reflections". *Refugee Survey Quarterly*. 28 (2-3). 253-259.
- TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü (2010). *TBMM Albümü 1920-2010*. C. 1 (1920-1950). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- The New York Times (22 Haziran 1972). "John Blandford; Held U.S. Posts". 32.
- Ulus (15 Mayıs 1948). "Filistin'de Manda İdaresi Sona Erdi". 1-4.
- Ulus (27 Kasım 1949). "Yakın ve Orta Doğu Amerikan Temsilcileri Dün Toplandılar". 1-6.
- Ulus (31 Aralık 1949). "Kudüs Meselesi". 1-3.
- United Nations (UN) (11 Aralık 1948). Palestine-Progress Report of the United Nations Mediator. A/RES/194 (III).
- United Nations (8 Aralık 1949). General Assembly Resolution. A/RES/302 (IV).
- United Nations (11 Aralık 1948). Hundred and Eighty-Sixth Plenary Meeting. A/PV.186.
- United Nations (27 Ekim 1949). Note by UNCCP on UNSG's Draft Report on the Work of UNRPR. A/AC.25/W/28.
- United Nations (17 Nisan 1950). UNCCP 142nd Meeting. A/AC.25/SR.142.
- United Nations (19 Kasım 1948). UNRPR. A/RES/212 (III).
- UNRWA (2021). "About UNRWA", https://www.unrwa.org/sites/default/files/about_unrwa_two_pager_eng_2021.pdf (13.12.2023).
- UNRWA (2023). "Members of the Advisory Commission". <https://www.unrwa.org/who-we-are/advisory-commission/members-advisory-commission> (13.12.2023).

Tarihsel Perspektif Bağlamında, Siyonizm İdeolojisinin İsrail ile Filistin Arasında Yaşanan Çatışmalara Temel Etkileri

The Main Effects of the Ideology of Zionism on the Conflict between Israel and Palestine in Historical Perspective

Seymur ABBASOV*

Murat ERCAN**

Başvuru Tarihi: 20.02.2024

Kabul Tarihi: 01.03.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Yahudiler için tarihi bir öneme sahip olan Siyonizm, tarihi Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulmasını hedefleyen Yahudi Milliyetçiliği olarak nitelendirilmektedir. Özellikle, 1897 yılında Theodor Herzl tarafından oluşturulan Dünya Siyonist Örgütü'nün etkisiyle, Filistin topraklarında Yahudi devletinin kurulması sürecini hızlandırmıştır. Yahudilerin, Filistin bölgesine 1897 yılından başlayarak, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden antisemitizmin etkisiyle zorunlu göçe maruz kalmaları, Yahudiler ile Filistinliler arasındaki çatışmaları her geçen gün giderek artırmıştır.

1948 yılında İsrail devletinin kuruluşu ile birlikte, başta Filistin ve bölgedeki Arap devletlerine karşı, günümüze kadar belirli aralıklarla devam ettirdiği savaşlar ve işgal girişimleri, Ortadoğu bölgesindeki jeopolitik konumunun İsrail lehine değişmesine olanak sağlamıştır. Özellikle İsrail'in 1948 yılından itibaren, Filistin topraklarına yönelik devam ettiği işgal girişimi, milyonlarca Filistinlinin kendi anavatanlarını terk ederek, mülteci durumuna düşmesine neden olmuştur.

İsrail'in yasadışı işgallerini durdurarak, Filistinli halkın anavatanlarına dönmesini ve güvenliğinin sağlanması için kurulmuş olan FKÖ ile 1991 yılında kurulmuş olan Hamas, Siyonist hükümetin Filistinli halka karşı yürütmekte olduğu soykırım politikasını durdurması ile birlikte, Filistin direnişinin devamı bakımından önemli bir rol model üstlenmektedir. Özellikle Hamas ile İsrail'in bölge genelinde yaşamakta olduğu kısa süreli çatışmalar, 7 Ekim 2023 yılında Hamas'ın silahlı paramiliter kolu olan Kassam Tugayları'nın İsrail'e topyekûn saldırısı ile önemli bir boyuta evrilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Yahudilik, İsrail – Filistin çatışması, Hamas, FKÖ

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora öğrencisi, seymurabbasov@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2382-4646.

** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratercan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1315-9200.

Abstract

Zionism, which has historical importance for Jews, is defined as Jewish Nationalism that aims to establish a Jewish state in the historical Palestinian lands. In particular, with the influence of the World Zionist Organization, created by Theodor Herzl in 1897, it accelerated the process of establishing the Jewish state in Palestinian lands. The forced migration of Jews to the Palestinian region from various European countries under the influence of anti-Semitism, starting in 1897, has increased the tendency for conflict between Jews and Palestinians day by day.

With the establishment of the State of Israel in 1948, the wars and occupation attempts that it has continued periodically until today, especially against Palestine and the Arab states in the region, have allowed its geopolitical position in the Middle East region to change in favor of Israel. In particular, Israel's ongoing occupation attempt against Palestinian lands since 1948 has caused millions of Palestinians to leave their homeland and become refugees.

The PLO, which was established to stop Israel's illegal occupations and ensure the security and return of the Palestinian people to their homeland, and Hamas, which was founded in 1991, serve as important role models for the continuation of the Palestinian resistance, after the Zionist government stopped the genocidal policy against the Palestinian people. In particular, the short-term conflicts between Hamas and Israel throughout the region have evolved to a significant level with the all-out attack on Israel by the Qassam Brigades, the armed paramilitary arm of Hamas, on October 7, 2023.

Keywords: Zionism, Judaism, Israel – Palestine conflict, Hamas, PLO

Giriş

Yahudi toplumu ve Yahudi tarihi açısından büyük önem arz etmekte olan Siyonizm, Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devletinin kurulmasını öngören ideoloji olarak bilinmektedir. Özellikle, Yahudi Milliyetçiliği olarak da tanımlanan Siyonizm, 1900'lü yıllara kadar Yahudi toplumu arasında kültürel, duygusal ve milli bir kimlik kazanarak, Yahudi aydınlanmasında önemli rol oynamıştır. Tarihin belirli zamanlarında, tarihsel olarak yaşadıkları Ortadoğu coğrafyasından kovularak, Avrupa'nın belirli bölgelerine doğru zorunlu göçe tabi tutulan Yahudiler, 15. yüzyılın sonlarına doğru giderek güçlenmekte olan antisemitizmin etkisiyle Portekiz ve İspanya'dan kovulmaları, bu kavmin büyük çoğunluğunun Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmasına neden olmuştur.

1900'lü yıllara kadar, çeşitli yollarla Yahudi aydınlanmasını geliştirmeye çalışan Siyonizm'in, 1897 yılında Theodor Herzl tarafından düzenlenen Dünya Siyonist Örgütü sayesinde, siyasi bir kimliğe bürünerek, Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması ihtimalini giderek güçlendirmiştir. İsrail devletinin kurulması, İsrail'in bölgede bulunan Arap ülkeleri ile yaşanan savaşlarda, Arap ülkelerine karşı ezici bir üstünlük kurarak, topraklarını büyük ölçüde genişletmesi, bu yıllarda FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) tarafından sürdürülen Filistin direnişinin zayıflamasına neden olmuştur. 1987 yılında ortaya çıkan Birinci İntifada sürecinde, İsrail işgallerinin durdurulması ve Filistin direnişinin sağlanması bakımından Hamas'ın ortaya çıkışı, önem arz etmekteydi.

2006 yılında, Gazze Şeridi'ni büyük bir bölümünü kontrol altına almayı başaran Hamas, bu dönemden itibaren İsrail'in Gazze üzerindeki en önemli düşmanına çevrilmekteydi. 2022 yılına kadar, belirli aralıklarla İsrail ile Hamas arasında devam eden kısa süreli çatışma ve savaşlar, 7 Ekim 2023 yılında Hamas'ın paramiliter askeri kanadını oluşturmakta olan Kassam Tugayları'nın İsrail'e topyekûn saldırısı üzerine, iki taraf için kanlı bir savaşa dönüşmüştür. Özellikle, İsrail'in Siyonist hükümetinin radikal kararıyla, İsrail askerlerinin uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Gazze

Şeridi'ni bombalaması, binlerce masum sivilin ölmesine ve ağır bir şekilde yaralanmasına neden olmaktadır.

“Tarihsel Perspektif Bağlamında, Siyonizm İdeolojisinin İsrail ile Filistin Arasında Yaşanan Çatışmalara Temel Etkileri” isimli çalışmamız temel olarak, Siyonizm'in tarihsel olarak hedeflediği Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devleti yaklaşımının, 1948 yılından günümüze kadar olan sürede, İsrail'in başta Filistin olmakla bölgede bulunan Arap devletleri ile yaşanan ve devam eden çatışmalara ve ikili ilişkilere temel etkileri araştırılarak, detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Siyonizm İdeolojisinin Tarihsel Gelişim Süreci ve Temel Yaklaşımları

Geçmişten günümüze kadar, siyasi literatürde sıkça kullanılmakta olan Siyonizm kavramı, Filistin topraklarından ayrı düşen ve dünya üzerinde yaşayan tüm Yahudilerin “Arz-ı Mev'ud” yani vadedilmiş topraklarda toplanması ile birlikte, Süleyman Mabedi'nin Yahudiler tarafından yeniden Siyon Dağı üzerinde inşa edilmesini amaç edinen tarihi bir ideal olarak bilinmektedir. Siyonizm kavramının kökü olan ve ondan esinlenerek ortaya çıkan Siyon kelimesi, Çağımızın ilk zamanlarından günümüze kadar Kudüs olarak bilinmekte ve aynı anlamı yansıtmaktadır (Kızıloğlu, 2012, s. 45). Farklı bir anlatıyla, Yahudi Milliyetçiliği anlamına da gelmekte olan Siyonizm, yukarıda belirtildiği üzere Yahudilerin Filistin topraklarında geçmiş zamanlardan itibaren bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı hedeflemiş oldukları kavram olarak da belirtilmektedir (Polat, 2017, s. 4). Siyonizm'in benimsediği temel yaklaşımlar arasında ilk olarak, Yahudi toplumunun dünya üzerinde birer ulus olduğu yönündedir.

Siyonizm, Yahudi toplumunun oluşumu aşamasında kendisine önemli bir yer edinmekte ve burada, kendisinden önce Yahudileri diğer topluluklardan farklı kılacak olan temel argümanlara sahip olmadığını belirtmektedir. Özellikle burada, Yahudilerin farklı coğrafyalara dağıldığını ve kendilerine özgün dili kullanamadıklarını vurgulamaktadır. Bu nedenle Yahudiler açısından Siyonizm, seküler bir ideoloji ve Yahudi Milliyetçiliği olarak kabul edilmektedir (Ceylan, 2020, s. 434). Kendilerini tarihin belirli zaman aralıklarında (İsrailoğulları, İbraniler ve Museviler) olarak adlandırmış olan Yahudi toplumu, geçmişten günümüze kadar olan süre zarfında, Filistin toprakları üzerindeki olası iddialarını ve bağlarını, her zaman Tevrat'a bağlamaya çalışmıştır. Yahudi toplumu iddialarını Tevrat'a dayandırmakla, tanrının onları seçilmiş bir kavim olarak yarattığını düşünmekle kalmamış, Filistin'de bulunan toprakların onlara tanrı tarafından “vadedilmiş topraklar” olarak algılamalarına olanak sağlamıştır. (Duran, 2020,

s. 138). Yahudi tarihine dikkatle bakıldığında, zorunlu göçlerin, isyanların, Yahudi karışıklığının ve savaşların sık sık yaşandığı görülmektedir.

Yahudi toplumunun bilincinde yerini koruyarak tarihsel süreci en iyi şekilde anlatan olaylar arasında, kuşkusuz Yahudilerin yaşadığı sürgünler ve göçler öne çıkmaktadır. Tarihin çeşitli dönemlerinde sürgünlere maruz kalan Yahudiler arasında, Babil sürgünü özellikle Yahudi tarihi ve toplumu üzerinde derin etkiler bırakmıştır. (Kurt, 2006, s. 62). Babil sürgünü, Yahudi toplumu için gelecekte yaşanacak olan sürgünlerin ve göçlerin ilk temel mihenk taşı rolünü oynamaktaydı.

MÖ 587 yılında, dönemin Babil kralı II. Nebukadnezar tarafından gerçekleştirilen Babil sürgünü, Yahudi halkının kendi topraklarından sürülmesiyle birlikte, Yehuda Krallığı'nın dağılması ve Süleyman mabedinin yağmalanması ile sonuçlanmıştır. Diaspora" teriminin günümüz siyasi literatüründe sıkça kullanılan ve eski Yunanca 'da "Dağılma" anlamına gelen kelime, ilk olarak Filistin topraklarında yaşayan Yahudi toplumunun bu bölgelerden zorla sürülmesi döneminde kullanılmıştır. Yahudi toplumu, süregelen zaman zarfında yaşamış olduğu sürgünleri, Kutsal kitapları

olan Tevrat'a atıfta bulunarak, yüce Tanrı'yı kızdırdıkları için bu cezayı ve sürgünü yaşamaya mahkûm kıldıklarını belirtmektedirler (Dufoix, 2011, s. 1).

Yahudilerin MÖ 587 yılında, Babilliler tarafından zorunlu göçe veya sürgüne tabi tutularak yaşadıkları topraklardan sınır dışı edilmeleri, Yahudi toplumunun zamanla Romalılar dönemine kadar oluşacak olan ekonomik sorunlar yüzünden, farklı coğrafyalara yayılmasında da etkili bir faktör olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun MS 70 yılında, Kudüs'te yerleşen İkinci Tapınağı yıkması sonrasında, burada yaşayan Yahudiler Babillerden sonra ikinci kez zorunlu bir şekilde sürgüne yollanmıştır. Sürgüne zorlanan Yahudiler bu dönemde, Kuzey Afrika üzerinde Avrupa'nın belirli ülkelerinde ikamet etmeye çalışmıştır (Halperin, 2015, s. 1).

Hız. Muhammed döneminde Müslümanlarla Yahudiler arasında yaşanan anlaşmazlık durumunun çözülmesi ve ilişkilerin yeniden düzenlenmesi için hazırlanan "Medine Anayasası" çerçevesinde, ister Müslümanların isterse de Yahudilerin kendi aralarında özgür ve güvenli bir şekilde yaşamaları, mülkiyetlerinin dokunulmazlığının sağlanması ve her iki taraf için belirli hakların korunması açıkça belirtilmiştir. Tarihin önemli bir kısmında Müslümanlarla aynı coğrafyalarda yaşayan Yahudi toplumu, başta felsefe olmak üzere coğrafya, matematik, astronomi, tıp ve diğer bilim alanlarında Müslüman mütefekkirlerden önemli bilgi ve dersler almışlardır. Orta Çağ Avrupası'nda zamanla giderek yükselmekte olan ve Yahudi Karşıtlığı olarak nitelendirilen "Anti-Semitizm" hareketi sonucunda, çoğu Yahudi sırasıyla 1492 yılında İspanya'dan, 1497 yılında ise Portekiz'den zorla kovulmuştur (Demircan, 2020, s. 218). Bu süreçte batı Avrupa'dan kovulmakta olan Yahudi toplumunun, Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilerek sahip çıkılması, Yahudiler için hayati önem taşımıştır.

Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'nun önemli bir kısmına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kapsamış olduğu bölgeler, zorunlu göçe maruz bırakılan Yahudiler için Filistin'e yerleşme arzusunun yeniden ortaya çıkarmaktaydı. Bilhassa 1500'lü yıllardan itibaren, Filistin ve Kudüs bölgelerinde Yahudi nüfusun her geçen yıl giderek artması, Osmanlı arşivlerinde açıkça görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde, diğer gayri müslimler kadar hukuka, özgürlüğe ve zenginliğe sahip olan Yahudiler, Osmanlı'nın 18. Yüzyılın sonlarından itibaren yaşamaya başladığı dağılma dönemine kadar, bu topraklarda güvenli bir şekilde kendi yaşamlarını idame ettirmişlerdir (Polat, 2017, s. 7).

19. Yüzyıldan itibaren, Yahudi kimliğinin kaybedilmesi korkusu ve endişesiyle genişlemeye ve daha geniş kesimlere yayılmaya başlayan İbrani kültürü, Yahudi milliyetçiliğini ve birliğini güçlendirmekteydi. Kültürel uyanışın gerçekleştirilmesinde ve canlanmasında, dönemin İbrani edebiyatının önde gelen isimleri önemli rol oynamıştır. Yehuda Leib Gordon'un bestelediği şarkılar, Avraham Mapu'nun 1853'te kaleme aldığı "Siyon Sevgisi" isimli eseri ile birlikte, Peretz Smolenskin ve Moshe Leib Lilienblum gibi yazarların kaleme aldığı eserler, kültürel uyanışın oluşmasında fayda sağlamıştır. İbrani kültürünün daha geniş kitlelere ulaşılmasında 1856 yılında David Gordon tarafından kurulmuş olan "Ha-Magid", 1860 yılında Alexander Zederbaum tarafından kurulmuş olan "Ha-Melitz" ile 1868 yılında Peretz Smolenskin tarafından kurulmuş olan "Ha-Shahar" gibi İbranice yayınlar, Yahudi toplumunun kültürel bakımdan canlanmasında olanak sağlamıştır (Conforti, 2021, ss. 4 – 5). Doğu Avrupa'dan başlayarak yayılmaya devam eden İbrani kültürü, ilerleyen yıllarda önemli bir güce dönüşecek olan Siyonizm ideolojisinin siyasi kolunu harekete geçirmeye muvaffak olmuştur.

Siyonizm'in ilk savunucuları olarak gösterilen Haham Yehudah Shlomo Alkalay ile Haham Zevi Hirsch Kalischer, İbranicede "Eretz İsrail" olarak nitelendirilmekte olan İsrail Diyarı veya Yahudi yerleşiminin İsa Mesih'in gelişine hazırlandığını belirtmekle beraber, bu yaklaşımın ilk savunucularından biri olarak da bilinmektedirler. Siyozmin temel yaklaşım biçimi olarak, Yahudi toplumunun kendi toplumsal bütünlüğünü sağlaması ile birlikte, Yahudi kolektif bilincinin ve Yahudi kimliğinin korunmasının, yalnızca Eretz İsrail toprakları üzerinde gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Yahudilerin kendi özlerine, tarihine ve kimliğine dönmesi ile üretken bir topluma dönüşmesi yalnızca bu topraklar üzerinde mümkün olacaktır (Maor, 2009, s. 3).

1881 yılında, Rusya’da Yahudi toplumuna karşı düzenlenmekte olan Yahudi karşıtı pogromlar, Yahudi toplumunun hızlı bir şekilde Rusya’dan ayrılarak doğu ve batı Avrupa’ya toplu bir şekilde göç etmesine neden olmuştur (Kayyali, 1977, s. 103). Bu süreçte Yahudiler, Rusya genelinde her geçen gün artmakta olan Yahudi karşıtı pogromlara yanıt olarak, Leo Pinsker’in 1882 yılında kaleme almış olduğu “Auto – Emancipation” (Oto-Özgürleşme) isimli eserinde, Yahudi toplumu için Filistin topraklarında yeni bir özerk yaşam alanı oluşturulmasının önemini vurgulamıştır. Rusya genelinde Yahudi karşıtlığının artması sonrasında, Yahudi topluluğunun “Hovevei Zion” (Siyon Aşıkları) isimli bir dernek kurarak, kendi aralarında güçlü bir örgütlenme oluşturmaları yaşanmakta olan süreç çerçevesinde Siyonizm ideolojisinin, Yahudiler arasında daha da yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Duran, 2020, ss. 142 – 143). 1890’lı yılların sonlarına doğru, Avrupa genelinde Yahudi karşıtlığının her geçen gün yükselmesi, modern Siyonizm’in babası ve kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl’in ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır.

1890’lı yıllarda Rusya ile Avrupa genelinde yaşanmakta olan bir dizi Yahudi karşıtı politikalar ve gösteriler, o dönemde Viyana şehrinde “Neue Freie Presse” gazetesinde muhabir olarak çalışan Theodor Herzl’in dikkatini bu yöne vermesine ve sorgulamasına neden oldu. Özellikle, Fransa’da 1894 yılında yaşanan “Dreyfus Olayı” Theodor Herzl’in Yahudi karşıtlığı ile Yahudilerin dini hakkında geniş ölçekte bir araştırma yapması, onun siyasi hayatında bir dönüm noktası olmaktadır. Fransa ordusunda Yüzbaşı görevini icra eden Alfred Dreyfus’un, suçsuz olmasına rağmen vatana ihanet suçundan yargılanan Yahudi bir subay olması, Herzl’in bir muhabir ve Yahudi olarak bu olay hakkında ilgilenmesine olanak sağladı (Sagi, 2013, s. 1). Dreyfus Olayı, Herzl’in Yahudi toplumunun geleceği ve yaşamı için radikal adımların atılması gerektiğine inandırmaktaydı.

Yahudi toplumunun ve ırkının, Avrupa kıtasındaki hayat garantisi ve güvenliğinden rahatsız olan Herzl, Yahudiler için yeni bir yerleşim bölgesi ve bağımsız bir Yahudi devletinin kurulmasının, üretilen tüm siyasi ideolojilerin ve yaklaşımların önünde olduğunu belirtmekteydi. Yahudi toplumunun tümüyle kurtuluşuna yalnızca, Kutsal topraklar olarak nitelendirdiği Filistin üzerinde kurulması ile mümkün olabileceği savını sıkça vurgulamaktaydı. Yahudi toplumunun ve ırkının geleceği için yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışan Herzl, 1896 yılında kaleme almış olduğu “Der Judenstaat” (Yahudi Devleti) başlıklı kitabında, Yahudiler için geniş kapsamlı bir göç stratejisi taslağı hazırlamayı başarmıştı. 1902 yılında Almanca olarak kaleme aldığı “Altneuland” (Eski Yeni Toprak) isimli liberal ütopyayı yansıtan eseri, gelecek 10 yıl içinde oluşturulması beklenen Filistin’i öngörerek tarif ediyordu (Zoltán, 2010, s. 201).

Dünya Siyonizm Örgütü ve İsrail Devletinin Kuruluş Süreci

Theodor Herzl liderliğindeki Birinci Siyonist Kongresi, 29 Ağustos 1897’de İsviçre’nin Basel şehrinde başlamış ve üç gün boyunca devam etmiştir. Bu kongre, Yahudi katılımcıların desteğiyle Dünya Siyonizm Örgütü’nün kurulmasıyla sonuçlanarak, Siyonizm hareketinin resmen kurulmasını sağlayan önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Siyonizm hareketi, katılımcı üyelerin desteği ile Yahudi toplumuna özgün ve Yahudilerin kendi evi olarak nitelendirebileceği bir devleti oluşturmaya çalışmıştır (Sagi, 2013, 1). Basel şehrinde düzenlenen Birinci Siyonist Kongresi’ne, 24 ülkeden yaklaşık 200 ile 240 arasında erkek ve kadın üye katılmaktaydı. Kongreye katılanların büyük çoğunluğu Avusturya, Bulgaristan, Bukovina, Galiçya, Rusya, Romanya ve Sırbistan vatandaşlığı olan doğu Avrupalı Yahudi delegelerden oluşmaktaydı. Herzl’in kurduğu Siyonizm hareketine katılanlar, Almanya ile Avusturya’da okumuş iyi eğitimli ve varlıklı kişiler olan Max Nordau, David Wolfson, Chaim Weizmann, Leo Motzkin, Nahum Sokolov ve diğer kişileri (Falk, 1998, ss. 56 –

57). Dünya Siyonist Kongresi'ne katılım sağlayan üyelerin çoğu, 1948 yılında temelleri atılacak olan İsrail Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Siyonizm ideolojisi Theodor Herzl'a kadar olan zaman süresince, Yahudi toplumu arasında daha çok duygusal, milli ve kültürel bağlamda etki oluşturmaktaydı. Herzl'ın Siyonizm'i Filistin bölgesinde bir Yahudi devleti kurma idealine dönüştürmeye çalışması, Siyonizm'in Herzl ile birlikte siyasi bir kimlik kazanmasına neden oldu. Birinci Siyonist Kongresi sonrasında, 5 defa başkent İstanbul'a giderek Osmanlı sultanı II. Abdülhamit ile Yahudilerin Filistin bölgesine yerleşmesi için bir dizi görüşmeler yapmaya çalışan Herzl'ın bu konuda II. Abdülhamit'i ikna edememiştir. Theodor Herzl, özellikle Osmanlı Devleti'nin ekonomik zorluklarla boğuştuğu dönemde, Sultan ile bir anlaşma sağlayabileceğini umarak adımlar atmıştır. Ancak görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanınca, dikkatini o dönemin süper gücü olarak kabul edilen İngiltere'ye çevirmiştir. İngiltere'nin ister Siyonizm hareketine isterse de Ortadoğu Arap bölgesinde, bir Yahudi devletinin kurulmasına sıcak bakması, Siyonistler için önemli bir kazanç olarak görülmekteydi (Örücü, 2018, ss. 219 – 220).

1904 ile 1914 arasında, Rusya'da Yahudi yerleşimcilere karşı düzenlenen pogromlar ve artan Yahudi karşıtı hareketler, Yahudi toplumunun durumunu ve güvenliğini giderek kötüleştirmekteydi. Özellikle I. Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte, Rusya'dan Filistin'e doğru yaklaşık 40.000 Yahudi, zorunlu bir şekilde göç ettirilmiştir. Siyonist gruplar, savaş sırasında büyük olasılıkla Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkarak, İtilaf devletlerinin yönetimi altına geçecek olan Filistin topraklarında kendi amaçlarını ve gücünü sürdürebilmek için İtilaf devletlerinin yanında durarak, onlar için lobicilik faaliyetleri yürütmeye çalışmıştır. 2 Kasım 1917 yılında, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour tarafından, Yahudi baron Walter Rothschild'e yazılan mektupta, İngiltere hükümetinin Filistin topraklarında "Yahudi halkı için ulusal bir yuva" kurulmasına sıcak baktığını belirtmiştir. Baron Walter Rothschild'e yazılan mektup sonrası, aynı günde İngiltere Hükümeti tarafından "Balfour Deklarasyonu" imzalanmıştır (Mock, Obeidi, Zeleznikow, 2014, s. 7). 1917 yılında imzalanan Balfour Deklarasyonu ve 1918 yılında Kudüs'ün Osmanlı devleti egemenliğinden çıkmasıyla İngilizlerin desteğini arkasına alan Siyonist gruplar, Filistin toprakları ve Kudüs üzerinde önemli bir güç kurmuştur.

1930'larda, Almanya'da Nazi yönetiminin Yahudi karşıtı politikalarının güçlenmesi, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki Yahudilerin güvenliklerini tehlikeye sokmuş ve Yahudileri yaşadıkları ülkeden farklı topraklara, başka bir ifade ile Filistin'e göç etmelerini teşvik etmiştir. Siyonist grupların çeşitli yardımları sayesinde, Nazi Almanyası'nın tehdidi altında kurtulmak için Filistin'e sığınan Yahudilerin sayısının hızla artması, kendi topraklarında azınlık olmayı kabul etmeyen Araplar arasında protesto dalgalarına yol açmıştır. Bu durum, İngiliz Mandası yönetimi altındaki bölgede Araplarla Yahudiler arasındaki çatışma eğilimini artırmıştır. Filistinlilere destek olmaya çalışan Araplar ile Yahudi toplumu arasında devam eden gerginliğin hat safhaya yükselmesi, İngiliz hükümeti tarafından 23 Mayıs 1939 yılında "Beyaz Kitap" bildirisinin yayınlanmasına olanak sağladı. Bu bildiri temel olarak, İngiliz hükümetinin Filistinli yurttaşlara kendi yaşadıkları topraklarda, 10 yıl içerisinde bağımsız ve özgür Filistin devletinin oluşturulacağını belirtmiştir (Örücü, 2018, s. 225).

İngiliz Mandası'nın kontrolü altındaki Filistin bölgesinde, özellikle 1920, 1921, 1929, 1933, 1936 ve 1937 yıllarında, Kudüs başta olmak üzere birçok şehirde Yahudi ve Filistin halkı arasında yaşanan çatışmalar, gerilimler, isyanlar ve protestolar, II. Dünya Savaşı'nın kadar belirli aralıklarla devam etmiştir. Özellikle, 1948 yılı itibarıyla Filistin bölgesinde Yahudi İsrail devletinin kurulması sürecinde önemli rol oynayan İngiliz mandasının desteğini alan Siyonist gruplar, Filistinli halkın elinde bulunan mülkleri zorla benimsemekteydiler (Sayegh, 2012, s. 223). 30 yıllık İngiliz Mandası döneminde Filistin yöneticiler ile halkın, Siyonist gruplara ve İngiliz manda yönetimine karşı gösterdiği mücadele ve direnişler, Filistin topraklarında Siyonist İsrail devletinin kurulmasına engel olamadı.

II. Dünya Savaşı ile birlikte önemli bir güç kaybı yaşamakta olan İngiltere, uzun süregelen zaman zarfında küresel ölçekte yürütmekte olduğu hegemonyasını kaybetmekteydi. Özellikle, Hitler liderliğindeki Nazi Almanyası'nın Yahudilere karşı uyguladığı şiddet ve soykırım politikası yüzünden Yahudilerin Filistin'e doğru yoğun göç alması ile beraber, Siyonist grupların İngiliz hükümetine olan baskısı İngiltere'nin Filistin bölgesinden ayrılmasına ve Filistin'de devam etmekte olan sorunu 2 Nisan 1947 yılında (BM) "Birleşmiş Milletler"ın çözümüne bırakmıştır.

29 Kasım 1947 yılında, Birleşmiş Milletler'in Filistin topraklarında Taksim Planı'nı kabul etmesi, günümüze kadar devam etmekte olan "Filistin Sorunu"nun ortaya çıkmasına neden oldu (Topuz, 2023, s. 293).

1948'den Günümüze, Siyonizm'in İsrail ile Filistin Çatışmasındaki Etkisi

İngiltere manda hükümetinin Filistin bölgesinden ayrılmasından sonra, ortaya çıkan otorite boşluğunu fırsata çevirmeyi başaran Siyonist gruplar, Filistin'de önemli üstünlük kazanmıştır. Siyonistlerin kazanmış olduğu üstünlük, David Ben Gurion'un 14 Mayıs 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Tel Aviv Sanat Müzesi'nden İsrail'in bağımsızlık bildirgesini okuyan David Ben Gurion, ilerleyen yıllarda İsrail devletinin ilk başbakanı olarak seçilmiştir (Çay, s. 48). 14 Mayıs 1948 yılı İsrail devleti ve Yahudi halkı için "Yom Ha'atzmaut" yani Bağımsızlık Günü olarak kabul edilmektedir. İsrail'in aksine, Filistin devleti ve halkı için bu tarih genel olarak "an-Nakbah" yani "Felaket" olarak nitelendirilmektedir (Mock, Obeidi, ve Zeleznikow, 2014, s. 10). Filistin topraklarında Siyonist bir Yahudi devletin kurulması, Arap coğrafyası ile birlikte tüm Ortadoğu coğrafyasını önemli ölçüde etkilemiştir.

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden 1 gün sonra, 15 Mayıs 1948 yılında İngiliz ordusu Filistin topraklarını terk etmiştir. İngiliz ordusunun Filistin'i terk etmesinden sonra Mısır, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Lübnan ve Yemen'in yeni kurulmuş olan İsrail devletine savaş ilan ederek, Filistin bölgesine girmeye çalışması sonucu, 10 Mart 1949'a kadar sürecek olan birinci Arap – İsrail savaşı resmen başlamış oldu. Savaşın ilk günlerinde, İsrail ordusundan ister tehcizat isterse de asker sayısı bakımından belirli derecede üstün olan Arap orduları, ABD başta olmakla dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olan Yahudi diasporasının, siyonist gruplar ile birlikte ABD ve müttefiklerinin İsrail'e sağladığı yardımlar sonucunda, İsrail savaşın seyrini ve dengesini kendi lehine doğru değiştirmeyi başarmıştır.

İsrail devleti, Arap ülkeleriyle 10 Mart 1949 yılında imzaladığı ateşkes anlaşmasına kadar olan süre zarfında, BM Taksim Planı'na karşı gelerek Filistin'e bağlı toprakların yaklaşık %77 gibi bir bölümünü işgal ederek, 9 ayda kendi toprak alanını önemli ölçüde büyütüştür (Eylül Renin, 2015, s. 87). 1948 Arap – İsrail Savaşı'nda, yeni kurulmuş İsrail devleti karşısında, tüm Ortadoğu coğrafyasını derinden etkileyek olan bir mağlubiyetle yüzleşen Arap devletleri, İsrail'in Filistin büyük bir bölümünü işgal etmesiyle birlikte, yaklaşık 650.000'e yakın Filistinli yurttaş göçe zorluyarak mülteci durumuna düşürmesi karşısında, etkili bir çözüm arayışı ortaya koyamadılar (Nets-Zehngut, 2012, s. 257). İsrail, 9 aylık savaş süresince Filistin topraklarının büyük çoğunluğunu işgal etmekle kalmamış, bölgede kendisini jeopolitik bakımdan üstün kılmayı başarmıştır.

Savaşın son aylarına doğru, İsrail'de 25 Ocak 1949 yılında düzenlenen ve İsrail devletinin ilk Parlamento "Knesset" seçimlerinde, Siyonizm'in önde gelen isimlerinden olan Chaim Weizman İsrail devletinin ilk devlet başkanı olurken, David Ben-Gurion ise ilk başbakan olması yönünde karar kılınmıştır. Önemli katılım çoğunluğu ile düzenlenen Knesset seçimleri sonrasında, BM Genel Kurulu tarafından Aralık 1948'de Filistinli mültecilerin kendi anavatanlarına geri dönmesini ve bu topraklarda yaşamaları için öngörülen kararın büyük oy çoğunluğu ile karara bağlanması, İsrail hükümeti üzerinde hiçbir etki oluşturmamıştır. İsrail hükümetinin BM Genel Kurulu tarafından karara

bağlanan yasa tasarısını tanımamasına rağmen, 11 Mayıs 1949 yılında İsrail, BM'in daimi üyesi olarak kabul edilmiştir (Eylül Renin, 2015, ss. 87 – 88). 1948 yılından itibaren, Arap devletlerinin bölgede İsrail'e karşı uğradıkları mağlubiyetle beraber Filistin topraklarının işgal edilerek, Filistin halkının göçe zorlanması, Arap devletleri tarafından İsrail'e karşı caydırıcı stratejik adımların atılmasını zorunlu kılmaktaydı.

13 Ocak 1964 yılında Arap Birliği tarafından, Filistin topraklarının işgalden kurtarılması ile Filistinli mültecilerin ülkelerine geri dönmesi sürecini hızlandırılması için destek verilmesine karar verilmiştir. Arap Birliği, Filistinli halkı kapsayacak olan örgütün kurulması yönünde Ahmed Şukayri'ye önemli talimat ve yetki vermektedir. Arap Birliği içerisinde önemli bir nüfusa sahip olan dönemin Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır, İsrail'in bölge genelinde kurmak istediği statükoyu zayıflatarak, Filistinli belirli grupların zamanla kurduğu gerilla tarzı örgütlenme biçiminin Mısır'da olası yayılmasını ve sayını azaltmak için "FKÖ" (Filistin Kurtuluş Örgütü) düzeyinde bir örgütün kurulmasını amaçlamıştır (Gürseler, 2006, s. 63). Filistin Ulusal Konseyi tarafından 1 Haziran 1964 yılında, Filistin toplumunun politik, mali, askeri ve diğer alanlarını kapsamakla birlikte temel altyapısını oluşturacak olan bir dizi kararlar kabul edilmiştir. Biri dizi kararlar arasında, 2 Haziran 1964 yılında FKÖ'nün kurulması önem arz etmekteydi.

FKÖ, 1964 ile 1967 yılları arasında olan süre zarfında, başta Arap dünyası ülkeleri olmak üzere, uluslararası düzeydeki tanınırlığını artırmak için bir takım diplomatik adımları atmaya çalışmıştır. Özellikle, belirli zamanlarda düzenlenen Arap Zirvelerinde Filistin'i temsil etmekle birlikte, 1964 yılının Ekim ayında, Mısır'ın başkenti Kahire'de düzenlenen "Bağlantısızlar Hareketi" konferansına katılması, Filistin halkı için "kendi kaderini tayin hakkının iade edilmesi" yaklaşımına destek verilmesine olanak sağladı (Hamid, 1975, 96). FKÖ, ilk başlarda Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır tarafından kurulan ve onun tarafından fonlanan bir örgüt olmasına rağmen, Yaser Arafat tarafından kurulmuş olan "El – Fetih" olarak nitelendirilen Filistin Kurtuluş Hareketi'nin örgüt içerisinde önemli bir konuma yükselmesi, FKÖ'nün zamanla belirli ve bağımsız bir örgüt olmasına olanak sağladı (Mock, Obeidi, ve Zeleznikow, 2014, s. 12).

ABD'nin desteklediği Siyonist İsrail karşısında, bölge genelindeki gücünü artırmaya ve muhafaza etmeye çalışan Mısır ordusunun, ABD'den sonra dönemin süper güç devletlerinden olan Sovyetler Birliği tarafından modernleştirilerek güçlendirmesi ve Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Arap devletleri arasındaki güçlü kişiliği, yeni bir savaşın doğmasını tetiklemekteydi. Abdülnasır tarafından sırasıyla 16 Mayıs 1967'de BM'e bağlı barışı koruma güçlerinin Sina Yarımadası'ndan çıkarılması ve 22 Mayıs günü Akabe Körfezi'nin Mısır deniz donanması kuvvetleri tarafından ablukaya alınması kararının verilmesi, İsrail'in 5 Haziran 1967 yılında Mısır'a karşı saldırı düzenlemesine olanak sağladı. İsrail'in önleyici karşı hava saldırısı, Mısır havalimanında bulunan savaş uçaklarının havalanmadan yok edilmesiyle sonuçlandı. İlerleyen günlerde, Mısır'a karşı düzenlenen saldırının bir devamı olarak Irak, Suriye ve Ürdün'ün savaş uçakları da, İsrail hava kuvvetleri tarafından yok edildi. Altı gün devam eden savaşta, İsrail ezici bir üstünlükle ayrılarak Mısır'a bağlı Sina Yarımadası'nı, Suriye'ye bağlı Golan Tepeleri'ni ve Filistin'e bağlı olan Gazze Şeridi ile Batı Şeria'yı alarak, topraklarını üç kat genişletmeyi başarmıştır (Mohammad ve Bali, 2017, s. 92). Altı Gün Savaşları, Ortadoğu'daki konjonktürel durumu İsrail'in lehine doğru değiştiren bir savaş olarak nitelendirilmektedir.

1968 yılında, FKÖ'nün kuruluşunu simgeleyen bir belge olarak bilinmekte olan Filistin Ulusal Şartı, Filistin toprakları üzerinde yerleşen Filistin devletini, Filistinli yurttaşların evi ve Arap vatanının bir parçası olarak tanımlamışlardır. FKÖ'nün, Filistin toprakları üzerinde etkili bir araç olan Siyonizm'in ve Yahudi devletinin yok edilmesi yönündeki çağrılarını sonrasında El – Fetih ile İsrail silahlı kuvvetleri arasında, Ürdün toprakları üzerinden bir dizi çatışmalar yaşanmıştır. FKÖ ve bu örgüte bağlı olan bir takım militan grupların güçlenmesi, Siyonist rejim için önemli bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Özellikle 1973 yılında, Mısır ve Suriye askeri birliklerinin, Yahudi toplumunun dini bayramı olarak

bilinen “Yom Kippur” da İsrail’e karşı beklenmedik süpriz bir saldırı gerçekleştirmeleri, İsrail’in bir haftadan kısa bir süre içerisinde toparlanarak Mısır ile Suriye ordularını geri püskürtmelerine olanak sağladı. İsrail ordusu, Mısır ve Suriye orduları üzerinde taktiksel bir kazanım elde etselerde, Altı Gün Savaşı’nın İsrail ordusu üzerinde oluşturmuş olduğu yenilmezlik ve kazanma duygusunu yok etmeye neden olmuştur (Mock, Obeidi, ve Zeleznikow, 2014, s. 13).

ABD hükümeti, 1970’li yılların sonlarına doğru, İsrail ile bölgedeki Arap devletleri arasında devam eden gerilimlerin çözümüne yönelik uzlaşmayı sağlayabilmek için 17 Eylül 1978 yılında, ABD’nin Camp David bölgesinde dönemin ABD başkanı Jimmy Carter’ın katılımı ve gözetiminde dönemin İsrail başbakanı Menahem Begin ile Mısır devlet başkanı Enver Sedat arasında, Camp David Anlaşması imzalanmıştır. Camp David Anlaşmaları zamanında İsrail’de iktidar partisi olan Aşırı Sağcı “Likud” Partisi, bir taraftan İsrail ülkesi olarak nitelendirilen “Eretz İsrail” topraklarının tamamından fazlasını, Siyonizm ideolojisinin etkisiyle Yahudi kolonizasyonunun genişlendirilmesini hedeflerken, bir taraftan da Filistin milliyetçiliği ile Lübnan topraklarında varlığını sürdürmeye çalışan FKÖ üssünün yok edilmesinin önemli olduğu kanaatine varılmıştır. İsrail silahlı kuvvetlerinin, 6 Haziran 1982 yılında Lübnan’a girmesiyle başlayan ve üç yıl boyunca devam eden Lübnan Savaşı, FKÖ’nün ve Filistin direnişinin önemli bir darbe almasına neden oldu. Özellikle, İsrail ordusunun Lübnan’ın başkenti Beyrut şehrine karşı düzenlediği üç aylık kuşatma sonucunda, yaklaşık 12.000 Filistinli ile 18.000 Lübnanlı sivil hayatını kaybetti (Sayigh, 2008, s. 6). Üç aylık kuşatma, FKÖ üyelerinin Beyrut’ta bulunan üsleri ile birlikte Lübnan’ı tamamen terk etmelerine neden oldu.

İsrail işgali sonrasında, kendi üslerini ve merkezini Cezayir, Tunus ve Yemen’e taşımak zorunda kalan FKÖ, İsrail işgali altında olan Gazze ile Batı Şeria’nın kurtarılması ile birlikte, Filistinli mültecilerin Filistin’e dönmeleri için çalışmalara başladı. FKÖ’nün Filistin topraklarının dışında bir mücadeleye kalkışması, hem Filistin direnişinin hem de FKÖ’nün askeri kanadının zayıflamasına neden oldu. Gazze ve Batı Şeria’dan uzak kalmak istemeyen FKÖ, 1987 yılında 1993 yılına kadar sürecek olan İsrail işgaline karşı, “Birinci İntifada” hareketini başlattı. 1991’de Madrid Konferansı ile 1992 – 1993 yılları arasında devam eden Oslo Görüşmeleri’ni kapsamakta olan bu süreç, FKÖ için önemli bir süreci atfetmekteydi (Mehmet ve Polat, 2023, ss. 231 – 232). 1993 yılında karara bağlanan Oslo Anlaşması, FKÖ’nün Birleşmiş Milletler’in 242 ile 338 sayılı kararlarını kabul ederek İsrail’e karşı yürütmekte olduğu silahlı mücadeleyi bırakacağını açıklamıştır. İsrail hükümeti bu karar karşısında FKÖ’nü, Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanıdığını ve barışın tesisi için birlikte çalışacaklarını açıklamalarına rağmen, Filistin devletine herhangi bir atıfta bulunmamıştır (Makdisi, 2018, s. 9).

Temmuz 2000’de, İsrail başbakanı Ehud Barak, başkan Yaser Arafat yönetimindeki Filistin heyeti ile dönemin ABD başkanı Bill Clinton’ın katılımıyla düzenlenen Camp David Zirvesi’nde, Doğu Kudüs’ün geleceği ile Filistin’e verilmesi gereken bölgelerin sınırları konusunda devam eden görüşmelerde anlaşma sağlanamaması, “İkinci İntifada” sürecini hızlandıran önemli olgulardan biri oldu. 28 Eylül 2000’de, Likud Partisinin ana muhalefet lideri Ariel Şaron’un Mescid-i Aksa’ya gitmesi, Filistin ile İsrail arasında “İkinci İntifada”nın veya diğer ismiyle “Mescid-i Aksa İntifadası”nın ortaya çıkmasına neden oldu (Barnea, 2023, s. 519). 28 Eylül 2000’den – 8 Şubat 2005’e kadar, 5 yıl boyunca devam eden İntifada Hareketi hem İsrail hem de Filistin tarafında önemli değişiklikleri beraberinde getirdi.

İsrail’de 6 Şubat 2001 yılında düzenlenen Başbakanlık seçimlerinde Ariel Şaron’un, Ehud Barak karşısında oyların büyük çoğunluğunu alarak İsrail’in yeni Başbakanı olması, İsrail ile Filistin arasındaki diyalogu azaltarak, çatışma eğilimini şiddetlendirmiştir. Özellikle 2002 yılının Ocak ayında, FKÖ’nün ve Filistin direnişinin sembol isimlerinden olan Yaser Arafat’ın, İsrail askeri kuvvetleri tarafından Batı Şeria’da yerleşen Ramallah şehrine hapsedilmesi sonrasında, 2004 yılında Yaser Arafat’ın Fransa’da vefat etmesi, İsrail ile Filistin arasında nihai bir ateşkes anlaşmasının imzalanmasını zorunlu kıldı. 8 Şubat 2005 yılında, Mısır’ın Şarm El Şeyh şehrinde Filistin’in yeni

Devlet başkanı Mahmud Abbas ile İsrail Başbakanı Ariel Şaron arasında ateşkes anlaşması imzalandı (Mehmet ve Polat, 2023, ss. 237 – 238). İsrail ile Filistin arasında 5 yıl boyunca devam eden İkinci İntifada süreci, bu ateşkes anlaşmasıyla sona erdi.

Filistin devletinin kurulmasına yönelik çağrılarını her geçen gün artırmakta olan Hamas, El – Fetih ile Filistin Ulusal Yönetimi'nin yaşadığı başarısızlığı fırsata çevirerek, 2006 yılının Ocak ayında Filistin Ulusal Yönetimi'nde düzenlenen Parlamento genel seçimlerinde, Parlamento'nun büyük çoğunluğunu ezici bir farkla kazanması, İsrail'in Gazze üzerinde ister politik isterse de askeri bakımdan güçlü bir aktöre dönüşen Hamas'la mücadele etmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle, Hamas'ın paramiliter askeri kolu olan İzzeddin el Kassam Tugayları'nın Gazze'de devamlı olarak 6.000'nin üzerinde askeri eğitmesi, yalnızca İsrail savunma güçleri açısından değil, El – Fetih kuvvetleri açısından da büyük sorun teşkil etmekteydi. 2007 yılının Haziran ayında, Filistin Ulusal Yönetimi üzerindeki etkisini giderek kaybeden El – Fetih ile Hamas arasında yaşanan Gazze savaşında, Hamas'ın savaşı kazanarak Gazze Şeridi'nin önemli bir bölümünü kontrolü altına almasına rağmen, Batı Şeria'nın kontrolü ise Filistin Ulusal Yönetimi'ne geçmiştir (Cordesman, 2009, ss. 5 – 6). 2007 yılında yaşanan Gazze savaşı, Filistin hareketinin Hamas ile Filistin Ulusal Yönetimi arasında bölünmesine neden olarak, Filistin direnişine önemli bir darbe indirmektedir.

Hamas'ın Gazze Şeridi'ni kontrolü altına alması sonrasında, İsrail'in 2008 yılından 2021 yılına kadar Gazze Şeridi'ne sırasıyla düzenlemiş olduğu askeri harekâtlar, Ortadoğu genelinde önemli sorunlar doğurarak, tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Özellikle, İsrail ordusu tarafından Hamas güçlerine karşı 2008 – 2009'da “Dökme Kurşun Harekâtı”, 2012'de “Savunma Sütunu Harekâtı”, 2014'te “Koruyucu Hat Operasyonu” ile 2021 yılında düzenlenen “Duvarların Muhafızı Harekâtı”, İsrail'e Hamas üzerinde tutulur bir başarı kazandırmamıştır (Topuz, 2022, s. 215). İsrail'in sistematik olarak Gazze'ye düzenlemiş olduğu harekâtlar, İsrail'in Gazze Şeridi'ni kontrol altına almasına imkan tanımamakla birlikte, Hamas ile Kassam Tugayları'na karşı askeri bir üstünlük kazanamamasını zorlaştırmıştır. Fakat bu saldırılar sonucunda, binlerce masum Filistinli hayatını kaybetmiştir.

Hamas yetkililerinin 2022 yılına kadar, uluslararası düzeyde meşruiyet kazanmak için Gazze Şeridi'nde demokratik, kapsayıcı, toplumsal cinsiyet beraberliği olmak üzere geliştirmeye çalıştığı dil, uluslararası çevreler tarafından dikkatle gözlemlenmekteydi. Hamas, İsrail devleti ile belirli aralıklarla yaşadığı gerilimi ve çatışma durumunu azaltarak, temel olarak uzun vadede hedeflediği şiddet politikalarını gizleyebileceğini düşünmesi, İsrail yetkilileri ve istihbarat çevrelerinin bunu farketmesine neden oldu. (Margolin ve Levitt, s. 8). Özellikle, 7 Ekim 2023 yılında, Hamas'ın askeri kolu olan paramiliter Kassam Tugayları'nın İsrail'e karşı düzenlediği roket saldırıları, Hamas tarafından hedeflenen temel olguyu savaşta ortaya çıkardı.

7 Ekim 2023 yılında, paramiliter örgüt olarak bilinen Hamas tarafından İsrail'e karşı düzenlenmiş olan “El – Aksa Tufanı Harekâtı”, Hamas'ın yıllar boyunca edindiği askeri güç boyutunu ortaya çıkarmasında önemli olmuştur. Hamas'ın, savaşın ilk aylarından itibaren İsrail'e karşı düzenlemiş olduğu füze saldırıları sonucunda, başta İsrail devletinin Havacılık ve Uzay Endüstrisi tarafından geliştirilmiş olan “Demir Kubbe” hava savunma sistemi ile diğer savunma sistemlerinin bu füze saldırıları karşısında yetersiz ve zafiyet içerisinde olması, İsrail'in önemli bir güvenlik sorununun olduğunu açıkça göstermektedir (Mucuk, Özdemir ve Anık, 2023, s. 106).

İsrail ile Hamas yetkilileri arasında, 24 Kasım 2023 yılında geçici ateşkes anlaşmasına varılması, İsrail'in Gazze'ye olan bombalama eğilimini durdurmasına olanak sağladı. Bombalamanın kısa süreliğine durdurulması bir taraftan Gazze'de bulunan binlerce masum sivilin su, yiyecek, insani ve tıbbi yardım gösterilmesine imkan tanırken, bir taraftan da İsrail ile Hamas tarafından tutuklanarak hapsedilen rehinelere, karşılıklı bir şekilde serbest bırakılmasıyla sonuçlandı. 1 Aralık 2023 tarihinde kısa süreli ateşkes anlaşmasının bitmesinden hemen sonra, İsrail hava kuvvetleri tarafından Gazze

şehri yoğun bir şekilde bombalanması, İsrail'in Gazze'de yaşayan Filistin'li masum sivillerin ölmesine neden oldu. İsrail tarafından düzenlenen bu soykırım hareketi, en modern yapay zeka teknolojileri " Hamas'a karşı savaş" adı altında sürmeye devam etmektedir (Finkelstein, 2023, ss. 1 – 2). Hamas'ın İsrail'e karşı düzenlemiş olduğu füze saldırısı sonrasında, Binyamin Netanyahu hükümetinin devam ettirmekte olduğu kırıncı savaş politikası, Gazze'de bulunan masum sivillerin ölüm sayını, her geçen gün giderek artırmaktadır.

Sonuç

Ortadoğu bölgesinde İsrail ile Filistin arasında, geçmişten günümüze kadar devam eden gerilim ve çatışmalarda, Siyonizm yaklaşımının etkili bir argüman olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle Siyasi Siyonizm'in mimarı olan Theodor Herzl tarafından 1897 yılında İsviçre'nin başkenti Basel şehrinde düzenlenmiş olan Dünya Siyonist Kongresi, 1948 yılında Filistin topraklarında İsrail devletinin kurulması ile birlikte, ilerleyen yıllarda Ortadoğu bölgesinde İsrail'in lehine değişecek olan statükonun oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Siyonist İsrail hükümetinin 1948 yılından itibaren, BM'nin 29 Kasım 1947 tarihli Taksim Planı'na uymayarak, kısa bir zamanda Filistin topraklarının yaklaşık 77% bölümünü işgal etmesi ile İsrail'in bölgede bulunan Arap ülkeleri yaşadığı biri dizi savaşlar, milyonlarla Filistinlinin kendi anavatanlarını zorla terk ederek mülteci durumuna düşmesine yol açtığını açıkça belirte biliriz.

İsrail işgalinin durdurulması, Filistin direnişinin sağlanması ve mülteci durumuna düşen Filistinli halkın kendi anavatanlarını dönüşünü sağlamak için FKÖ'nün etkili bir araç olamadığı görülmektedir. Özellikle, Hamas'ın 2006 yılından itibaren Gazze Şeridi'nde ister siyasi isterse de askeri açıdan etkili bir aktöre dönüşmesi, İsrail'in bölgede kendisi için inşa etmek istediği güvenlik duvarını oluşturmasını zorlaştırmaktadır.

7 Ekim 2023 yılında Hamas'ın paramiliter askeri kolu olan Kassam Tugayları'nın "El-Aksa Tufanı Operasyonu" adı altında İsrail'e saldırması üzerine, Hamas ile İsrail arasında devam eden savaş, İsrail'in Gazze Şeridi'ni bombalamasıyla farklı bir boyuta evrilmiştir. Özellikle, İsrail'de bulunan Siyonist hakim dairelerin, Gazze'de yaşayan masum sivillere karşı hayata geçirmeye çalıştığı insanlık dışı ve uluslararası hukuka aykırı olan savaş stratejisi, Gazze Şeridi'nde kanlı bir soykırımın devam etmesine neden olmaktadır.

İsrail'de Binyamin Netanyahu hükümeti ile Hamas yetkilileri arasında devam eden uzlaşmazlıktan doğan çatışma eğilimi, İsrail'in Gazze Şeridi'ni bombalayarak masum sivilleri katletmesi nedeniyle, Filistin bölgesinde devamlı barışın sağlanması uzun bir süre boyunca mümkün görülmemektedir. Son olarak, İsrail ile Hamas arasında devam etmekte olan savaş, yalnızca masum Filistinli halkın değil, İsrail'de yaşanan Yahudilerinde ölümüne neden olmakla beraber, Filistin topraklarında yaşayan iki toplumun birbirinden ayrışmasını giderek güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Barnea, A. (2023). Israeli Intelligence, the Second Intifada, and Strategic Surprise: A Case of "Intelligence to Please"? International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, 36(2), 516-540.
- Ceylan, T. E. (2020). İsrail'de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 8(2), 430-450.

- Cordesman, A. H. (2009). The 'Gaza War'. Center for Strategic and International Studies (CSIS), 1-92.
- Conforti, Y. (2021). The cultural origins of Jewish nationalism: Early Zionism and the weight of the pre-modern tradition. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 21(3), 225-239.
- Çay, F. Z. İsrail Devleti'nin Kuruluş Sürecinde Milliyetçiliğin Rolü. 10. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, 27.
- Demircan, N. (2020). Yahudi Devletinin İnşası ve Arap-İsrail Çatışmasının Başlangıcı. *Uludağ Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 215-226.
- Dufoix, S. (2011). Diasporalar. *Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları*.
- Duran, M. A. (2020). Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 135-158.
- Eylül Renin, T. (2015). İsrail-Filistin sorununda semboller, söylemler ve kimlik: Konstrüktivist bir analiz (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Falk, R. (1998). Zionism and the Biology of the Jews. *Science in Context*, 11(3-4), 587-607.
- Finkelstein, M. (2023). Reframing Hamas.
- Gürseler, C. (2006). Islamic rhetoric of the Palestine Liberation Organization (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Halperin, L. (2015). Origins and Evolution of Zionism. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute.
- Hamid, R. (1975). What is the PLO?. *Journal of Palestine Studies*, 4(4), 90-109.
- Kayyali, A. W. (1977). Zionism and Imperialism: The Historical Origins. *Journal of Palestine Studies*, 6(3), 98-112.
- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-64.
- Kurt, A. O. (2006). Yahudilik'te Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün. *Dini Araştırmalar*, 9(25), 61-78.
- Makdisi, K. (2018). Palestine and the Arab–Israeli Conflict: 100 Years of Regional Relevance and International Failure. Barcelona: Menara, 5.
- Maor, M. (2009). The History of Zionism. Jewish Virtual Library.
- Mehmet, K. A. Y. A., & Polat, E. (2023). Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Diplomasi Serüveni: Oslo Barış Süreci. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 226-240.
- Mock, S., Obeidi, A., & Zeleznikow, J. (2014). A brief outline of the Israel–Palestinian conflict. *Group Decision and Negotiation*, 23, 1245-1262.
- Mucuk, H., Özdemir, H., & Anik, M. A. (2023). El-Aksa Tufanı Operasyonu ve Türkiye'de Kamuoyunun Filistin Algısı. *Fikriyat*, 3(2), 101-118.
- Mohammad, K. K. R., & Bali, A. O. (2017). The Six-Day war and its impact on Arab and Israeli conflict. *History*, 7(2), 90-101.

- Nets-Zehngut, R. (2012). The passing of time and the collective memory of conflicts: The case of Israel and the 1948 Palestinian exodus. *Peace & Change*, 37(2), 253-285.
- Örücü, S. (2018). Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü Ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 202-233.
- Polat, Z. (2017). Attempts of Jewish immigration to Palestine during the time of Abdulhamid II and Oliphant's request for a Zionist Colony. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 17(1), 1-20.
- Sagi, R. (2013). The Zionist Movement. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*.
- Sayigh, Y. (2008). The PLO and the Palestinian Armed Struggle. Gale Cengage learning. <http://www.gale.cengage.com/pdf/whitepapers/gdc/PLOAndPalestinian.pdf> (accessed 12 November 2010, link no longer working).
- Sayegh, F. (2012). Zionist colonialism in Palestine (1965). *Settler Colonial Studies*, 2(1), 206-225.
- Topuz, Z. Ç. (2022). Tek Taraflı Çekilmenin Ardından Gazze. *International Journal of Social Inquiry*, 15(1), 209-222.
- Topuz, Z. Ç. (2023). Çatışma Çarkı Çözümlemesi Ekseninde Filistin-İsrail Sorunu. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 291-320.
- Zoltán, K. A. L. M. Á. R. (2010). Theodor Herzl's national answer to the misery of the Jewish people. *European and Regional Studies*, 1(2), 197-209.

Avrupa Birliği-Rusya İlişkileri ve Karadeniz Jeopolitiği

European Union-Russia Relations and Black Sea Geopolitics

Güney Ferhat BATI*

Başvuru Tarihi: 19.03.2024

Kabul Tarihi: 01.04.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Rusya'nın, her ne kadar Asya kıtasında çoğunlukla toprakları var olsa bile, Rusya, neticede siyasi, ekonomik ve tarihiyle Kıta Avrupa'sına ait olan bir ülke olduğu gerçeğini değiştirmez. Avrupa siyasi tarihine geçmişten günümüze bir perspektiften bakıldığında Rusya, Avrupalı devletler içerisinde yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın bütünleşme gerekliliğiyle yola çıkan birkaç devletin, Avrupa Birliği'ne (AB) giden ve döşenen taşların neticesinde birlik olduğudur. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşıyla oluşan çift kutuplu dünya siyasetinde, AB'nin 'batı' bloğu, Rusya'nın ise 'doğu' bloğu içerisinde yer almaktadır. Soğuk Savaş Dönemi boyunca AB'nin Rusya ile bazen inişli-çıkışlı, bazen de krizleri tırmandıran ilişkileri olmuştur. Nihayetinde 21'inci yüzyılda AB-Rusya ilişkilerinin ivme kazandığını ve bunun daha fazla ekonomik anlamda ilerlediğidir. Ne var ki, Rusya'nın 2014 yılında Kırım işgali ve Ukrayna'da yaşanan siyasi gelişmeler, var olan AB-Rusya ilişkilerinin Atlantik tarafından müdahaleleriyle farklı bir girizgâha girdiğidir. Hakeza, Rusya-Ukrayna savaşı ABD'nin de istediği şekilde ilerlemektedir, bu da AB'nin Rusya ile olan tüm ekonomik ilişkilerini etkiledi. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşının Karadeniz Jeopolitiğinde birçok veçheleriyle AB'nin üyeleri olan Romanya ve Bulgaristan içinde önem arz ettiğidir. Bundan dolayıdır ki, Karadeniz Jeopolitiğinin AB-Rusya ilişkilerinde stratejik öneme haiz olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, Karadeniz, Ukrayna, Jeopolitik.

Abstract

Even though Russia has mostly lands in the Asian continent, it does not change the fact that Russia is a country that belongs to Continental Europe with its political, economic and historical aspects. When looking at European political history from a perspective from past to present, Russia is among the European states. After the Second World War, several states that set out with the necessity of European integration became united as a result of the stones that were laid and led to the European Union (EU). Ultimately, in the bipolar world politics that emerged with the Second World War, the EU was in the 'western' bloc and Russia was in the 'eastern' bloc. During the Cold War, the EU had relations with Russia that sometimes had ups and downs and sometimes escalated crises. Ultimately, EU-Russia relations have gained momentum in the 21st century and this has progressed more economically.

* Öğr. Gör., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, guneyferhat26@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4930-5409

However, Russia's invasion of Crimea in 2014 and the political developments in Ukraine showed that the existing EU-Russia relations entered a different entrance with the interventions from the Atlantic side. Likewise, the Russia-Ukraine war is progressing as the USA wants, which has affected all the EU's economic relations with Russia. In particular, the Russia-Ukraine war is important in many aspects of Black Sea geopolitics for Romania and Bulgaria, which are members of the EU. This is why Black Sea Geopolitics has strategic importance in EU-Russia relations.

Keywords: European Union, Russia, Black Sea, Ukraine, Geopolitics.

Avrupa Birliği (AB) - Rusya İlişkilerinin Tarihsel Perspektifi

Avrupa Birliği (AB) için, Sovyetler Birliğinin varisi olan Rusya ile ilişkiler her zaman önem arz etmektedir. Çift kutuplu dünya düzeni tarihin tozlu sayfalarına karıştıktan sonra Rusya-AB arasında siyaset ve ekonomiden eğitim ve kültüre kadar birçok alanda işbirliği kurulmuş ve taraflar arasında ilişkiler birçok konuda kurumsallaşmıştır. Rusya tarihsel arka planın çöküşünü geride bırakmak ve uluslararası siyasette güçlü olma konumunu korumak adına da AB ile ilişkilere büyük önem vermekteydi. Rusya'da Gorbaçov ile Yeltsin dönemlerinde başlayan reform süreci, Rusya-AB ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olması, coğrafi yakınlık ve bunların doğal sonucu olarak Rusya-AB arasında kurulan yoğun siyasi diyalog ve çok yönlü ekonomik ilişkileri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın Avrupa ile ortak uygarlık mirasına sahip olması, AB ile Rusya'yi aralarında ortaklık kurmaya iten başlıca faktörler olmuştur (Zhussipbek, 2011:48).

Sovyetler Birliği sonrası Rusya-AB ilişkileri hukuki, ticari ve her iki taraf arasında farklı alanlarda yapılan işbirliği çerçevesinde gelişmişti. 1989 yılında (Avrupa Ekonomik Topluluğu) AET'nin Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu ve ilişkilerin karşılıklı olarak normalleştirilmesini amaçlayan antlaşmanın akdinden sonra hem Sovyetler Birliği hem de AET önemli değişiklikler geçirmiş, AET, Avrupa Birliği (AB) olmuş, Sovyetler Birliği ise dağılmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılması tüm uluslararası sistem açısından olduğu gibi AB açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Aslında bu beklenmeyen bir gelişmeydi, sonrasında 'AB'nin Doğu Sınırları' daha belirsiz bir hale gelmiştir, AB içindeki dengeler de değişmişti. Bu durum AB'yi eski Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştı. 1991'de AB, 1989 tarihinde Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu antlaşmayı yeniden düzenleme gereğini anlayarak bu konuda yeni bir yaklaşım benimsemiştir. Dolayısıyla Sovyet Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkelerle kategorik olarak AB'nin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu ticaret ve birlik antlaşmaları arasında bulunan ortaklık ve işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır (Hatipoğlu, 2001:123). Her ne kadar Rusya'nın Ukrayna işgali 'Batı' tarafından yaptırımlara tabi tutulduysa bile, Rusya'nın en büyük ticaret yaptığı ülkelerin 'Batı'lı olduğunu belirtmeliyiz. Özellikle AB ülkeleri içerisinde Almanya'nın payının fazla olduğu görülmektedir. Örneğin; Almanya ile Rusya'nın ticareti 2020'ye göre yüzde 34,1 artış göstermiş ve 59,8 milyar Euro yükselmiştir (Gönültaş, 2022). Rusya'nın ihracat gerçekleştirdiği ilk beş ülke içinde Hollanda ve Almanya gelmektedir, Rusya'nın AB ülkeleriyle ticareti yüzde 5 gibi oranla ABD ve Çin'den sonra üçüncü ülke konumundadır (Yıldız, 2022).

Rusya'da Vladimir Putin'in yönetime gelmesiyle birlikte Rusya-AB ilişkilerinde farklı boyutların oluştuğunu belirtebiliriz. Rusya, uluslararası bir ekonomik krize neden olan 1998'de enerji fiyatlarının artmasıyla bu süreci güçlü bir şekilde atlattır. Bu bağlamda, Rus lider Putin'de gerek iç, gerekse dış politikada Rusya'yı eski ihtişamlı gücüne döndürmek istemiştir. Rusya'nın AB üyelik durumu tartışılmaktan çıkmış ve bu fikirden uzaklaşarak rahatsız olduğu konularda AB'ye iletilmiştir. 2000 yılında gerçekleşen Rusya-AB enerji zirvesi Paris'te oldu. Ve bu zirveyle birlikte Rusya'nın AB ile stratejik ve önemli bir dış ticaret partneri olduğu vurgulandı. Bu gelişmeler neticesinde de Rusya

için AB'nin herhangi bir tehdit unsuru olmadığı gibi 2000 yılındaki Ulusal Güvenlik Planı belgelerinde de bu açıklığa kavuşmuştur (Yurtsever, 2019:41).

AB-Rusya İlişkilerinde Enerji ve Ukrayna

Avrupa kıtasına ilişkin bir enerji ithali zorunluluğu perspektifinin yanında enerji ihraç eden ülkeler açısından da bölgesel kriz senaryolarının olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır ki, bu bakış açısıyla sadece talep yönlü bir güvenlik sorunsalından değil, arz yönünün de güvenliğinin ve istikrarının önem taşıdığı dev bir enerji koridorundan dem vurmak gerekecektir. Bu noktada gerek Ukrayna'nın transit rolü gereği Rusya'nın petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir bölümünü Avrupa pazarına ihraç ettiği değerlendirmesi yapılacak olursa, AB ile Hazar ve Karadeniz coğrafyası arasında jeoekonomik değerlerde karşılıklı bir bağımlılığın belirdiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Rus ihracatının güvenilirliği ayan beyan ortada olan bir durumdur, çünkü bu ihracat Soğuk Savaş döneminde bile kesintiye uğramamıştır. Günümüzde ise bu güvenilirlik, mevcut ve ek olarak inşa edilen ve de Rus üreticilerini Avrupalı tüketicileriyle bağlayan petrol ve doğalgaz hatlarına dayanmaktadır (Bahtiyar, 2018:523-524).

21. yüzyılın ilk çeyreğinde hidrokarbon ve nükleer enerjinin fazlasıyla önem kazanması, AB'nin bu tür kaynaklar konusunda yetersizliği ve bununla birlikte ithalatçı konumda olmasıyla da Rusya'ya bağımlılığını artmıştır. Avrupa'ya enerji bağlamında en çok Rusya aktarımda bulunduğundan dolayı Avrasya jeopolitiğinin de önem kazanması yadsınamaz. Rusya ile AB arasında enerjinin taşınmasında stratejik bir konumda bulunan, enerjinin boru hatları aracılığıyla aktarılmasında önemli bir işleve sahip Ukrayna'nın son yıllarda yaşamış olduğu krizler göz önüne alındığında AB'nin enerji güvenliğini gözden geçirmesini zaruri kılmaktadır (Alkan, 2015:215).

1991 yılında Almanya'nın Sovyetler Birliğinden yaptığı doğalgaz ve petrol ithalatını garanti altına almak ve Sovyetler Birliğinde doğalgaz ve petrol sanayisini geliştirmek için AB'nin Sovyetler Birliğine teklifi olan Avrupa Enerji Şartı, 17 Aralık 1994'te Lizbon'da 50 ülke ve AB tarafından imzalanmıştır. Bu antlaşma, imzacı ülkeler için, enerji ticareti, şirketlerinin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konusunda işbirliği alanlarında uluslararası düzenlemeyi gerçekleştirmiştir. Fakat Sovyetler Birliğinin dağılması, yeni kurulan ülkelerin ilgisiz tutumu ve ABD'nin karşı duruşu yüzünden işlevsellik kazanamamıştır. Ancak 1998 yılında "Enerji Şartı Antlaşması ve Enerji Verimliliği Üzerine" bir Protokol yürürlüğe girebilmiştir (Bahtiyar, 2018:539).

Doğu Avrupa'da bulunan Ukrayna, bu özelliğinden dolayı tarih boyunca Batı ve Doğu arasında güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Tarih boyunca birçok devletin egemenliği altına giren bölge, Osmanlı'nın zayıflamaya başlaması ile yükselen Rus İmparatorluğunun etkisi altına girmiştir. Yükselmeye devam ederek Doğu gücünün merkezi olan Rus imparatorluğu ve sonrasında ardılı olan Sovyetler Birliği ile özellikle Soğuk Savaş yılları ve sonrasında ABD ve Avrupa entegrasyonu modeliyle bir araya gelmiş olan Batı Avrupa da Doğuya karşı Batı gücünün merkezi haline gelmiştir (Meral, 2018:335). Karadeniz'in kuzeyinin hemen ortasında Karadeniz'in orta merkezine doğru sarkmış coğrafi yapısıyla Kırım, Karadeniz'in oldukça önemli bir yarımadasıdır. Kırım, 20. yüzyılın ilk bölümünü Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak geçirmiş, Ukrayna'ya 1954 yılı itibariyle aktarılmış ve hukukî olarak 1991 yılından beri bağımsız olan Ukrayna'ya aittir. Ancak Kırım yarımadası, Nisan 2014'ten beridir fiilen Rusya'nın işgali altındadır (Erdemir, 2018:297).

Ukrayna'da 2004 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Viktor Yuşçenko ile Viktor Yanukoviç arasında rekabet ikinci turda ancak neticelendi ve Yanukoviç kazanan taraf oldu. Ancak Yuşçenko Ukrayna'nın doğusunda hile yapıldığı gerekçesiyle Kiev'de gösteriler başlatılmasını sağlamış ve Yüksek Mahkeme'nin seçimi iptaliyle 26 Aralık 2004'te yeni seçim yapılmıştır. Kiev

merkezli meydana gelen protestolar ve karışıklıklar içinde gerçekleşen Batı yanlısı sonucun alındığı sürece “Turuncu Devrim” denmiştir. Turuncu Devrim sonucunda Devlet Başkanı Viktor Yuşçenko seçilmiş ve Batı yanlısı politikalar takip ederek Avrupa Birliği ve NATO ile ilişkileri geliştirmeye gayret etmiştir (Karasu, 2013).

Bölgedeki gelişmelere istinaden 2006 ve 2008’de Rusya ile Ukrayna arasında doğalgaz transferi ve fiyatlandırmasıyla ilgili anlaşmazlık çıkmıştır/çıkarılmıştır. Ruslar Ukrayna’nın içine düştüğü Batı yanlısı politikalarından rahatsızlık duymuştur. Rusya’nın desteğini arkasına alan Yanukoviç 2010’da Ukrayna Cumhurbaşkanı olarak makama oturdu. Yanukoviç Rusya’nın da istekleri doğrultusunda AB ile serbest ticaret antlaşması ve diğer görüşmeleri 2013’de imzalamayı reddetmiştir. Bunun üzerine Ukrayna’da çatışmalar ve iç karışıklıklar çıkmıştır (Erdemir, 2018:301).

Coğrafi olarak Avrupa’da yer almasına rağmen Ukrayna’nın AB üyeliğine Rus karar alıcılarda karşı çıkmış; Ukrayna’nın Batı ile yakınlaşmasını sıfır toplamlı oyun olarak görerek, Ukrayna’nın aynı anda hem AB hem de Rusya ile entegre olmasının mümkün olmadığını savunmuşlardır. Avromeydan göstericilerinin bir kısmı hem Ukrayna’nın AB ve NATO’ya üye olamamasının ardındaki baş aktör olduğuna ve ülkenin doğusunda yasadışı bir şekilde asker bulundurarak savaşı kendi seyrine göre yönlendirmeye çalıştığına inandıkları Rusya’ya hem de Rus yanlısı Yanukoviç iktidarının yozlaşmışlığına ve umursamazlığına isyan etmişlerdir. Hakikaten de, Rusya’ya bağımlı yaşayan Ukrayna halkının bilhassa sosyal adalet ve refah seviyesi AB ülkelerinin çoğunun gerisindeydi Avromeydan hareketine katılan Ukraynalılar AB ve NATO ideallerinden vazgeçmiş değildir. Kiev’de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan çoğu protestoda Ukrayna bayrağının yanında AB bayrağının da kullanılmış olması Avrupa değerlerinin ve insan hakları anlayışının benimsenmek istendiğinin bir tezahürüdür (Hubar, 2018:307).

Ukrayna krizinin tırmanmasına zemin oluşturan ve krize uluslararası boyut kazandıran Ukrayna’ya özgü en önemli neden ise Ukraynalıların siyasi davranışlarını etkileyen esas faktör olan bölgesel/etnik/dile ait farklılıklardır. Akademisyenlerin büyük çoğunluğu Ukrayna’yı bu farklılıklar bağlamında Batı Ukrayna-Doğu Ukrayna ayrımı temelinde ele almaktadır. Her ne kadar Batı Ukrayna-Doğu Ukrayna ayrımı Ukrayna siyasetinin karmaşıklığını ve çok yönlü tarafını gölgeleyen “basit” bir ayrım olduğu yönünde eleştirilse de, Batı Ukrayna’nın AB yanlısı, Doğu Ukrayna’nın Rusya yanlısı olduğu gözlemlenmektedir. Ruslar ise Batı Ukrayna-Doğu Ukrayna ayrımı yerine milliyetçi Ukrayna-çok uluslu Ukrayna ayrımı yapmayı tercih etmektedir. Nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın, bu durum ülkede bir kutuplaşma olduğuna işaret etmektedir. Ukrayna siyaseti ülkedeki kutuplaşmayı hafifletme/giderme ve ulusal birliği sağlama konusunda başarılı olamamıştır (Yiğit, 2018:343).

NATO genişlemesine paralel olarak Batı’nın bir diğer yayılma politikası AB’nin genişleme politikası aracılığıyla yürütülmektedir. AB 2004 ve 2007 yıllarında, iki dalgada gerçekleşen ve tarihinin en büyük genişleme dalgası olan beşinci genişleme sürecinde, Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Güney Kıbrıs, Polonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya’yı bünyesine katmıştır. NATO’nun genişlemesine itiraz eden Rusya AB’nin genişlemesine karşı aynı sert tutumu göstermemiştir. Oysa Birliğin genişlemesi de, NATO’nun genişlemesi gibi, genişlemeye dâhil olan devletlerin Batı’nın siyasi, ekonomik ve askeri sistemine entegre olması anlamına geldiğinden ve Batı’nın üstünlüğünün zımni mesajı niteliğinde iken Rusya’nın Birliğin genişlemesine karşı yaklaşımı, genişleme politikasının önemini doğru değerlendirmedeği şeklinde okunmuştur. Bu değerlendirme isabetli değildir. Rusya hem NATO hem de AB genişlemesinin Batı’nın yayılmacı politikaları olduğunun ve Rusya’yı izole ettiğinin farkındadır; ancak genişleme politikalarına engel olmak amacıyla Batı ile çatışmaya girmemesinin nedeni çatışmayı göze alamamasıdır (Bielewicz, 2004).

Doğu Avrupa’da mevcut yaşananları – Soğuk Savaş dönemini – edebi bir anlatımla bizlere aktaran ve ‘‘Milan Kundera’’ tarafından yazılan ‘Var Olmanın Dayanılmaz Hafifliği’nde; 1968 öncesi Prag baharı ve 1968 sonrası Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya’yı işgal ettiği yıllar göze çarpıyor. Doğu Avrupa’yı anlayabilmek için sadece siyasi, ekonomik ve jeopolitik değil, edebi(yat) yönleriyle de analiz etmek yararlıdır. Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte, şayet Rusya’nın durdurulması mümkün olmayacak ise ‘1938 Münih Antlaşması’nda yaşananlarda olduğu gibi – Hitler’in Çekoslovakya özelinde tavizler koparmaya çalışması - gunumuzde de Putin’in aynısını Ukrayna üzerinde uygulamaya çalıştığı söylenebilir. Çekoslovakya bağlamında ‘‘Sudetler’’ stratejik ve önemli bir bölgeydi, bu bölge Doğu Avrupa’ya uzanan toprakları bakımında da öyleydi ve özellikle Sovyetler Birliği bağlamında. Ukrayna, Doğu Avrupa’da olan ve yuzolumuyle de Avrupa kıtasının en büyük jeopolitiğine sahiptir, aynı zamanda Rusya ile AB arasında tampon bir ülke konumunda olması stratejik bir yer olduğunu göstermektedir (Batı, 2022).

AB’nin Rusya’nın en büyük ticaret ortağı olması, Rusya’nın Birliğin ticaret ortakları listesinde uuncu sırada yer alması nedeniyle AB’nin Rusya’ya yaptırımları ile Rusya’nın karşı önlemlerinin iki taraf arasında ticari ilişkileri olumsuz etkileyeceği bilinen bir gerçekti. Rusya’nın enerji kozunu kullanması ve bununda AB tarafından bağımlılığı bilinmektedir. AB’nin yaptırımları ve Rusya’nın karşı önlemlerine Ruble’nin değer kaybetmesi, petrol fiyatlarındaki duşuş, dolayısıyla Rusya’nın içine duştuğu ekonomik kriz de eklenince sadece yaptırım ve karşı önlemlere konu olan malların değil, konu olmayan malların ticareti de olumsuz etkilenmiştir. Nihayetinde AB’nin Rusya’ya yönelik yaptırımları, Rusya’nın ekonomik sorunlarını derinleştirici etki yapsa da, Rusya’nın Ukrayna politikasını değiştirici etki yapmamıştır. AB’nin asıl amacı da Rusya’nın ekonomisini mahvetmek değil Rusya’nın Ukrayna politikasını değiştirmesi için baskı uygulamak olduğundan, yaptırımlar ile ongoruulen asıl amaç gerçekleşmemiş; dolayısıyla yöneldiği amaç açısından AB’nin Rusya’ya yönelik yaptırımları başarısız olmuştur. Rusya’nın Ukrayna işgali sonrası AB’nin Rusya’ya uyguladığı yaptırımlar muhakkak ekonomik olarak Rusya’ya ağır olmuştur. Ne var ki, bu kadar yaptırımlara rağmen Rusya’nın Ukrayna savaşını sürdürmesi aslında etkisini göstermediğini bizlere göstermektedir (Yiğit, 2018:349-351).

Rusya’nın Ukrayna mudahaseli/işgali NATO’nun Doğu kanadını genişletmesinden kaynaklı olmuştur, keza Rusya NATO tarafından ‘‘evrelendiğini’’ belirlemekte ve bunun ulusal güvenlik konusu olduğunu ifade etmektedir. AB açısından belirli sektörleri ve kişileri hedefleyen söz konusu yaptırımlar Rusya’yı cezalandırmaya değil, Rusya’nın politikalarını etkilemeye yönelik önlemler olup; uluslararası hukuku ve insan haklarını koruma adına alınmış önlemlerdir. Rusya ise AB’nin yaptırımlarını Batı’nın Rusya’yı zayıflatma stratejisinin bir aracı ve yeni bir tür çevreleme politikası olarak nitelendirmiş; hatta AB’nin Rusya politikasını ABD’nin tek taraflı politikalarının bir urunu olarak okumuştur (Fischer, 2015:3). AB’nin Ukrayna krizine yanıtı Ukrayna’ya destek vermek ve Rusya’ya yaptırım uygulamak şeklinde tezahür etmiştir. AB üyeleri krizin başından itibaren askeri müdahale tercihini devre dışında tutmuş; Ukrayna krizini Batı ve Rusya arasında vekalet savaşına dönüştürmekten kaçınmıştır. Bu durum AB’nin Ukrayna nedeniyle Rusya ile ilişkilerini daha fazla riske atmaktan kaçınmaması ve/veya askeri açıdan yetersiz olmasından kaynaklı zorunlu bir tercih olarak okunabilir. Kırım bir ilhaktı, ancak Ukrayna savaşı bir işgal olduğu için AB tarafından yaptırımlar sert olmalıydı ve oldu. Nihayetinde Ukrayna’dan sonra Rus tehdidinde olacak olan Avrupa’nın diğer ülkeleri olacaktır. Bu bağlamda Balkanlar, Baltıklar ve İskandinavya olarak sıralanabilir (Speck, 2015:7).

Karadeniz Jeopolitiği

Karadeniz’e kavramsal bir çerçeveden bakıldığında, gerek jeostratejik, gerekse jeopolitik anlamda konumu gereği ‘‘Kara Hakimiyet Teorisi’’ kurucusu İngiliz Sir Halford Mackinder’in dünya

kuramında “Kalpgah” ile “İç Hilal” arasındaki kesişimi, Amerikalı olan Nicholas John Spykman’ın kuramında da “Kalpgah” ile “Kenar Kuşağın” kesişimin de yer almaktadır. Karadeniz özelinde farklı kuramsal görüşlerin olduğunu da vurgulamak gerekir. Hakeza, Soğuk Savaş Döneminde Varşova Paktı’nın güdümünde olan jeostratejik ‘Avrasya Dünyası’, ‘Rus Kalpgahı’ ile ‘Doğu Avrupa’ altındaki bölgeleriyle deniz ticaretine bağlı olduğudur (Kandemir, 2017:83).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, uluslararası hukuk nezdinde “yarı kapalı” bir statüye sahiptir. Dolayısıyla Karadeniz’in, Soğuk Savaş Döneminde konum itibarıyla buna uygunluğu mevcut iken, Soğuk Savaş Dönemi sonrasındaki süreçte küresel düzlemde uluslararası aktörlerin ve bu aktörlerin kendi coğrafyalarıyla ilgili, nazaran kapalı konumunun zorlandığı farklı bir konuma geçmiştir. Karadeniz’e “bütüncül” açıdan bakıldığında yeni bir yapılanma ile birlikte bu bölgesel sistemi meydana getiren parçaların çok değişik bir şekilde yeniden düzenlenme sürecine girdiği görülecektir. Bu doğrultuda, küresel düzlemde birçok dengenin istikrarı yönünde katkıda bulunulması ve birçok kurumsal öğelerin ortaya çıkması gerekliliktir. Karadeniz’de küreselleşme olgusuyla birlikte, kaydedilecek değişim ve yapılanma tüm çevre alanlarında çok yönlü istikrar açısından önem arz etmektedir (Cohen, 1969:65-75).

Tarih boyunca geçiş coğrafyası niteliği taşımış ve Soğuk Savaş döneminde de “çevre” olarak konumlanmış Karadeniz havzası, bugün artık bu yeni gelişmeler neticesinde “merkezi” bir konumda algılanmaktadır. Uluslararası aktörlerin küresel ve bölgesel dinamikleri gelecekteki sevk-idare şekline göre Karadeniz’in jeopolitik açıdan bir “Merkezi Pozisyona” doğru yönlendirilmesi mümkündür. Merkezi pozisyona gelen Karadeniz’de sorun ve tehditlerin çözülmesine yönelik aktörlerin birlikte ortaya koyacağı “çok taraflı mutabakat” sonucunda elde edilebilecek hareket serbestisi, dünya pazarlarının tam ortasında yer alarak lojistik açıdan büyük bir avantaja sahip olan bu bölgeyi küresel sermayenin yatırımı için cazibe merkezi haline getirebilecektir. Bu bölgede oluşacak hareket serbestisi, aynı zamanda küresel barış ve istikrara olumlu katkı sağlayarak, uluslararası sistemi denge haline kavuşturacak yeni bir düzene geçişte, uluslararası anlayış ile ortaya çıkaracağı yeni kurumlarıyla bir referans teşkil edebilecektir (Özersay, 2009:373-374).

Sonuç

Rusya-AB ilişkileri tarihten günümüze inişli çıkışlı bir grafik izlemekle beraber, daha çok karşılıklı bağımlılık üzerine kurulmuştur. Bu bağımlılık enerjinin yani daha çok hidrokarbon (petrol ve doğalgaz) olarak Rusya’nın zenginliğinden kaynaklı olmakla birlikte, gerek AB ülkelerinin gerekse Rusya’nın yakın coğrafyada bulunmalarından. AB’nin lokomotifleri olan Almanya ile Rusya’nın ilişkileri aslında bir nevi Rusya-AB ilişkilerini belirleyici ediyor demek yerinde olacaktır. AB’nin iki söz sahibi ülkeleri Almanya ve Fransa’dır, her ne kadar ‘Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla Almanya doğal olarak ‘Batı’ bloğunda bulduysa bile, geçmişten gelen (Doğu Almanya) genetik kodlarından dolayı nispeten Rusya ile iyi ilişkileri bulunmaktadır. Hakeza, Fransa için ise tersidir, zira Rusya’ya yakın olmamakla birlikte ‘Batı’ bloğunun Avrupa’daki hamisi/kurucusu olarak ön plana çıkmaktadır. AB’nin büyükleri ve küçükleri olarak tabir ettiğimiz bu göstergelerden de anlaşılacağı üzere AB’nin Rusya ilişkilerini belirleyen Almanya olduğunu belirtmek gerekir.

AB’nin lokomotif ülkelerinden Fransa ile Rusya’nın geçmişten günümüze siyasi, sosyal ve ekonomik olarak bağlarının olmasına rağmen, iki ülke arasındaki güvenin oluşmadığını rekabet alanının ise fazla olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Fransa kendini ‘Batı’ ile özdeşleşmiş, demokratik değer ve ilkelerle uyumlu bir ülke olarak görmektedir, Fransız Aydınlanmasının ‘Batı’ya çok şeyler kattığına belki inandıkları içindir. Fransa, her ne kadar Macron yönetiminde ABD ile ters düşecek politikalar gütse bile, ‘Batı’lı bir Fransa’nın Rusya ile olan ilişkilerinin uyumlu olduğunu söyleyemeyiz. Bunun aksine AB’nin bir diğer başat gücü hatta ana belirleyicisi Almanya’nın Rusya ile ilişkilerinin iyi

olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Keza, Ukrayna'ya saldırı saldırı olacak derken işgal eden Rusya'ya karşı, Ukrayna'ya ilk zamanlarda sadece askeri malzeme olarak miğfer göndermesi ve tarafsız kalması bile Almanya-Rusya ilişkilerinin seyrini bilmek ve görmek için yeterlidir. Almanya-Rusya ilişkilerini sadece enerji üzerinde yorumlamamak lazım, Almanya'nın Rusya ile olan iyi ilişkileri ABD'nin baskısına karşı dengeleyici bir unsur olarak da görmek lazımdır.

Rusya-AB ilişkilerinin gerilmesi Gürcistan işgaliyle başladı, Kırım'la devam etti ve günümüzde Ukrayna savaşı/işgaliyle had safhaya ulaşacak şekilde kopma noktasına geldi. Rusya'nın Doğu Avrupa'da ve Karadeniz Jeopolitiğinde olan Ukrayna'ya saldırmasıyla birlikte AB ile olan münasebetlerini zorluklara ve tehditlere bırakmış oldu. Şu anda her ne kadar "Batı" ile Rusya savaşı olarak lanse edilse bile (ki bu doğrudur), ABD ve NATO'nun da Karadeniz Jeopolitiği üzerine olan projelerini daha çok AB üzerinden sürdürdüğünü söylemek yanlış olmaz/olmayacaktır. AB genişleme politikası Doğu Avrupa ülkelerini birlik çatısına almaya çalışırken, Rusya'nın tarihsel bağları ve kültürünün olduğu bu ülkelerle ilişkisini minimize ederek Karadeniz jeopolitiğinde rekabete dayalı bir güç savaşlarını doğurmaktadır. Ve bunun jeopolitik düzlemdeki son veçhesini ise Ukrayna'da gördük/gözlemledik. Nihayetinde Karadeniz jeopolitiğinde bulunan Ukrayna, "Rusya ve ABD/AB/NATO" ekseninde sıkıştırılmaktadır. Aslında var olan Rusya-Ukrayna gerilimi "Batı" ile "Doğu" çekişmesi olmakla birlikte, 21.yüzyılın ilk çeyreğinde "Soğuk Savaş" günlerini aratmayan her şeyi görmekte mümkündür, bunlar Orta Menzilli Füzeler, Nükleer tehditler ve diğerleri. Mesele, "Ukrayna" olmaktan ziyade NATO ile AB'nin Doğu Avrupa, Karadeniz ve Baltıklar genişlemesiyle birlikte, Rusya'nın da ulusal güvenliği bağlamında bunlara karşı olmasıdır.

Kaynakça

- Bahtiyar, K. (2018). AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz. Editör Çomak, H. vd. Karadeniz Jeopolitiği (ss.523-524) İstanbul: Beta Yayınları
- Batı, G.F. (2022). Doğu Avrupa Yine Yeniden Kaos Yolculuğuna mı?
<https://ulesam.org/dogu-avrupa-yine-yeniden-kaos-yolculuguna-mi.html>, E.T: 3 Nisan 2022
- Cohen, S. B. (2015). Geopolitics: The Geography of International Relations, (3rd Edition). New York(The U.S.): Rowman & Littlefield.
- Bielewicz, M. (2004). The Eastern Perspective: Russia Towards NATO Enlargement. A Case Study of 1999 and 2004 NATO Enlargements.
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CAAnBYtuDw3IJ:https://rocznikbezpiecze-nstwa.pl/ojs/index.php/rbm/article/download/192/166/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, E.T: 10 Ocak 2022
- Erdemir, H. (2018). Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler. Editör Çomak, H vd. Karadeniz Jeopolitiği (ss.125-145) İstanbul: Beta Yayınları
- Fischer, S. (2015). European Union Sanctions Against Russia.
https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2015C17_fhs.pdf, E.T: 27 Ocak 2022
- Gönültaş, B. (2022). Almanya'nın Rusya ile Ticareti Yüzde 34 Arttı.
<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/almanya-nin-rusya-ile-ticareti-yuzde-34-artti/2512589>, E.T: 27 Şubat 2022
- Hatipoğlu, E. (2001). Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri, Avrupa Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 115-135.

- Hubar, G. (2018). Rusya'nın Kırım'ı İlhakı ve Kırım Referandumunun Uluslararası Hukuka Aykırılığı. Editör Çomak, H vd. Karadeniz Jeopolitiği (ss.305-318) İstanbul: Beta Yayınları
- Karasu, C. (2013). Ukrayna'daki Turuncu Devrim. Akademik Perspektif. <http://akademikperspektif.com/2013/04/22/ukraynadaki-turuncu-devrim/>, E.T: 21 Ocak 2022
- Kandemir, E. (2017). Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği, Editör Çomak, H. vd. Karadeniz Jeopolitiği, (ss.82-90) İstanbul: Beta Yayınları
- Meral, Ö.E. (2018). Ukrayna Krizi ve Birleşmiş Milletler. Editör Çomak, H. vd. Karadeniz Jeopolitiği. (ss.335-340) İstanbul: Beta Yayınları
- Nail, M.A. (2015). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna. Karadeniz Araştırmaları Dergisi. (44), 215-227.
- Özersay, K. (2009). Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Editör Oran, B. Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980, 15.bs., İstanbul, İletişim Yayınları
- Ulrich Speck, (2015). The West's Response to the Ukraine Conflict. https://www.gmfus.org/sites/default/files/Speck_WestResponseUkraine_Apr16_web.pdf, E.T: 20 Ocak 2022
- Yiğit, D. (2018). Ukrayna Krizi ve Avrupa Birliği. Editör Çomak, H vd. Karadeniz Jeopolitiği. (ss.341-354) İstanbul: Beta Yayınları
- Yıldız, Y. (2022). Rusya'nın Dünya Ticaretindeki Payı Ne? <https://www.haberturk.com/rusya-nin-dunya-ticaretindeki-payi-ne-3356149-ekonomi>, E.T: 14 Mart 2022
- Yurtsever, B. (2019). AB-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Çatışmacı mı Birleştirici mi Bir Rolü Var? 2 (3), 39-55.
- Zhussipbek, G. (2011). Avrupa Birliği İle Rusya Federasyonu Arasındaki Stratejik Ortaklığın Analizi, Uluslararası Hukuk ve Politika 7 (25), 47-85.

Filistin Sorunu Özelinde Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası

European Middle East Policy In The Context Of The Palestine Conflict

Ali AYATA*

Başvuru Tarihi: 19.04.2024

Kabul Tarihi: 13.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Filistin- İsrail sorunun çözümü için uluslararası toplum ve özellikle Avrupa Birliği (AB), Filistin'e ekonomik yardım sağlamak, barış görüşmelerine aracılık etmek ve çözüm sürecine destek vermek gibi çeşitli diplomatik faaliyetler yürütmektedir. AB açısından Filistin-İsrail meselesinin hem kendi iç güvenliği ve istikrarı hem de komşu bölgelerin güvenlik ve istikrarı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla Filistin-İsrail meselesi AB'de büyük ilgi gören önemli bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma, AB'nin Filistin-İsrail meselesine yönelik dış politika yaklaşımını ve meseleyi çözmek için kullandığı araçları incelemektedir. AB'nin Filistin politikası, Filistin- İsrail çatışması üzerine odaklanarak, bölgenin istikrarını ve güvenliğini etkileyen önemli bir dış politika meselesi olmuştur. Bu bağlamda, AB'nin Filistin politikası, Filistin- İsrail çatışmasının barışçıl bir çözümünü teşvik etmeyi, Filistin halkının haklarını korumayı ve bölgedeki ekonomik kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB, AB Komşuluk Politikaları, Filistin, İsrail

Abstract

For the solution of the Palestine-Israel problem, the international community, and especially the European Union (EU), carries out various diplomatic activities such as providing economic aid to Palestine, mediating peace negotiations and supporting the solution process. For the EU, the Palestine-Israel issue has significant effects on both its own internal security and stability and the security and stability of neighboring regions. Therefore, the Palestine-Israel issue has become an important issue that attracts great attention in the EU. This study examines the EU's foreign policy approach towards the Palestine-Israel issue and the tools it uses to resolve the issue. The EU's Palestine policy, focusing on the Palestinian-Israeli conflict, has been an important foreign policy issue affecting the stability and security of the region. In this context, the EU's Palestine policy aims to promote a peaceful resolution of the Palestinian-Israeli conflict, protect the rights of the Palestinian people and support economic development in the region.

---

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, aayata@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6469-6866.

Keywords: EU, EU Neighborhood Policies, Palestine, Israel

Giriş

Avrupa Birliği 2. Dünya Savaşı sonrasında 1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurulmuş ve 1957 Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğuna dönüşmüştür. 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği adını almıştır. Ekonomik bir organizasyon olarak başlayan süreç zaman içerisinde siyasi bir birliğe dönüşür. AB, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla çeşitli diplomatik, sivil ve askeri araçları kullanabilmektedir. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) çerçevesinde bu hedefe ulaşmak için çeşitli misyonlar düzenlemektedir. İnsan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmek amacıyla çeşitli ülkelerle diyalog kurmakta ve projeleri desteklemektedir. Bunların yanında dünya genelinde kalkınma projeleri aracılığıyla ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemektedir. Ticaret anlaşmaları ve ekonomik işbirliği ile de dünya genelinde ekonomik ilişkilerini güçlendirmektedir. Bu, hem AB'nin hem de diğer ülkelerin ekonomik refahını artırmayı amaçlamaktadır (Embel, 2014, s. 3-4).

AB'nin dış politikası dinamik bir alan olup zaman içinde değişebilir. Özellikle uluslararası olaylar, krizler ve değişen koşullar, AB'nin dış politikasını etkileyebilmekte ve şekillendirebilmektedir. AB, dış politikasını üye ülkelerin onayıyla ortak bir dış politika oluşturarak ticaret, güvenlik, çevre, insan hakları, kriz yönetimi ve uluslararası ilişkiler gibi konularda ortak bir tutum ve eylemlerle yürütmektedir. AB'nin dış politikası, kendi sınırları dışındaki ülkeler ve bölgelerle olan ilişkilerini düzenlerken, ekonomik işbirliği, insan hakları savunuculuğu, demokrasi teşviki, çevrenin korunması gibi konularda da etkin bir rol oynar. Bu politika çerçevesinde AB, çok taraflı organizasyonlarla işbirliği yapar, diplomatik müzakereler yürütür ve çeşitli uluslararası krizlere müdahalede bulunabilir. AB'nin komşu ülkelerle olan dış politikası, genellikle “komşuluk politikası” olarak adlandırılır ve AB'nin doğrudan sınırlarında bulunan ülkelerle ilişkilerini düzenlemeyi amaçlar (Embel, 2014, s. 5). AB'nin komşuluk politikası, karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliği ve istikrarı teşvik etmeyi, demokrasiyi, insan haklarını, ekonomik gelişmeyi ve güvenliği desteklemeyi hedefler.

Ortadoğu bölgesi, tarihsel ve siyasi açıdan karmaşık bir bölgedir. Bu bölgede birçok farklı etnik, dini ve siyasi grup bulunmaktadır. Bu gruplar arasında yaşanan çatışmalar ve çeşitli sorunlar bölgenin istikrarını etkilemektedir. Filistin-İsrail meselesi, Ortadoğu bölgesindeki en önemli sorunlardan biridir. Bu sorun, İsrail ve Filistin arasındaki toprak anlaşmazlığına dayanmaktadır. 20. yüzyılın başlarında, Filistin'de büyük bir Yahudi göçü gerçekleşmiş ve İsrail devleti kurulmuştur. Bu durum Filistinliler arasında büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur ve Filistin-İsrail çatışması başlamıştır. Birçok uluslararası toplum ve kuruluş, İsrail ve Filistin arasında adil ve kalıcı bir çözüm bulunması çağrısında bulunmuştur. Ancak, çeşitli siyasi ve güvenlik zorlukları nedeniyle bu çözüm henüz gerçekleşmemiştir (Arı, 2007, s. 128-130).

Filistin-İsrail sorunu, tarih boyunca birçok çatışmaya ve müzakere sürecine yol açmıştır. Bu sorunun çözümü için uluslararası toplum ve özellikle Avrupa Birliği, çeşitli diplomatik çabalar yürütmektedir. Filistin'e ekonomik yardım sağlamak, barış görüşmelerine aracılık etmek ve çözüm sürecine destek vermek gibi faaliyetler yürütmektedir. Avrupa Birliği açısından Filistin-İsrail meselesinin hem kendi iç güvenliği ve istikrarı hem de komşu bölgelerin güvenlik ve istikrarı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla Filistin-İsrail meselesi AB'de büyük ilgi gören önemli bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma, AB'nin Filistin-İsrail meselesine yönelik dış politika yaklaşımını ve meseleyi çözmek için kullandığı araçları incelemektedir. AB'nin Filistin-İsrail çatışmasını odağına alan Filistin politikası, bölgesel istikrar ve güvenliği etkileyen önemli bir dış politika meselesidir. Bu bağlamda, AB'nin Filistin politikası, Filistin-İsrail çatışmasının barışçıl bir çözümünü teşvik etmeyi, Filistin halkının haklarını korumayı ve bölgedeki ekonomik kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır.

Arap Baharı ve Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası

Arap Baharı, 2011 yılında düşük ekonomik büyüme, yüksek işsizlik, otoriter bir hükümetin varlığı, yoksulluk ve artan fiyatlar nedeniyle depresyona giren Tunuslu sokak satıcısı Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başladı. Tunus, Mısır, Bahreyn, Libya ve Suriye'yi kasıp kavuran Arap Baharı hükümetler açısından karışık sonuçlar doğurdu. Örneğin; Tunus ve Mısır'da diktatörlükler hızla yıkıldı ve daha az kan döküldü. Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'de ise huzursuzluk halen devam ediyor, bastırıldı veya bastırılmaya çalışılıyor (Balci, 2006, s. 9). Yaşanan tüm bu sorunlar adı geçen ülkelerde merkezi hükümetlerin etkisini kaybetmesi ve güvenlik sorunlarının artmasına neden olmuştur. Artan güvenlik sorunları ise öncelikle yasa dışı terör örgütlerinin faaliyetlerine temel oluşturmuş ve aynı zamanda güvenlik meselesiyle eş zamanlı olarak ortaya çıkan ekonomik sorunlar göç olaylarında artışa sebep olmuştur. Bu bağlamda Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, bu coğrafyada derin ve köklü değişimlere yol açmıştır. Ve hala etkisinin devam ettiği söylenebilmektedir. Arap Baharı sonucunda yaşanan bu gelişmelerin uluslararası sistemi de derinden etkilemesi sebebiyle ortaya çıkan terör ve göç sorunlarını uluslararası kuruluşlar da büyük bir tehdit olarak algılamış ve gündemlerine sokmuşlardır (Dağcı ve Sak, 2015, s. 12-13).

Bunun yanında AB, etkilenen ülkelerde demokratikleşme süreçlerini desteklemiştir. Tunus özelinde, demokratik seçimlere yönelik süreci teşvik etmiş ve ekonomik reformları desteklemiştir. Mısır'da ise demokratik geçişin sağlanması ve halkın taleplerine karşılık verilmesi adına çeşitli projeleri desteklemiştir. Libya ve Suriye'de yaşanan iç savaşların patlak vermesiyle birlikte, AB'nin tutumu karmaşık hale gelmiştir. Libya'da, AB, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına dayanarak insani yardım ve askeri müdahaleyi desteklemiştir. Ancak Suriye konusunda, üye ülkeler arasındaki farklılıklar ve Rusya'nın veto yetkisi nedeniyle ortak bir strateji benimsemekte zorlanmıştır (Küng, 2008, s. 39). Ayrıca AB, Arap Baharı'nda ekonomik ve mali yardım programları aracılığıyla bölgeye destek sağlamıştır. Arap Baharı'nın etkileri, bölgeden Avrupa'ya yönelik göç dalgalarını da beraberinde getirmiştir. Bu durum, diğer uluslararası kurumlar gibi AB'nin de göç ve güvenlik politikalarını etkilemiş ve bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle artan göç akışlarına yönelik çözümler aranmasına neden olmuştur (Andrea, 2008, s. 39). Son olarak AB'nin, Arap Birliği, BM ve diğer uluslararası kuruluşlarda Arap Baharı'na yönelik politikalarını koordine etmeye çalıştığı, diplomatik çözümler arayarak, bölgedeki siyasi istikrarsızlığı aşma çabası içinde olduğu söylenebilmektedir. Ancak, Arap Baharı sürecinde AB'nin politikası, bölgedeki hızlı değişimler ve çatışmalar nedeniyle bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Üye ülkeler arasındaki farklılıklar, bölgesel dinamikler ve dış müdahaleler, AB'nin bölgesel politika oluşturma sürecini karmaşık hale getirmiştir (Balci, 2006, s. 9-10).

AB'nin Ortadoğu politikası, Avrupa Birliği'nin Ortadoğu'daki ülkelerle ilişkilerinin ve bu bölgedeki sorunları ele almasını yönlendiren bir dizi politika ve ilkedir. Bu politika, AB'nin dış ilişkilerinin ve dış politikasının önemli bir parçasını oluşturur ve AB'nin Ortadoğu'da etkili bir rol oynamasını amaçlamaktadır. Ortadoğu, AB için stratejik bir öneme sahiptir, çünkü bölge barışı ve istikrarı, enerji kaynaklarına erişim, göç yönetimi ve terörle mücadele gibi birçok konuda AB'nin çıkarlarına fayda sağlamaktadır (Özer, 2023, s. 588). Bu doğrultuda AB, Filistin- İsrail sorununun barışçıl bir çözümüne katkı sağlamak için diplomatik çabaları desteklemiştir. İkinci Barış Süreci (Oslo Süreci) ve iki devletli çözümün teşvik edilmesi konusunda çabalamış ve Filistin'in bağımsız bir devlet olarak tanınmasını savunmuştur. Ayrıca, Lübnan'daki istikrarı ve Suriye'deki insani yardım konularını ele almaktadır. İran ile 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşmanın (Ortak Kapsamlı Eylem Planı) sürdürülmesi ve İran'ın nükleer programının denetim altında tutulmasını desteklemektedir (Embel, 2014, s. 8). Bunun yanında Ortadoğu'daki terörle mücadele kapsamında istihbarat paylaşımı, eğitim ve kapasite geliştirme gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Bölgedeki istikrarı ve güvenliği artırmaya yönelik çabaları da desteklemektedir. AB, enerji kaynaklarına erişim ve çeşitlendirilmiş enerji kaynaklarına yönelik çalışmaları desteklemekte, Ortadoğu'daki insani krizlere karşı, mülteci ve göçmenlerin

durumunu ele almaktadır (Dağcı ve Sak, 2015, s. 13). Ayrıca bu krizlere yönelik insani yardım ve mülteci krizleriyle başa çıkmak için finansal ve lojistik destek sağlamaktadır.

AB'nin Ortadoğu politikası, bölgedeki karmaşık sorunlar ve çatışmalar nedeniylsürekli olarak şekil değiştirebilmektedir. Ancak temel hedefi, bölgede barışı, istikrarı ve insan haklarını desteklemek, insani yardım sağlamak ve bölgedeki sorunlara diplomatik ve siyasi çözümler bulmaktır. Dolayısıyla bu politika, bölgedeki çok taraflı çabalarla ve diğer uluslararası kurum ya da kuruluşlarla işbirliği yaparak devam edecektir. Bu doğrultuda AB, "Ortadoğu Dörtlüsü" adındaki uluslararası bir kuruluşa dâhil olmuştur. Ortadoğu Dörtlüsü, Birleşik Devletler, Rusya, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan bir diplomatik girişimdir. Bu dört aktör, Ortadoğu'daki barış ve istikrarı teşvik etmeyi amaçlayan bir amaçla oluşturulmuştur. Ortadoğu Dörtlüsü, özellikle Filistin- İsrail çatışması üzerinde odaklanmıştır, ancak genel olarak bölgedeki diğer sorunları da ele almıştır (Handler, 2024, s. 241).

Ortadoğu Dörtlüsü'nün temel hedefleri arasında, taraflar arasında doğrudan müzakerelerin teşvik edilmesi, Filistin Devleti'nin kuruluşu için gerekli koşulların oluşturulması ve bölgede barış ve istikrarın sağlanması yer almaktadır. Bu çerçevede, diplomatik çözümler arayarak ve taraflar arasında diyalogu teşvik ederek bölgedeki gerilimleri azaltmayı amaçlamaktadır. Ancak, Ortadoğu Dörtlüsü'nün etkinliği zaman içinde değişebilir ve bölgesel dinamiklere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu nedenle, bu konudaki güncel gelişmeleri takip etmek önemlidir. Genel olarak AB'nin Ortadoğu politikası, bölgede karmaşık ve çeşitli sorunları ele almakta, barış, istikrar ve ekonomik kalkınma için çözüm arayışlarına odaklanmaktadır (Balcı, 2006, s. 9). Ancak bu politikanın, bölgenin dinamikleri ve çeşitli siyasi, etnik ve dini faktörler nedeniyle karmaşık ve uygulanmasının zorlu bir görev olduğunu söylemek mümkündür.

AB'nin Filistin Politikası

Filistin, üç semavi dinin doğduğu yer olması ve üç semavi dinin de kutsal saydığı Kudüs'e ev sahipliği yapması nedeniyle tarih boyunca çeşitli dini çatışmaların merkezi olmuştur. Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikri, Avrupa'daki Yahudi milliyetçiliğinin etkisiyle ortaya çıkmış ve Siyonizm ile Yahudilerin bu amacı gerçekleştirmek için adım atmasıyla gündeme gelmiştir. Siyonizm, Theodor Herzl tarafından başlatılan ve Yahudi halkı için bağımsız bir ulus devlet kurmayı amaçlayan siyasi ve ideolojik bir harekettir. Hareket 19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmiş ve Filistin topraklarını bir Yahudi devleti olarak yeniden kurmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudiler, 1917 Balfour Deklarasyonu'yla İngiltere'den Filistin'de bir vatan kurma sözü almışlardır (Asseburg, 2007, s. 5). Savaş sonrası bölgenin İngiliz mandası altına alınmasıyla Filistin'de göç ve yerleşim hareketliliğinin artması neticesinde Araplar bu duruma isyan etmiş ve bölgede çatışmalar patlak vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise İngiltere'nin bölgedeki mandası sona erdiğinde Yahudiler 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu duyurmuşlardır (Arı, 2007, s. 120).

14 Mayıs 1948'de David Ben-Gurion, İsrail'in ilk Başbakanı olarak, İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Bu ilan, Filistin topraklarının bir kısmını İsrail Devleti olarak kabul eden birçok ülke tarafından tanınmıştır. Ancak Arap devletleri ve Filistinliler İsrail Devleti'nin kuruluşunu kabul etmemiş, İsrail'in kuruluşunun ardından İsrail'in bu yerleşimci kolonyalizmine karşı savaş başlatmışlardır. Bu süreç ilk Arap-İsrail Savaşı olarak bilinmektedir. İsrail, savaşı kazanmış ve Devleti'nin kuruluşunu resmen başlatmıştır. Aynı zamanda Filistinli Araplar arasında büyük göçlere ve çatışmalara yol açmıştır. İsrail'in kuruluşu ve sonrasındaki tarih, Orta Doğu'da devam eden siyasi ve askeri çatışmalara yol açan önemli bir faktör olmuştur (Handler, 2024, s. 243).

Filistin'de yerleşim birimleri, İsrail hükümeti tarafından Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze Şeridi'nde inşa edilmiş ve sürdürülmüştür. Bu yerleşimler, Filistin topraklarına yerleşmiş olan İsrailileri

barındıran ve onların yerleşik yaşam sürmelerini sağlayan topluluklardır. Filistinliler, bu yerleşimleri Filistin topraklarına yapılan bir tür işgal olarak görüp eleştirmişlerdir. Uluslararası hukuka göre, İsrail'in başka bir devlet üzerinde, Filistin topraklarında yerleşim birimleri inşa etmesi ve dolayısıyla işgal etmesi yasadışı olmalı, birçok ülke, uluslararası örgüt, İsrail'in bu politikalarını kınmalı ve Filistin topraklarının gelecekteki bağımsızlığına ve barış süreçlerine zarar verdiğini savunmalıdır. Filistin topraklarındaki yerleşimler ve bu konudaki tartışmalar, Filistin- İsrail çatışmasının temel unsurlarından birini oluşturmakta ve bu meseleye uluslararası düzeyde "savaşlar çıkmadan önce" dikkat çekilmelidir (Asseburg, 2007, s. 5). Bu konu, Filistin- İsrail barış sürecini etkileyen karmaşık ve hassas bir meseledir.

Avrupa Birliği'nin Filistin politikası, Ortadoğu barış sürecinin ve düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu politika, Filistin- İsrail meselesi ile ilgili çeşitli konuları ele almaktadır ve Filistin halkının haklarını koruma, barışı teşvik etme ve Filistin'de ekonomik kalkınmayı destekleme hedefini taşımaktadır. Avrupa Birliği-Filistin ilişkileri 1973 yılında bölgede yaşanan Yom Kippur savaşından sonra AB ve Arap Birliği'nin katıldığı Avrupa-Arap diyalogu ile başlamıştır. 1974'te yapılan toplantıda, o dönemdeki Avrupa Topluluğu olarak adlandırılan AB, Filistinli temsilciler tarafından Avrupa Konseyi'ne başvuruda bulunarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü temsil edilme talebini reddetmiştir. Avrupa Topluluğuna üye olan bazı ülkeler, Filistin devletinin tanınması gerektiğini savunurken, diğerleri bu konuda temkinli davranmışlardır. Net bir ortak tutum belirlemede zorlanan Avrupa Toplulukları, Filistin devletinin resmi tanınmasını erteleme kararı almıştır (Steen, 2008, s. 138). Bu durum, Avrupa'nın o dönemdeki Filistin politikası üzerindeki karmaşıklığı yansıtmaktadır. Ancak zaman içinde, Filistin devleti, ülkeler ve uluslararası toplum tarafından giderek daha fazla tanınmıştır.

AB, Filistin politikasını ekonomik ve siyasi olarak desteklemek için çeşitli adımlar atmıştır. Bunlar arasında Filistinlilerin yaşam koşullarını iyileştirmek, şiddet eylemlerinden uzaklaşmalarını sağlamak ve barış sürecini desteklemek yer almaktadır. AB'nin bu politikası, 2000'li yıllarda daha fazla odaklanmış ve Filistin-İsrail sorununa yönelik daha fazla adımlar atılmıştır (Steen, 2008, s. 139). Ayrıca AB'nin Filistin politikası, siyasi ilişkilerin geliştirilmesi üzerine odaklanmıştır. AB, Ortadoğu barış sürecine katkı sağlamak amacıyla çeşitli bildirimler yayınlamıştır. Bu bildirimlerde, barışın sağlanması için İsrail'in yerleşim politikası eleştirilmiş ve Filistinlilerin devlet olma hakkı vurgulanmıştır. Bu politika, Ortadoğu barışı için ortak bir tutum oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu politika Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde yürütülmektedir (Handler, 2024, s. 248). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), AB üye devletlerinin dış politikalarını uyumlu hale getirmeyi ve ortak bir güvenlik politikası oluşturmayı amaçlayan bir düzenlemedir. AB'nin bu politikası, 1993 Maastricht Antlaşması ile kurulmuştur. ODGP'nin temel hedefleri arasında barışı koruma, uluslararası güvenliği güçlendirme, istikrarı teşvik etme, insan haklarını destekleme ve uluslararası işbirliğini artırma bulunmaktadır (Asseburg, 2007, s. 8).

AB'nin Filistin politikası, Ortadoğu barış sürecine katkı sağlamak amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Ancak, AB'nin Filistin politikası üzerindeki etkisi ve başarısı tartışmalıdır. AB'nin Filistin politikasında ortak bir tutum oluşturma konusundaki zorluklar ve bölgedeki tarihsel deneyimler nedeniyle Avrupalılara olan güvensizlik, AB'nin politikalarının etkinliğini sınırlamaktadır. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde AB'nin Filistin politikasının temel unsurları olarak ilk etapta iki devletli çözümden bahsedilebilir. AB, İsrail-Filistin çatışmasının çözümünü, iki bağımsız devletin, İsrail ve Filistin'in yan yana varlığını ve barış içinde yaşamasını içeren iki devletli çözüm olarak kabul etmektedir. AB, bu çözüm için İsrail ile Filistin arasında doğrudan görüşmelerin başlamasını teşvik etmektedir. Diğer taftan AB, Filistin'deki insan haklarının ve demokrasinin korunması ve teşvik edilmesi için çaba sarf etmektedir. Buna karşılık Filistin otoriteleri ile işbirliği yaparak reformları teşvik etmektedir. AB, İsrail-Filistin çatışmasının diplomatik bir çözümlerle sona ermesini gerektiğini

savunmakta ve bu süreçte arabuluculuk rolü üstlenmektedir (Kaya, 2014, s. 92-94). Filistin ve İsrail arasında doğrudan müzakerelerin yeniden başlamasını ve barışın tesis edilmesini desteklemektedir.

AB, Filistin ekonomisinin kalkınmasını desteklemek amacıyla mali yardım sağlamaktadır. Bu yardım, altyapı projeleri, eğitim ve diğer sektörlerde Filistin'e yardım etmeyi içermektedir. Bu bağlamda AB, Filistin mültecilerine yardım etmeyi amaçlamakta ve Birleşmiş Milletler Filistin Mülteciler Yardım ve İşleri Dairesi (UNRWA) gibi kuruluşlara mali katkıda bulunmaktadır. Ayrıca mülteci kamplarının koşullarının iyileştirilmesi için çaba göstermektedir. AB, Gazze Şeridi'ndeki insani krize yardım etmeyi amaçlamakta ve Gazze'ye insani yardım ve kalkınma projeleri için kaynak sağlamaktadır (Kaya, 2014, s. 92-94). Kudüs konusunda ise AB, Kudüs'ün İsrail ve Filistin arasında müzakere edilmesi gereken bir mesele olduğunu savunmakta ve Kudüs'ün statüsünün son müzakerelerle çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. AB, Filistin'de farklı dinlere ve inançlara sahip topluluklar arasında dinler arası diyalogu teşvik etmektedir.

AB'nin Filistin politikası, Filistin halkının haklarını ve bağımsızlık taleplerini destekleme amacını taşırken, Filistin- İsrail çatışmasının sona ermesi ve barışın sağlanması konularında uluslararası toplumla işbirliği yapmayı hedefler. Ancak bu politika, bölgenin karmaşık dinamikleri nedeniyle uygulama açısından zorluklarla karşı karşıya kalabilir. Ayrıca, bu hedeflerin birçoğunun sadece söylemde kaldığını da söylemek mümkündür. Bu politika, AB'nin Filistin-İsrail meselesiyle ilgili katkılarını yansıtmaktadır (Asseburg ve Busse, 2023, s. 96). AB, Filistin halkının haklarını ve bağımsızlığını desteklemeyi amaçlayan bir çerçeve sunar, ancak devam eden çatışmalar ve insani yardımın yetersizliği, sürdürülebilir bir çözümün henüz bulunmadığı anlamına gelmektedir. İnsani yardım, bu tür savaşlarda acil ihtiyaçların karşılanması için önemlidir, ancak kalıcı bir çözüm için öngörülen bu politikaların çoğunun eyleme yansıtılarak çatışmaların bölgede sona erdirilmesi ve barışın ortaklaşa tesis edilmesi gerekmektedir (Johannsen, 2006, s. 123).

AB, Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPOL) adı altında çeşitli bölgelerde polislik misyonları yürüten sivil bir misyonunun parçası olarak polislik faaliyetlerine katılmaktadır. EUPOL misyonları, AB'nin dış ilişkilerinin bir unsuru olarak, insan haklarının ve istikrarın korunması, hukukun üstünlüğünün teşviki ve demokratikleşmenin artırılması amacıyla çeşitli ülkelerde yürütülen operasyonları içermektedir. Bu misyonlar, ulusal polis teşkilatlarına eğitim, rehberlik destek sağlamakta, ayrıca yerel güvenlik ve hukuk uygulamalarının iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Her bir misyonun amacı ve kapsamı, hedef ülke veya bölgeye göre değişebilmektedir (Adam, 2024, s. 80-87).

Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Avrupa Birliği'nin Filistin'deki polislik misyonu, Filistin topraklarında hukukun üstünlüğünü, güvenliği ve kamu düzenini desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu misyon, Filistin halkının güvenliği ve adalet sistemi üzerinde olumlu bir etki yaratmayı hedefler. Resmi olarak 2006 yılında kurulmuştur. "EUPOL COPPS" (European Union Police Coordinating Office for Palestinian Police Support) olarak bilinmektedir. EUPOL COPPS, Filistin polis teşkilatını eğitmek, desteklemek ve güçlendirmek amacıyla Filistin Yönetimi ile işbirliği yapmaktadır. Bu misyon, Filistin polisinin kapasitesini artırmak, yolsuzluğun önlenmesine yardımcı olmak ve hukukun üstünlüğünün korunmasına katkıda bulunmak için faaliyet göstermektedir. Filistin topraklarındaki Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde faaliyet göstermekte ve Filistin Yönetimi ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Bu misyon, Filistin polisinin insan haklarına saygı göstermesini ve hukuki süreçlere uygun şekilde davranmasını teşvik eder (Asseburg ve Busse, 2023, s. 99). Ayrıca, EUPOL COPPS, Filistin polisinin suç soruşturmasını ve kanun uygulamalarını daha etkili bir şekilde yürütebilmesine de yardımcı olmaktadır. Bunun yanında Filistin güvenlik sektörünün modernizasyonunu ve etkinliğini artırmayı hedeflerken, aynı zamanda yerel topluluklarla işbirliği yapmayı ve güven artırıcı önlemler uygulamayı da amaçlamaktadır. Bu misyon, AB'nin İsrail meselesi ve Filistin- İsrail çatışması ile ilgili katkılarından biridir. Ayrıca Filistin'deki AB temsilcilikleri ile yakın bir işbirliği yürütmekte ve AB'nin Filistin topraklarındaki genel politika hedeflerine katkıda bulunmaktadır (Adam, 2024, s. 78).

AB - HAMAS İlişkileri

Avrupa Birliği, Hamas'ı terör faaliyetleri, şiddet, silahlı mücadele ve İsrail'e yönelik tehditleri nedeniyle terör örgütü olarak sınıflandırır. Hamas'ın terör saldırılarına ve şiddet eylemlerine karşı sert bir tavır benimsemektedir. Bu doğrultuda terörizmle mücadele çerçevesinde politika geliştirmekte ve çeşitli yaptırımlar uygulamaktadır. 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimleri Hamas'ın kazanması ile Avrupa Birliği ve Filistin arasında yaşanan süreç tersine dönmüştür (Berger, 2023, s. 422). AB, Hamas'ı tanımadığını açıklayarak bölgeye yaptığı yardımı kesme kararı aldı. Bu durum göz önüne alındığında Hamas ile El Fetih zor şartlar altında müzakerelere başladı. Bu gelişmenin ardından Hamas ve El Fetih liderleri uzlaşmaya varmak için bir araya geldi ancak görüşmelerde anlaşmaya varılamadı. Şubat 2007'de taraflar Mekke'de tekrar bir araya geldi ve birleşik bir Filistin devleti kuruldu. Orta Doğu Dörtlüsü (ABD, Rusya, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği) Anlaşma hükümetini desteklemeye devam edeceklerini duyurdu. Ancak taraflar arasındaki gerilim nedeniyle Hamas Gazze'de yönetimi ele geçirdi (Küng, 2008, s. 39). El Fetih hükümetinin Ulusal Mutabakat Durumu'nu feshedip Salam Fayad'ı başbakan ilan etmesinin ardından AB, Filistin hükümetini doğrudan destekleme kararı aldı. Orta Doğu Dörtlüsü ayrıca iki devletli çözüm için uluslararası bir konferansı destekleme sözü verdi. AB, barış sürecini canlandırmak ve dış politikada birleşik bir Avrupa sesi oluşturmak amacıyla 2007-2008'de belirli baskı tedbirleri ve yaptırımları içeren Annapolis Süreci'ni aktif olarak desteklediğini duyurdu (Berger, 2023, s. 423).

AB, Hamas'ı terör örgütü olarak kabul ettiği için Hamas ile resmi diplomatik ilişkileri kesmiştir. AB ülkeleri Hamas'la doğrudan ilişki kurmamakta ve Hamas liderlerini tanımamaktadırlar. AB, Hamas'ın siyasi kanadını ayrı bir şekilde değerlendirmektedir. Hamas'ın siyasi kanadı olan Hamas Hareketi, Filistin seçimlerinde bazı bölgelerde seçimlere katılabilmiş ve bazı Filistin bölgelerinde siyasi biretke alanına sahip olmuştur. AB, Hamas'ın siyasi kanadı ile sınırlı bir işbirliği yapmakta, ancak terör örgütü olarak kabul edilen Hamas'ın diğer unsurları ile ilişkilendirmemektedir. AB, Filistin- İsrail barış sürecinin teşvik edilmesini ve iki devletli çözümün bulunmasını desteklemektedir. Hamas'ı terör örgütü olarak kabul ettiği için, AB Hamas ile resmi bir şekilde arabuluculuk yapmaz, ancak Filistin ve İsrail yetkilileri arasındaki barış görüşmelerini teşvik eder (August, 2004, s. 124). AB, Hamas'ın insan haklarına ve uluslararası hukuka saygı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sivillerin korunmasını ve insani yardımın ulaştırılmasına özel önem verir ve bu konularda Hamas'ı sorumluluk altına almaya çalışır. AB'nin Hamas'a karşı politikası, terörizme karşı sıkı bir duruş yansıtmakta ve İsrail-Filistin meselesi ile ilgili politika çerçevesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Hamas ile ilgili politikalar, AB'nin terörle mücadele ve barış süreci teşvik etme çabaları arasında bir denge sağlamayı amaçlamaktadır (Kaya, 2009, s. 5-7).

Filistin'in BM'ye Üyelik Başvurusu Karşısında AB

Bir devletin tanınması devletlerarası bir işlemdir. Birleşmiş Milletlerin veya herhangi bir uluslararası kuruluşun bir milleti tanınması mümkün değildir. Ancak bir devletin özellikle Birleşmiş Milletler gibi uluslararası bir kuruluşa üye olması, uluslararası meşruiyet kazanma ve haklarını savunabilme yolunda önemli bir adımdır. Filistin'in şu anda Birleşmiş Milletlere gözlemci olarak üye olması, ülkeye örgütün karar alma süreçlerine katılma, sorunları örgütün gündemine alma ve daha kişisel açıklamalar yapma gibi faydalar sağlayacaktır. BM üyeliğinin Filistin açısından en önemli faydası siyasi düzeydedir (Lüske, 2021, s. 46). Üyelik, veto yetkisine sahip güçlerin en azından Filistin davasına karşı çıkmadıklarının ve uluslararası toplumun çoğunluğunun onları desteklediğinin resmi olarak teyit edilmesi anlamına gelmektedir. Bu desteğin Filistin'e temel sorunlarının çözümünde daha fazla avantaj sağlayacağı açıktır.

Avrupa Birliği, Filistin'in Birleşmiş Milletlere tam üyelik başvurusuna ilişkin tavrını 2011 yılında net bir şekilde belirlemiştir (Johannsen, 2006, s. 123). AB, Filistin'in BM üyeliğini desteklememiş, ancak

Filistin'in Birleşmiş Milletlere gözlemci devlet statüsü kazanmasını desteklemiştir. AB'nin bu tavrı, Filistin- İsrail barış sürecine ve bu iki ülke arasındaki müzakerelere dayanmaktadır. AB, iki devletli çözümün ve barışın ancak doğrudan müzakereler yoluyla sağlanabileceğine inanmaktadır ve bu nedenle Filistin'in BM'ye tam üyeliğine doğrudan destek vermemiştir. Filistin ve İsrail arasında doğrudan görüşmelere geri dönülmesini teşvik etmek ve iki devletli çözüme ulaşılmasını desteklemek amacıyla bu tavrı benimsemiştir (Berger, 2023, s. 426).

Filistin, 2012 yılında BM Genel Kurulu'nda gözlemci devlet statüsü kazanmıştır. AB, bu adımı desteklemiş ve Filistin'in BM'deki bu statüsünü resmen tanımıştır. Gözlemci devlet statüsü, Filistin'in BM organlarında ve toplantılarında katılım hakkı kazanmasını sağlamaktadır. Bu durum, Filistin'in uluslararası toplumda daha fazla tanınmasına ve diplomatik etkisinin artmasına yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, AB, Filistin'in BM üyeliği konusunda doğrudan bir destek vermemiş ancak Filistin'in BM'deki gözlemci devlet statüsünü desteklemiştir (Kaya, 2009, s. 8). AB'nin öncelikli hedefi, Filistin-İsrail barış sürecine destek vermek ve tarafları doğrudan müzakerelere dönmeye teşvik etmektir.

Sonuç

Arap Baharı başlangıçta AB tarafından ciddi bir olay olarak kabul edilmese de otoriter rejimlere karşı caydırıcı bir olay olarak görülüyordu. Ancak giderek iç savaş düzeyine ulaşan Suriye, Libya ve Yemen gibi ülkelerdeki durum AB güvenlik perspektifinden tartışılmaya başladı. Özellikle bu ülkelerde terör örgütlerinin artan faaliyetleri ve göç konuları Avrupa Birliği'nin dış politika gündemini belirleyen çok önemli konular haline gelmiştir. AB'nin Filistin politikası ise bölgedeki karmaşık unsurlar ve tarihî çatışmalar bağlamında şekillenmiştir. Filistin meselesi, sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel bir sorun olup, AB'nin bu konudaki politikası, barış ve istikrarın sağlanması için kararlı bir çaba gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak, Filistin meselesi hala çözüme kavuşturulamamış bir sorun olma özelliğini korumaktadır. AB, Filistin politikasının temelini “İki Devletli Çözüm” ve “Diplomatik Çabalar” oluşturmaktadır. AB'nin Filistin politikası, aynı zamanda insan haklarına ve demokrasiye vurgu yapmaktadır. Filistin'deki insan haklarının korunması, demokratik reformların teşviki ve bölgedeki ekonomik yardım, AB'nin bu alandaki çabalarının bir yansımasıdır. Mültecilere destek, Kudüs'ün statüsü, Gazze ve Batı Şeria'daki sorunların çözümü, İsrail'in yerleşim birimleri ve ayırım duvarı gibi konular da AB'nin Filistin politikasının kapsamlı bir bakış açısı içinde ele aldığı meselelerdir. Ancak, bu politikanın uygulamasında, bölgenin karmaşık ve duyarlı yapısı nedeniyle zorluklarla karşılaşabilir. Politika, bölgesel barış ve istikrarın sağlanması, Filistin halkının haklarının korunması ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunma hedefiyle şekillenmiştir. AB, Orta Doğu Dörtlüsü'nün bir üyesidir ve barış sürecinde ABD gibi ana oyuncu olmasa da diplomatik, siyasi ve güvenlik alanında sürece önemli katkılarda bulunmuştur. Her ne kadar AB, Filistin'e mali yardım sağlayarak soruna daha büyük bir ekonomik katkı sağlamış olsa da, AB tarafından yapılan açıklamalarda, soruna uluslararası sistem içinde bir yanıt bulunması zorunluluğu vurgulanmaktadır. 1971 yılındaki Filistin-İsrail ihtilafının yarattığı sorunları vurgulayan ilk bildiri olan Schumann belgesinden sonra AB, bugüne kadar çeşitli bildirimler yayınlamış ve bu sorunun çözümüne ilişkin Konsey kararları konusunda görüşlerini dile getirmiştir (Lüske, 2021, s. 48).

Günümüzde, Filistin-İsrail çatışması devam etmekte ve bölgedeki durum karmaşık bir siyasi, ekonomik ve insani krizle şekillenmektedir. Filistin topraklarındaki yerleşim birimleri, sınırlar, mültecilerin durumu ve Kudüs'ün statüsü gibi konular üzerindeki anlaşmazlıklar devam etmektedir ve barış süreci hala gerçekleşmemiştir. Uluslararası toplum, çatışmanın çözümü için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır ancak tam ve sürekli bir çözüm henüz gerçekleşmemiştir. AB'nin Ortadoğu politikası, Filistin-İsrail çatışmasının barışçıl yollarla çözülmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ancak, AB'nin politikalarının etkinliği ve başarısı konusunda tartışmalar devam

etmektedir. Uluslararası kurumların ve içinde AB'nin de olduğu, Filistin'e yönelik veyahut Filistin-İsrail meselesine yönelik politikaları hem uygulamada hem de görünürde beklenen sonuçlara ulaşamamıştır (Schreiber ve Wolffsohn, 1996, s. 93-99). AB'nin Filistin politikasının etkisini artırmak için ortak bir tutum oluşturma çabalarının sürdürülmesi ve tarafsızlık ve şeffaflık ilkelerinin gereğince yerine getirilmesi gerekmektedir. Böylece Filistin-İsrail çatışmasının barışçıl yollarla çözülmesine katkıda bulunulabilir ve bölgede istikrar sağlanabilir. Genel olarak AB'nin Filistin-İsrail meselesine yönelik proaktif bir politika uygulama girişimlerinin, enerji ve güvenlik konularının ön plana çıktığı ya da ABD'den destek aldığı dönemlerde ortaya çıktığı söylenilebilir. Bu konuya öncelikle ekonomik yollarla müdahale eden AB, ikincil bir siyasi rol oynama bağlamında zorlanmaktadır. AB içi gelişmeler ve İsrail siyaseti nedeniyle çatışma ortamının sürekli bozulması nedeniyle AB'nin sorunu kısa vadede çözebilecek aktif politikalar uygulaması şu aşamada mümkün görülmemektedir.

Kaynakça

- Adam, R. G. (2024). Kriege verhindern–Kriege führen–Kriege beenden: Zehn Lektionen aus drei aktuellen Kriegen. *SIRIUS–Zeitschrift für Strategische Analysen*, 8 (1), 80-87.
- Andrea K. R. (2008). *Petroimperialismus und Freiheit?* Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag.
- Arı T. (2007). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları
- Asseburg, M. (2007). Regionale (neu-) Ordnung im Nahen und Mittleren Osten und die Rolle der externen Akteure, in *SWP*.
- Asseburg, M., & Busse, J. (2023). *Der Nahostkonflikt: Geschichte, Positionen, Perspektiven*, CH Beck.
- August P. (2004). *Sicherheit und Verteidigung nach dem 11. September 2001*, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag.
- Balcı, A. (2006). Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Kemal İnat (ed.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Berger, L. (2023). Der israelisch-palästinensische Konflikt unter US-Präsident Obama. Rhetorischer Wandel und politische Stagnation. In: *Transatlantische Perspektiven unter Obama und Trump: Eine Vergleichsstudie zur Frage nach Kontinuität und Wandel US-amerikanischer Außen- und Sicherheitspolitik*. Springer Fachmedien Wiesbaden. pp. 395-425.
- Dağcı, K. ve Sak, E. (2015). AB'nin Dış Politikası Açısından Filistin İsrail Sorununa Temel Yaklaşımı ve Araçları: Deklarasyonlar ve Ekonomik Yardımlar, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10.
- Embel, E. (2014). Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecindeki İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1.
- Harba, M., & Harba, M. (2020). Die Europäische Union und die Palästina-Frage: historischer Hintergrund. *Die arabische Wahrnehmung der EU-Außenpolitik zur Palästina-Frage: Zwischen Al-Aqsa-Intifada (2000) und Arabischem Frühling (2012)*, 33-57.
- Handler, H. (2024). Europa in Trümmern–neue Identität gesucht. In: *Krisengeprüftes Europa: Die EU auf dem Weg zu einer neuen Identität*. (Ed.) Handler Heinz, Springer Fachmedien Wiesbaden. pp. 237-270.
- Johannsen, M. (2006). *Der Nahost-Konflikt Elemente der Politik*, Vs Verlag.

- Kaya, S. (2009). Avrupa Birliği'nin Genel Ortadoğu Bağlamında İsrail'in Gazze Operasyonuna Yaklaşımı, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1, Sayı:2.
- Kaya, T. Ö. (2014). Avrupa Birliği'nin Arap-İsrail Uyuşmazlığı'ndaki Üçüncü Taraf Rolünün Değerlendirilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (38), 69-98.
- Küng, K. (2008). *Friedensstifter in Nahost?: Die amerikanische Friedenspolitik im Nahen Osten*, Vdm Verlag.
- Lüske, M. (2021). *Haltung der EU zur Zwei-Staaten-Regelung im Nahost-Konflikt. Europäische Union als Akteurin im Nahen Osten*. GRIN Verlag.
- Özer Ç. (2023). Uluslararası Politika Açısından Filistin Sorunu. *Külliyeye*, 582-605.
- Schreiber, F. & Wolffsohn, M. (1996). *Nahost: Geschichte und Struktur des Konflikts*, Vs Verlag.
- Steen, K. (2008). *Der Nahost-Konflikt: Ursachen, Grundprobleme und Lösungsversuche: Die Entwicklung der Konfliktodynamik im Nahen Osten und ihre Bedeutung für die internationale Politik*, BIS Verlag.

Kamu Diplomasisi Bağlamında Ak Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Süreklilik & Değişim

Turkey-Africa Relations In The Ak Party Era In The Context Of Public Diplomacy: Continuity & Change

Serra Namlu ÇAMLİBEL*

Murat ERCAN**

Başvuru Tarihi: 20.02.2024

Kabul Tarihi: 13.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Değişen ve küreselleşen dünya diplomatik ilişkileri de değiştirmiştir. Savaşla güç kazanılmadığı günümüz siyasalında, müzakere ve diplomasi önem kazanırken, aynı zamanda gelişmelere paralel olarak günümüz ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vermek üzere evrilmiştir. Sadece değişen, diplomasi karakteristiği olmamıştır, aynı zamanda diplomasi değişen aktörleri ve sistemleri de sürece dahil ederek çeşitlenmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan kamu diplomasisi birçok devlet tarafından uygulanmaktadır. Özellikle Türkiye Ak Parti hükümeti ile beraber dış politikasında paradigmatik bir değişim yaşamış, proaktif, çok yönlü ve çok boyutlu bir dış politika anlayışına geçilmiştir. Tarihsel organik bağlara vurgu yapılması ve müşterek inancın getirdiği birlik üzerinden İslam coğrafyasıyla ilişkiler önemsenmiş, özellikle Osmanlı mirası coğrafyalarla ilişkilerde yumuşak güç kullanımı hedeflenmiştir. Dış politikanın çeşitlendirilmesinde en önemli paylardan birini Afrika bölgesine açılım üstlenmektedir, zira 1998 yılına kadar bir türlü istenilen düzeyde diyalog kurulamayan Afrika ile ilişkiler Ak parti dönemi kamu diplomasi faaliyetleri ile oldukça güçlenecek, uluslararası örgütlerde güçlendirilen temas ve ittifak hem Türkiye için hem de kıta ülkeleri için karşılıklı iş birliğinin güçlü sinyallerini verecektir. Bu kapsamda bu çalışmada öncelikle Ak Parti dönemi Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri kamu diplomasisi bağlamında incelenmiş olup, yürütülen kamu diplomasi faaliyetlerinin olumlu geri bildirimleri tartışılmaktadır. Bu argümantasyon yolunda ilk olarak Kamu diplomasisi kavramına ve karakteristiklerine değinilmiştir. Sonrasında Afrika-Türkiye ilişkilerinin değişen bugünü anlamak için dün ele alınmış, Ak Parti iktidarına kadar Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel arka planı değerlendirilmiştir. Son olarak ise Ak Parti dönemi Türkiye-Afrika ilişkileri incelenmiş, Türkiye'nin Afrika'daki yürüttüğü kamu diplomasi faaliyetleri ile ilişkilerin analizi derinleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Türkiye-Afrika ilişkileri, Yumuşak Güç, Afrika Açılımı, Türk Dış Politikası, Sivilleşme Paradigması

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0009-0000-8618-2156.

** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0002-1315-9200.

Abstract

The changing and globalizing world has also transformed diplomatic relations. In today's political landscape, where power is not gained through warfare, negotiation and diplomacy have gained importance and evolved to respond to the needs and demands of the present day. Not only has the character of diplomacy changed, but it has also diversified by incorporating changing actors and systems into the process. Public diplomacy, which emerged during this process, is implemented by many states. Particularly, with the AK Party government in Turkey, there has been a paradigm shift in its foreign policy, transitioning to a proactive, versatile, and multidimensional approach. Emphasis on historical organic ties and relations with the Islamic world through the unity brought by common beliefs has been prioritized, and soft power has been targeted, especially in relations with regions inheriting the Ottoman legacy. One of the most significant contributions to the diversification of foreign policy is the opening to the African region, as relations with Africa, which could not establish the desired level of dialogue until 1998, will be significantly strengthened through AK Party era public diplomacy activities. Enhanced contacts and alliances in international organizations will signal strong cooperation for both Turkey and African countries. In this context, this study primarily examines Turkey's relations with Africa during the AK Party era in the context of public diplomacy and discusses the positive feedback from the conducted public diplomacy activities. In this argumentative path, first, the concept and characteristics of public diplomacy are addressed. Subsequently, to understand the present of Africa-Turkey relations, the past is discussed by evaluating the historical background of Turkey-Africa relations until the AK Party era. Finally, the Turkey-Africa relations during the AK Party era are examined, and the analysis of relations is deepened through Turkey's public diplomacy activities in Africa.

Keywords: Public Diplomacy, Turkey-Africa Relations, Soft Power, Africa Opening, Turkish Foreign Policy, Civilianization Paradigm

Giriş

Dış politika ve diplomasinin kaçınılmaz simbiyotik bir ilişkisi mevcuttur. Dış politika bir devletin uluslararası ilişkilerde izleyeceği rotaya ve temel dinamiklerine referansta bulunurken, diplomasi ise bu rotada temel enstrümandır, bir başka ifade ile dış politikanın temel rotasını gerçekleştirmek üzere yürütülen çalışmalar ve yöntemler bütünüdür. Bu gerçekleştirilen pratikler aslında devletlerarası ilişkilerin işleyişinde savaşı ve kaba kuvveti, ihtilafları uzlaşma ve müzakere ile ikame ederek bir devletin milli menfaatlerini korumasını içermektedir. Globalleşen ve değişen dünyada uluslararası ilişkiler dinamikleri de değişmektedir. Diplomatik güç ve itibar kazanma geçmişte savaş ve *Militär* güç ile sağlanırken, uluslararası iş birliği temelli günümüzde bu güç ve onur ekonomik, teknolojik ve diplomatik enstrümanlarla kazanılmaktadır. Günümüzde güç kavramı sosyal inşacı bir perspektif ile yapı söküme uğramış, gücün temel karakteristiği fikirsel, sosyal, normatif ve söylemsel bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Kamu diplomasisi ise bu soft güçlere atıf yapan, sivil toplum temelli, kamu-oyu odaklı bir diplomasi tarzına işaret etmektedir. Demokratik yönetimlerin yaygınlaşması ve küreselleşme ile önem kazanan kamu-oyu ve kamu-oyu algısı bu noktada belirleyici bir unsur olmuştur. Bu bağlamda klasik diplomasinin aktörleri de değişime uğramış, algı yönetimine odaklı özel sektör, iş adamları, akademisyenler, gazeteci ve düşünce kuruluşları yeni diplomatik aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok uzman, AKP'nin 2002'de iktidara gelmesiyle dış politikanın odak noktasının değiştiği konusunda hem fikirdir. Türkiye özellikle Ak Parti iktidarı ile gelen dış politikada paradigmatik değişim ile diplomatik aktörlerini çeşitlendirmiştir. 2000'li yıllara kadar klasik Türk dış politikası statükocu, tabiri caizse edilgen tek boyutluluk ve Batıcılıkla karakterize edilirken, AKP hükümeti proaktif ve çok boyutlu dış politika yönelimini benimsemiştir. Dış Politikada sivilleşme paradigması saikleri ile Türkiye kamu diplomasisine ayrı bir önem atfetmeye başlamıştır.

Uluslararası sistemde itibarını arttırmak isteyen Türkiye dış politikasını çeşitlendirdiği gibi diplomatik araçlarını da çeşitlendirmiştir. Çeşitlenen dış politikada açılan yeni yönelim sahalarının en önemlilerinden biri de Afrika'dır. Türkiye kültürel ve tarihsel organik bağlarının da bulunduğu bir coğrafya olan Afrika'ya ayrı bir önem vermiştir. Bu kapsamda Türkiye uluslararası arenada Afrika'nın desteğini alabilmek için Afrika'da yoğun bir kamu diplomasi faaliyeti gerçekleştirmiştir. Dünyanın pek çok ortak sorununa da işaret eden bir coğrafya olması sebebiyle Türkiye sadece Afrika ile ilişkilerini geliştirmek değil, coğrafyanın sorunlarının çözümünde aktif rol almak böylelikle bölgede aktif bir güç olmak da istemektedir. Bu kapsamda Afrika'nın sorunlarını yakından takip edip, uluslararası sistemde Afrika'nın sesi olma ve çözüm noktasında uluslararası sistemi mobilize etmek gibi bir rol üstlenmiştir. Kamu diplomasi faaliyetleri ile Türkiye, Afrika ilişkilerini düzeltilmeyi, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Afrika ülkelerinin BM'de desteğini almayı ve Türkiye'nin ademi merkezîyetçi dostça tutumu Afrika nezdinde anlaşılabilir istemektedir. Bu uğurda eğitimden, sağlığa kadar birçok konuda diplomasi yürütmüş, STK'lardan kamu kuruluşlarına kadar aktörü dış politikasına dahil etmiştir. Türkiye son yıllarda Afrika ile ilişkilerini güçlendirecek birçok diplomatik adımı gerçekleştirmiş, belirli sivilleşme paradigması kapsamında kurduğu kuruluşlarla Afrika kamuoyunda itibarını geliştirmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışma öncelikli olarak Ak Parti dönemi Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini kamu diplomasisi bağlamında incelemekte, yürütülen kamu diplomasi faaliyetlerinin olumlu geri bildirimleri tartışılmaktadır. Bu argümantasyon yolunda ilk olarak Kamu diplomasisi kavramına ve karakteristiklerine değinilecektir. Akabinde de Afrika-Türkiye ilişkilerinin değişen bugününü anlamak için dünü ele alınıp, Ak Parti iktidarına kadar Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel arka planı analiz edilecektir. Ayrıca çalışmada Ak Parti dönemi Türkiye-Afrika ilişkileri incelenerek Türkiye'nin Afrika'daki yürüttüğü kamu diplomasi faaliyetleri analiz edilecektir.

Kamu Diplomasisinin Kuramsal Çerçevesi

Kamu diplomasisini anlamak için öncelikli olarak diplomasi kavramını ve süreç içindeki değişimini anlamak önemli bir yer teşkil etmektedir, zira değişen diplomatik araçlar ve aktörler aslında değişen dünya yapısı ve siyasal sistemin diplomatik bir çıktısı olarak tezahür etmektedir. Diplomasinin değişen yapısı, diplomasi kavramının karakteristiği anlaşıldığında aslında bir değişimden ziyade, bir çeşitlenme ve kavramın kendisine daha uygun bir forma bürünen, diğer gelişmelerle paralel ilerleyen bir terakki olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan dış politika ve diplomasi kavramının da ayırt edici unsurları doğru anlaşılmalıdır. Dış politika bir devletin, diğer devletlerle ve uluslararası sistemle ilişkisinde takınacağı tutum ve davranışları, benimsediği temel dinamikleri ve politikaları refere ederken (Tuncer, 1984:51), diplomasi, bu politikaların uygulanması için kullanılan enstrümanları ve aktörleri ifade etmektedir. Böylelikle diplomasinin, dış politikanın en önemli eylem aracı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda diplomasi devletlerin dış politika meselelerinde ortaya çıkan uyuşmazlıkları ve çatışmaları, savaş gibi kaba kuvvet yoluyla değil barışçıl yöntemlerle, müzakereler yoluyla çözmeye çalışan, lakin bu barışçıl süreçte de milli menfaatleri korumaya gayret eden eylemler bütünüdür (Giddens, 2005: 15-18). Bu noktada diplomasinin, savaşın hakim olduğu değil, uluslararası hukukun hakim olduğu, sorunların devletlerarası müzakerelerle çözüldüğü değişen konjonktüre uygun gelişen bir dış politika aracı olduğunu söylemek mümkündür, lakin diplomasinin uluslararası hukukun bir aracı olduğu düşünülmemelidir, zira uluslararası hukukun ve uluslararası sistemin getirdiği değişikliklere uyum sağlayan, ona göre revize olan bir yapısı olmasına rağmen diplomasi, ilgili devletin menfaatlerini korumak ve icra etmek ile de görevlidir. Bu hali ile uluslararası menfaat rekabetinde, bir tür pazarlık sanatını da ifade ettiği yaygın bir telakkidir (Nicolson, 1954: 52). Değişen diplomatik metotları anlamak için bir diğer parametre küreselleşmedir, nitekim küreselleşme dünyadaki siyasal değişimler ve siyasalın yöntemlerindeki değişimlerin başlıca etmenlerinden biridir. Sorunların anlaşma yoluyla çözülmeye başladığı Westphalia antlaşması ile

devlet aktörü uluslararası sistemde öne çıkmış, devletlerin vatandaşlarını uluslararası arenada temsil ettiği bir küreselleşme adımı atılmıştır. İlerleyen süreçlerde ise küreselleşmede yeni bir boyuta ulaşılmış, özellikle teknolojik gelişmelerle uluslararası ilişkilerde şirketlerin sonrasında ise kamuoyunun ve bireylerin önem kazandığı bir sisteme doğru geçilmiştir. Teknolojik gelişmeler ve özellikle internetin yaygınlaşması ile farklı kültürler birbiri ile temasını arttırmış, ilişkiyi sağlayan Devletlerin tekel aktörlükleri sınırlanmıştır. Diğer taraftan özellikle demokrasi ve liberalizmin öne çıktığı düşünsel hayatın siyasala yansması, kamuoyu ve sivil toplumun uluslararası ilişkilerde özgül ağırlıklarını arttırması seyrinde gerçekleşmiştir.

Demokrasi ve hukuk sisteminin getirdiği en büyük değişim, kamuoyunun yönetimi ve yönetim politikalarını belirlemede oynadığı roldür, baskı cebir unsurlarını kullanarak yönetimi alamayan ya da yönetimde kalamayan liderler halkın sesi olmak durumundadır, böylelikle teknokratlık ve liyakatin önemi kadar kamuoyu taleplerinin de önemli olduğu bir siyasal konjonktür işlemektedir. Bu durum dış politikaya da yansmakta, özellikle geliştirilen ilişkiler sadece devlet kanalı ile yürütülmemekte, diğer devletler ile ilişkilerde de tek muhatap devlet organları olmamaktadır. Bir diğer husus yapısalcı ve sosyal yapısalcılığın diğer teorilere karşı kazandığı güç ile ilişkilidir, zira değişen dünyada kavramlar ve tanımlar da değişmektedir. Bireyler kamuoyunu, kamuoyu politikaları ve yönetimi, yönetim ise ilişkileri şekillendirmektedir, dolayısıyla ilişkileri şekillendiren temel unsur bireylere ve bireylerin algı dünyasına dayanmaktadır. Sosyal inşacı teori, kavramların, kimliklerin, inanışların ve fikirlerin karşılıklı söylemlerle bir inşa sonucu ortaya çıktığını iddia etmektedir. Propaganda da zaten bu söylemsel ekim faaliyetidir. Ez cümle güç kavramı da uluslararası sistemde bir yapı-söküme uğramış ve yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde güç kavramı yeni boyutlar kazanmış, zamanında militar bir donanımı ve zaferleri ima eden devlet gücüne günümüzde kültürel, ekonomik ve diplomatik boyutlar eklenmiştir. Geleneksel sistemde güç, şeref, onur gibi değerler savaş ile elde edilirken artık güç ekonomik, teknolojik ve diplomatik hatta kültürel edinimler üzerinden kazanılmaktadır. Böylelikle aslında uluslararası ilişkilerde Hard Power yerini Soft Power (yumuşak güç) kullanımına bırakmıştır.

Toplumların birbiri ile ilişkileri objektif değildir, böylelikle ilişkileri belirleyen, kimlik, kolektif hafıza ve ilişkileri geliştirecek kültürel temaslar gibi bir dizi kavram önem kazanmaktadır, bu durum ise devletlerin ilişkisini de belirleyen, dönüştüren, değiştiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle küreselleşen dünya yapısının diplomasi ve diplomatik araçlarda da değişime sebebiyet verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır, öyle ki son yıllarda diplomasi ile ilgili yapılan çalışmalarda Kamu Diplomasisi, İnsani Diplomasisi, Kalkınma Diplomasisi gibi bir dizi yeni diplomasi türü kavramsallaştırılmıştır, zira geleneksel diplomasinin aksine günümüzde diplomasinin aktörleri çeşitlenmekte, devlet dışı aktörler, STK'lar, uluslararası organizasyonlar, uluslararası şirketler ve kamu kuruluşları diplomatik aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu diplomasisi de geleneksel diplomasi anlayışının dönemin koşullarına ve ihtiyaçlarına göre revize edilmesi ile ortaya çıkmış, Kamuoyunun özgül ağırlığının lehine arttığı günümüzde kamuoyunu merkezine alan bir diplomasi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Post-modern bir devletçilik nitelikleri de taşıyan Kamu Diplomasisi Türkiye tarafından özellikle son yıllarda sıkça kullanılan bir diplomasi çeşididir.

Kamu diplomasisi kavramı ilk kez 1963 yılında ABD Bilgi Servisi müdürü Edward Murrow tarafından sadece hükümetlerle değil, hükümet dışı aktörlerle de iletişim halinde olma faaliyeti anlamında kullanılmıştır (Leonard, 2002: 1). 1965 yılına geldiğimizde ise ABD Boston Tuft Üniversitesi Diplomasisi okulu dekanı Edmung Gullion Kamu Diplomasisi eylemine, kamuoyu etkisinin önemine vurgu yaparak, geneksel diplomatik araçların dışında kalan alanları telafi eden bir rol yüklemiştir (Cull, 2010:12). Kamu Diplomasisi en genel ifade ile "bir ülkenin dış politikadaki menfaatlerini, amaçlarını gerçekleştirmek için ve bir ülkenin ulusal fikirlerinin, kurumlarının ve kültürünün doğru tanıtılması için bir ülke halkı ile doğrudan iletişim kurarak ve bu iletişimi

sürdürerek, doğru bilgilerin yayılması ve duyulması faaliyetleri ile, hedef ülkenin kamuoyunun tercihlerini kendi lehine etkileme girişimidir (Eren, 2022:131).

Kamu Diplomasisi ile ilgili genel tartışma konusu propaganda ile ilişkisi meselesidir. Kamu diplomasisi çıkış noktası hasebiyle propaganda ile zorunlu bir ilişkisi söz konusudur, zira Gullion'un işaret ettiği geleneksel diplomasinin dışarısında kalan alanlar propaganda ile ilişkilendirilmeye müsait alanlardır ve kamu diplomasisi ilk kullanım sahasını, geleneksel diplomasi içerisinde propaganda yapmak amacı ile gerçekleştirilen diplomatik araç olarak bina etmiştir. Kamu Diplomasisinin bir diplomasi faaliyeti olma sebebiyle bağlı olduğu devletin dış politikadaki amaçlarını da gerçekleştirme yükümlülüğü vardır, bu durum ilgili devletin dış politika hedeflerinin etikliği sorunsalında kamu diplomasisini bir propaganda aracına dönüştürebilmektedir. Nitekim Bush dönemi ABD Irak müdahalesini meşrulaştırmada kamuoyu desteğini almak için Kamu Diplomasisi faaliyetleri yürütmüşler, Iraklılara ve dünya Kamuoyuna çektikleri filmler ve söylemlerle bunun bir demokrasi için gerçekleştirilen bir müdahale olduğunu lanse etmişlerdir. Soğuk Savaş döneminde Hollywood'un Sovyet bloğuna karşı yenilmez Amerika imajı çizmek için araçsallaştırılması da Kamu Diplomasisinin propagandist yanına bir başka örnektir. Propaganda zamanla savaş stratejisi olarak kullanılması ve algı yönetimi ile ilgili girilen bir faaliyet olması sebebiyle pejoratif bir anlam kazanmış beyaz propaganda kavramı neredeyse görülmemeye başlanmıştır. Burada belirtilmesi gereken husus Kamu Diplomasisi her ne kadar diplomaside bir propaganda stratejisi olarak çıkmış olsa da zamanla aralarında çok ciddi farklar oluşmuştur, zira salt propagandaya dayanan mesajların tek taraflı verildiği bir geri bildirim önemsizmediği bir diplomasi sonuç getirmeyecektir. Böylelikle Kamu Diplomasisinin nitelikleri zamanla karşılıklı anlama, anlatma, hedef ülkenin kamuoyunu karar alım sürecine dahil etmeyi kapsayan bir karakteristiğe evrilmiştir. Böylelikle Kamu Diplomasisi Hans Tuch'un tanımı ile bir toplumun ideallerini, kurumsal yapısını, kültürünü ve hedeflerini, diğer toplumlara anlatmak için yürüttüğü bir iletişim sürecidir (Tuch, 1990: 3). Aslında geleneksel diplomasi de devletlerarası benzer bir amacı gütmektedir, lakin Kamu Diplomasisinde hedef özne diğer devletin hükümet aktörleri değil hükümet dışı aktörler ve kamuoyudur.

Temel amacı kamuoyunda etki yaratmak olan Kamu diplomasisinin tek bir çeşidi bulunmamaktadır. Kamu diplomasisi zaman zaman her vatandaşın aslında birer diplomat olduğu günümüzde Vatandaş diplomasisi olarak, bazen de bir devletin fikir, değer, gelenek ve kimliğini tanıtmak için yürüttüğü iş birliği ile kültür diplomasisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamuoyu ve onu oluşturan bireylerin etki alanını belirleyen en önemli değişken kimliktir, kimliğin ise en önemli bileşeni dindir. Bu yüzden Kamu Diplomasisi bazen de İnanç diplomasisi olarak işlev göstermektedir. Daha önce belirtildiği gibi Kamu Diplomasisinin aktörleri geleneksel diplomasiden farklı olarak çeşitlidir, bunlara örnek verilecek olursa, STK'lar, Eğitim Kuruluşları, Medya, Kanaat Önderleri, Uluslararası şirketler ve Markalar, Devlet Üstü Kuruluşlar, Baskı-Çıkar Grupları Kamu Diplomasisi uygulanırken karşımıza çıkan aktörlerdir.

Türkiye AK Parti iktidarı ile birlikte dış politikasını çeşitlendirmiş ve dış politikasında yumuşak güç kullanımına ağırlık veren, sivil organizasyonları sahada aktif kullanan bir dış politik eğilime yönelmiştir. Özellikle Kamu Diplomasisini aktif kullanan Ak Parti Hükümeti döneminde buna yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı başta olmak üzere belirli kamu kurumları kurulmuştur. Türk Dış Politikası özellikle Davutoğlu döneminde neo-osmanizm, merkez ülke, komşularla sıfır sorun gibi bir dizi politikayı gündemine almıştır. Neo-osmanizm tarihsel bağların getirdiği ortak kültürel ve dini mitlere atıfta bulunarak özellikle Orta Doğu ile ilişkilerinde organik bir bağ kurmayı hedeflemiştir. Merkez ülke stratejisi ise Türkiye'nin hedefleri doğrultusunda cazip ülke haline getirilmesini ifade etmektedir. Böylelikle aslında Türk dış politikasının özellikle Ak Parti döneminde Kamu Diplomasisinin araçlarını özellikle Afrika ve Orta Doğu ile ilişkilerinde sıkça kullandığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda bu çalışmada Afrika ile ilişkiler Kamu Diplomasisi teorik çerçevesinde incelenmiştir, zira Afrika ile ilişkiler devlet boyutundan daha çok eğitim, sağlık, dini, kültürel alanları

içeren bir kamuoyu boyutunda ilerlemektedir. Böylece ilgili çalışmada Afrika ile ilişkiler Kamu Diplomasisi kapsamında incelenecek, olumlu etkisini görmek açısından değişim ve süreklilikler tartışılacaktır.

1920-2000 Yılları Arasında Türkiye-Afrika İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten itibaren Türk Dış politikası 2 temel özellik ile karakterize edilmiştir: Batıcılık ve Statükoculuk (Şahin, 2014:116). Özellikle Batıcılık prensibi, kurulduğu andan itibaren, Türkiye'nin dış politikasında batılı ülkelerle iyi ilişki geliştirmeyi temel hedef haline getirmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle Osmanlı ile organik bağı bulunan coğrafyalardan olabildiğince uzak durmuştur, zira yeni kurulmuş Türkiye'nin ve kurucu rejimin ötekisi Osmanlı kimliği idi, Osmanlı kimliği ise 2 temel bileşenden oluşmaktaydı; İslam ve misak-ı milli dışındaki eski Osmanlı hakimiyetindeki topraklar. İmparatorluk anlayışının terk edildiğinin ve batılılaşma yolundaki samimiyetin en önemli göstergesi bu iki kimlik bileşeninden uzak durulması idi. Böylelikle kendini batılı ve laik karakterize eden Türkiye daha kısmen bağımsızlıklarını alabilmiş olan Afrika ülkelerine karşı, olabildiğince mesafeli durmaktaydı, zira Afrika İslam ve tarihsel bağlar hasebiyle Osmanlı demektir. Böylelikle kuruluş döneminde tanınma ve kabul görme ihtiyacı yaşayan Türkiye Cumhuriyeti için Afrika öncelikli bir mesele değildi. Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri mesafeli tutma gayretinin bir diğer nedeni de zaten bundan kaynaklanmaktaydı. Türkiye yeni kurulmuş bir ülke idi, kurulduğu süre zarfında hem dünya konjonktürü hem de yeni rejim kabulleri sarsıntılı terakki ediyordu. 1929 ekonomik buhran ile iyice içe kapanan Türkiye, etatist belirli politikalara yönelmekteydi, ikinci dünya savaşında Nazi tehdidi ve sonrasındaki Sovyet tehdidi ise henüz emeklemekte olan Türkiye'nin proaktif bir dış politika yürütmesine engel olmaktaydı, dış tehditlerin arttığı bu atmosferde Türkiye, devrimin tabanda kabulü ve inkılaplarla uğraşmak, iç politikaya öncelik vermek zaruriyetindeydi. Böylelikle kuruluş döneminde kendi iç işleri ile uğraşan Türkiye ve Afrika aktif bir ilişki geliştirememiştir. O dönem sömürgeci devletlerin eline bırakılan Afrika'nın ihmal edilmesi bugün önemli gittikçe artan Afrika ile ilişkilerde temel eleştiri unsurlarından biridir.

Afrika'ya karşı model ülke olmak isteyen Türkiye 50'li yıllara geldiğimizde NATO'ya girmesi ve dış politikasında Batıcı/Amerikancı bir tutum sergilemesi sebebiyle, batının emperyal sopasını yemiş Afrika ülkeleri nezdinde güven oyu kaybetmekteydi. Türkiye'nin soğuk savaşta tercihinin batı bloğu olması, eski batı sömürgeci Afrikalı Bağlantısızlık Hareketine mensup ülkelerle arasını daha da mesafelendiren bir adım oldu. Marshall yardımı ve Truman Doktrini kapsamında maddi destek alan Türkiye'nin, Sovyet tehdidine karşı batı dışında da çok da bir tercih opsiyonu bulunmamaktaydı, zira Sovyet tehdidi jeopolitik konumu itibari ve yeni kurulan bir ülke olması, hala yorgun olması sebebiyle Türkiye için, bir çok ülke için olduğundan daha büyük bir tehditti, lakin DP'nin dış politikasındaki tutum yalnızca batı bloğundan yana olmak ile sınırlı değildi, Ortadoğu ve Afrika'ya karşı batının temsilcisi gibi davranıyor, "Batının Polisi" olarak nitelendiriliyordu. Böylelikle emperyal batıya karşı bağımsızlığını kazanan Afrikalı ülkelerin tarafsızlığına ve taleplerine sadece kayıtsız kalınmadı, meseleler Türkiye nezdinde batıdan yana bir perspektifle ele alınmaktaydı. Süveyş krizinin yaşandığı 1956 yılında Yunanistan katılmayı reddederken, Türkiye'nin Londra konferansına katılması ve Süveyş Kanalı'nın devletleştirilmesi ile ilgili meselede takındığı tavır Bağlantısızlar Hareketi ile arasını açan bir örnek olaydır (Tepeciklioğlu, 2012:66). Kamu Diplomasisi için önemli olan bir diğer araç uluslararası platformda gösterilen tutumun devletlerin kamuoyunu ve ilişkileri etkilemesi meselesidir. Çalışmanın konusu ile bağlantılı olarak Yunanistan anakronik bir yaklaşımla ele alırsak Afrika'ya yönelik göstermiş olduğu Kamu Diplomasisinin, bu bağlamda Bağlantısızlar Hareketi ve Afrika ülkelerinin egemenlik hakları ile ilgili olarak gösterdiği tutumların neticesini Kıbrıs Meselesinde Afrikalı ülkelerin desteğini alarak görecektir (Bağcı, 2001:120). Türkiye'nin batıdan yana ya da Afrika ülkelerinin bağımsızlıkları meselesinde Batı bloğundan bağımsız düşünememe hususundaki ilişkileri bozan bir diğer örnek 1951-1953 yılları arasında Fas'ın bağımsızlığı

gündeminde Türkiye'nin konunun ertelenmesi yönünde rey vermesidir. Tunus ve Cezayir'in bağımsızlığı hususunda da benzer şekilde Fransa ile bir iç sorun olduğunu dile getirmiş, böylelikle bu durumu bir "iç" mesele olarak değerlendirmesi bile, meseleye Fransa lehinde çekimser kaldığını göstermektedir (Tepeciklioğlu, 2012:66). Afrika ülkeleri, egemenliği ve bağımsızlıkları için yaşadıkları dönüm noktalarında BM'de Türkiye'den bir destek görememişlerdir, Türkiye'nin tek çekimser oyu Fas ve Cezayir için verilmemiştir. Moritanya'nın bağımsızlığı oylanırken de Türkiye çekimser kalmış, Angola konusunda da NATO müttefiki olarak hareket edilmek bir yaklaşım değil, talimat olarak gerçekleşmiştir (Tepeciklioğlu, 2012:66). Her ne kadar Afrika ile ilişkiler belirli bir döneme kadar mesafeli seyretmiş olsa da, Türkiye bağımsızlığını kazanan bir çok ülkede elçilik açarak ilişki halinde olmayı muhafaza etmiştir. Türkiye'nin büyükelçilik makamı verdiği ilk ülke 1925 yılında Mısır olmuştur. Sonrasında bu durumu 1926 yılında Etiyopya'da açılan büyükelçilik takip etmiş, 1998 yılına kadar Türkiye'nin Afrika'da çeşitli süre zarflarında 15 büyükelçilik makamı açmıştır (Daban, 2021:930). 1950 yılına gelinceye kadar Afrika'da bağımsız ülke sayısının çok azken, Atlantik Beyannamesi ve onu takip eden BM "Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirge" kararı ile Afrika'da bağımsızlık hareketleri başlamış, 2011 yılında Güney Sudan'ın bağımsızlığını kazanması ile beraber toplamda BM tarafından tanınmış 55 ülke bağımsızlığını farklı süre zarfında elde etmiştir. Bu açıdan bakacak olursak 1998 yılına gelene kadar bağımsızlığını kazanan 54 ülkenin 5'i Ortadoğu ve kuzey Afrika ülkesi olmak üzere sadece 15'inde Türkiye'nin büyükelçilik düzeyinde temsil edilmesi hala eleştiriye açık bir husustur.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye ilk defa Afrika Açılımı dış politika ajandasında 1965 yılında gündeme getirmiştir. Bu açılımın motivasyonu ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüş bu açılım isteminin güçlü nedenini, iktidara gelen Adalet Partisi'nin DP hükümeti ile ilgili, DP hükümetinin Batı üzerinden tek yönlü politikasının Türkiye'yi yalnızlaştırdığı, böylelikle dış politikada zayıflattığı tenkitinde görenlerin sahiplendiği görüştür. AP dış politikasının çeşitlendirmek ve özellikle Asya ve Afrika ülkelerindeki olumsuz imajını silmek istemekteydi. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Haluk Bayülken tarafından 1966 yılında bir Mısır ziyareti gerçekleştirildi. Bu ziyaret kapsamında iki devlet arasında ticaret anlaşması imzalandı ve aynı yıl bu seferde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Tunus ziyaret edildi (Tepeciklioğlu, 2012:66). Her ne kadar umut vaadeden somut girişimler atılmış olsa da Afrika ülkelerine ilişkin sürekliliği olan bir olumlu ilişki geliştiğini söylemek pek de mümkün değildir, zira aynı dönemde bağımsızlığını tanıdığı birçok ülke ile diplomatik ilişki başlatılmamıştır. 1960 yılında tanınan Zaire ile 8 yıl, Nijerya ve Togo ile 7 yıl, Somali, Kamerun ve Malagazi Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler 6 yıl sonra kurulmuştur (Tepeciklioğlu, 2012:66). Gine Bissau'yu tanıyan 90. Ülke olarak Türkiye, bölgedeki bağımsızlık hareketlerine ve ülkelerin egemenlik haklarına karşı, BM tartışmalarında Batı ülkeler ile ilişkisini bozacak endişesiyle, daima çekingen bir tavır takınmıştır. Buna en iyi örneklerden biri Türkiye 70'lerin ortasına kadar Afrika'daki sömürgelerini bırakmamakta ısrar eden Portekiz'i kınamaya da Portekiz'e karşı çeşitli ambargolar uygulanması talebine de çekimser kalmıştır. Adalet partisinin Afrika açılımı ile ilgili girişimlerinin motivasyonu hakkında diğer görüş ise AP'nin Afrika ile ilgili değişen tutumunun Kıbrıs sorununa BM'de destek aramak ile ilgili pragmatist bir girişim olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre BM'de tartışılan Kıbrıs meselesinde Afrika ülkelerinin Türkiye karşıtı tutum sergilemesi, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirme noktasında bir aksiyon almasına sebebiyet vermiştir. Bu aksiyonun Kıbrıs meselesi ile ilişkilendirilmesi, 1965 yılına gelindiğinde Kıbrıs sorununda Türk argümanları anlatmak için gazeteci ve öğretim üyelerinin de bulunduğu bir heyetin Afrika ülkelerini de içeren bir siyasal gezi düzenlemesi ile ilgilidir. Bu kapsamda Cezayir, Fas, Moritanya, Liberya, Gana, Nijerya, Sierra Leone ve Senegal'e, Kamerun'a, Gabon'a, Kongo'ya, Orta Afrika Cumhuriyeti'ne Çad'a, Kenya, Somali, Burundi, Ruanda, Madagaskar, Sudan, Tunus, Libya, Tanzania, Malavi heyetler tarafından ziyaret edilmiştir. Her ne kadar Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık kurulan 7 heyetin 3'ünün Afrika'ya gittiğini ve Afrika'ya gidilme sebebinin sadece Kıbrıs meselesi değil, yakın münasebetleri terakki etmek olduğunu söylese de henüz Türkiye'nin henüz

diplomatik ilişkiler geliştirmedeği ülkelere de ziyaret edilmesi, ziyaretin maksadı ile ilgili soru işareti oluşturmaktadır. Nitekim 1965 yılı sonunda BM Genel Kurulunda gerçekleştirilen Kıbrıs oylamasında Bağlantısızlık Hareketine mensup Afrika Ülkeleri Yunanistan'ın lehine destek verdiler. Türkiye ise Afrika açılımındaki girişimlerinde istikrarlı bir aksiyon alamadı. Böylelikle 60'lı yıllarda karşılıklı ilişkilerin 1-2 maksatlı ziyaret ile gelişmeyeceği, ilişkilerin gelişmesinin daha köklü yatırım ve politikalar istediği Ankara nezdinde anlaşılmalı oldu, lakin Kıbrıs meselesinde istenilen sonucun alınamaması da Ankara tarafından girişimlerin sonuçsuz kalacağı ve yararlı olmayacağı yönünde bir motivasyon kırıklığına da sebebiyet verdi. Nitekim ilişkileri geliştirmek yönünde atılan adımlar sınırlı bir düzeyde kaldı (Tepeciklioğlu, 2012:66). Diğer yandan her iki görüş de kendi içinde haklılık payı barındırmaktadır, yine de bu açılım girişimlerinin önemli bir adım olduğunu söylemek mümkündür, zira Türkiye'nin Afrika'ya yönelik ilk Kamu Diplomasi girişimini kısa süreli de olsa 60'lı yıllarda gerçekleştirmiştir. Türkiye kendi ulusal hedeflerini gerçekleştirmek ve tanıtmak, böylelikle desteklerini almak için sadece devlet menşeli aktörlerle değil, gazeteci ve akademisyenlerden oluşan bir heyetle Afrika ülkeleri ile temasa geçip, kendini açıklamaya çalışmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde, 60'lı yıllar ile benzer bir motivasyon, ilişkilerde belirleyici rol üstlenmekteydi. O motivasyon BM'de Kıbrıs meselesi ile ilgili gittikçe sayıları artan Afrika ülkelerinin desteğini almaktı (Afacan, 2012:11). Diğer yandan Türkiye'nin ABD ve batı bloğu ile yaşadığı gerilimler dış politikasını çeşitlendirme zaruriyetini de ortaya çıkarmıştı, zira ABD olası bir Sovyetler Birliği'nin saldırısında Türkiye'nin savunulmayacağını ima eden açıklamalar yapmakta, Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulamaktaydı. Bülent Ecevit nispeten tecrit edildiği Batı bloğuna karşı, dış politikayı çeşitlendirme hedefi olarak Ortadoğu ve Afrika ülkelerini belirlemişti (Bülent Ecevit'in 1974 Yılındaki TBMM konuşmasından aktaran Bülent Arınç , 16.10.1996). Bu noktada 60'lı yıllarda Nijerya ,Cezayir, Senegal ve Kenya'da açılan Büyükelçiliklere 1974 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti, 1979 yılına gelindiğinde Somali ve Tanzanya büyükelçilikleri eklenmiştir (Tepeciklioğlu, 2012:66).

1980'li yıllara geldiğimizde, Dış Politikada Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren en revizyonist yaklaşımlar ilk olarak Özal hükümeti tarafından geliştirilmiştir. Dış politikasını çeşitlendiren Özal, sadece çeşitlendirmekle kalmamış ileride Ak Parti hükümetinin mirasçısı olup büyüteceği, çok boyutluluğu da getirmeye çalışmıştır. Özal'ın politik çizgisinin ve genel dünyadaki politik trendin Neo liberalizm olması sebebiyle dış politikaya ekonomik ilişkileri kuvvetlendirecek bir iktisadi boyut eklenmiştir. Diğer taraftan Özal'ın Türk-İslam sentezi, Afrika'daki Müslüman ülkeler ile yakın ilişkiler kurma isteğini arttırmıştır. Boyutlandırılan dış politika, araçları noktasında da çeşitlenmiş Devlet Planlama Teşkilatı ile Afrika ülkelerine yönelik yardım programları ajanda edilmiştir. Bu kapsamda 1984 yılında kuraklık sıkıntısı çeken Afrika ülkelerine yönelik yardım fonu oluşturulmuş, Türkiye 10 milyon dolarlık yardımı üstlenmiştir (Hazar, 2012:6). Diğer yandan Özal 50'li yıllarda Afrika'nın bağımsızlık mücadelesinde Türkiye'nin kayıtsızlığı ile alakalı özürleri de Cezayir ziyaretinde sunmuştur, böylelikle kaybedilen itibar tekrar inşa edilmeye çalışılmıştı (Şahin, 2014:120). 1996-1997 yılları arasında Necmettin Erbakan dönemine geldiğimizde ise ortak İslam pazarı, İslami savunma birliği, İslam teşkilatı gibi fikirler öne çıkmaktaydı, bu fikirlerin öne çıkması da Müslüman ülkeler ile ilişki talebini yönetim nezdinde arttırmaktaydı, lakin hem Özal dönemi hem Erbakan dönemi Afrika ile ilişkilerin bütüncül olmadığını ve neosmanizm soslu bir yaklaşım sebebiyle, kuzey Afrika ile sınırlandırıldığını söylemek mümkündür. 1998 yılındaki Afrika Açılımı ve sonrasında bu açılımı derinleştirip, geliştiren Ak Parti Hükümetine kadar, Afrika ile ilişkiler dönemsel pragmatist ihtiyaçlar ve İslami birlik vurgusu üzerinden sınırlı bir bölgeyi kapsayan bir şekilde seyretilmiştir.

1998 yılı Afrika-Türkiye ilişkileri için en önemli yıllardan birini temsil etmektedir, zira 1998 yılında Mesut Yılmaz Başbakanlığında ve İsmail Cem'in dışişleri bakanlığında Afrika Açılım Eylem Planı hazırlanmıştır. Türkiye'nin AB üyelik girişimi reddedildiği, Kıbrıs Rum Yönetimi ve Ermenistan'ın

uluslararası sistemde Türkiye aleyhine çalışmaları hız kazandığı konjonktürde Türkiye tekrar dış politikasında aleyhtarlarına karşı bir denge kazanmak için çeşitlenmeye gitmiştir. Böylelikle Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında üst düzey ziyaretleri, çeşitli uluslararası örgütlerde Afrika temsilcileri ile temasın artırılmasını, insani yardımları, Afrika’da temsilciliklerin artırılmasını, ticari işbirliklerin güçlendirilmesini, karşılıklı iş adamları ziyaretlerini, ön gören Afrika Açılım Eylem Planı kabul edilmiştir (Karagül ve Arslan, 2013: 46). Türkiye bu açılım vasıtasıyla Türkiye-Afrika ilişkilerini geliştirmeyi, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarla bu ilişkiyi desteklemeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda ilişkilere askeri bir boyutta ekleyen Türkiye, BM’nin Afrika’daki barış gücü operasyonlarına destek vermiştir. Afrika ile ilişkilerde 1998 Afrika açılımı ciddi bir başlangıç hamlesi ve dönüm noktası olmuştur.

Ak Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkilerinde Kamu Diplomasisi

Ak Parti dönemi değişen ve gelişen Afrika ilişkilerini anlamak için öncelikli olarak Ak Parti dönemi değişen dış politik eğilimi ve paradigmat değişimi anlamak büyük bir önem arz etmektedir.

2000li yıllara kadar klasik Türk dış politikası statükocu, tabiri caizse edilgen tek boyutluluk ve Batıcılıkla karakterize edilirken, AKP hükümeti proaktif ve çok boyutlu dış politika yönelimini benimsemiştir. Ayrıca stratejik derinlik nosyonu ile Kemalist diplomatik gelenekten ve güvenlik odaklı dış politikadan kopulmuştur. Murinson, Davutoğlu yönetimindeki Türk dış politikasını incelerken ağırlıklı olarak yumuşak güç diplomasisi, komşularla sıfır sorun politikası, merkez devlet, örnek ülke, proaktif dış politika ve neo-Osmanlılık gibi kavramları kullanmaktadır. Stratejik derinlikte dini, kültürel ve tarihi kimlik ve yumuşak güç vurgulanmaktadır. Bu kavram altında Türkiye, yumuşak güç diplomasisi yoluyla komşularıyla “sıfır sorun politikası” doktrini aracılığıyla bölgesel istikrarı inşa ederek, kendisini Avrupa ile Kuzeydoğu arasında merkezi bir devlet olarak konumlandırmaya çalışmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bir basın toplantısında Türkiye'nin tarihi ve coğrafi kimliğini bulduğunu, tüm küresel ve bölgesel aktörlerle dengeli bir ilişki kurmak ve tüm bölgesel aktörlerle daha güçlü ekonomik ilişkiler için çaba sarf edildiğini söylemiştir. Davutoğlu dönemi sonrasında da güvenlik odaklı dış politika güvenlik tehdidi yaşanan istikrarsız bölgeler için geçerli olmuş, çeşitlenen dış politikada, kültürel, insani ve ekonomik diplomasi şekilleri işlevini korumuştur. Diğer taraftan dini ve kültürel bağları çok aktörlü bir dış politikada önemseyen ve hedef ülkelerde itibarını arttırmak isteyen bir yaklaşımın benimseniyor olması, bu kapsamda TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, Mevlâna değişim programları, TÜRKSOY, Maarif gibi kurum ve kuruluşların aktifleştirilmesi, Ak Parti dönemi kamu diplomasisi faaliyetlerinin dış politikada sıkça kullanıldığını göstermektedir.

Ak Parti dönemi Afrika ile ilişkileri geliştirmeye yönelik ilk adım 2003 yılında “Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” kapsamında gerçekleşmiştir. Bu strateji kapsamında kıta ülkeleri ile bir dizi ticari anlaşmalar imzalanmıştır (Eroğlu, 2018:9). Ak Partinin özellikle 2005 yılına gelindiğinde nispeten sağladığı siyasi istikrar ve ekonomik refah Afrika ile ilişkileri de etkilemiş, yaşanan ekonomik büyüme Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerine açılımı kolaylaştırmıştır. Ak Parti hükümeti 2005 yılını Afrika Yılı ilan etti ve salt devletler düzeyinde değil sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinin en verimli dönemini başlatmış oldu. Bu faaliyetlerin meyvesini BM Güvenlik Konseyi oylarında Afrika’dan aldığı destek ile görecekti. O güne varmadan da Türkiye Afrika ülkelerinin nezdinde güven toplamaya başlamakta, bölgede ki soft hakimiyetini arttırmak yolunda adım adım ilerlemekteydi. Bunun en iyi örneklerinden biri Afrika Yılında Afrika Birliğine gözlemci ülke statüsü elde etmesiydi. 2008 Ocak ayına gelindiğinde ise Türkiye, 10. Afrika Birliği Zirve toplantısında Afrika kıtasının stratejik ortaklarından biri konumuna gelmişti (Hazar, 2012:10). Böylelikle Türkiye-Afrika ilişkilerinde diplomatik ve iktisadi boyutlar dışında bir güven ilişkisi tahsis edildiğini söylemek mümkündür. Bu durum Kamu

Diplomasinin nihai gayelerinden biridir. Diğer taraftan Türkiye Afrika ile resmi diplomatik ilişkilerini de güçlendirmiş 12 tane olan Büyükelçilik sayısını 2013 yılına kadar 35'e, 2019 yılında ise 41'e yükseltmiştir (Güvendik, AA, 2021). Aynı zamanda diplomatik ziyaretlerde bu dönemde artmış, dostluk ilişkileri üst düzey ziyaretlerle perçinlenmiştir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül birer yıl arayla Kenya ve Tanzanya'ya, akabinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kenya ve Tanzanya'ya, son olarak da Gana ve Gabon'a resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 1992 yılından itibaren hiçbir batılı devletin ziyaret etmediği Somali'yi 2011 yılında ziyaret etmesi manidar bir noktaya işaret etmektedir. Türkiye'nin Afrika ile ticaret hacmi de her geçen gün büyümektedir. 2003 yılında 5,4 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2008'de 16 milyar dolar, 2017 yılında ise 18,17 milyar dolara yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2023).

Türkiye'nin Afrika ile gelişen ilişkilerini Kamu Diplomasi bağlamında inceleyecek olursak Kamu diplomasisi araçları bağlamında tek tek ele alınarak daha sağlıklı bir analiz sunulacaktır. Türkiye insani yardım noktasında dünyada en önemli donör ülkelerden biridir. İngiltere menşeli Development Initiatives kuruluşu tarafından 2022'de hazırlanan küresel insani yardım raporuna göre Türkiye, yardım kapsamında harcanan para miktarı kapsamında, gayrisafi milli hasılasına oranlanırsa birinci, harcanan miktar baz alınırsa ABD'den sonra insani yardıma en çok yatırım yapan 2. ülke konumundadır. 2017,2018, 2019 yıllarında hazırlanan raporlarda harcanan miktar olarak da Türkiye birinci sırada yer almaktadır (Sabah Gazetesi, 2023). Bu sadece Türkiye'ye uluslararası alanda bir onur kazandırmamakta aynı zamanda insani yardım götürdüğü ülkelerin kamuoyu ve devlet aktörleri nezdinde de itibarını ve iyi ilişkilerini güçlendirmektedir, böylelikle aslında bir diplomatik faaliyet niteliği de barındırmaktadır. Bu insani yardımlar aynı zamanda kalkınma diplomasisini de içeren ülkelerin kalkınması ve alt yapı çalışmaları için verilen desteği de kapsamaktadır. 1992 yılında dışişleri bakanlığına bağlı kurulan, 1999 yılında Başbakanlığın bünyesine, 2018'de ise Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanan "Türki İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kalkınma yardımlarının eşgüdümü noktasında faaliyet göstermektedir. Böylelikle işbirliğini arttırmak amacıyla, hedef devlet ve topluluklarla iktisadi, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanında projeler yürütmektedir. Bu hali ile Türkiye'nin Kamu Diplomasisi faaliyetlerinin öncül aktörlerindedir. Ajans pek çok ülke ve bölgeye olduğu gibi Afrika kıtasına yönelik de kalkınma destekleri sürecini yönetmektedir. TİKA'nın Afrika'daki program koordinasyon ofisleri 22'ye yükselmiş, Afrika kıtasında 37 ülkede faaliyet göstermiştir. TİKA sadece 2010 yılında 22 Afrika ülkesinde 70 tane projeyi başarıyla tamamlamıştır (TİKA, 2023). Ayrıca TİKA'nın Afrika'ya yönelik "Afrika Kıtası Kalkınma Programı", "Afrika Sağlığı Programı" ve "Afrika Mesleki Eğitim Programı" gibi sosyal iktisadi programları mevcuttur.

Türkiye'nin yürüttüğü Kamu Diplomasisi faaliyetlerinde bir diğer kullandığı aktör Yunus Emre Enstitüsüdür. Yunus Emre Vakfına bağlı olarak kurulan Enstitü Türk kültürünün, tarihinin, dilinin ve edebiyatının tanıtılması ve anlaşılması için 66 ülkede eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetleri yürütmektedir. Bu haliyle Yunus Emre Enstitüsü ilgili devletlere Türkiye'yi anlatmak ve kültürel iş birliğini arttırmak adına önemli bir Kamu Diplomati görevi görmektedir. 2009 yılında faaliyete geçen Enstitü hem Türkçe eğitimleri vermekte hem de Türk kültür ve sanatını tanıtmak adına eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Afrika kıtasında da faaliyet gösteren Enstitü'nün, Cezayir, Güney Afrika, Mısır, Senegal, Sudan, Somali ve Tunus'ta Türkiye ile bağ kuran, Türkiye'ye dost insan sayısını ve Türkiye'ye duyulan güveni arttırmak için kültür merkezleri mevcuttur.

Bir diğer Kamu Diplomasisi bileşeni eğitimidir, bu kapsamda Maarif ve Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluğu (YTB)'nin eğitim ve burs faaliyetleri önem arz etmektedir. YTB 2012 yılında Türkiye Bursları hizmeti vermeye başlamıştır, bu kapsamda Türkiye'de yükseköğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısında ciddi bir artış söz konusudur. 2000 yılından bu yana Türkiye tarafından 3000'i aşkın öğrenciye burs verilmiş, 2017-2018 akademik yılında Türkiye'de yükseköğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısı 15,138'e ulaşmıştır. YTB burslarında 2021 yılına gelindiğinde 178 ülkeden 165 bin

511 başvuru gelmiş, bu sayı rekor sayı olarak tarihe geçmiştir (YTB, 2023). Türkiye Maarif Vakfı bir diğer eğitim alanında Kamu Diplomasisi yürüten araçlardanır. Maarif Vakfı uluslararası Türk okullarını tamamen kendi bünyesinde denetliyor ve yönetiyor olma sebebiyle Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde eğitim noktasında dünyaya açılan kapısıdır, bu bağlamda Milli Eğitim iç politika için ne kadar etkin ve yetkinse Maarif de dış politikada eğitim için o denli önemlidir. Vakıf vizyonunu ilmini barış ve huzur için kullanacak insanlar yetiştirmek olarak belirlemiştir. Türkiye Maarif Vakfı'nın Afrika'da 27 tane okulu bulunmaktadır (MTV, 2023). Türkiye'nin Afrika'da yürüttüğü kamu diplomasisini anlamak için bir diğer durağımız THY'dir, zira yapılan seferler ülkeler arası ilişki için birer gösterge olmaktadır. THY'nin Afrika sefer sayısının sürekli bir artış göstermektedir. 2005 Afrika Yılı'ndan itibaren 2006 yılında Etiyopya'ya ilk seferini gerçekleştiren THY şu anda Afrika'daki varış pistlerini 55'e çıkarmıştır. Bu seferlerin artışı Afrika ile geliştirilen ilişkilerin genişlemesiyle paralel artış göstermiştir. Medya'nın algıyı yönetmede gücünün arttığı günümüzde, medya Kamu Diplomasisi için her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Bu anlamda Afrika ile ilişkilerin medya boyutu TRT World ve Anadolu Ajansı kapsamında yürütülmektedir. Bu iki yayın kuruluşu yaptıkları haberler ile Afrika ülkelerinde Türkiye'nin itibarını ve imajını güzelleştirmeye önemli ölçüde katkıda bulunmaktadırlar. Ek olarak Afrika kıtasının bir çok yerinde Türkiye menşeli bir çok STK bilhassa insani yardım noktasında faaliyet yürütmektedir ve bu durum Türkiye'nin dostça, kardeşçe tutumunu yansıtmakta ve Türkiye'nin insani önemseyen, insani yaşatan değerlerinin sadece kendi vatandaşı ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Son olarak Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde Ak Parti dönemi belirleyici ve geliştirici bir diğer Kamu diplomasi aracı lider söylemidir, zira Erdoğan'ın BM'de ve uluslararası her türlü arenada Afrika ülkelerinin haklarının savunucusu olması ilişkileri kuvvetlendiren, Afrika'dan Türkiye'ye güven oyu verdiren bir netice getirmektedir.

Sonuç

Değişen dünya diplomasi faaliyetlerini değiştirmiş, Kamuoyunun artan özgül ağırlığı diplomatik faaliyetlerde de kamuoyu fikrini önemli hale getirmiştir. Dış politikanın bir aracı olan diplomasi küreselleşen dünyada aktör olarak sadece devletleri kullanmamakta, boyutlarını ve aktörlerini çeşitlendirmektedir. Böylelikle savaşın güç kazandırmadığı günümüzde, devletlerin güç tanımı uluslararası sistemdeki itibar ve intiba, dolayısıyla ilişki geliştirdikleri devletlerin toplumlarındaki değer ve itibarları ile belirlenmektedir. Böylelikle propaganda aracı ile klasik diplomasinin boşluk bıraktığı alanları dolduran Kamu Diplomasisi, zamanla diğer devletlerle geliştirilen hükümet dış aktörleri ve çeşitlenen boyutlarda uygulanan teknik, kültürel, ekonomik, dini, insani diplomatik faaliyetleriyle bir başka devletin kamuoyuna kendini tanıtmak ve iletişim kurmak üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu noktada Gregory'e göre Kamu Diplomasisi fikir savunuculuğu, etkileşim, planlama ve anlama girişimlerinden oluşmaktadır. Bir ülkenin, hedef ülkedeki toplumu düşünce ve davranış yolları ile etkilemesi, ikna etmesi, güven terakki etmesini tanımlamaktadır. Tuch'a göre ise kamu diplomasisi günümüz siyasal sisteminde bir zaruriyettir, zira dünyada bir iletişim devrimi yaşanmış, bilgiler sadece devletler tarafından yayılmamaya ve yönetilmemeye başlanmıştır. Diğer yandan demokrasinin yükselişi ile kamuoyunun hükümetlerin karar sürecine etkileri önemli ölçüde artmıştır. Küreselleşen dünya siyasetinde Hükümetler artık bireyler gibi bir karaktere ve bir sosyal itibare sahipler ve itibarlar devletlerarası ilişkiyi etkilemekte, değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Böylelikle ülkelerin itibarlarını arttırma girişimleri diplomaside kendine yer bulmaktadır.

Türkiye dış politikasında kuruluşundan itibaren batıcılık ilkesini benimsemiş ve uygulama gayretine girmiştir, lakin Türk dış politika tarihi Türkiye'nin sadece batıya bağımlı geliştirdiği dış politikasında, kritik dönemeçlerde Batı ülkeleri tarafından yalnız bırakılması ve yaşadığı hayal kırıklıkları ile doludur. Böylelikle Türkiye dış politikasını çeşitlendirmek zaruriyetinde olduğunu geç de olsa fark etmiştir. Buna rağmen belirli dönemlerde teyakkuz haliyle gerçekleştirilen pragmatist girişimler

dışında, Türkiye dış politikasında büyük bir değişime gidememiştir. Özellikle hem tarihi bağları sebebiyle hem de potansiyelleri sebebiyle önemli olan Afrika ülkeleri ile ilişkiler 1998 yılına gelene kadar tam anlamıyla geliştirilememiş, ihmal edilmiştir. Ak parti dönemine gelindiğinde, dış politikasını çeşitlendiren ve çok boyutlu hale getiren bir Türkiye ile karşılaşmaktayız, nitekim sadece Ak Parti hükümeti dış politikasını çeşitlendirmemiş, aynı zaman dış politikada kullandığı araçları da çeşitlendirmiştir. Dış politikada sivil aktörleri fazlasıyla kullanan Ak Parti özellikle Afrika ile ilişkilerinde, insani diplomasi, Kamu diplomasisi, inanç diplomasisi gibi bir takım yeni yaklaşımları kullanmıştır. Özet ifade ile Türk dış politikasının yumuşak güç kullanım alanlarını genişlettiği ve çeşitlendirdiğini söylemek mümkündür. Diğer yandan Türkiye'nin bölgesel güç olmak ile ilgili bir motivasyonunu olduğu da söylenebilmektedir, böylelikle Türkiye bölgesel güç olmak için gerekli olan bölgedeki itibarının inşası için yumuşak güç kullanımını ustaca gerçekleştirmektedir. Bilhassa Afrika ile ilişkileri ortak tarihe, kültüre ve dine vurgu yapan bir kamu diplomasisi kapsamında yürütülmektedir. Bu kapsamda Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ile ilgili önemli adımlar atılmış, Ak parti dönemi ile 90'lardaki ticaret hacmi 6 kat artırılarak 2017 yılında yaklaşık 19 milyar dolara yükselmiştir.

Türkiye Afrika'ya yönelik yürüttüğü kamu diplomasi faaliyetlerinde yumuşak güç unsurları olan TİKA, Kızılay, AFAD, YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı, THY, AA ve TRT World ve STK'ları Afrika ülkelerinin desteğini almak, kendini doğru ifade etmek ve imajını arttırmak için bir diplomatik araç olarak kullanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye öğrenci değişimleri, kültür merkezleri, verilen burslar, sağlık hizmeti, ticari ilişkiler, Afrikalı devletlerin haklarını dünya kamuoyunda duyurmak “Dünya Beşten Büyüktür” demek Afrika ile ilişkileri güçlendirmiştir. Her ne kadar dostane ilişkiler en iyi dönemini yaşıyor olsa da hala değişmesi ve gelişmesi gereken çok fazla alan bulunmaktadır. Özellikle terörle mücadele kapsamında işbirliği artmalıdır. BM barış misyonuna önemli katkılarda bulunan Türkiye Afrika'da sağlanacak barış atmosferi için ilişkiler kuvvetlendirilmelidir. Eğitim ve İnsan Hakları konusunda gelişen ilişki terör hususunda da işbirliği ile taçlanırsa hem Afrika için hem de güçlü bir Türkiye, böylelikle vekalet savaşlarının kol gezdiği, dünyanın politik kara yüzü olarak kalmayacak bir Afrika bölgesi için geliştirilmelidir.

Türkiye-Afrika ilişkileri bölge selameti açısından çok büyük önem arz etmektedir, Türkiye-Afrika ilişkileri sadece Afrikalı ülkeler için değil yada sadece Türkiye için değil, Batı bloğunun tekelinde, adaletsiz bir düzenin hakim olduğu, menfaatlerin hakların önüne geçtiği bir bölge siyaseti olmaması için elzem bir noktadadır. Gittikçe düzelen, tarihsel müşterekliklerine, ortak değerlerine ve inançlarına bağlı olarak yükselen ilişkiler terör meselesi ile bozulmamalıdır. Afrika dünyada madalyonun ters yüzü, inanılmaz büyük yer altı zenginliklerine rağmen, bazı bölgelerinde temiz içme suyu bulunamayan dünyanın insan hakları konusunda imtihan bölgesidir. Böylelikle bölgede güçlü ilişkiler bölgenin siyasi istikrarının, ekonomik kalkınmasının yegâne çözümdür, zira birlikten kuvvet doğmaktadır, yalnız kalanı ise kurt kapmaktadır.

Kaynakça

- Afacan, İ. (2012). “Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 46.
- Bağcı, H. (2001). *Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası. Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, 2. Baskı, s. 120.
- Anadolu Ajansı (2006). *Başbakan Erdoğan Mısır'a Gitti*”, Anadolu Ajansı, 21 Mayıs 2006.
- Cull, N. J. (2010). Public Diplomacy: Seven Lessons for Its Future From Its Past. *Place Branding&Public Diplomacy*, 1/6, ss. 11-17.

- Daban, C. (2021). “21. Yüzyılda Türkiye’nin Afrika Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 3, 925-944.
- Eren, S. (2022, 03 1). “Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası” *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı, ss. 128-152.
- Giddens, A. (2005). *Ulus Devlet ve Şiddet Çev. Cumhuriyet Atay*. İstanbul: Devın Yayınları.
- Güvendik, M., Ö.,” Türkiye'nin 'Afrika Açılımı' Büyükelçilik Ağıyla Genişliyor”, [https://www. Aa. Com.Tr/Tr/Dunya/Turkiyenin-Afrika-Acilimi-Buyukelcilik-Agiyla-Genisliyor /2394828](https://www.aacom.tr/tr/dunya/turkiyenin-afrika-acilimi-buyukelcilik-agıyla-genisliyor/2394828),(Erişim Tarihi: 20.21.2023).
- Hazar, N. (2012). "Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra". *Ortadoğu Analiz*, cilt:4,sayı 46, Rapor no:124 ss. 1-19.
- Issa, J. v. (2009). “The Obama Administration: Revisiting and Reconsidering. AFRICOM”, *The Journal of Pan African Studies*, s. 2, C. 9, s.260-263.
- Karagül, S. ve İbrahim Arslan. (2013). “Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, Sayı: 35.
- Leonard,M., (2002). *Public Diplomacy*. London, *Foreign Policy Center*.
- Morgenthau, H., (1970). Uluslararası Politika (Çeviren: Baskın Oran ve Ünsal Oskay) (Birinci cilt) (Ankara: Siyasal İlimler Derneği Yayınları.*
- MTV, T. M. (2023). Kurumsal- Türkiye Maarif Vakfı,. <https://turkiyemaarif.org/page/524-TurkiyeMaarif-Vakfi-12> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Nicolson, H. (1954). *The Evolution of Diplomatic Method*. London: Constable.
- Sabah Gazetesi, H. (2023, 05 10). İnsani yardımda en üst sırada! "Dünyanın en cömert ülkesi". <https://www.sabah.com.tr/roza/guncel/insani-yardimda-en-ust-sirada-dunyanin-en-comert-ulkesi>(Erişim Tarihi: 18.06.2023).
- Şahin, M. (2014). “Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”. Der.İdris, D. *Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Dora. s. 116-129
- TBMM Tutanak, (1996). Bülent Ecevit'in 1974 Yılındaki TBMM konuşmasından aktaran Bülent Arınç. T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem:20, cilt:12, Yasama yılı:2.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2012). “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye- Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 66.
- TİKA. (2023, 05 20). “TİKA Koordinatörlükler”, https://www.tika.gov.tr/tr/koor_dinatorlukler,(Erişim Tarihi: 13.04.2023).
- Tuch, H. (1990). *Communicating with The World: U.S. Public Diplomacy Overseas*. Washington: Georgetown University Institute for The Study of Diplomacy.
- Tuncer, H. (1984). “Tarih ve Günümüzde Ad-Hoc Diploması”, *Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni*, 50-54.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023) “Dış Ticaret İstatistikleri”: <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/> (10.05.2023).
- YTB. (2023). “Uluslararası Öğrenciler – Türkiye Bursları”, <https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiyeburslari>, (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

Kıbrıs Kapsamında Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Barış Harekâtı

Turkish-Greek Relations In The Context Of Cyprus And The Cyprus Peace Operation

Mustafa Metin KAŞLILAR*

Başvuru Tarihi: 20.03.2024

Kabul Tarihi: 15.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Türk-Yunan ilişkilerinin genel tarihine baktığımız zaman anlaşmazlıkların egemen olduğunu görebiliriz, fakat 1930-1950 dönemleri bunun haricinde tutulmuştur. İlişkiler bu yıllar arasında bir gelişme göstermiştir ve sorunlardan uzak kalmıştır. Bu atmosferin sebebini dış tehdit algılamalarının iki ülkeye de genel itibariyle aynı yerden gelmesi oluşturur. Koşullardaki benzerlik, ortak politikalar oluşmasına da sebebiyet vermiştir. 1950 sonrası Türk-Yunan ilişkilerini incelediğimiz zaman koşulları, İkinci Dünya Savaşı sonrası koşulların izlerini taşır. Bu yüzden kurulan iş birlikleri, bu yeni sorunların oluşmasını engellemedi. Fakat iki ülke de ulusal çıkarlarını Batı çıkarları ile bu dönemde özleştirmiştir. 1950'li yıllarda Kıbrıs sorunun ortaya çıkması iki ülke arasında gergin ilişkilere sebebiyet verirken, bunu en çok ABD engellemeye çalışmıştır. Zira güney kanadında bir kopma istemeyen Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Moskova'ya yarayacak hiçbir duruma razı gelemezdi. 1960'lı yılların atmosferi ise Türk-Yunan ilişkilerinin bugüne kadar sürecek olan sorunların çatışma ve anlaşmazlık temelinde belirlenmesine yol açmıştır. 1960'lı yıllarda Kıbrıs sorununun etkisi artmış ve Türk-Yunan ilişkilerine birçok sorun daha eklenmiştir. Uluslararası dinamiklerin de yumuşadığı bu dönemde, Batı bloku içinde iki ülke Kıbrıs sorunu nedeniyle karşı karşıya gelmiştir. Hem Türkiye Hem Yunanistan'ın iç politikasında siyasal ve ekonomik değişimler göze çarpar. ABD'den alınan ekonomik yardımların etkisiyle iki tarım ülkesinde de kapitalistleşme yaşanmıştır. Siyasal açıdan dış politika artık kamuoyu baskısının arttığı bir alanı temsil etmeye başlamıştır. Özellikle Kıbrıs Sorununa iki ülkedeki hükümetin yaklaşımları bu noktada önemlidir. 1960 yılından Kıbrıs Askeri Harekâtı'na kadar geçen süre içinde iki ülkede de istikrarsız koalisyonlar dönemi ve askeri darbelerle siyasal çalkantılar yaşamıştır. Türkiye ve Yunanistan bu açıdan bakıldığında dış politika kararlarında da fazla istikrar gösterememişti ve önemli değişiklikler yaşamışlardır. Türk-Yunan ilişkileri 1974 Kıbrıs Askeri Harekâtına kadar olan süreçte sürekli dış müdahaleler ile gelişmiş bu soruna ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Birleşmiş Milletler (BM) ve Bağlantısızlar Hareketi de katılmıştır. Kıbrıs Sorununun ele alındığı yıllardan itibaren çok farklı nitelikler ilişkilere yön vermiştir. Bu çalışmada Kıbrıs'ın hem Türk hem Yunan tarafı açısından neden önemli olduğunu ve bu önemin iki ülkeyi nasıl karşı karşıya getirdiğini ve Kıbrıs sorununun iki ülke açısından uluslararası bir sorun hale nasıl geldiğini göreceğiz. Bu çalışmada Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan açısından stratejik değerleri, Yunanistan'ın tezleri, Kıbrıs Sorununun ortaya çıkması ve Türkiye'nin Kıbrıs meselesini devlet politikasına çevirmesi, Kıbrıs'ta gelişen olaylar, Kıbrıs Sorunu içinde Türk-Yunan

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, mustafametinkasلیلar@gmail.com, ID 0009-0008-6652-4858.

ilişkilerinde anlaşmalar ve görüşmeler, Kıbrıs Barış Harekâtını hazırlayan olaylar, iki ordunun da durumları ve Kıbrıs'ta istihbaratın rolü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, İstihbarat, Enosis

Abstract

When we look at the general history of Turkish-Greek relations, we can see that disagreements dominate, but the 1930-1950 periods are excluded from this. Relations developed between these years and remained free from problems. The reason for this atmosphere is that the perception of external threats came from the same place for both countries in general. The similarity in conditions also led to the formation of common policies.

When we analyze the post-1950 Turkish-Greek relations, we see that the conditions bear the traces of the post-World War II conditions. Therefore, the established cooperation did not prevent the emergence of new problems. The emergence of the Cyprus problem in the 1950s caused tense relations between the two countries, which the US tried to prevent the most. Because the US, which did not want a rupture on the southern flank, could not agree to any situation that would benefit Moscow. The atmosphere of the 1960s led to the determination of Turkish-Greek relations on the basis of conflict and disagreement, problems that will continue to this day. In the 1960s, the impact of the Cyprus problem increased and many more problems were added to Turkish-Greek relations. In this period of softening international dynamics, the two countries in the Western bloc confronted each other over the Cyprus problem. Political and economic changes were observed in the domestic politics of both Turkey and Greece. Under the influence of economic aid from the US, both agricultural countries became capitalist. Politically, foreign policy has come to represent an area of increased public pressure. Especially the approaches of the governments in both countries to the Cyprus Problem are important at this point. From 1960 until the military operation in Cyprus, both countries experienced political turmoil with unstable coalitions and military coups. From this perspective, Turkey and Greece did not show much stability in their foreign policy decisions and experienced significant changes. Turkish-Greek relations developed with continuous foreign interventions until the 1974 Cyprus Military Operation, and the US, USSR, UN and the Non-Aligned Movement also participated in this problem. Since the years when the Cyprus Problem was addressed, very different qualities have shaped the relations. In this study, the strategic values of Cyprus for Turkey and Greece, the theses of Greece, the emergence of the Cyprus Problem and Turkey's turning the Cyprus issue into a state policy, the events that developed in Cyprus, the agreements and negotiations in Turkish-Greek relations within the Cyprus Problem, the events that prepared the Cyprus Peace Operation and the situation of both armies and the role of intelligence in Cyprus will be examined.

Keywords: Turkey, Greece, Cyprus, Intelligence, enosis

Giriş

Kıbrıs'a tarihsel olarak Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde baktığımızda, bu ilişkilerin kökeni Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethi ile başlamaktadır. 1571'de Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı Venediklilerden almış ve adanın kontrolünü uzun bir süre elinde tutmuştur. Bu döneme baktığımızda, Kıbrıs'ta hem Türk hem de Rum toplulukları yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi sonrası 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile Kıbrıs, Birleşik Krallık'ın idaresine geçmiştir. Fakat Kıbrıs'ın statüsü üzerindeki belirsizlik devam etmiştir. Bu dönemde Kıbrıs'taki Rumlar ve Türkler arasında gerilimler artmıştır. 1950'lerin sonlarında Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanma süreci başlamıştır ancak bağımsızlık sonrasında Türk ve Rum toplulukları

arasında anlaşmazlıklar devam etmiştir. 1963'te Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin izolasyonunu artıran çatışmalar patlak vermiştir. 1974'te ise Yunan askeri darbesinin ardından Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesiyle Kıbrıs'ın kuzeyi Türk ordusu tarafından kontrol edilmeye başlamıştır. Bu olay, Kıbrıs'ın fiilen iki ayrı bölgeye bölünmesine ve kuzeyde Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesini sağlamıştır. Günümüzde Kıbrıs sorunu hâlâ çözüme kavuşmamış durumdadır ve Türk-Yunan ilişkileri üzerinde etkili olmaya devam etmektedir. Tarihsel süreci incelediğimiz zaman Kıbrıs'ın karmaşık politik ve kültürel yapısını anlamak için bizlere önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışma Kıbrıs sorununun başlangıcından itibaren tarihsel sürecine, sorun temelinde Türkiye ve Yunanistan'ın tezlerine ve Kıbrıs Barış Harekâtına kadar geçen süre içinde hegemonik güçlerin Kıbrıs sorununa dahil olmasına ve Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere değinecektir. Yunan tezlerinin Kıbrıs Türklerine etkisi ve bu kapsamda Kıbrıs'ta EOKA'nın faaliyetleri tartışılacaktır.

Kıbrıs'ın Stratejik Önemi

Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının kavşak noktasında bulunan Kıbrıs; Akdeniz'in üçüncü ve Doğu Akdeniz'in en büyük adası olması hasebiyle önemli bir yer tutmuştur. Kıbrıs, Akdeniz'de tarih boyunca önemli konuma gelmek isteyen devletlerin odağı konumunda olmuştur (Arkan, 2020).

Kıbrıs'ın; Türkiye ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, bunlara ilaveten Ege Denizi'nin giriş çıkışına etkisiyle Mısır ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı stratejik öneminin artmasını sağlayan bir diğer özelliktir. Kıbrıs adasının Türkiye için ise stratejik önemi coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Zira askeri strateji ve deniz gücü için Kıbrıs adası önemli bir konuma sahiptir (Keser, 2006). Türkiye, Ege'de yaşadığı sorunlar sebebiyle karaya saplanan bir ülke olmamak adına Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası davasına önemli ölçüde eğilerek hem Kıbrıs Türk halkını hem de kendi menfaatlerinin olağan biçimde korumaya çalışmaktadır. Türkiye'nin bölgesel deniz hâkimiyeti düşüncesi Kıbrıs adasının ne kadar önemli bir yerde olduğunu da bizlere göstermektedir. Kıbrıs'ın sadece Türkiye için değil Ortadoğu ve denizlere hâkim olmak isteyen hegemonik güçler içinde büyük önem arz etmektedir.

Yunanistan'ın Kıbrıs'ın stratejik önemine verdiği değer ise Ege adalarına sahip olduğundan kaynaklı olarak tüm Akdeniz'e hâkim olma ve denizlerde etkin gücü sayesinde konumsal olarak önemli bir ülke olma anlayışından gelmektedir. Bu tutum da Türkiye-Yunanistan ilişkilerini zararlı yönde etkileyen bir bakış açısidir. Zira Türkiye de Akdeniz'de önemli bir güç hâline gelmek ve Akdeniz'i kontrol etmek istemektedir.

Türkiye ve Yunanistan'ın bu görüşleri ve Akdeniz'de hâkim olma düşüncesinin en önemli yolu ise stratejik öneme sahip olan Kıbrıs adasını kontrol etmektir. Zira Kıbrıs, Akdeniz'in anahtar adasıdır.

Kıbrıs coğrafi konumu itibariyle Doğu Akdeniz'i takriben ortasına yakın bir yerde bulunmakta ve bu konumu ile bölgenin kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır fakat Kıbrıs'ın Türkiye'ye uzaklığı 71 km iken Yunanistan ana kıtasına 800 km uzaklıktadır (Kalelioğlu, 2009). Bu da aslında Yunanistan ile Kıbrıs adasının bir bağlantısı olmadığını göstermektedir ve Yunan tezlerinin bir kısmı da böylelikle önemini yitirmektedir.

Yunan Milliyetçiliğini Oluşturan Etmenler-Megali İdea ve Kıbrıs

Yunan Milliyetçiliği bir tezden oluşur ve bu da Türklerin tarihten silindiği ve eski Bizans İmparatorluğunu, Büyük Hristiyan Ortodoks Devletini ve Karadeniz Kıyılarında Pontus ülkesini kurmak ve Girit ile Kıbrıs adalarına sahip olmaktan geçer ve bu tarz tezlerin alt başlıkları bulunur. Bu saydıklarımız Yunan milliyetçiliği için bir amacı oluşturur ve sürekli gelişmekte olan tezleri Yunanistan sürekli öne çıkarmaktadır.

Bu Yunan tezlerinden en önemlisi de Kıbrıs'ı ele geçirmek ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamaktır. Bu doğrultuda Kıbrıs Türk'üne soykırım uygulanmalı görüşlerini içinde taşır. Bu tez aslında Kıbrıs'ta gelişen Enosis kavramıdır.

Yunan tezleri doğuşunu ve kaynağını Grek mitolojisine kadar götürmektedir. Yunan tezleri mitoloji, veraset iddiaları, Panhellenizm gibi kaynaklardan hazırlanmıştır. Bu da Megali İdea yani "Büyük Fikir" iddiasıdır. Bu tezler Türkiye'nin dış politikasında bir tehdit niteliğinde görülmüş ve Türk-Yunan ilişkilerinin politik kararlarını yoğun olarak etkilemiştir.

Türk-Yunan İlişkilerinde Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı

1571 yılında Venediklilerden alınan ve 307 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Kıbrıs'ın yönetimi 1878 yılında, hükümler hakkı Osmanlı Devleti'nde kalması koşulu ile, İngiltere'ye devredilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin ayrı saflarda yer almasının da bir sonucu olarak İngiltere, 1914'te tek taraflı bir kararla adayı ilhak etmiştir. Türkiye, Kıbrıs üzerindeki İngiliz egemenliğini Lozan Antlaşmasıyla 1923'te resmen tanımıştır. 18. yüzyıl başlarına kadar Kıbrıs'taki Türk sayısı Rumlardan fazla olmuştur. Tarımla meşgul olan Türklerin elindeki toprak miktarı da Rumlarınkinden fazla olmuştur. İki taraf arasında sosyal ve kültürel yaşam hep farklı kalmış, Türkler ve Rumlar arasında istisnalar dışında evlenme görülmemiş, iki toplumun fertleri ortak ticari işletme kurma gibi davranışlara girmemişlerdir.

1931'den itibaren Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan ile birleşme taleplerini yoğunlaştırmışlardır. Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleştirilerek, tamamen bir "Elen" adası hâline getirilmesi şeklinde özetlenebilecek olan "Enosis" kampanyasına, İkinci Dünya Savaşından sonra hız verilmiştir. Kıbrıs'ta Elen ve Elenizm fikri, Yunan aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkardığı geleneksel düşüncenin bir tezahürü olarak görülmüştür.

1930'lu yılların başından itibaren kapitalistleşmeyle başlayan ada ekonomisinde birtakım yeni üretim araçları ve ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Kıbrıs'ın kapitalistleşmesi muhtelif düşünce akımlarının ortaya çıkmasına da neden olmuş ve bunun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta etkileri görülmüştür. Nitekim küçük burjuva sınıfının ve bunun karşısındaki işçi sınıfının konumu daha belirgin olmaya başlamıştır. Örneğin ticaret alanının bazı kolları Rumlar (inşaat ve marangozluk) tarafından, bazı kollarıysa Türkler (yorgancılık, ebelik, dokumacılık ve debbağcılık) tarafından yapılmıştır. Ancak Kıbrıs'ta geleneksel toplumdan, modernizme geçiş sürecinde katalizör görevi gören küçük burjuva sınıfı ile aydınlar zümresi, genel olarak Rum toplumu içinde olup, ticarî güç ve sermaye büyük ölçüde Rumların elinde olmuştur.

1930'lu yıllardan itibaren Kıbrıs'ta Rumların saldırıları büyük ölçüde başlamış ve bu saldırılar çok sayıda Kıbrıs Türk'ünün canına mal olmuştur. Enosis talepleri içindeki Rumlar Yunanistan'ın desteği ile ayaklanmışlar ve İngiliz yönetimine karşı 1931 isyanını gerçekleştirmişlerdir.

İngilizlerin yönetimindeki Kıbrıs'ta Rumların ayaklanması İngilizleri çekindirmiş ve İngilizler Türklerin ve Rumların birleşerek kendilerine karşı isyan başlatacağını düşünmüştür. Fakat Kıbrıs Türkleri adanın iki toplumuna eşit ve dengeli politikasından memnundular. Fakat İngiltere çekilecekse Türkiye'nin Kıbrıs adasındaki hakları Yunanistan'dan daha fazladır görüşleri mevcuttu. Bu yorumu da Türkiye'nin adaya coğrafi yakınlığına bağlayan tezlerle pekiştirme düşünceleri vardı. Fakat İngilizler Kıbrıs'ta Türk Milliyetçiliğini engellemek amacıyla bazı uygulamaları hayata geçirmiştir. Buna örnekler ise Türkiye'den gelen kitapların yasaklanması, Türk okullarının bir kısmının kapatılması ve Türk öğretmenlerin açığa alınmasıdır. Aynı zamanda İngilizler Kıbrıs'ta Medeni Kanun'un uygulanmasını da engellemişlerdir. Bu sayede Türkiye ile ilişkilerini kesmek ve bağlarını koparmak niyetinde olan politikalar takip etmişlerdir (Yüksel, 2009). Bu tutumlar karşısında

Kıbrıs Türkleri siyasi partiler, diğer bütün kurum ve örgütlerin temsilcileri ile “Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonunu” kurmuşlardır. Bu durum Kıbrıs Türklerinin bir ülkü altında birleşmesine ve sadece İngilizlere değil Rumlara karşı da bir birlik oluşturmalarını sağlamış ve Kıbrıs Türklüğünün bölgedeki birliğini sağlayarak ileriki dönemlerdeki sorunlara birlik içinde karşı koymayı da bilmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı ile Yunanistan, İngiltere'nin olduğu ittifaka dahil olmuştur ve savaş, bu ittifakın lehinde sona ermiştir. Bunun üzerine Yunanlılar, İngiltere'den adayı tekrar talep etmişlerdir. Buna karşın Vali Lord Winsten, Kıbrıs'ın özerk bir yönetime sahip olmasını önermiş ve bu önerinin görüşülmesi için Türk ve Rum temsilcilerini çağırmıştır. Ancak konu ile ilgili yapılan ilk toplantıda Rum temsilcileri, “Enosis'ten başka bir konu üzerinde durmayız” diyerek toplantıyı terk etmişlerdir (Yüksel, 2009). Rumların bu tavrı bölgedeki Kıbrıs Türklerini endişelendirmiş ve bu duruma karşı önlem almaya çalışılmıştır. Buna en iyi örneklerden biri ise Kıbrıs Türk Mücadelesinin lideri Dr. Fazıl Küçük'ün İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafta anlattığı “Kıbrıs'ın tamamen Rumların eline geçmesi ve Yunanistan'a bağlanması Türklüğün Kıbrıs'ta mahvolacağına işaretidir” söylemi olmuştur.

Bu sıralarda Rumların Enosis yönündeki faaliyetleri hız kesmeden devam etmiştir. 1950 yılında Enosis istekleri dünyaya duyurulmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin tavrı 1950'de ihtiyatlı şekilde gelişmiş bir politika izlemek olmuş ve Kıbrıs sorununun olmadığına dair hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti beyanat vermiştir. Bu dönemde Yunanistan ise adanın kendisine bağlanması için hem Birleşmiş Milletler hem İngiltere hem de Amerika Birleşik Devletleri'ne duyurular yapmış ve adanın Yunanistan'a bağlanması adına sıkı bir şekilde çalışmışlardır.

Gelişmeler ışığında 29 Eylül 1952 tarihinde Federasyon Başkanı Faiz Kaymak; Türkiye'ye gelerek Fuat Köprülü ile görüşmüş, mevcut durumu aktarmıştır. Buna karşılık “Türkiye'nin düşmanı çok. Türkiye sağlam kaldıkça Kıbrıs Türkleri de sağlam kalır. Şimdi Yunan dostluğu vardır. Dostluklar zaruridir. Fakat sizinle alakamızı kesmeyeceğiz. Adada banka, sigara fabrikası ve gazeteler kurulmasına destek olacağız. Öğretmen göndereceğiz” cevabını almışlardır (Yüksel, 2009). Bu siyaset sonucu Türkiye, Kıbrıs sorununa eğilmeye başlamış ve Kıbrıslı Türklere yardım noktasında elinden geleni yapmaya çalışmıştır. 1950'li yıllardan başlayan süreç günümüze kadar Kıbrıs'ın Türkiye'nin bir davası olduğunu göstermiş tüm hükümetler de Kıbrıs üzerinde yoğun olarak çalışmışlardır.

Bu dönem içinde aynı zamanda adada Makarios, Başpiskopos seçilmiş ve konuyu 1954 yılında Birleşmiş Milletlere götürmüştü ve adada yapılan Kıbrıslı Türklerin katılmadığı tek taraflı plebisitin uygulanmasını istemiştir. Bu plebisit Rumların adada net olarak hedef ve stratejisini ortaya koymuş fakat Birleşmiş Milletler bu plebisiti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Rumlar adada silahlı şekilde örgütlenmeye gitmişler ve Makarios Yunan hükümetinden silah ve maddi destek almak için Yunanistan'a gitmiş, aralarında General Grivas'ın da olduğu Enosis taraftarlarıyla görüşmüştür. Görüşmelerin sonucunda Enosis'i örgütlemek üzere Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü (EOKA) kurulmuştur (Yüksel, 2009) Ardından Grivas gizlice adaya gelmiş ve beraberinde silah, bomba ve cephaneye getirmiştir. Bir taraftan da Kilise, kendisine bağlı olarak kurulan gençlik örgütlerinden EOKA'ya militan yetiştirmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan EOKA, 1 Nisan 1955'te adanın her tarafında bombalı saldırı düzenleyerek eyleme geçmiş, önce İngilizlere karşı düzenlenen eylemler kısa sürede Türklere yönelmiştir. Türk halkı da varlığını sürdürebilmek adına savunma amaçlı örgütlenmelere başlamıştır (Ertegün, 1981).

Kıbrıs Sorununa Türkiye'nin Dahil Olması ve Uyguladığı Politikalar

Kıbrıs'ta artan terör olayları ve Rumların siyasi oyunları sonrası Kıbrıs, Türkiye'nin gündemine tam olarak oturmuş ve Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonrası Türk kamuoyunun gündemi Kıbrıs'a çevrilmiştir. Bu dönem, Türk-Yunan ilişkilerindeki dostluk ilişkilerine gölge düşmüştür. Türkiye 1955 yılı itibariyle özellikle EOKA'nın terör olayları sonrasında Kıbrıs sorununa resmen taraf olmuş ve Türk-Yunan ilişkilerinin seyri de bu tarihten itibaren bu yönde gelişmiştir.

Aynı zamanda durumdan İngiltere de rahatsızdı. Zira Kıbrıs'ta EOKA terörü dolayısıyla hem askeri kayıplar hem de maddi kayıplar yaşamaktaydı. İngiltere'de muhalefetin sürekli bu konuya eğilmesi ve eleştirmesi de İngiliz yönetimine bazı çareler aramaya itmişti. İngiltere yeni bir politika saptanması adına üçlü politika siyaseti yürütmeye karar verdi. Bunlar:

1-İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı üçlü bir konferansın toplanması

2-Kıbrıs için bir anayasa tasarısı

3-Kıbrıs için ekonomik kalkınma programı oluşturulması oldu.

İngiltere bu sorunların bir an önce yapılması adına konferans isteğini belirtmiştir. Bu politikada Türkiye'yi Kıbrıs sorununa resmen taraf olması üzerine inşa etmiştir (Fırat, 2018). İngiltere bu sayede Kıbrıs Sorununu uluslararası bir mesele olarak ortaya çıkarmış oluyordu.

Londra Konferansı

Londra Konferansı; İngiltere'nin Kıbrıs sorununu resmi olarak, uluslararası bir sorun olarak dünya kamuoyuna taşınması ile aslında Kıbrıs'ta bir süreç başlamış oluyordu. Kıbrıs'ın geleceği bu konferans ile şekillenmeye de resmi bir tutum ile incelenme fırsatı yakalamış oluyordu.

İngiltere 20 Haziran 1955 tarihinde Yunanistan ve Türkiye hükümetlerine çağrı yaparak "Doğu Akdeniz'in siyasi ve savunmaya ilişkin sorunlarının" görüşüleceği bir konferansın Londra'da toplanmasını talep etti (Fırat, 2018). Buradaki önemi bir husus aslında bu çağrıda hiç Kıbrıs adının geçmemesidir. Bunun nedenlerini Yunanistan'ı ürkütmemek olduğu açık olarak belliydi. Zira artık Kıbrıs sorununun içinde Türkiye de dahil edilmiştir. İlave olarak soğuk savaş ortamında iki Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ülkesini karşı karşıya getirmemek de önem arz ediyordu. Zira NATO'nun güney kanadında oluşabilecek bir çatlak, SSCB için önemli bir fırsata dönüşebilirdi. Bu çağrıyı Türkiye ve biraz gecikmeli de olsa Yunanistan kabul etti. İlave İngiltere'nin de bu konferansı yapma sebebini EOKA kendi başarısı olarak saymıştır ve eylemlerinin başarıya dönüştüğünü düşünmüştür (Babaoğlu, 2018).

Londra Konferansı 29 Ağustos 1955 yılında çalışmalarına başladı. Görüşler genel itibariyle sırasıyla söylendi; İngiliz, Yunan ve Türk dışişleri bakanları söz aldı. İngiliz Dışişleri Bakanı Macmillan; İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paktı içinde üstlenmiş olduğu görevleri hasebiyle Kıbrıs'tan çıkmasının mümkün olmadığını hatta Kıbrıs'ta üs bulundurmasının dahi yetmediğini, adanın tamamen İngiltere'nin elinde bulunması gerektiğini belirtti. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopoulos ise Kıbrıs'ta self-determinasyon üzerinden hak talep etti fakat İngiltere'ye karşı durmamak için adada üs bulundurmasının İngiltere'nin stratejik hedefleri bağlamında önemli olduğunu savundu. Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise coğrafi yakınlık ki bu talep Türkiye'nin her zaman öne sürdüğü sebeplerden biri olmuştur. Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıs adasının Türkiye ile tarihsel ve ekonomik bağlantıların önemli olduğuna değindikten sonra Kıbrıs'ın Türkiye için stratejik önemi olduğuna ve Yunanistan'ın Türkiye'nin batısındaki adaları da elinde bulundurması ve Kıbrıs'ı da elinde bulundurmak niyetindeyse bunun Türkiye'yi çevreleme politikası taşıdığını ve Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye attığını ifade etmiştir. Türkiye'nin konferanstaki tutumu ise Kıbrıs'ta hak talep

etmek değil, statükoculuğun devamı ve bu statükonun korunması üzerine gelişmiştir. Fakat eğer ki adanın mevcudiyetinde değişiklik olacaksa Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesinin de uygun olacağını belirtmiştir (Fırat, 2018).

Türkiye bu konferansla birlikte Kıbrıs konusunda ilk kez bir politika üretmiş oluyordu. Karşısına İngiltere'yi değil bir nevi Yunanistan'ı almış görüntüsünü de veriyordu. Bu hem Kıbrıs'taki Rumların gerginleşmesine hem de Yunanistan'ın endişelenmesine sebep olmuştur (Fırat, 2018).

6 Eylül'de İngiliz Dışişleri Bakanı, Kıbrıs'a ait yeni bir reform tasarısı açıklamıştır. Bu reform tasarısıyla birlikte Kıbrıs'a yeni bir anayasa ile kendini yönetme fırsatı vermeye çalışılmıştır. Bu duruma hem Türkiye hem de Yunanistan karşı çıkmıştır. Zira Türkiye reform taraftarı değildi. Yunanistan ise Kıbrıs Rum halkının isteklerinin yerine gelmediğini düşünüyordu. Konferans başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Tabii bunu özellikle Türkiye'deki 6-7 Eylül olaylarına da bağlayabiliriz. Türkiye'de Rum azınlığa karşı bir isyan çıkması ile konferans da çıkmaza girmişti ve Türk-Yunan ilişkilerinin bundan sonraki sürecinde asla dostluk politikasına dönülmeyeceği netleşmiş oluyordu (Fırat, 2018).

Konferans sonrası anlaşılamayan tezler, görüş ayrılıkları Kıbrıs'ta şiddetli bir durum doğuruyordu. Bu da EOKA'nın Kıbrıs'ta şiddetini arttıran terör eylemleri ile büyük sorunlara yol açmaktaydı. EOKA eylemlerini arttırırken Kıbrıs Türk Toplumunu da büyük ölçüde kendi önlemlerini almaya başladı. Fazıl Küçük önderliğinde "Kıbrıs Türk'tür Partisi" ve ilk direniş örgütü olan "Volkan" kuruldu. Volkan, halka bildiriler dağıtarak EOKA'nın saldırılarına karşılık vereceğini de duyurdu. Kıbrıs'ta İngilizler temel sorunun Makarios olduğunu düşündüklerinden Makarios'u sürgüne gönderdiler. Fakat bu EOKA'nın terör saldırılarının daha da arttırmasına yol açtı. Bu süreçte Kıbrıslı Türkler Ankara'ya sürekli ziyaretler gerçekleştirerek yardım beklentisinde bulundu. Bundan sonraki süreçte ise EOKA, Kıbrıslı Rumların tek temsilcisi durumuna geldi. İngilizler Süveyş Olayı dolayısıyla Kıbrıs'ın stratejik öneminin daha da arttığı bir dönemde, 1956'da tek taraflı ateşkes ilan etti. Ancak Kıbrıs adasının ne kadar stratejik önemi artsa da İngiltere, Kıbrıs konusundaki tutumunu değiştirmeye yanaşmadı (Fırat, 2018). Bunu özellikle EOKA'nın sert terör saldırılarına da bağlamak mümkündür. İlave olarak Süveyş sorunu sonrası hem İngiltere'nin hem Kıbrıs'ın dünya siyasetinde etkisi azalmaya başlamıştır.

NATO'nun arabuluculuk çalışmaları kapsamında ise 1957 yılından itibaren Kıbrıs Sorununun tamamen uluslararası hâle bürünmesi. Kıbrıs'ta yaşanan gerginlik, iki NATO üyesi olan Türkiye-Yunanistan'ın karşı karşıya gelmesi ABD nazarında da rahatsız edici bir durum teşkil etmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Uluslararası sorun hâline gelen Kıbrıs'ın NATO arabuluculuğu ile çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bu da dönemin NATO Genel Sekreteri olan Lord Ismay'ın Türkiye, Yunanistan ve İngiltere temsilcilerine mektup göndermesiyle birlikte Kıbrıs uyuşmazlığının ilgili devletler arasında yapılacak görüşmelerle çözümlenmesi için arabuluculuk teklifinde bulunmasıyla gerçekleşmiştir. NATO'nun aynı yılın aralık ayında gerçekleştirdiği toplantılarla birlikte sorun üç ülke arasında görüşülse de bir sonuca bağlanamamıştır (Bilge, 1986).

Türkiye'nin Kıbrıs Politikasında Değişiklikler ve Taksim Tezi

1956 yılı itibariyle Türkiye tarafından yapılan resmi beyanlar ve BM konuşmaları Türkiye'nin Kıbrıs'ta Taksim Planını gerçekleştirmeye yöneldiğini göstermiştir. Bu Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) içinde de sert tartışmalara sebep olmuştur. Kıbrıs konusu ilk bazda muhalefet dahil olmak üzere statüko tarafındayken bu durum değişmiş ve bir devlet politikası şeklini alma yoluna gitmiştir (Bilge, 1986). Bu dönemde özellikle İngilizlerin hazırladığı bazı tasarılar kamuoyuna çıkıyordu. Bu tarz tezleri Yunanistan ve Makarios reddederken Türkiye ılımlı yaklaşmıştır zira bu sayede ortaya Taksim Planını atma şansı yakalamıştır. Fakat daha sonrasında Türk tarafı tezlerin Enosis'e, Yunan

tarafı ise direkt olarak taksime yol açacağını düşünmüşlerdir. Başlangıçta Taksim Planına Türkiye çok sıcak bakmazken Kıbrıs siyasetinin özellikle getirdiği noktada Türkiye’de hükümet hem iç kamuoyu etkisine girmiş hem de Türkiye’nin Kıbrıs çıkarları üzerine düşündükleri Taksim Planını olumlu görmeye başlamasına sebep olmuştur. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Taksim Planını 28 Aralık günü TBMM’de yaptığı bir konuşma ile açıklamıştır. Bu planı muhalefet partisi lideri İsmet İnönü’de desteklemiş ve Türk kamuoyu bu tarihten sonra “Ya Taksim Ya Ölüm” parolasıyla Kıbrıs için gösteriler yapmaya başlamıştır. Türkiye, Taksim planını uygulamaya koyduğu anda diğer tüm tezleri reddetmiş ve bu politika üzerinde direnmiştir.

Bu dönemin özellikle Taksim Planı ile iç kamuoyunda Yunan karşıtlığı çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Türkiye’deki Rum azınlığa karşı tehlikeli durumlar sürekli yaşanmıştır. Bu durum aslında Türk-Yunan ilişkilerini de kötü aşamada baltalamıştır. Çözüm ihtimali zora girdikçe Kıbrıs’ta Türk düşmanlığı da artmıştır. EOKA’nın terör saldırılarına karşı da özellikle 1 Ağustos 1958 yılında kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT), bölgede Kıbrıs Türklerinin direnişi artmış ve kendilerini savunmaya almışlardır. TMT’nin diğer önemli özelliği ise Taksim çözümünü kabul ettirebilmektir (Fırat, 2018).

Zürich ve Londra Konferansları ve Anlaşmaları

NATO’nun özellikle güney kanadındaki gerginlik batı eksenini üst düzeyde rahatsız etmiştir. Daha önce de arabuluculuk çalışmaları yapan NATO bunda başarısız olmuş fakat 1958 yılında ABD devreye girerek iki ülkenin de üstündeki etkisini kullanmış ve Türkiye ve Yunanistan’ın Kıbrıs konusunda görüşmesi konusunda ısrarlı davranmıştır bu ısrar netice vermiştir. İki ülkenin de soğuk savaş atmosferinde ABD ile herhangi bir gerginlik istememeleri, zaten hem askeri hem ekonomik olarak da kendini Batı’ya bağlamış iki ülke bu konuda çok fazla direnmeden bağımsızlık fikrinde anlaşmışlardır (Fırat, 2018). Ocak 1959 süresince Türk ve Yunan diplomatlar, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması adına birçok görüşme yapmışlardır. 6 Şubat 1959’da ise Menderes, Karamanlis, Zorlu ve Averof Zürich’te bir araya gelmişler ve Kıbrıs sorunu üzerine görüşmeler başlamıştır. Görüşmelerin başlangıçta sekteye uğraması muhtemel gözükmiştir. Zira Türkiye; Kıbrıs’ta ortak bir komutanlık kurulması, adada üs istemesi ve Kıbrıs’ta Türk askerlerini arttırmak istemesi görüşmeleri gerginleştirmiştir. Fakat Yunanistan’ın ortak komutanlığı kabul etmesi ve Türkiye’nin de üsten vazgeçmesi üzerine sorun çözülmüştür. İki ülke daha sonra ortak bir bildiri yayınlamaya Kıbrıs konusunda anlaşmalarını duyurmuşlardır. Anlaşmanın içeriği ise Centilmenlik Anlaşması, Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temel yapısına ilişkin anlaşma, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında ittifak anlaşması ve Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanacak garanti anlaşması onaylandı. Fakat Makarios, Zürich’te yapılan anlaşmaları kabul etmemiştir. Zira bu anlaşmalar Kıbrıs’ta rakipleri üzerinde kendisine baskı oluşturabilirdi. Yunanistan ise Kıbrıslı Rumlardan kendisini sıyırmış bir şekilde Londra’ya gidecekti. Fakat her ne olursa olsun Kıbrıs sorununun ilk halkası Zürich’te tamamlanmıştır (Fırat, 2018).

Londra Anlaşmaları ise aynı yılın 19 Şubat’ında imzalanmıştır. Londra Anlaşmaları içerisinde sekiz belgenin bulunduğu ve Kıbrıs’ın yapısını tanımlayan ve Kıbrıs’ın iki liderinin de katılıp imzaladığı önemli bir anlaşmadır. Londra Anlaşmalarının içeriği ise şöyledir;

- 1-Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti’ne devrine dair anlaşma
- 2-Kıbrıs’ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan anlaşma
- 3- Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak anlaşması
- 4-Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Anayasanın temel maddeleri (Bilge, 1986)

Kıbrıs sorunu bu anlaşmalar ile çözüme kavuşmuş gibi görünmüştür. Fakat Kıbrıslı Türklerin Taksim ve Kıbrıslı Rumların Yunanistan'a bağlanma istekleri hiçe sayılmıştır zira bu durum Kıbrıs adasında sorunların yaşanmasına devam edeceğini göstermiştir. Bu anlaşma ile yapılmak istenen ise Kıbrıs'ta gerginliği azaltmak ve Kıbrıslı iki tarafın da hak ve menfaatlerini tek çatı altında bağdaştırmaya çalışması olmuştur. Bu görüş Kıbrıslı Rumların istekleri üzerine sürekli baltalanmış ve Kıbrıs'ta terör estirmeleri kesilmemiştir. Zira iki tarafta Kıbrıslılık bilinci verilmek istense de iki tarafta çok farklı görüşlere sahiptir.

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti

Zürich ve Londra Anlaşmaları ile anayasası belirlenen Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş ve Kıbrıs'ta yeni bir dönem başlamıştır. Türk-Yunan ilişkileri 1950'ler boyunca Kıbrıs sorunu ile dostluğun yerini gerginliğin aldığı ve bundan sonraki süreçte de sürekli olarak gergin olacağı ilişkilere adım atmış oldular. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile yeni dönemin açılması ve Kıbrıs'taki yeni duruma alışma süresince ilişkilerde bir durgunluk yaşanmıştır. Özellikle 1960'ların başlaması ile Türk-Yunan ilişkilerini de uluslararası konjonktür içerisinde değerlendirmesinin yapılması gereklidir. 1960'ların konjonktürü Soğuk Savaşın yerini yumuşama dönemine bıraktığı bir dönemdir. 1950'ler boyunca ağır bir kamplaşmadan geçen soğuk savaş süresince Türkiye ve Yunanistan her daim Batı ittifakının getirdiği konjonktür dahilinde kararlar alıyorlardı. Zira ABD'nin Kıbrıs sorunu kapsamında yaptığı baskılarda bunun en büyük işreti olmuştur. Fakat 1960'lı yıllardan itibaren Yumuşama Dönemi ile iki kampta da ülkeler daha bağımsız dış politikalar üretmeye başladılar. Bu durum Türk-Yunan anlaşmazlığının daha da gerginleşmesine yol açmıştır.

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte sorunların çözülmediği, sadece bir süre ateşinin alındığı bir durumda olduğu kısa bir sürede anlaşılmıştır. Kıbrıs'ta ilk anlaşmazlık Kıbrıslı Rumların anlaşmalara aykırı hareketleri olmuştur. Kıbrıs'ta kurulan parlamentoda gerginlikler olmuş ve Rumlar, Türklere anlaşmalarla verilen hakları uygulamamışlardır. Bu ihlallere karşı ilk tepki Türkiye hükümetinden gelmiş ve Rumların anlaşmalara uyması tavsiye edilmiştir. Bu durum aslında Türkiye'nin Kıbrıs'ı sürekli takipte olduğunu ve durumlardan kendini ayırmadığını açıkça göstermektedir.

Kıbrıslı Türklerin ilk aşamada şikayetleri kamu hizmetleri alamamaları olmuştur. Bu durum Türkiye tarafından da sıklıkla eleştirilmiştir. Rumlar kamu hizmetlerini âdeta gasp etmişlerdir. Yunanistan'ın da bu dönem şikayetleri Kıbrıslı Türklerin silahlanmasından kaynaklı olarak gelişmiştir. Bu durum Türk-Yunan ilişkilerini kısa bir durgunluk sonrası tekrardan alevlenmesine yol açmıştır. Kıbrıs'ta anlaşmazlıklar sürekli olarak devam ederken, 25 Mart 1962'de Lefkoşa'da bir Türk Camii'nde iki saatli bomba patlatılmıştır. Bu durum üzerine Türkiye olayı kınamış ve sorumluların ise acilen bulunup adalete teslim edilmesini gerektiğini söylemiştir. Bu olaylar sonrasında Makarios Türkiye'ye davet edilmiş ve Kıbrıs'taki gelişmelere hiç uymayan bir şekilde bir dostluk havası yansıtılmıştır (Akman, 2012). Fakat bu çok kısa sürmüştür.

Bu dönem özellikle Türkiye-Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler fazlasıyla gerilmiş ve Kıbrıs'ta da olayların dozu artmıştır. 1963 yılında Lefkoşa'da devriye gezen polislerin bir Türk'ü durdurup öldürmesi sonrası olaylar büyümüş ve iki taraf arasında büyük çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Kıbrıslı Rum teröristler Türklere ait tüm mahalleri izole etmeye başlamış ve dışarıdan yardım almalarına da engellemiştir. 1960 anlaşmaları uyarınca adada bulunan Türk Güçleri ise Lefkoşa-Gönyeli hattını denetim altına almışlardır. Bu durumla birlikte Kıbrıs iki ayrı yönetim şekline bürünmüş ve "Yeşil Hat" ile de iki bölgeye ayrılmıştır (Fırat, 2018).

Kıbrıs'ta olayların büyümesi üzerine Türkiye'de Başbakan İnönü ile komutanlar ve diplomatlar bir durum değerlendirmesi yaptılar. İsmet İnönü, Türk jet filolarının Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşu

yapmasını ve çatışmaların yoğunlaşması durumuna göre de Kıbrıs'ın bombalanması emrini verdi. Türkiye'de askeri hazırlıklara hız verildi. Türk ordusu Mersin'e doğru harekete geçti ve Orta Anadolu'daki askeri birlikler Yunanistan sınırına kaydırıldı. Bu durum iki ülkeyi büyük ölçüde savaşın eşiğine getirmiştir. Bu durum üzerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye bir nota verdi ve Kıbrıs'taki çatışmaların engellenmesi gerektiğini ilettiler. Eğer çatışmalar önlenmezse Türkiye'nin tek taraflı olarak adaya müdahale edileceği bildirildi (Fırat, 2018). Bu durumdan NATO da Türkiye tarafından bilgilendirildi. Yunanistan ise garantör devletlerin dışişleri bakanlarının görüşmesini teklif etmiştir. Yunanistan ilave olarak 1964 yılı içerisinde General Grivas'ı Kıbrıs'a göndermiş ve Kıbrıs'a Yunan askerini yollamış, on iki adada tahkimata başlamıştır. Türkiye bu durumlara karşı 1964 yılı içerisinde Yunanistan ile ticaret anlaşmalarını iptal ettirmiştir. Bu durumlar yine iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş ve sorun tekrar bir konferansa ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Bilge, 1986). Yunanlılar ilave olarak İstanbul'dan sınır dışı edilmeye başlamışlardır. Bu da Türkiye'de Yunanlılara karşı öfkenin daha da artmasına sebep olmuştur. Yunan Hükümeti ise bu durumu Ankara Büyükelçisi vasıtasıyla protesto etmiş ve Lozan Anlaşması hükümlerine uyulmadığını söylemiştir (Keser, 2006).

1964 Bunalımı Sonrası Londra Konferansı ve Kıbrıs Sorununun BM'ye Taşınması

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren geçen zamanda sorunların daha da büyümesi, Kıbrıslı Rumların Türklere saldırıları, Enosis planları ve Yunanistan'ın adaya asker sevkiyatı sorunları genişletmiş ve Türk-Yunan ilişkilerini uzun süre gergin bırakacak olaylara şahit olunmuştur. Türkiye'nin adaya müdahalesi ABD tarafından engellenmiş bu durum Kıbrıslı Rumları daha da cesaretlendirmiştir. Sorunların giderek artmasından sonra 15 Ocak 1964 tarihinde Londra konferansı toplanmıştır. Bu konferansın en önemli sonucu Türkiye'nin resmi devlet tezi hâline gelecek olan iki toplumlu bir federal devlet kurulması tezi olmuştur. Türkiye, adadaki Türklerin güvenliğinin sağlanamaması üzerine bu tezi net olarak benimsemiştir. Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar ise yeni bir anayasa istemişlerdir. Bu anayasa sayesinde Enosis fikrini tamamen Kıbrıs'ta uygulama şansına sahip olmak istiyorlardı. Yeniden bir belirsizlik ortamı olmuştu. Kıbrıs sorunu çözümü için artık diğer bir yola geçişmiştir bu da Birleşmiş Milletler oldu. Yoğun Rum saldırıların devam etmesi sonucu Türkiye BM'ye başvurdu (Vatansever, 2010). Aynı zamanda İngiltere de BM Güvenlik Konseyine durumu ilettiler. BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'ta olayları önlemek amacıyla bir "Birleşmiş Milletler Barış Gücü" kurulması ve Kıbrıs'a gönderilmesi kararını almıştır. Barış Gücü, Kıbrıs'ta olayların önüne geçilmesine engel olamamıştır. Yunanistan'ın desteğini alan Makarios, ittifak anlaşmasını tek taraflı feshederek kararları tanımadığını açıklamış; bu durum Türkiye ve Yunanistan'ı askeri olarak karşı karşıya getirmiş, Türkiye bu kararın hukuki olmadığını ve kesinlikle tanımadığını belirtmiştir. Kıbrıs'ta alevlenen gerginlik Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumları sürekli olarak silahlandırması, TMT'nin denetimindeki Erenköy-Mansur bölgesinde çatışmaya sebebiyet verdi. Rumlar, Erenköy'e saldırarak Türkleri abluka altına aldılar. TMT karşılık vererek savuşturmaya çalışsa da Kıbrıslı Rumlar daha elverişli koşullara sahipti ve Yunanistan'dan sürekli silah aktarımları vardı. Bu durum sonrası Türkiye adaya ihtar uçuşu yaptı ve abluhanın kalkmaması üzerine adayı bombalamaya başladı. Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısı yaparak olayları dindirmeye çalıştı. Makarios ateşkes çağrısına uydu ve ablukayı kaldırdı. Türkiye de bu durum üzerine ateşkes çağrısına olumlu yanıt verdi. Türkiye'nin müdahalesi Makarios, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar arasında endişe yarattı. Fakat Rumlar Kıbrıs'ta Türklere ekonomik abluka uygulamaya devam etti (Fırat, 2018).

Türk-Yunan İlişkilerinde 1967 Bunalımı ve Kıbrıs

1967 Bunalımı öncesi Türkiye'nin ve Yunanistan'ın iç dinamikleri Kıbrıs sorunu üzerinde etkili olmuştur. 1964 Bunalımı sonrası Kıbrıs Sorunu daha da derinleşmiştir. Kıbrıs'ta çıkan olaylar, Kıbrıslı Rumların saldırganlıkları Türkiye-Yunanistan ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. 1967 Bunalımına giden süreçte Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs Sorunu konusunda ortak bir noktada buluşmamıştır.

Türkiye'nin iç dinamiklerinde bu dönem siyasi gelişmeler yaşanmıştır. 1965 yılında Süleyman Demirel, Adalet Partisi (AP) ile tek başına iktidar olmuştur. Bu Türkiye açısından önemli bir gelişmedir. Zira Yunanistan ve Makarios, Kıbrıs'ta saldırganlıklarına devam ederken özellikle de Türkiye'nin iç istikrarsızlığından da faydalanmışlardır (Şener, 2021). Adalet Partisinin tek başına iktidar olması ise Türkiye açısından sürecin siyasi kavgaları ve iç istikrarsızlık görüntüsünün azalmasına sebep olması açısından faydalı olmuştur.

Yunanistan ise Başbakan Papandreu'nun hem Yunan komünistlerle iş birliği yapmak istemesi hem de orduda tasfiye hareketleri Yunan ordusunda bir gerginlik yaratmıştır. Bu gerginliğin sonucu ise Nisan 1967 yılında Albay Georgios Papadopoulos'un liderliğindeki Albaylar Cuntası yönetime el koymuş ve Yunanistan'ı yönetmeye başlamışlardır (Şener, 2021). Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası, kendi ülkesinde desteğini arttırabilmek adına bir dış politik başarıya gereksinim duymaktaydı (Fırat, 2018). Yunanistan'ın bu dönem özellikle sıcak paraya ihtiyacı olduğunu düşündüğümüzde hem iç siyasette destek bulmak amacıyla hem de Kıbrıs Sorununu çözmek ve ABD'yi bu şekilde tatmin etmek önem arz etmekteydi. Cuntanın amacı Enosis'ten vazgeçmek değildi fakat Kıbrıs Sorununu barışçıl bir politika ile çözmek amaçlanmaktaydı (Fırat, 2018). Cunta ile Başbakan olan Konstantinos Kollias da Kıbrıs Sorununa barışçıl bir çözüm bulmaya çalışıldığını verdiği bir demeçle açıklamıştır. Fakat programlarında Kıbrıs'ta azınlık hakları gözetilerek bir Enosis oluşturulmak istendiği anlaşılmıştır.

Türkiye ise bu dönem tek başına iktidar olan bir parti ile girdi. Adalet Partisi Çok yönlü bir dış politika uygulama düşüncesindeydi. Bu çok yönlü dış politika özellikle 1967 bunalımı dönemince uygulanmıştır. Zira ABD'nin bu dönemde yeri sorgulanmış ABD'ye bir seçenek olarak ise Avrupa'ya yaklaşılmaya çalışılmış fakat bu durum hiçbir zaman ABD'yi karşısına almak üzerine gelişmemiştir. Sovyetler Birliği ile ise ilişkilerin toparlanmasına olanak verilmiş ve ekonomik iş birlikleri sağlanmıştır.

Süleyman Demirel'in Yunanistan Başbakanı Konstantinos Kollias ile Görüşmeleri

Albaylar Cuntası Başbakanı Kollias, barışçıl Kıbrıs çözümü isteği ile hareket ederek Türkiye Başbakanı Demirel ile 9-19 Eylül'de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde Kollias Yunan tezlerini iletmiş ve Türkiye'ye zarar vermeyecek biçimde Enosis'in gerçekleştirilebileceğini söylemiştir. Bu tez ile Kollias aynı zamanda Kıbrıslı Türklere din ve dil eşitliği vadetmiştir. Başbakan Süleyman Demirel ise Enosis'in geçtiği bir görüşmenin müzakere edilmeyeceğini ve Kıbrıs Sorununa Enosis olmadan çözüm bulunması gerektiğini iletmiştir. İki Başbakan'ın görüşmeleri bu durumda bir çıkmaza girmektedir. Hem Türk tarafı hem de Yunan tarafı isteklerini doğrudan kabul ettirme amacındaydı ve bu durum ikili görüşmelerle çözülememekteydi (Fırat, 2018).

Bu görüşmeler sırasında TMT'nin ve Rauf Denktaş'ın tepkilerine sebep olmuştur. Zira Denktaş, iki ülkenin görüşmelerinin Kıbrıslı Rumlara fayda sağladığına inanıyordu. Bu görüşmelerin sonunda hem Denktaş-Türkiye ilişkileri hem de Atina-Makarios arasındaki ilişkiler bozulmaya başladı (Sürmece, 2009).

Geçitkale ve Boğaziçi Katliamı ve Kıbrıs Geçici Türk Yönetiminin Kurulması

Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının görüşmeleri ve bu görüşmelerden sonuç alınamaması, Kıbrıs'ta gerginliğini tekrar yükseltmiştir. İki ülkenin görüşmeleri sonrası Kıbrıslı Rumlar Yunanistan'a, Kıbrıslı Türkler ise Türkiye'ye karşı bir sitem içindeydi. İkili görüşmelerden sonuç çıkmaması Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Rumları hareket geçirmiştir.

Bu görüşmeler sonrası Rauf Denktaş, 1964 Londra Konferansı ile Kıbrıs'a gitmesi yasaklanmasına rağmen adaya sessizce dönmek istemiştir. Fakat adaya vardığında Rum polisi tarafından yakalanmıştır. Bu dönemde özellikle Makarios'un amacı Yunanistan ile ilişkilerinin düşük olduğu bir zamanda Kıbrıslı Türkler ile arasını düzeltmeye çalışırken böyle bir olayın yaşanması bir ikilem yaratmıştır. Rauf Denktaş'ın yargılanması sorun oluşturacakken serbest bırakılması da bir sorun yaratacaktı. Bu sorun Denktaş'ın Türkiye'ye iade edilmesi ile çözülsede Kıbrıslı Türkler, Türkiye'nin Kıbrıs'a yeterince ilgi göstermediğini düşünerek Lefkoşa'da mitingler düzenlemişlerdir (Sürmece, 2009).

Bu sıralarda Kıbrıslı Rumlar ise saldırı hazırlıkları yaparak planlarını hayata geçirmeye çalışmaktaydılar. Grivas'ın emrindeki Rum ve Yunan birlikleri 15 Kasım'da Türklerin yoğunlukta olduğu ve stratejik bir yer olan Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırıya geçti (Emek, 2014). Rumlar köylere saldırdıktan sonra tüm iletişim hatlarını kesti. Kıbrıslı Türklerin cesurca mücadelesine rağmen Rum birlikleri iki köyü tamamen ele geçirdi ve adeta bir sivil katliamı uyguladılar. Türk köylerindeki sivilleri katlettiler ve köyleri de yakıp yıktılar.

Bu katliam sonrası Türkiye hareket geçti ve Ankara'da bakanlar kurulu toplandı. TBMM Hükümete Kıbrıs'a müdahale noktasında tam yetki verdi (Fırat, 2018). Türk Silahlı Kuvvetleri güneye intikal etti ve saldırı hazırlıklarına başladı. Türk jetleri Kıbrıs üzerinde alçak uçuşu yapmaya devam etti. Türkiye'nin Kıbrıs'a bir çıkarma plan olduğunu anlayan ABD diplomasi ile Türkiye'nin çıkarmasını önledi. Türkiye Yunanistan'a bir ultimatom göndererek bazı önlemlerin alınması kesin bir dille istedi bu önlemler ise şöyleydi:

- 1-General Grivas derhal geri çekilecek
- 2-Yunanlı askerler Kıbrıs'tan çıkacak
- 3-Kıbrıslı Rumların silahları alınacak
- 4-Saldırıya uğrayan kurbanlar için tazminat ödenecek
- 5-Kıbrıs'ta ekonomik tehditler kaldırılacak
- 6- Türklere karşı saldırı olmayacağına dair kesin güvence verilecek (Kalelioğlu, 2009)

Bunun üzerine Yunan Cuntası, Türkiye ile görüşmeye hazır olduğunu ve sorununun birlikte incelenmesi ve karara varılmasını istedi. Fakat Türkiye verilen uyarıların yerine getirilmediği sürece Yunanistan ile masaya oturmayı reddetti. Anlaşmazlıklar devam ederken ABD devreye girerek soruna tekrar müdahil oldu ve uzlaşma sağlandı. Türkiye'nin istekleri Cunta hükümeti tarafından kabul edildi. 1967 Bunalımı aynı zamanda Türkiye'nin bu dönemki çok yönlü dış politikası dahilinde incelendiğinde ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Türkiye'nin kararlarına yumuşak davranmış ve tepki göstermemiştir. Yunanistan'da ise Cunta Hükümeti dış politikada yalnız kalmış ve soyutlanmıştır.

Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi (KGTY)

1967 Bunalımı sonrası Kıbrıslı Türkler, 28 Aralık 1967 günü “Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini” kurduklarını açıklamışlardır (Fırat, 2018). Bu bölgede zaten ayrı şekilde yaşayan Türklerin hukuki bir zeminde kendilerini gösterdikleri bir hadise olmuştur. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Başkanlığına Fazıl Küçük, Başkan Yardımcılığına ise Rauf Denктаş getirilmiştir.

Kurulan Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin statüsünün temel hükümleri çerçevesinde yürütme görevinin bir Yürütme Komitesine veriliyordu. Türk yönetiminin başkan yardımcısı aynı zamanda komitenin başkanıydı ve komiteyi başkan yardımcısı atayacaktı. Yasama erki ise “Temsilciler Meclisi” altında yürütülecekti. Bu meclisin 15 Türk üyesi ve Türk Cemaat Meclisinin 15 üyesi ile yasama meclisi oluşturulmuştur. Yargı erki ise tamamen bağımsız Türk mahkemeleri tarafından yürütülecekti. Bu erklerle birlikte Kıbrıslı Türkler kendi kendilerini idare etmiş olacaktı. Geçici Türk Yönetiminin kurulması aynı zamanda Kıbrıslı Rumlarla Türklerin kesin olarak ayrılmasının işaretiydi. Aslında Kıbrıslı Türklerin Rumlarla ayrılması 1960'lı yılların getirisi ile oluşmaktaydı (Oberling, 1990).

Kıbrıs Barış Hârekâtı'na Kadar Geçen Süre İçinde Kıbrıs ve Türk-Yunan İlişkileri

Kıbrıs'ta Türkiye'nin askerî harekâtına kadar geçen süre içinde olaylar şiddetli şekilde gitmeye devam etmiştir. Bu dönemden sonra Makarios'un bir Türk harekâtından çekindiği için daha ihtiyatlı davranışları gelişirken Enosis konusunu göz ardı ediyordu. Bu durum Kıbrıslı Rum terör örgütü olan EOKA tarafından fazlasıyla eleştiriliyordu. Yunanistan ile de arası açılmıştı. Bu durum sonrası Terör örgütü EOKA tarafından şiddetli bir şekilde Kıbrıs'ta terör olayları yaşandı. 1971 senesinde ise Grivas Kıbrıs'a tekrar geri dönerek EOKA-B adlı yeni terör grubunu oluşturdu. Grivas'ın adaya dönmesiyle birlikte Enosis istekleri artıyor ve bu da Makarios'un üzerindeki yükü artırıyordu. 1973 yılında ise Yunan cuntasının başına General Dimitrios Ioannides'in gelmesiyle Enosis istekleri daha da arttı. Buna paralel olarak Makarios'un içinde olduğu durum daha da çıkmaza girdi. Makarios karşıtı hareketlerin yoğunlaşması ve bu sırada Grivas'ın da ölmesi üzerine Makarios, EOKA-B'yi kanun dışı bir hareket olarak ilan etti ve silahlarının toplanmasını emretti. Hatta terör grubunun içindeki 200'e yakın kişiyi de tutuklattı. Makarios bundan sonraki süreçte Muhafız Teşkilatının sayısını azaltmaya gitti ve Cunta hükümetini de ağır eleştiri yağmuruna tuttu. Bu olaylar bardağı taşıran son damla oldu ve Cunta Hükümeti Muhafız Teşkilatına darbe emrini vererek Makarios'un öldürülmesini emretti (Oberling, 1990). 15 Temmuz 1974 günü “Başbakanlık Harekâtı” parolası ile Makarios'a darbe başlamış oldu (Kürşad, Altan, & Egeli, 1978). Bu darbeye Cumhurbaşkanlığı sarayı RUM Milli Muhafız Ordusu Tankları tarafından ateş altına alındı ve saray darmadağın hâle geldi. Bu darbe sonucu 600 Rum'un öldürüldüğü Rum kaynaklarında ve Rum basınında açıklanmıştır (Kalelioğlu, 2009). Darbe sonrası Makarios kaçmış ve Nikos Sampson Cumhurbaşkanı olmuştur ve Kıbrıs Helen Cumhuriyetini İlan etmiştir (Kalelioğlu, 2009). Türkiye ise 1967 Bunalımı sonrası 1974'e kadar olan süre içinde askeri hazırlıklarını tamamlamış ve çıkarma için gereken tüm bilgi, malzeme ve silah eksikliğini süratle gidermiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs'a Askerî Müdahalesi ve Kıbrıs'ta Birliklerin Durumları

Türkiye Nikos Sampson'un Kıbrıs'ta hukuk dışı olan darbesinden sonra garantör devlet olarak Kıbrıs'ta durumun değiştiğinden daha doğrusu değiştirildiğinden dolayı müdahale hakkı elde etmiştir. Türkiye bu müdahale hakkını Garanti anlaşmalarının dördüncü maddesine dayandırmaktadır. Türkiye 20 Temmuz 1974 tarihinde harekâtı başlatarak anlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurabilmek adına harekete geçerek Kıbrıs'a askerî harekâtını başlatmıştır.

Kıbrıs'ta ordu teşkilatlandırmalarına baktığımız zaman ise öncelikle karşımıza çıkacak olan Rum Milli Muhafız Ordusu'dur. Bu ordu kara, deniz ve hava kuvvetlerinden oluşmaktadır. Rum Muhafız Ordusu Kara Kuvvetleri, tugay seviyesinde beş yüksek taktik komutanlık ve alay seviyesinde on taktik Grup Komutanlığından oluşur. Türkiye'nin askerî harekâtı öncesi 19 piyade taburu, 6 topçu taburu, 1 zırhlı keşif taburu, 4 komando taburu, 1 mekanize tabur olmak üzere 20 bin kişilik bir kuvveti vardı. Rum Muhafız Ordusunun 20 tank, 50 zırhlı personel taşıyıcısı, 463 topu, 382 tanksavarı bulunmaktaydı. Rum Milli Muhafız Ordusunun Kıbrıs'ta konuş durumu ise Lefkoşa, Güzelyurt, BAF, Mağusa ve Limasol'de bulunmaktaydı. Deniz Kuvvetleri ise nispeten küçük birliklerden oluşmaktaydı. Kıbrıs'ta bazı üslere bağlı olarak 6 hücum botu, 1 gambot, 6 karakol botu, 2 yardımcı gemi bulunuyordu. Hava Kuvvetleri ise tam manasıyla kuvvet barındırmamaktaydı. Bulunan uçaklar genelde keşif, irtibat ve gözleme yapmaktaydı (Çetiner, 2007).

Kıbrıs'ta Yunan Kuvvetleri ise anlaşmalarla getirilen birliklerden oluşmaktaydı. Bu birlik Yunan Kontenjan Alayı'dır. Yunan Kontenjan Alayı 62 Subay, 2 Astsubay, 866 erden oluşmaktaydı. Alay Harekât açısından Rum Milli Muhafız Ordusuna bağlıyken Lojistik olarak Yunan Genelkurmay'ına bağlıdır. 1964 yılında Grivas ile Kıbrıs'a getirilen birliklerin mevcudu ise 7000-8000 dolayındadır. Fakat 1967 yılı itibariyle bu birliklerin önemli mevcudu geri çekilmiştir (Çetiner, 2007).

Türkiye'nin ordu birliklerinin durumu ve harekât planları ise şu şekilde gelişmiştir. Kıbrıs'a planlanan harekât, Konya 2.Ordu Komutanı Suat Aktulga'nın sorumluluğu altındaydı. Kıbrıs'a 3. Ordu Komutanlığına bağlı Korgeneral Nurettin Ersin'in 6.ncı kolordusu çıkacaktır. 6.Kolordu emrine verilen birlikler ise Çakmak Özel Görev Kuvveti, Komando Tugayı, Hava İndirme Tugayı, 39. Piyade Tümeni, 28. Piyade Tümeni, Kıbrıs Türk Alayı, Kıbrıs Mücahitlerinden oluşmaktaydı (Çetiner, 2007).

Türk Ordusunun harekât planları ise evreli bir şekilde gelişmiştir. Türk Ordusunun Yıldız Harekât Planı çıkarma birlikleri Mağusa'nın 30 km kuzeyindeki Boğaziçi bölgesine çıkacaktı. Bu bölgeden itibaren batı kısmına kadar ilerlenecek ve Trados Dağlarının doğusundan geçen hatta ulaşılacaktır. İkinci plan kısmında ise tüm Kıbrıs alınacaktı (Çalık, 2006).

Atma Planına göre ise Türk Ordusu envanterinde helikopterlerin yeterli olmasıyla birlikte helikopter ve hava indirmesi ve çıkarma harekâtının birlikte yapılması fikridir. Plan bunun üzerine yürütülmüştür. Çıkarma birlikleri Girne'den çıkacak Lefkoşa kuzey bölgesine hava indirmesi ve uçar birlik harekâtı yapılacaktır. Batıda Güzelyurt, güneyde ise Larnaka'ya kadar harekât icra edilecekti (Çalık, 2006).

Türk ordusunun diğer harekât planı ise Yıldız Atma-4 Harekât Planıdır. Kıbrıs Harekâtı bu plan doğrultusunda yürütülmüştür. Bu planın ana temaları ise Kıbrıs harekâtına politik ve stratejik bir baskınla başlanacaktır. Türk ordusunun özellikle harekâtı çok kısa bir sürede bitirme üzerine planlanmış bir harekât düşüncesi mevcuttur. Türk ordusu yapılacak olan hava indirme harekâtı ile koordineli bir şekilde Girne'ye hedefli bir çıkarma yapacak ve bu çıkarma hava indirme ile birleşecekti. Kıyı bölgelerinin güvenliği alındıktan sonra müteakip kademeler çıkarma bölgesine intikal ettirilecekti (Çalık, 2006).

Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs'ta gerçekleşen darbeden sonra adada anlaşmalarla uygulanan statükonun değiştiğini belirterek adaya müdahale etme imkânı sağlamıştır. Türkiye, Kıbrıs'ta darbeden sonra diplomatik yolları kullanmış ve İngiltere'ye adaya birlikte müdahale fikri iletilmiş fakat sonuçsuz kalmıştır (Kalelioğlu, 2009). Türkiye daha sonra Kıbrıs'a tek başına müdahale kararı almış ve TBMM Hükümetine yurtdışına askeri birliklerin gönderilmesine dair izni vermiş, Türk ordusu planlarını harekete geçirerek 20 Temmuz 1974'te denizden çıkarma, havadan indirme ve uçarbirlik harekâtı olarak icraya başlamıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtına Türk Silahlı Kuvvetlerinin planları doğrultusunda 28 ve 39. Piyade tümenleri, komando birlikleri, hava indirme tugayları ve deniz piyade alayı katılmıştır. TSK'nın toplam gücü Kıbrıs'ta Yunan ve Rum Muhafız Birlikleri kuvvetlerinden daha az sayıdadır. Rum Muhafız Ordusunun çıkarmayı Magosa'dan beklemesi taktik planlama hatası olmuştur Türk ordusunun Girne kıyılarından çıkarma yapması ise baskın sağlamıştır. 20 Temmuz sabahı Girne kıyılarından icra edilen çıkarma Beşparmak dağlarının engeline rağmen süratle icra edilmiştir. Deniz Piyade Alaylarının kıyıyı tutması, komando ve indirme tugayların düşman arkasına inmesi ve ikinci günde 28 ve 39. Tümenin icra yollarını açarak taarruzu sürdürmeleri Türk ordusunun öğle vaktine kadar Beşparmak Dağlarının zirvesine ulaşmasını sağlamıştır (Kalelioğlu, 2009). Türk ordusu kısa zamanda Girne-Lefkoşa arasındaki hattın kontrolünü sağlamış ve 22 Temmuz günü ateşkes ilan edilmiştir.

Cenevre Konferansları ve Protokolü

Türkiye, başarılı harekâtı sonrası Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına uyarak Cenevre Konferansı'na katılım göstermiştir. Türkiye bu konferansa güçlü bir şekilde gitmiştir. Zira hem Kıbrıs'ta değişen statükonun getirisi hem de başarılı bir harekât sayesinde bu durum gelişmiştir.

Türkiye konferansa başarılı bir şekilde gittiği için Federasyon tezini uygulayıcı bir şekilde öneriler sunmuştur. Türk askerlerinin çekilmesini belirli bir tarihe entegre etmemiştir. Yunanlılar ise Türk askerlerinin adadan hemen çekilmesini ve Kıbrıs'taki durumun anayasal olarak da dahil değişmemesini istemiştir. Yunanlıların çekincesi Türk Ordusunun ellerinde bulundurdukları bölgeyi genişletmesinden çekinirken Türkiye ise Kıbrıslı Türklerin bir saldırıya uğramalarından çekinmekteydi. Kıbrıs Askeri Harekatının haklılığı ve hukuka dayanması Türkiye'nin elini oldukça güçlendiriyordu. Bu durumun getirisi olarak da Türkiye kabul edilen Cenevre protokolünde tüm isteklerini de kabul ettirmişti.

Bu anlaşma sonunda Türk diplomasisinin büyük bir başarı kazandığını söyleyebiliriz. Zira Türkiye; meşruluğunu ve hukuka uygunluğunu tescil ettirmiş, hem askerlerinin geri çekme noktasındaki isteklerini kendi isteğine bağlı kılmış ve koşullar öne sürmüştü, hem de Kıbrıs Türk toplumunun özerk şekilde ayrıldığını kabul ettirmişti (Fırat, 2018).

İkinci Cenevre Konferansında ise Kıbrıs'ın Anayasal statüsü önemli konular arasındaydı. Türkiye bu noktada Kıbrıs'ta merkezi hükümetin yetkilerinin azaltılması ve yetkilerin iki federe devlete bırakılması üzerine çalışmıştır. Bu konferansta Yunanlılar, Türk tezlerini tekrardan reddettiler ve bir oyalama taktiği uyguladılar. Aynı zamanda Girne'de küçük bir alana sıkışmış olan Türk orduları ikinci harekât emrini beklemekteydi.

İkinci Kıbrıs Barış Hârekâtı

Yunanlı temsilcilerin oyalama taktikleri, Kıbrıs'ta gelişen yeni durumlar, konferansın çıkmaza gireceğinin anlaşılması üzerine Türk ordusu tekrar harekete geçerek 14 Ağustos 1974'te saat 04.19'da (Fırat, 2018) verilen emir ile tekrar harekete geçmiştir. Kolordu, emir sonrası taarruza başlayarak saat 5.40'ta deniz bombardımanı ardından hava taarruzu ardından topçu hazırlık ateşleriyle sabah tam taarruza geçti (Çalık, 2006). Türk ordusu, Atilla Hattı hedefine ulaşmak amacıyla harekete geçerek Mağusa ve Lefke yönünde ilerlemeye başladı ve iki gün sonra bu bölgeleri kurtardı. Türk ordusu belirlenen hedefleri kısa sürede tamamlayarak amaçlara ulaşmıştı.

İki gün içinde Türk Ordusu Kıbrıs'ın %38'ini almış. İkinci Harekât ile Türk ve Rum yerleşim yerleri daha da netleşmiştir. Kurulacak olan Kuzey Kıbrıs Türk Devleti'nin sınırları da oluşmaya bu sayede başlamış oldu. Türkiye'nin birinci askerî harekâtı meşru görülürken ikinci harekâtı Batı ülkeleri

tarafından işgal olarak değerlendirmiştir (Tuncer, 2014). Fakat Türkiye, garanti anlaşmalarının kendine verdiği yetkileri hukuken kullanmış aynı zamanda bir toplumu da yok olmaktan kurtarmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrası dönemde Türk-Yunan İlişkilerinin odağı sürekli Kıbrıs olmuş ve Ege sorunlarının çözümünde dahi Kıbrıs dosyası hep Yunanistan tarafından öne atılmış ve bahane edilmiştir. Yunanistan aynı zamanda Kıbrıs harekâtı sonrası Türkiye'ye karşı büyük ölçüde tehdit algılamış ve kendine ait adaları da sürekli Türkiye aleyhine ve Lozan anlaşmasına da aykırı olarak silahlandırmıştır. Türkiye de adaların silahlanmasına karşılık olarak bu dönemde NATO'ya entegre olmayan ve dışında kalan Ege Ordusunu kurmuş ve adalar bölgesini güvene almıştır.

Kıbrıs'ta İstihbaratın Rolü

İstihbarat kavramı özellikle sorunlu bölgelerde önemli bir zemine sahiptir. Sorunlu bölgeler özellikle bir ülkeye yakınsa bu durumda o ülke bölgede istihbarat personellerini barındırır ve kendisine karşı gelişecek durumları ve oluşabilecek tehditleri önceden kavramaya çalışır. Bu sayede önlemlerini alacak seviyede kendisini o alanda kuvvetlendirmiş olur. Kıbrıslı Türkler de dar bir alanda Türkiye'nin desteği ile çok gizli bir şekilde istihbarat birimleri kurmuş ve bunu Kıbrıs'ta TMT eliyle uygulamıştır. Kısıtlı fakat başarılı çalışmalarla Kıbrıs'ın özgürleşmesi adına büyük atılımlar yapmışlardır.

Kıbrıs'ta özellikle Türk Mukavemet Teşkilatının EOKA'lı teröristlere karşı yürüttüğü bazı istihbarat durumları söz konusuydu. TMT'nin eğitimi özellikle sıkı bir disiplin ve gizlilik içinde geçerdi. TMT; personel, eğitim, harekât ve istihbarat konularında özellikle haberleşme için canlı ve cansız varlıklar kullanabiliyordu. TMT'nin gayet sıkı disiplinli kuryeleri aracılığıyla haberleşme sağlanıyordu ve bu kurye kendisine verilen mesajı daha önceden belirlenmiş olan parola ile götürmesi gereken kişiye teslim ediyordu. Bu noktada amaç parola veya şifre kullanımı ile istenmeyen kişilere bu mesajın geçmesinin önlenmesiydi. TMT'nin bu gizliliği ve şifre kullanımındaki hassasiyeti çok önem arz etmiştir. Zira herhangi bir doğru olmayan ya da yanlış gidecek bir durumda tüm TMT personelleri risk altına girebiliyordu. Bu açıdan şifre kullanımları oyun kağıtları, paralar, kartpostallar ve Ankara kartları kullanılabilirdi. Bu resimler her zaman bir anlam taşımaktaydı. Zira tüm TMT mensupları bu resimlerin ne anlama geldiğini ve ne yapılması gerektiğini anlattığını bilmekteydi. TMT mensupları aynı zamanda Türkiye'de eğitim görüyor ve istihbarat üzerine de eğitiliyorlardı. TMT üyeleri aynı zamanda bu kartlarla görüşmesi gereken kişiyle görüşürken kod adı kullanıyor ve kendisini hiçbir şekilde açık etmemeye çalışıyordu. Daha sonra TMT kendi içinde bir telsiz istihbaratı yarattı. Telsiz ile belirli mevkiilerdeki kişilerle iletişim sağlanıyor ve görevler verilebiliyordu. Telsizin risk oluşturduğu yerlerde ise TMT bazen istihbarat adına posta güvercinleri kullanabiliyordu. TMT Adada kısıtlı imkânlarıyla birlikte bir ağ oluşturmayı başarmıştı. Belirli dönemler özellikle gazeteler aracılığı ile de haberleşme yapılabiliyordu. Bu gazeteler belirli günlerde yayına çıkıyor ve otobüsler vasıtasıyla da bu gazeteler gizli yerlere saklanıp ulaştırılması gereken kişilere gönderilebiliyordu. Bu sayede EOKA mensuplarının aramalarından kurtulma şansı yüksek oluyordu (Keser, 2018).

TMT mensupları arasındaki gizli yazışmalar ise yazılı mesajların şifrenmesi kod sistemi kullanılması ve aynı kodun uzun süre kullanılmamasının esas olması üzerineydi. Bu kodların önemi ise askeri mühimmatların ve lojistik malzemelerin saklanması için çok büyük önem arz etmekteydi. Bu noktada iletişim adına görev yapan kuryeler ise her meslekten görev yapan Kıbrıslı Türkler olabiliirdi; Taksi şoförü, bisiklet kullanan birisi, otobüs şoförleri, muhtarlar, öğretmenler gibi tüm meslekler bu görevlerin içinde yer alabiliirdi. İletilecek gizli belgeler aynı zamanda TMT mensupları tarafından köy otobüslerinin iç lastiklerine kaportalarına ve iç döşemelerine kadar gizlenerek gönderilirdi. TMT aynı zamanda mevsim meyvelerini dahi istihbarat adına kullanmaktaydı. Yazın karpuzların içinin ezilmesi ve içinde belgeler konularak bu şekilde iletilmesi önemlidir. Bu dönemde

TMT içi oyulan odunların içine gizli belge ve evrakları yerleştirerek bu sayede de iletişim yolları kullanmıştır. Türkiye'den gelen silahların da küçük bölümü kitapların içinin oyularak yerleştirilmesiyle Kıbrıs'a taşınması önemlidir. TMT; istihbarat ve istihbarata karşı koyma, haberleşme konularında gizliliğe üst düzey önem vermekteydi. TMT kendi içindeki üyelerine "arı" silahların saklandığı yerlere "bereket çadırları" ve silahları ise Türkiye'den getirenlere "bereketçi" kod adlarıyla seslenilir ve kodlamayla bilgiler bu şekilde geçirilirdi. Telsizler "çalıcı" telsizciler ise "çalıcı" olarak kodlanırdı. Bu sayede Kıbrıslı Türkler kendi aralarında tüm yıldırımlara tüm saldırılara karşı kendi istihbarat birimleriyle kısıtlı bir şekilde kendilerini savunmuş ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile haklarını almışlardır (Keser, 2018).

Sonuç

Kıbrıs stratejik önemi sebebiyle yüzyıllar boyunca önemli savaşlara sahne olmuş ve birçok devletin himayesi altında kalmıştır. Kıbrıs'ın bu stratejik önemi soğuk savaş dönemi boyunca hegemonik güçlerin de müdahalede bulunduğu bir yer olmuştur. Fakat Kıbrıs'ın asıl tarafları olan Türkiye ve Yunanistan açısından bu durum daha karmaşık hâle getirilmiştir ve barış yolu hâlâ bulunamamıştır. Türk-Yunan ilişkileri açısından sürekli çıkmazların olduğu Kıbrıs iki komşu ülkenin birbirlerine düşman algılamasını arttırmış ve sorunlar sürekli olarak önlerine gelmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs tezleri ve Yunanistan'ın Kıbrıs tezleri çok fazla değişiklik göstermeden bugüne kadar gelmiş ve Kıbrıs Sorununu bugüne kadar da devam ettirmiştir. Kıbrıs Sorunun ortaya çıkmasından itibaren Türkiye tamamen olaylara müdahil olmuş ve Kıbrıs'ı bir devlet politikası hâline döndürmüş ve adada yaşayan soydaşlarını kurtarmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kıbrıslı Türkler Rumlardan ayrı olarak yaşama şansı elde etmişler ve kendi kendilerini yönetme durumunu kazanmışlardır. Bu sayede Türkiye Kıbrıs'ta Yunan-Rum mezalimine, soykırımına dur demiş ve bunu da tüm dünyaya göstermiştir. Türkiye açısından Kıbrıs'ın önemi stratejik boyutta olmaya devam etmektedir ve her zaman Kıbrıs ve Kıbrıslı Türkler Türkiye'nin koruyuculuğu altında olmaya devam edecektir. Zira Kıbrıs'tan vazgeçen bir Türkiye, Akdeniz'de kapana kısılmış olacak ve bir kara devletine dönüşecektir.

Kaynakça

- Akman, H. (2012). Kıbrıs Cumhuriyeti İlanından Johnson Mektubuna, Kıbrıs Sorunu (1960-1964), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi*.
- Arkan, H. (2020). Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Adanın Osmanlı'dan İngiltere'nin İdaresine Geçme Süreci (1878-1923), Burdur, Burdur Mehmet Afif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Vize Ödevi, 2020.
- Babaoğlu, R. (2018). Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Evriminde Bir Dönüm Noktası: Londra Konferansı (29 Ağustos-6 Eylül 1955). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Bilge, S. (1986). Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri. M. Gönlübol (Dü.) içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çalık, S. (2006). Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Hava İndirme Birlikleri ve Hava İndirme Harekâtı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Çetiner, A. (2007). Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Kara Muharebeleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Emek, F. A. (2014). 1958-1974 Yılları Arasında Kıbrıs'ta Yerel Basında Rum Mezalimi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.

- Ertegün, N. M. (1981). *In Search of a Negotiated Cyprus Settlement*. Lefkoşa: Ulus Matbaacılık.
- Fırat, M. (2018). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Ed.) içinde, *Türk Dış Politikası* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalelioğlu, O. (2009). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Keser, U. (2006). Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*.
- Keser, U. (2006). *Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Keser, U. (2018). Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde İletişim (1955-1974). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Kürşad, F., Altan, M. H., & Egeli, S. (1978). *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*. İstanbul: Kutsun Yayınevi.
- Oberling, P. (1990). Kıbrıs Faciası. *Belleten*, 54.
- Sürmece, E. U. (2009). I.Dönem Demirel Hükümeti'nin Siyasi Faaliyetleri 1965-1969. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Şener, B. (2021). 1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askeri ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasisi Uygulaması. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Tuncer, H. (2014). *İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Yüksel, D. Y. (2009). Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.

Şehir İmajı Bağlamında Yerel Yönetimlerin Sosyal Medya Kullanım Pratikleri

Social Media Usage Practices of Local Governments in the Context of City Image

Nihal ERDOĞAN SEPETCİ*

Başvuru Tarihi: 08.05.2024

Kabul Tarihi: 27.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Sosyal ağlar sağladığı imkanlar ile kullanıcılarına kendilerini, kurumlarını, amaç ve faaliyetlerini idealize ederek tanıtımlarına ve hedef kitlelerini istedikleri yönde etkilemelerine olanak sunmaktadır. Sosyal ağların yaygınlaşması ve toplumun geniş bir kesimi tarafından kullanılmaya başlamasıyla çevrimiçi ortamda markalaşmak, imaj ve itibar oluşturmak önemli hale gelmiştir. İmaj kavramı çoğunlukla kişi ve kurumlarla bütünleşmiş bir kavram olsa da günümüzde ülkelerin, şehirlerin ve köylerin dahi bir imaj oluşturmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda yerel yönetimler de sosyal ağlarda aktif olarak yer almakta, çevrimiçi ortamda varlıklarını ve faaliyetlerini hedef kitlelerine duyurmaya çalışmaktadır. Bu araştırmada geniş bir takipçi kitlesine hitap eden büyükşehir belediyelerinin paylaşımlarının hangi içeriklerden oluştuğunun, iletişim biçimlerinin ve oluşturdukları dijital içeriklerin şehir marka imajı ekseninde olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin, şehirlerinin dijital ortamdaki imaj yönetimi için nasıl bir tutum içinde olduğunu belirlemek amacıyla, sosyal medya analiz araştırmalarında 2023 yılında sosyal ağlarda en yüksek etkileşime sahip olan 5 Büyükşehir Belediyesinin Instagram hesapları betimsel analiz yöntemiyle incelenmiş ve şehir imajı oluşturulması açısından değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Kocaeli, Gaziantep ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyelerinin, sosyal ağları şehir marka imajına olumlu katkı sağlayacak şekilde kullandığı, Ankara ve İstanbul büyükşehir belediyelerinin ise sosyal ağları daha çok belediye hizmetlerinin duyurulması amacıyla kullandığı, şehir marka imajı oluşumu için sosyal ağlardan faydalanmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir imajı, Sosyal ağlar, Instagram, Sosyal ağlarda imaj

Abstract

With the spread of social networks and their use by a wide segment of society, branding and building image and reputation in the online environment has become important. With the opportunities they provide, social networks allow their users to idealize themselves, their institutions, their goals and activities, and to influence their target audiences in the direction they want. Although the concept of image is mostly integrated with people and institutions, it is observed that countries, cities and even villages are trying to create an image today. In this regard, local governments also actively take part

* Dr. Bağımsız Araştırmacı, nihalsepetci07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4630-470X.

in social networks and try to announce their presence and activities online to their target audiences. This research aims to determine the content of the posts of metropolitan municipalities that appeal to a wide range of followers, their communication styles and whether the digital content they create is in line with the city brand image. In order to determine the attitude of the metropolitan municipalities towards the image management of their cities in the digital environment, the Instagram accounts of the 5 metropolitan municipalities with the highest interaction on social networks in 2023 were examined with the descriptive analysis method and evaluated in terms of creating a city image. As a result of the analysis, Kocaeli, Gaziantep and Diyarbakır metropolitan municipalities, use social networks in a way that will contribute positively to the city brand image, while Ankara and Istanbul metropolitan municipalities use social networks mostly for the purpose of announcing municipal services and use social networks for the formation of city brand image. It has been determined that it does not benefit from networks.

Keywords: City image, Social networks, Instagram, Image on social networks

Giriş

İletişim teknolojilerinin gelişimi ve internetin günlük yaşama dahil olmasıyla dijital iletişim araçları sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlar başta olmak üzere hayatın her alanında etkisini göstermiştir. İşletmeler ve kurumlar bu değişikliğe uyum sağlamak için geleneksel iletişim yöntemlerinden bağımsız, yenilikçi bir iletişim biçimini benimsemişlerdir. Yeni medya araçları kurumlara kendilerini tanıtmak ve faaliyetlerini duyurmak için yeni fırsatlar sunmaktadır ve bunların başında sosyal ağ siteleri gelmektedir.

Sosyal ağlar sunduğu imkanlar ile çevrimiçi ortamda tanıtım yapmak, etkili bir imaj oluşturmak için elverişli bir ortam sağlamaktadır. Günümüzde ürün, kişi veya kurumlar kadar mekanlarında markalaşması için çalışmakta, ülkeler ve şehirlerin yönetimleri de olumlu bir imaj oluşturmak için sosyal ağlardan faydalanmaktadır. Yerel yönetimler, idare ettikleri şehir sakinleriyle doğrudan iletişim halinde olmak, yaptığı hizmetleri duyurmak ve şehirlerinin buldukları bölgede sosyal ve ekonomik konumunu yükseltmek için sosyal ağlarda aktif olarak faaliyet göstermektedir. Çünkü insanlar bir şehirle ilgili izlenimlerini o şehrin sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikleri, istihdam ve sanayileşme seviyesi, tatil, seyahat, eğlence, sanat, bilim ve spor faaliyetlerine göre belirlemekte; şehrin sakinleri, turistler, öğrenciler, yerli ve yabancı yatırımcılar da edindikleri izlenimlere göre kararlarını vermektedirler. Şehir markalaşması da şehrin bölgedeki imajını ve refahını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada şehre ait farklılıkların ve güzelliklerin etkili bir şekilde duyurulması için sosyal ağlar hayati önem taşımaktadır.

Büyükşehir belediyelerinin sosyal ağları şehir imajı oluşturma veya şehir imajına katkı sağlama amacıyla kullanıp kullanmadıkları bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Şehirlerin yönetilmeleri ve tanıtılmasında önemli yetkiye sahip olan yerel yönetimlerin, sosyal ağlardan ne ölçüde faydalandıklarının tespit edilmesi bu araştırmayı önemli hale getirmektedir. Araştırmada konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle marka ve imaj kavramları açıklanmış, şehir marka imajı oluşturulmasının gerekliliklerine değinilmiş ve şehir marka imajı oluşturulmasında sosyal ağların rolü anlatılmıştır. Ardından sosyal medyada en yüksek etkileşim alan belediyelerin Instagram paylaşımları çeşitli temalar oluşturularak irdelenmiş, şehir imajı açısından yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Şehir Marka İmajı

Marka kavramı, Amerikan Pazarlama Derneği (AMA) tarafından “bir kurumun mal veya hizmetlerini tanıtmak ve diğerlerinden farklılaştırmak için tasarlanan isim, sembol, işaret gibi özellikler” olarak tanımlanmaktadır (AMA, 2020). Bu tanıma göre markanın bir şeyi diğerlerinden ayırtıran somut işaretler olduğu anlaşılrsa da marka kavramı isim, terim, logo, sembol gibi somut imgelerin yanı sıra bir takım soyut imgeleri de çağrıştıran daha derin bir anlam taşımaktadır. 1950’li yıllardan itibaren marka, ürün ya da hizmetin rakiplerinden ayırışma aracı olarak görülmenin ötesine geçerek, ürüne duygusal çağrışımlar yüklemek gibi amaçlar üstlenmiştir. Keller (2003), markanın sadece fonksiyonel bir misyonu olmadığını, aynı zamanda hedef kitlesiyle duygusal bağ kurarak rakiplerinden farklılaşmaya çalıştığını belirtmektedir. Marka, tüketici tarafından değerlendirildiğinde bir anlam taşıyan, imajı olan ve ürünle ilişkilendirilen çağrışımlardan oluşmaktadır (Pickton ve Broderick, 2000).

İmaj kavramı, herhangi bir konu hakkında insanların içinde buldukları sosyal ve kültürel ortandan, maruz kaldıkları çeşitli iletişim araçlarından elde ettikleri bilgi ve düşünceler doğrultusunda zihinlerinde oluşturdukları genel izlenimi ifade etmektedir. Bir kişi, kurum, nesne veya mekân ile ilgili bireylerin zihninde oluşan algı olarak da tanımlanan imaj kavramı, oluşum sürecine etki edilebilen ve yönetilmesi gereken çok hassas bir konudur. Bireylerin algıları üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olan imaj; reklam, pazarlama ve iletişim süreçlerinin planlanmasında da son derecede önemlidir (Albayrak ve Özkul, 2013).

Marka imajı ise bir markanın hedef kitlesi üzerinde bıraktığı etkiler ve bu etkilerin oluşturduğu algı ve izlenim olarak ifade edilmektedir. Bir marka ile özdeşleşmiş fikirler, duygular, tutumlar ve beklentiler marka imajının zihinsel etkilerini oluşturmaktadır (Dobni ve Zinkhan, 1990). Marka imajı bir ürünün özelliklerinden ziyade, o ürünün hedef kitlesi üzerinde nasıl bir algı oluşturduğuyla ilgilidir. Marka kavramının isim, logo, işaret gibi sembollerden ibaret olmadığı gibi markalaşmak kavramı da yalnızca ürün ve hizmetleri kapsayan ticari bir kavram değildir. Çünkü küreselleşen dünyada kişiler, kurumlar, ülkeler, şehirler ve hatta köyler dahi markalaşma çabasına girerek kendilerine bir imaj oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Yakın zamana kadar ülkeler ve şehirler sahip oldukları ürünleri bir pazarlama konusu olarak görmekteyken, günümüzde ülkeler ve şehirlerin bizzat kendisi pazarlama konusu olmakta ve rakiplerine karşı üstünlük sağlamak için marka şehir/ülke olmaya çalışmaktadır (Herstein, 2012) Vugner (2016) markalaşmayı pazarlamanın bir parçası olarak görmekte ancak hedef kitlenin zihninde oluşan algı, imaj ve itibar ile ilişkilendirmektedir. Mekân niteliği taşıyan ülke ve şehirlerin marka imajı, ürün ve hizmetlerden daha farklıdır. Çünkü ülke ve şehirler mal veya ürün gibi talebe göre üretilip, gerektiğinde piyasadan çekilebilen veya üretiminde değişiklik yapılabilen bir meta değildirler.

Zenker ve Braun (2010) şehir markalaşmasını “bir yerin görsel, sözel ve davranışsal ifadelerinden yola çıkarak, hedef kitle üzerinde oluşan yerle ilgili imkanlar, avantajlar ve sakinlerinin genel görünümü ile bir bütün olarak algılanan izlenimler” olarak tanımlamaktadır. Şehir markalaşması ile bir isim, sembol veya diğer işaretlerden faydalanarak uzun soluklu ve iletişim odaklı stratejik bir plan dahilinde şehrin tanınması ve diğerlerinden farklılaşması amaçlanmaktadır (Anholt, 2011). Bununla birlikte şehrin sahip olduğu özelliklerin deneyimlenmesi, bu deneyimlerin zihinlerde olumlu bir iz bırakması sağlanmaya çalışılır. Bu süreç şehre yönelik bir imaj ve değer oluşturma sürecidir. Böylece şehir sakinlerinde, potansiyel ziyaretçilerde şehrin sunduğu imkanlardan memnun kalma, yeniden ziyaret etme ve merak uyandırma gibi kararlar pozitif yönde etkilenebilecektir.

Modern yaşamın yoğunluğu içinde insanlar, şehirlerin gerçekte nasıl bir yer olduğunu veya tarihsel geçmişini, kültürel zenginliklerini öğrenmek yerine genellikle şehirleri imajları üzerinden değerlendirme eğilimindedirler. Günümüzde bazı şehirler negatif imajları nedeniyle yeterince itibar görmezken, bazıları ise uzun yıllar istikrarlı bir şekilde inşa ettikleri imajları ile çeşitli alanlarda talep görmektedir (Anholt, 2006). Nitekim Tokyo teknolojiyi, Paris aşkı, Kabil ise savaşı çağrıştırmaktadır. Bu sebeple bilinçli ve maksatlı bir şekilde imaj oluşturulması, ülkeler ve şehirler için hayati öneme sahiptir.

Kavaratzis'e (2004) göre etkili bir şehir imajı, şehirlerin ekonomik gelişiminde önemli bir rekabet unsuru olmaktadır. Bunun yanı sıra şehir imajı, küresel ölçekte şehrin ve bölgenin kalkınma stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası kabul edilmekte, yabancı yatırımcının dikkatini çekmektedir. Ayrıca şehir imajı yerel yönetimlerin UNESCO, Avrupa Birliği, Dünya Bankası gibi önemli kuruluşlardan destek almasını kolaylaştırmaktadır. Şehir marka imajının bu önemli katkılarıyla birlikte şehirle ilgili olumsuz imaj çağrışımlarının gücü azalmakta, uzun vadede olumlu imaj güçlenmektedir.

Şehir İmajı Oluşturmanın Unsurları

Bir şehrin marka imajını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Şehrin coğrafi ve jeopolitik konumu, demografik yapısı, nüfusunun büyüklüğü, gelişmişlik düzeyi, istihdam olanakları, asayiş, kültürel ve sanatsal faaliyetleri gibi pek çok şey bir şehrin imajına etki etmektedir. Bilinçli bir imaj inşası için ilk ve en önemli nokta bir şehrin mevcut imajının tespit edilmesidir. Şehir yöneticilerinin imaj yönetiminde doğru kararlar alabilmesi için şehri etkileyen tüm etmenlerin farkında olması ve yeterince bilgiye sahip olması gerekmektedir (Martinez vd, 2007). Etkili bir şehir imajı oluşturmanın temel dayanağı, o şehri diğerlerinden farklı kılan özelliklerini belirlemek, geçmişten bugüne şehir imajını etkileyen faktörleri incelemek, avantajlarını/ dezavantajlarını ortaya çıkarmak ve bunları dengelemek için zamana yayılmış bir stratejik imaj yönetimi oluşturmaktır (Kotler ve diğerleri, 1993).

İmaj kampanyalarının, şehrin mevcut imajına göre planlanması gerekmektedir. Yani pozitif imaja sahip olan şehirlerin bu algıyı koruyacak ve güçlendirecek stratejilere, negatif imaja sahip olan şehirlerin ise bunu değiştirecek stratejilere ihtiyacı vardır. İmaj oluşturma süreci tek yönlü ve kısa süreli bir şey değildir. Şehir yöneticileri ve profesyoneller tarafından belirlenen stratejilere şehirle ilişkisi olan pek çok kişi ve kurumun katılımı önem arz etmektedir. Şehir imajını geliştirmeye yönelik kampanyaların programının planlanması, uygulanması ve sürecin yönetilmesi uzun soluklu ve birbiriyle bağlantılı olarak yürütülmelidir (Morgan ve Pritchard, 2001). Kısa vadede fayda sağlayacak yatırımcılara, dönemsel turist ziyaretlerine veya siyasi konjonktüre yönelik yapılan imaj çalışmaları verimli olmayacaktır.

Avraham (2004) şehir imajının oluşturulmasında etkili olan birtakım stratejilerden bahsetmektedir. Bunlardan ilki; şehre ziyaretlerin teşvik edilmesidir. Bu strateji; kanaat önderlerini, gazetecileri, önemli liderleri veya ünlüleri şehre davet edip, herhangi bir aracı olmaksızın şehri kendi gözleriyle görmelerini amaçlamaktadır. Bu sırada düzenlenecek etkinlikler doğrudan imaj oluşturmaya hizmet edecektir. İkincisi; uluslararası faaliyetlere ev sahipliği yapmaktır. Bu strateji; özellikle olumsuz imaja sahip şehirlerin adını başka bir noktaya taşımak için fırsattır. Örneğin Pekin olimpiyatları uzun bir süre Çin'in dünya basınında spor faaliyetleriyle anılmasını sağlamıştır.

Üçüncü strateji, olumsuz imaja sebebiyet veren sorunun çözülmesini sağlamaktır. Genellikle bir bölgenin olumsuz bir konuyla anılması bir kurgu değil, gerçektir. Bu yüzden bu olumsuzluğun kabul edilip, çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Ardından sorunun çözümlendiğinin duyurulması sağlanmalıdır. Bununla bağlantılı olarak dördüncü strateji; şehrin isminin, logosunun veya sloganının

değiştirilmesidir. Böylece kötü olarak anılan şehir farklı bir isimle veya pozitif bir sloganla yeni bir imaja bürünebilir.

Beşinci strateji; şehir sakinlerinin şehre olan bakışlarını değiştirmek ve sürece dahil etmektir. Bu stratejinin amacı, bizzat yerlilerin şehirlerine aidiyet duyarak olumlu yönlerini aktaracak temsilcilere dönüşmesini sağlamaktır. Altıncı strateji; kalıplaşmış düşünceleri ve krizi görmezden gelmektir. Böylece şehirle ilgili olumsuzluklar vurgulanmamış olacak, sorun yokmuş gibi devam edilecektir. Son ve en önemli strateji ise doğru stratejiyi seçmektir. Çünkü her strateji her şehre ve duruma uygun olmayacaktır.

Şehir İmajı İnşasında Sosyal Medyanın Rolü

Sosyal ağ siteleri kullanıcıların dijital içerik üretip, paylaştığı ve diğer kullanıcılarla zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın iletişim kurduğu ağ tabanlı uygulamalardır. Sosyal ağlar; aile, arkadaşlıklar, sosyal ve profesyonel çevre ile bireysel veya kurumsal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi için yüz yüze iletişime en yakın alternatifi sunmaktadır. Ayrıca kitlelere ulaşmak, bilgi akışı sağlamak, tanıtım yapmak, imaj oluşturmak gibi imkanlar sunan sosyal ağlar, günümüzde çevrimiçi iletişim stratejilerinin önemli bir aracı haline gelmiştir (Koçyiğit ve Demiral, 2022). Geleneksel medyadan farklılaşarak bireylere farklı ortamlar sunan sosyal ağ sitelerinde kullanıcılar, kurum, kuruluş veya markalar şehir imajlarına yönelik paylaşımlarını zaman ve mekândan bağımsız olarak sosyal ağ siteleri üzerinden dolaşıma sokabilmektedirler. Dolayısıyla sosyal ağ siteleri, şehir imajlarına yönelik paylaşımları hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir etki sunmaktadır (Yaşa ve Öksüz, 2020).

Akıllı telefonların yaygınlaşması ve internet erişiminin kolay olması, sosyal ağların toplumun geniş bir kesimi tarafından kullanılmasını sağlamıştır. Şehirlerin hedef kitlesi olarak değerlendirilebilecek önemli bir kitle de (şehir sakinleri, yerli ve yabancı turistler, potansiyel yatırımcılar, öğrenciler vb.) günümüzün en popüler kitle iletişim aracı olan sosyal ağları aktif kullanmaktadır (Yarar, 2018). Dolayısıyla sosyal ağ siteleri şehir marka imajının oluşumunda önemli bir role sahiptir. Bu sebeple şehir yöneticilerinin çevrimiçi iletişimin gücünün farkında olması ve sosyal ağları, medya planlamalarının önemli bir ayağı olarak görmeleri gerekmektedir (Florek, 2011). Ayrıca şehir yöneticileri sosyal ağ siteleri aracılığıyla şehir imajlarına yönelik kişisel hesapları, grup veya sayfalar üzerinden paylaşımlar yapabilmeye olanağına sahip olmalarının yanı sıra yöneticilerinin de paylaşımlarında şehir imajına yönelik hashtag(etiket) kullanması dünyanın farklı yerlerinde bulunan kullanıcıların bir araya gelmesi ve bilgi edinmesi noktasında önem taşımaktadır (Yaşa, 2022).

Sosyal ağların imaj oluşturma sürecine etki eden önemli bir özelliği çift yönlü (interaktif) iletişim özelliğidir. Kullanıcılar sosyal ağ üzerinde hem içerik üreticisi hem de tüketicisi konumundadır. Her kullanıcı oluşturulan içeriği beğenme, yorum yapma, paylaşma ve başka bir kullanıcıyı içeriğe dahil etme (etiketleme) hakkına sahiptir. Bu nedenle sosyal ağlar, marka/imaj oluşturma sürecinde geleneksel medyadan daha açık ve katılımlı bir iletişim imkânı sunmaktadır. Sosyal ağlar kullanıcılarına sağladığı eşit söz söyleme hakkı nedeniyle şehir imajı inşasında bir lokomotif görevi görmektedir. Bu yüzden şehir yöneticileri de varlıklarını ve faaliyetlerini duyurmak, kendilerini anlatmak, dijital ortamda görünürlüklerini arttırmak ve potansiyel ziyaretçileri/yatırımcıları şehirlerine çekmek için sosyal ağ platformlarında aktif olarak yer almaktadırlar (Zhou ve Wang, 2014).

Alam ve Khan (2019: 1450) kurumların/firmaların oluşturduğu içeriğin işlevsel marka imajını, diğer kullanıcıların ürettikleri içeriğin ise marka bilinirliğini etkilediğini tespit etmiştir. Buradan yola çıkarak sosyal ağlarda şehir yönetimlerinin oluşturduğu içeriğin maksatlı, diğer kullanıcılarının oluşturduğu içeriklerin ise daha objektif algılandığını söylemek mümkündür. Bunun bilincinde olan şehir yönetimleri sosyal ağlarda paylaştıkları içeriklere diğer kullanıcıları da dahil ederek bir diyalog ortamı oluşturma gayretindedir. Böylece geleneksel medyada müdahale edilemeyen seyirci yorumu/algısı sosyal medyada daha kontrol edilebilir olmaktadır (Cleave ve diğerleri, 2017).

Şehir yöneticilerinin sosyal ağlarda şehirlerine ve hedef kitlelerine uygun sanal topluluklar (hashtag belirleme, şehirle ilgili yarışma, etkinlik vb.) oluşturması hem şehir marka imajına olumlu yönde etkileyecek hem de hesabın etkileşimini arttıracaktır (Muinonen ve Kumar, 2019). Sanal topluluk oluşturmanın şehir imajına katkısına bir örnek vermek gerekirse, sosyal ağların yoğun kullanıldığı turizm faaliyetleri gösterilebilir. Sosyal ağ platformlarının şehirleri, popüler turizm destinasyonları olarak tanıtmada önemli bir rolü vardır. Türkiye’de de sosyal ağlar aracılığıyla turizme kazandırılan pek çok şehir, ilçe, köy bulunmaktadır. Yerli veya yabancı turistlerin kendi özgün deneyimlerini, yorumlarını ve duygularını paylaşmaları, şehirlerin dijital ortamda imaj oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (Inversini ve Buhalis, 2009).

Çevrimiçi ortamda kullanıcılar bir topluluğun parçası olduğunda, o grubun kurallarına uygun davranma eğilimindedirler. Burada önemli olan şehir imajı yöneticilerinin sosyal medya stratejilerinin hedefi ve sosyal ağ platformlarını kullanım tarzıdır. Çünkü imaj yöneticilerinin sosyal ağlarda kurduğu iletişimin dili, yaklaşımı, içeriklerin taşıdığı mesaj ve söylemler şehrin algılanma biçimini etkileyecek ve diğer kullanıcılar da benzer bir yaklaşım içinde olacaklardır. Böylece imaj oluşturma süreci birbirine bağlı olarak ilerleyecektir. Örneğin Türkiye’de en çok kullanılan sosyal ağlar olan Facebook’un kullanıcı kitlesi ile Instagram’ın kitlesi birbirinden farklıdır ve her platformun zaman içinde oluşturduğu kendine has bir kültürü vardır. Bu yüzden sosyal ağlar, yerel yönetimler tarafından her platformun yapısı doğrultusunda planlı, bilinçli ve etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Aksi halde şehirlerin çevrimiçi ortamlarda yeterince yer almaması veya pozitif imaj stratejisinden uzaklaşması şehir adına olumsuz bir izlenim uyandıracaktır.

Şehirlerin sosyal ağlarda olumlu bir imaj oluşturmaları için bazı hedeflerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle şehir sakinlerinin, şehrin sosyal medya hesaplarını takip etmeleri sağlanmalı ve bir fert bilinci oluşturulmalıdır. Şehirle ilgili olumlu imaj çağrışımları belirlenmeli ve marka imajı için farklılıklar oluşturulmalıdır. Takipçiler şehrin marka imajı olarak görülen değerler hakkında bilgilendirilmeli ve bunların paylaşılması özendirilmelidir. Kullanıcılar, şehirlerin sosyal medya hesaplarıyla diyaloga girmeye teşvik edilmeli ve bu diyalogun pozitif yöne evrilmesi sağlanmalıdır. Şehir marka imajının öncelikle şehir sakinleri tarafından doğru bir şekilde anlaşıldığı kontrol edilmelidir. Şehir marka imajının henüz ulaşmadığı kitlelere de ulaşılmalı, şehir hakkında daha fazla farkındalık oluşturulmalıdır (Yan, 2011).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında beş Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesaplarında şehir imajı oluşumunu nasıl yürüttüğü, bu süreçte kullanılan unsurların neler olduğu incelenmiştir. Bu şehirler bağımsız bir sosyal medya ölçümleme, raporlama ve analiz platformu olan Boom Social tarafından 2023 yılında Instagram YouTube ve X platformlarında beğeni, yorum sayısı ve görüntülenme açısından en çok etkileşim aldığı tespit edilen ilk beş şehir (Kocaeli, Gaziantep, İstanbul, Ankara ve Diyarbakır büyükşehir belediyeleri) olarak belirlenmiştir. Sosyal ağlarda etkileşim; bir gönderi ya da içeriğin beğeni, yorum, kaydedilme, iletişime geçme ve diğer kullanıcılar tarafından görülme oranı anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda söz konusu şehirlerin resmi Instagram hesabında 01 Ekim 2023 ile 31 Aralık 2023 tarihleri arasında paylaşılan sabit gönderiler betimsel analiz yöntemiyle ele alınmıştır.

Betimsel Analiz Yöntemi

Betimsel analiz yöntemi, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilen verilerin, çalışma konusunun içeriğine göre kategorilere ayırarak temalar oluşturulması ve yorumlanmasını içeren nitel bir veri

toplama yöntemidir. Bu yöntemde ilk olarak araştırmanın kavramsal dayanağı, amacı ve araştırma soruları doğrultusunda toplanan verilerin hangi temalar altında inceleneceği belirlenmelidir. Verilerin belirlenen temalar çerçevesinde kategorize edilmesiyle ulaşılan bulgular, araştırmacı tarafından konunun kavramsal çerçevesine uygun olarak yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Betimsel analizin amacı elde edilen bulguların sistematik ve anlaşılır bir şekilde düzenlenerek yorumlanması ve sonuçlandırılmasıdır. Betimsel analiz süreci dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; verilerin analizi için tematik bir çerçeve oluşturulması, verilerin temalara yerleştirilmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır. Bu aşamalar tamamlandığında veriler sınıflandırılarak betimlenmekte, betimlemeler araştırmacı tarafından karşılaştırma yapılarak ve kategoriler arasında ilişki kurularak yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu doğrultuda bu araştırmada cevap aranan sorular şunlardır:

Araştırma Soruları

1. Sosyal ağlar şehir imajı oluşturmak için elverişli bir ortam sunuyor mu?
2. Büyükşehir belediyeleri Instagram'ı şehir imajını oluşturmak için yeterince etkili kullanıyor mu?
3. Büyükşehir belediyeleri Instagram paylaşımlarında şehir imajına yönelik hangi öğelere yer veriyor?
4. Şehirleriyle ilgili faaliyetlerde neler ön plana çıkıyor?

Araştırma alanı olarak Instagram'ın seçilmesinin nedeni, söz konusu şehirlerin Instagram hesaplarındaki takipçi sayılarının, diğer platformlarındaki takipçi sayılarından daha yüksek olmasıdır. Ayrıca araştırma kapsamına alınan beş şehir, diğer platformlara kıyasla Instagram'da daha fazla paylaşım yapmaktadır. Araştırmanın üç ayla sınırlandırılmasının nedeni, üç aylık sürede paylaşılan içeriklerden yeterli veriye ulaşılması ve bu süreden sonra içeriklerin giderek kendini tekrar etmesidir. Araştırmanın beş şehrin paylaşımları üzerinde yapılması, üç aylık paylaşımlarının ele alınması ve yalnızca Instagram platformunu kapsamaması bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Veri Toplama ve Analizi

Çalışmada beş Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesabında üç ay içinde paylaşılan toplam 2879 adet sabit gönderi değerlendirmeye alınmıştır. Betimsel analiz yöntemiyle incelenen gönderiler, belirlenen temalar doğrultusunda analiz edilmiştir. Buna göre “şehrin öne çıkan farklılıkları” kategorisine 726, “yerel yönetimlerin hizmetleri” kategorisine 1026, “kültür, sanat ve teknoloji etkinlikleri” kategorisine ise 1127 adet gönderi dahil edilmiştir. Çalışma kapsamına alınan büyükşehir belediyelerinin her biri bu kategorilere göre değerlendirilmiştir.

Araştırma Kapsamında Oluşturulan Temalar

1. Kategori:	Şehrin öne çıkan farklılıkları
Tema:	Tarihsel öğeler, doğal güzellikler
Kodlar:	Tarihi doku (yapılar, evler, gelenekler, ürünler, folklorik öğeler, yöresel yemekler), manzara, şehir yaşamı, şehri kişiselleştirme, şehre sıfat ekleme, hashtag
2. Kategori:	Yerel yönetimlerin hizmetleri

Tema	Belediyeçilik faaliyetleri
Kodlar:	Sosyal yardımlar, bakım ve onarım çalışmaları, alt yapı ve ulaşım çalışmaları, yerel yöneticiler
3. Kategori:	Kültür, sanat ve teknolojik etkinlikler
Tema:	Sanat, spor, bilim faaliyetleri
Kodlar:	Sergi, sinema, konser, tiyatro, sempozyum, ödül töreni, bilim ve spor faaliyetleri, festivaller, özel gün ve kutlamalar vb.

Bulgular

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ‘ne ait Instagram paylaşımlarının analizi

Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesabında (kocaelibld) 226 bin takipçisi vardır ve profil fotoğrafı olarak Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin logosu tercih edilmektedir. Biyografi alanında ise #mutluşehirkocaeli etiketi yer almaktadır. Şehrin sosyal ağlarda kendini mutlu şehir olarak konumlandırması, kullanıcıların da şehirle ilgili izlenimlerine doğrudan yön vermektedir. Bunun yanı sıra biyografi alanında mesajlaşma uygulaması olan WhatsApp davet bağlantısı paylaşılmaktadır. Şehir sakinlerinin kolay ulaşılabilen bir bağlantı üzerinden yerel yönetimle karşılıklı iletişim ortamına dahil edilmesi, şehre olan aidiyeti ve fert bilincini arttırmaktadır.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Instagram’da üç ay içerisinde 1057 adet gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerin 295 tanesi şehrin öne çıkan farklılıkları kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu gönderilerde şehrin farklı yerlerinden manzara fotoğrafları “İyi geceler Kocaelim”, “Her halinle çok güzelsin”, “Özlenen İzmit akşamları”, “Gönlünü Kocaeli’ne kaptıran herkese günaydın”, “Çok havalı, çok görkemli” gibi ifadelerle şehir doğrudan muhatap alınarak kişiselleştirilmiş ve övgülere yer verilmiştir. Benzer şekilde yüksek kaliteli şehir görüntülerinin olduğu içerikler “Bütün yollar sana çıkar Kocaelim vb. açıklamalar ile paylaşılmış ve #huzurunadresikocaeli, #mutluşehirkocaeli etiketleri açılmıştır. Sosyal ağlarda etiket kullanımı hem paylaşımların kategorize edilmesini sağlamakta hem de sosyal ağ algoritmasında öne çıkararak paylaşımın görünürlüğünü arttırmaktadır. Bu etiketler arasında en dikkat çeken ise #markaşehirkocaeli etiketidir. Bu etiketin paylaşımlarda sık sık yer alması, yerel yöneticilerinin şehir ve marka ilişkisinin önemini farkında olduğunun ve sosyal ağlarda da bunu gerçekleştirmeyi amaçladıklarının açık bir göstergesidir. Osmangazi köprüsü, Hereke kalesi, Ormanya tabiat parkı, Kartepe kayak alanı, Teksen gölü, tarihi yalı evleri gibi içerikler, “Burada olmak istemez misiniz?”, “Kocaeli’de doğa yürüyüşünün keyfi paha biçilemez” gibi özendirici ifadelerle ön plana çıkarılmıştır. Kocaeli büyük şehir yöneticilerinin bu farklılıkları marka imajı için kullanırken, sosyal ağların yapısının bilincinde olarak paylaştıkları görülmektedir. Örneğin bazı paylaşımlarda “Chicago’dan daha güzelsin Kocaeli”, “Miami olsa beğenirsiniz ama burası Kocaeli”, “Anlatmaya gerek yok, görüyorsunuz” gibi Instagram’ın kendine has diline uygun olan popüler ifadeler kullanılmaktadır. Böylece hem Instagram platformuna uygun içerikler paylaşmakta hem de Kocaeli şehri Miami, Chicago gibi dünyada marka şehir olmayı başarmış şehirlerle bir tutulmuş olunmaktadır. Bununla birlikte “Kocaeli’de gün batımı en güzel nerede izlenir?”, “Konumu bilenler yoruma”, “Bu manzarada kiminle çay içmek istersin?” gibi sorular yöneltilerek kullanıcıları yorum yapmaya teşvik eden içerikler üretilmiştir.

Yerel yönetim hizmetleri kategorisine ise 335 gönderi dahil edilmiştir. Bu gönderiler ulaşım ve altyapı hizmetleri, bakım ve onarım çalışmaları, sosyal yardımlar gibi belediye hizmetlerinden oluşan içerikleri kapsamaktadır. Bu içeriklerde de şehre ait öğelerin kişiselleştirildiği, samimi ve pozitif bir dil kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Türk bayrağıyla donatılmış bir tramvayın olduğu bir gönderide “Karizma desen var!” şeklinde sosyal medyada sık kullanılan ifadeler yer almakta, yenilenmiş bir bulvarın olduğu gönderinin altına “Tahminleri alalım. Burası neresi?” şeklinde bir soruyla kullanıcılar gönderiye dahil edilmeye çalışılmaktadır. Sosyal ağlarda kullanılan dil, hesaba dahil olan diğer kullanıcılara da büyük ölçüde yansımakta ve benzer doğrultuda ilerlemektedir. Genel olarak pozitif bir yaklaşımda olan hesabın takipçileri de genellikle gönderilere pozitif bir dil ile dahil olmaktadır. Bu yüzden yerel yönetimlerin bu tutumu, şehre yönelik imaja da etki etmektedir. Belediye hizmetlerinin paylaşıldığı içeriklerin çoğu #sevdamızkocaeli etiketi, sivil toplum kuruluşlarının yer aldığı içerikler #sivildünyakocaeli etiketiyle paylaşılmaktadır. Bu kategoriye ait paylaşımların çoğunda Kocaeli Büyükşehir Belediye başkanı Tahir Büyükakın yer almakta ancak nadir olarak başkanın ağzından paylaşım yapılmaktadır.

Kültür, sanat ve teknoloji etkinlikleri kategorisine ise 427 gönderi dahil edilmiştir. Bu gönderiler sinema, tiyatro, konser, gibi sanat etkinliklerinin yanı sıra Mehmet Akif Ersoy, Aşık Veysel gibi topluma mal olmuş şahsiyetlerin ve şehitlerin anma programları, çeşitli spor dallarının faaliyetleri, bilimsel etkinlikler, Cumhuriyet’in 100. yıl kutlamaları ve fuarlardan oluşmaktadır. Bu kategoride en çok paylaşılan kitap fuarı etkinlikleri olmuştur. Fuarla katılan yazarların programı, söyleşisi, katılımcıların ilgisi yine pozitif ve samimi bir dil ile aktarılmıştır. Bu tip çok katılımcılı faaliyetlerde, İlber Ortaylı, Şermin Yaşar, Ayla Algan gibi toplumun büyük çoğunluğu tarafından sevilen kişilerin şehre gelmesi ve kendi sosyal medya hesaplarında paylaşması şehirlerin dijital ortamda marka imajına olumlu katkı sunmaktadır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi bu etkinliklerin her aşamasını Instagram’ın teknik ve sosyal imkanlarından sonuna kadar faydalanarak paylaşmakta, her içeriğe uygun açıklama metni ve arka plan müziği hazırlamaktadır.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi’nin Instagram paylaşımlarının analizi

Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesabında (gaziantepbeld) 242 bin takipçisi bulunmakta ve profil resmi olarak Gaziantep kalesinin fotoğrafı tercih edilmektedir. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi üç ay içinde toplam 512 adet gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerin 76 tanesi şehrin öne çıkan farklılıkları kategorisine aittir. Bu kategoride sıklıkla Fırat nehri, Antep kalesi, Zeugma antik kenti gibi şehrin simgelerinden oluşan manzara fotoğrafları “Güzel şehir Gaziantep, “Gaziantep’te her mevsim ayrı güzel” gibi şehri kişiselleştiren ifadelerle paylaşılmış, bazı paylaşımlarda farklı gezi rotaları belirtilerek “Gaziantep’e gelme zamanı”, “Gaziantep zengin kültürü ve tarih kokan müzeleriyle keşfedilmeyi bekliyor” açıklamaları eklenmiştir. Şehre ait doğal güzellikler, tarihi yapılar ve müze gibi içeriklerin paylaşımların çoğunda şehre farklı sıfatlar eklenerek etiket oluşturulması dikkat çekmektedir. Gaziantep kalesi, Sabun han gibi şehrin tarihi yapılarında gerçekleşen organizasyonlar ve restorasyon çalışmalarında #kültürşehrigaziantep, #tarihşehrigaziantep etiketleri oluşturulmuştur. Zeugma antik kenti, Rayiha müzesi, fıstık müzesi gibi şehre özel müzelerin paylaşımlarında “Zeugma’nın büyüleyici dünyasına buyurun”, “Menengiç kahvemizi tatmak ve Antep fıstığının tarihini öğrenmek için müzemize bekleriz” gibi ifadelerle samimi bir kul kullanılmış, bu içerikler #müzelerkentgaziantep etiketiyle paylaşılmıştır. Ayrıca kente özgü değerler olan Antep işi sanatı, bakır işçiliği, yemenicilik, tarihi Antep evleri, halk oyunları, baklava, menengiç kahvesi gibi yöresel lezzetler de Gaziantep’in önemli değerleri olarak paylaşılmıştır.

Yerel yönetim hizmetleri kategorisinde 250 adet gönderi paylaşılmıştır. Bu içeriklerin genelinde Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin logosu ile paylaşılmakta ve açıklama bölümlerinde yine yapıcı

ve pozitif bir dil kullanılmaktadır. Örneğin şehrin meydanlarının yenilendiğini anlatan bir paylaşımda “Gaziantep’in en güzel noktaları yenileniyor”, sokaklardaki bazı binaların boyandığı görülen bir paylaşımda “Sokaklarımızı şehrimize yakışır hale getiriyoruz” gibi ifadeler yer almaktadır. Bunun yanı sıra belediye hizmetlerinin olduğu bu paylaşımların çoğunda #gazişehir etiketi kullanılmakta, her hizmet kendi içinde etiketlerle paylaşılmaktadır. Örneğin yeşil alan, park ve bahçelerde oluşan şehir manzaraları kolajının olduğu gönderide #yeşilşehirgaziantep etiketi açılmış, buna benzer içeriklerin tamamı bu etiketle paylaşılmıştır. Engelli şehir sakinlerine sunulan hizmetlerin paylaşıldığı içerikler #engelsizşehirgaziantep, çiftçilere yapılan yardımların gösterildiği içerikler #tarımşehirgaziantep etiketiyle paylaşılmaktadır. Bu kategoride yer alan paylaşımların çoğunda Büyükşehir Belediye başkanı Fatma Şahin yer almakta, ancak bu hesapta başkanın ağzından paylaşım yapılmamaktadır. Bu durum her ne kadar hesapta görünür olsa da şehirle başkanın bütünleştirme çabası içinde olmadıklarını göstermektedir. Bu yaklaşımın şehir imajı açısından değerlendirildiğinde doğru bir karar olduğunu söylemek mümkündür.

Kültür, sanat ve teknoloji etkinlikleri kategorisinde ise 186 gönderi paylaşılmıştır. Spor müsabakaları ve sportif faaliyetler bu kategorinin en sık paylaşılan ve en dikkat çekici içeriklerini oluşturmaktadır. Futbol, basketbol, güreş, engelsiz spor, e-spor, yamaç paraşütü gibi spor faaliyetlerinin yanı sıra Gazi Maratonu adıyla düzenlenen halk koşusu ve Gazi Oyunları adıyla düzenlenen pek çok spor dalından yarışmaların yapıldığı spor etkinlikleri ön plana çıkmaktadır. Bu etkinliklerin her biri #sporşehirgaziantep etiketiyle paylaşılmakta, halkın katılımı sağlandığı için şehir ve bölge sakinleri tarafından yakından takip edilmekte dolayısıyla sosyal ağlarda etkileşimi arttırmaktadır.

Bununla birlikte robotik kodlama yarışmaları, uzay ve havacılık etkinlikleri, bilim atölyeleri, teknoloji festivalinin paylaşıldığı içerikler de #bilimşehirgaziantep etiketiyle paylaşılmaktadır. Gaziantep müzesi, Mehmet Akif Ersoy anma günü, Mevlâna sohbetleri, sanat atölyeleri, tiyatro okulu ve çeşitli konser ve sergiler ise #medeniyetlerşehirgaziantep etiketiyle paylaşılmaktadır. Bu etkinliklere katılan sanat dünyasından müzisyenlerin, oyuncuların ve kanaat önderi sayılabilecek medyatik kişilerin, şehri bizzat ziyaret etmesiyle kendi sosyal ağlarında bulunan kullanıcılara da ulaşmakta, şehir sosyal ağlarda tekrar tekrar bu etkinliklerle anılmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB)’ne ait Instagram Paylaşımlarının Analizi

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesabının (istanbulbuyuksehirbld) 563 bin takipçisi bulunmaktadır. Profil resminde İBB’nin logosu yer almaktadır. Son üç ay içerisinde ise toplam 99 gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerin 6 tanesi şehrin öne çıkan farklılıkları kategorisine dahil edilmiştir. Öne çıkan paylaşımlardan biri İstanbul’un düşman işgalinden kurtuluşunu içermekte, Atatürk’ün bir fotoğrafının altında “şehrimizin işgalden kurtuluşunun 100. Yılına Üsküdar’da kutluyoruz. Tüm İstanbullular davetlidir” açıklamasına yer verilmiş ancak kutlamanın yapıldığı etkinlikten bir paylaşım yapılmamıştır. Ayrıca İstanbul’un tarihi mekanlarından biri olan Feshane’de kurulan atölyeler ve müze gezileri paylaşılmıştır. Bu içeriklerde atölye veya müzenin kendisine dikkat çekilmiş, şehir adı veya manzarası dahil edilmemiştir. Sosyal ağlarda topluluk oluşturma amaçlı yapılan etiket kullanımı ise yalnızca 10 Kasım’da #hatırlakalbim olarak belirlenmiş, şehre özel bir etiket açılmamıştır. Bunun haricinde şehrin tarihi ve doğal güzelliklerini içeren paylaşımlar yapılmamış, şehri kişiselleştiren ifadeler kullanılmamıştır.

Yerel yönetim hizmetleri kategorisinde 59 adet gönderi paylaşılmıştır. Bu gönderilerden bazılarında gerek gönderi metnindeki açıklama gerekse videoda yer alan söylemler eski yönetime karşı üstü kapalı negatif mesajlar içermektedir. Örneğin “Su baskınları kader değil, ihmaldi. İhmale son verdik.” ifadeleri ile bir önceki belediye yönetimiyle kıyaslama yapılarak, mağduriyetin giderilmesinden

bahsedilmektedir. Bu kategoriye dahil edilen 11 gönderide Büyükşehir Belediye başkanı bulunmakta, kendisi de benzer şekilde siyasi mesajlar vermektedir.

Kültür, sanat ve teknoloji etkinlikleri kategorisine ise 34 gönderi dahil edilmiştir. Bu gönderilerde Feshane’de gerçekleştirilen memleket günleri, konser, tiyatro, fuar, Cumhuriyetin 100. yıl kutlamaları, 10 Kasım etkinlikleri paylaşılmıştır. Memleket tanıtımları yapılan festivallerde o güne ayrılan şehrin yöresel ve folklorik öğeleri öne çıkarken, açıklama metninde veya görselde İstanbul’a dair bir şey bulunmamaktadır. Yalnızca İstanbul’da gerçekleştiği için şehirle bütünleşen bir etkinlik olması nedeniyle şehri ön plana çıkaran tek paylaşım ise Avrasya maratonu hakkında yapılmıştır. Bu gönderide Boğaziçi köprüsünde koşan insanlar bulunmakta, şehrin manzarası kısmen görülmektedir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB)’ne ait Instagram Paylaşımlarının Analizi

Ankara Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesabının (ankarabbbld) 343 bin takipçisi bulunmaktadır. Profil fotoğrafında ABB’nin logosu yer almakta, biyografi alanında Telegram kanalı ve ABB TV bağlantısı bulunmaktadır. Son üç ay içinde de 461 gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerin 32 tanesi şehrin öne çıkan farklılıkları kategorisine dahil edilmiştir. Bu paylaşımlarda şehrin sahip olduğu doğal ve tarihi güzelliklerden Ankara kalesi ve Çubuk tabiat parkı, Hacı Bayram Veli camii, lavanta ve bahçeleri, yöresel ve folklorik zenginliklerinden olan seğmenler ve sarı zeybek oyunu gibi içerikler paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra bazı gönderilerde “Mutlu yıllar Başkent” gibi ifadelerle Ankara’ya doğrudan hitap edilerek şehir kişiselleştirilmiştir. Ayrıca #yeşilinbaşkenti, #modernbaşkent, #teknolojininbaşkenti ve #benimankaram gibi etiketler kullanılmıştır. Etiket kullanımı sosyal ağlarda sanal topluluk oluşturmayı desteklemekte, şehirle ilgili paylaşımı ve etkileşimi arttırmaktadır. Bir gönderide “Ankara’da hiçbir kadın yalnız değildir” ifadeleriyle kadın dayanışma merkezi hizmetlerinden söz edilmiş #güvenliankara etiketi açılmıştır. Şehrin yüksekten görüldüğü bir gönderide “Burası Ankara. Türkiye’nin kalbi” ifadeleri eklenmiştir. Başka bir gönderide ise güzel bir şehir manzarası altına “Sonbahar keyfi Ankara’da yaşanır” sözlerine yer verilmiştir. Bu tip ifadeler, olumlu sıfat ekleme, şehrin farklılıklarının öne çıkması veya şehri kişiselleştirerek hitap edilmesi sosyal ağlarda şehir imajı oluşmasına katkı sunmaktadır.

Yerel yönetim hizmetleri kategorisinde 243 adet gönderi paylaşılmıştır. Bu paylaşımların açıklama metinleri büyük bir çoğunluğu Büyükşehir Belediye başkanı Mansur Yavaş’ın ağzından yazılmaktadır. Bu kategoride yer alan içerikler genellikle ABB’nin sosyal belediyecilik anlayışına sahip olduğunu belirten yapıcı bir anlatım diliyle paylaşılmıştır. Bazı paylaşımlarda ise gönderi içeriğinde veya açıklama metninde önceki belediye yönetimine karşı sitemkâr cümleler ve kıyaslama ifadelerine rastlanmaktadır. Örneğin bir paylaşımında “Görünmez diye yıllarca ihmal edilen bir altyapısı vardı bu şehrin; göreve geldik hepsini yapıyoruz” diyerek alt yapıyla ilgili çalışmalarını eskiye gönderme yaparak dile getirilmiştir. Benzer şekilde belediye hizmetlerinin yer aldığı paylaşımlarda “âtil ve döküntü haldeydi, çile sona eriyor, halkın kullanıma kapalıydı, kaderine terk edilen” vb. ifadelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Kültür, sanat ve teknoloji etkinlikleri kapsamında ise 186 adet gönderi bulunmaktadır. Bu gönderilerde konser, tiyatro, sinema, şiir dinletisi, söyleşi ve konferansların yanı sıra Mehmet Akif, Aşık Veysel, Mevlâna gibi toplumun geniş bir kesimi tarafından sevilen kişilerin ve şehitlerin anma programları da bulunmaktadır. Ayrıca spor turnuvaları, teknoloji fuarları, girişimcilik zirvesi gibi etkinlikler de şehrin, bölgede ve ülke çapında ses getirmesini sağlamaktadır. ABB’nin kültür, sanat, spor ve teknolojiye dair paylaşımlarında Cumhuriyetin 100. Yılı kutlamaları da geniş yer tutmaktadır. Bu sürede açılan #başkentsenincumhuriyethepimizin, #cumhuriyetankarası gibi etiketler, şehirle ilgili sanal topluluk oluşmasını sağlamakta, sosyal ağ algoritmalarında şehrin görünürlüğünü arttırmaktadır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (DBB)'ne ait Instagram Paylaşımlarının Analizi

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin resmi Instagram hesabında (diyarbakirbld) 132 bin takipçisi bulunmaktadır. Profil fotoğrafında Büyükşehir Belediyesinin logosu yer almakta, biyografi alanında ise Whatsapp iletişim hattı, belediyenin resmî web sitesi bağlantısı ve aynı zamanda belediyenin de sloganı olan #BaşımGözümÜstüne etiketi vardır. Bu slogan şehrin ait olduğu coğrafyanın kültürüne ve dokusuna uygun bir slogan olduğu için sosyal ağlarda da kullanılması etkileşimi arttırması açısından yerinde bir tercih olmuştur. Sosyal ağlarda bu tip sanal topluluk oluşturma adımları doğru zamanda ve duygusal bağ kuracak ifadelerle yapıldığında olumlu sonuçlar vermektedir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi son üç ay içinde 750 adet gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerin 317 tanesi şehrin öne çıkan farklılıkları kategorisinde bulunmaktadır. Paylaşımların büyük bir çoğunluğunu şehrin tarihi ve doğal güzelliklerinin bulunduğu manzara içerikleri oluşturmaktadır. Paylaşımlarda sık sık şehir manzarasının olduğu görsellerle “Günaydın Diyarbakır”, “İyi geceler Diyarbakır” gibi ifadelerle şehir kişiselleştirilerek doğrudan muhatap alınmıştır. Bununla birlikte şehrin yüksek kaliteli görüntülerinin olduğu manzara görsellerine uygun olarak, açıklama kısımlarında “Hava sisli olsa da güzelliğin hep görüş mesafesinde Diyarbakır”, “Diyarbakır...gecesinin güzelliğine nağmeler yazılır” şeklinde edebi ifadelerle paylaşmıştır. Benzer şekilde “Unutulmaz anılar bırakmak için Diyarbakır’a gelin” gibi ifadelere sıklıkla yer verilmiştir. Ayrıca şehre ait Hz. Süleyman Cami, Zerzevan kalesi, Diyarbakır surları gibi tarihi yapılar sıklıkla paylaşılmış, şehrin 12 bin yıllık hikayesi olduğu, dört mevsimin birer tablo gibi yaşandığına dair açıklamalar eklenmiştir. Ayrıca paylaşımlarda şehrin Urartular, Romalılar, Asurlular, Bizans ve Helenistik döneme ait kalıntıların olduğu içerikler “Kültürün kalbinin attığı şehir” veya “33 medeniyetin kadim mirası Diyarbakırımız” ifadeleriyle paylaşılmıştır. Paylaşımlarda manzara fotoğraflarının yanı sıra şehirden insan görüntüleri, çömlekçilik, demircilik, bakırcılık gibi şehirle özdeşleşmiş mesleklerin icra edildiği zanaatkarların görüntüleri de dikkat çekmektedir. Bölgede halk ozanı anlamına gelen dengbejlerden bahsedilmekte, müzik kültürü, tarihi evlerden ve sokaklardan anlık görüntüler ile bölgenin yaşam kültürü birer zenginlik göstergesi niteliğinde paylaşılmaktadır. Bazı paylaşımlarda “Şanzelize olsa beğenirdiniz ama burası Sur Yenikapı caddesi” ya da sur manzarasının altına “Çin seddi çok uzakta, sizi Diyarbakır’a bekleriz” gibi sosyal medyanın popüler diline uygun ifadeler kullanılmıştır. Bu gönderilerin kullanıcılar tarafından görülmesinin yanı sıra yeniden paylaşılması da şehrin reklamının bizzat sakinleri tarafından yapılmasını kolaylaştırmakta ve eğlenceli hale getirmektedir. Yine şehrin manzaralarıyla birlikte Kuran-ı Kerim’den birlik ve beraberliği, bereketi, güzelliği vurgulayan ayetler veya toplumun çok kültürlü yapısına uygun şiirlerden kesitler paylaşılmakta, şarkılar, türküler eklenmektedir. Ayrıca #lezzetşehridiyarbakır etiketiyle Diyarbakır kadayıf burması gibi örneklerle, şehrin yemek kültürüne dair paylaşımlar yer almaktadır.

Yerel yönetim hizmetleri kategorisinde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 139 adet gönderi paylaşmıştır. Rutin belediye hizmetlerinin açıklamalarında da önceki kategoride olduğu gibi pozitif, yapıcı, edebi bir dil kullanılması dikkat çekmektedir. Örneğin yeni bir kent meydanının açılışının açıklama bölümünde “Silvanlıların yeni buluşma noktası”, bakım ve onarımın olduğu bir şantiye görüntüsünün olduğu açıklamada “Daha modern hale getirmek için çalışıyoruz” gibi yapıcı ifadeler kullanılmaktadır. Benzer şekilde bir restorasyon çalışmasının altına “Tarihi görkemine yakışır hale getiriyoruz”, “Güzelliğine güzellik kattık”, “Her taşı ayrı hikâye”, “Binlerce yıllık tarihin insanlığa mirası” gibi ifadeler yer almaktadır. Bu olumlu ve yapıcı dil, sosyal ağ kullanıcılarına da aynı pozitif etkiyle yansımaktadır. Bu gönderilerin altına yapılan yorumlar incelendiğinde de yine yapıcı bir dille karşılık verildiği gözlemlenmiştir. Çünkü sosyal ağlarda yaklaşım tarzı kullanıcılar arasında birbirini tekrar ederek ilerlemektedir.

Kültür, sanat, spor ve teknoloji etkinlikleri kategorisinde ise 294 adet gönderi paylaşılmıştır. Bu gönderilerde şehrin ön plana çıkarıldığı en önemli paylaşım Mezopotamya yöresel yemekler festivaliyle ilgilidir. Bu festivalde #lezzetşehridiyarbakır etiketiyle çeşitli paylaşımlar yapılmış, bölgenin yöresel yemekleri tanıtılmıştır. Ayrıca Sur Kültür Yolu festivali ile ebru ve hüsn-ü hat gibi geleneksel sanatlar, ipek dokumacılığı, bakır işçiliği gibi tarihi meslek atölyeleri ve koku atölyeleri gibi faaliyetler #surkültür yolu ve #medeniyetlersehridiyarbakır gibi etiketlerle paylaşılmaktadır. Bunun yanı sıra yaşadığı dönemde Diyarbakır'da bulunan bilim insanı El- Cezeri'nin icat sergisi ve gökyüzü gözlemlerinin yapıldığı astronomi günü faaliyetleri de Diyarbakır'ın tarihi mekanlarında gerçekleştirilmekte, açıklama metinlerinde bu El-Cezeri ile Diyarbakır ile bağlantısına vurgu yapılmaktadır. Aslen Diyarbakırlı olan şair Sezai Karakoç'u anma etkinlikleri de Instagram'da seri olarak paylaşılmış, pek çok şehir manzarasının açıklama bölümüne şiirlerinden kesitler yazılmıştır. Bu kategoride de son derece olumlu ve edebi bir anlatım dili kullanılmış, sosyal medyanın ruhuna uygun açıklamalar yapılmış ve gönderilere yöresel müzikler eklenmiştir.

Sonuç

Sosyal ağlar kullanıcılarına zaman ve mekân kısıtlaması olmadan iletişim kurmaları, istedikleri şekilde tanıtım yapmaları ve imaj oluşturmaları için elverişli bir ortam sunmaktadır. Bu yüzden sosyal ağlar günümüzde reklam ve tanıtım faaliyetleri yapmak, bir ürünün, kişinin, kurumun ya da mekanların marka imajını oluşturmak için yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Son zamanlarda ürün, kişi ya da kurumların markalaşması kadar şehirlerin de birer marka olma ve buldukları bölgede olumlu bir imaj oluşturma çabası içinde oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle büyükşehirler markalaşmak ve etkili imaj oluşturmak için sosyal ağları aktif şekilde kullanmaktadır. Çünkü sosyal ağlar kullanım kolaylığı, hızı ve çift yönlü iletişimi sayesinde şehir yönetimlerinin bilgi akışını sağlamalarına, organizasyonel ilişkilerini geliştirmelerine ve hedef kitlelerine doğrudan ulaşmalarına imkân tanımaktadır. Bu imkanlar sebebiyle sosyal ağlar, yerel yönetimler için hem şehir imajı hakkında şehir sakinlerinin algısını ölçmek hem de bu algıyı yönlendirmek için ucuz, hızlı ve etkili bir halkla ilişkiler aracı haline gelmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen beş Büyükşehir Belediyesinin paylaşımları, konunun kavramsal çerçevesinde değinildiği gibi şehir marka imajı açısından değerlendirilmiştir. Buna göre Boom Social araştırma şirketi tarafından yapılan analizde 2023 yılında Instagram'da en çok etkileşim alan Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin Instagram'da şehrin öne çıkan farklılıklarını her fırsatta paylaşması, şehir imajını oluşturmak için bilinçli bir çaba sarfettiklerini göstermektedir. Kocaeli'ni başlı başına bir muhatap görerek, şehre hitaben yapılan paylaşımlar ve şehirle ilgili özendirici ifadeler kullanılması çok sayıda yorum ve beğeni almasını sağlamaktadır. Ayrıca tercih ettikleri yapıcı ve samimi dil, içeriklere uygun şekilde belirlenen etiketler ve takipçileri içeriğe dahil etmeye teşvik eden paylaşım tarzı, sosyal ağların kendine has yapısının bilincinde olduklarını göstermektedir.

Çalışmada ele alınan diğer şehirlerle kıyaslandığında Kocaeli Büyükşehir Belediyesi açık bir farkla daha fazla sayıda gönderi paylaşmıştır. Sosyal ağlarda etkileşimi artırmanın ve takipçi sadakatini sağlamanın önemli etkenlerinden biri de paylaşım sıklığıdır. Sürekli ve sistematik bir biçimde kaliteli içerik üretilmesi sosyal ağlarda etkileşimi arttırmaktadır. İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye hesaplarından daha az takipçisi sayısına sahip olmasına rağmen etkileşim düzeyi en yüksek il olması hem daha çok paylaşım yapmasına hem de içerikleri kullanıcılarının dahil edecek şekilde hazırlamasıyla yakından ilişkilidir.

Etkileşimi en yüksek 2. İl olan Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin de şehri kişiselleştirerek paylaşım yapması, farklı temalarda etiketler açması ve şehre özgü yeni organizasyonlar planlaması ve bunu etkili bir şekilde duyurması Instagram'da şehir marka imajına oldukça önem verdiğini

göstermektedir. Sosyal ağlarda etiket açma, belediye hesapları gibi geniş bir kitle tarafından takip edilen hesaplarda içerikleri kategorize etmeyi ve daha çok etkileşim almayı sağlamaktadır. Şehri bir sıfatla nitelenmek veya kişiselleştirmek sosyal ağlarda yer alma şeklini de etkilemektedir. Sosyal ağda şehir ismi aratıldığında kullanıcıların karşısına çıkan etiketler ve içerikler şehir imajıyla doğrudan ilişkilidir. Şehrin sosyal ağlarda kontrolsüz bir şekilde anılması her ne kadar şehrin sosyal ağlardaki görünürlüğünü arttırsa da bu görünürlüğün stratejik bir biçimde belirlenen etiketlerle yapılması, şehir imajının yönetilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu etiketlerle kullanıcılar şehirle ilgili sanal topluluklara dahil olmakta, paylaşımlar yerel yönetimlerin gösterdiği hedefte yapılmış olmaktadır.

Gazi maratonu gibi müsabakaların şehir adıyla düzenlenmesi de şehir imajı açısından bakıldığında son derece ayırt edici ve farklılaştırıcı bir eylemdir. Şehrin hem bölgede hem ülke çapında bu faaliyetlerle anılmasının şehir marka imajına katkısı yadsınmamaktadır. Şehrin doğal güzellikler ve tarihi eserleriyle sahip olduğu farklılıkların yanı sıra bu şekilde yeni değerler oluşturmaya devam etmesi ve bunu sosyal ağlarda bilinçli bir stratejiyle duyurması, yerel yöneticilerin şehir imajı inşasında son derece doğru planlamalar yaptığını göstermektedir.

Etkileşimde en yüksek 3. İl olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi hesabının diğer illerle karşılaştırıldığında en az sayıda paylaşım yapan hesap olduğu tespit edilmiştir. Bu paylaşımlarda şehrin farklılıklarını öne çıkaran hiçbir gönderiye rastlanılmamıştır. Paylaşımlar genellikle ulaşım, alt yapı, sosyal yardımlar gibi belediye hizmetlerinden oluşmaktadır. Avrasya maratonu gibi bir şehre özgü etkinlikler dahi, uluslararası medyada yer alabilecek türden etkinlikler olmasına karşın, çok az sayıda paylaşılmıştır. İstanbul'un dünyada ender rastlanan doğal ve tarihi güzellikleri veya kültürel mirası düşünüldüğünde, buna dair hiçbir paylaşımın olmaması, İBB'nin Instagram'ı şehir marka imajı oluşturma amacıyla kullanmadığını ve sosyal ağların bu etkili gücünden faydalanmadığını göstermektedir. Ayrıca bazı paylaşımlarda kullanılan üstü kapalı negatif söylemlerin şehir marka imajını olumsuz etkileyeceği vurgulanmalıdır. Şehir marka imajını destekleyen bir paylaşım tarzı olmamasına rağmen İBB'nin bu analizde etkileşimi en yüksek belediyeler arasına girebilmesi ise takipçi sayısının yüksekliğiyle açıklanabilmektedir. Sosyal ağlarda görünürlüğün yüksek olması, hesabın etkili kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Çevrimiçi ortamda gerçek başarı, amaca hizmet eden bir paylaşım anlayışından geçmektedir.

Etkileşimde en yüksek 4. belediye olan Ankara Büyükşehir Belediyesi İstanbul Büyükşehir Belediyesine kıyasla biraz daha fazla şehri ön plana çıkaran paylaşımlar yapmaktadır. Ayrıca milli ve manevi değerler sosyal ağlarda en çok paylaşılan ve etkileşim alan konulardan biridir. Dolayısıyla bu tür etkinlikler şehrin bu değerlerle anılmasını ve önemli bir süre boyunca aktif bir paylaşım alanı olmasını sağlamaktadır. Ancak bazı paylaşımlarda önceki yönetime karşı ayrıştırıcı ve eleştirel bir dil kullanılmaktadır. Her ne kadar bir önceki yönetimle farklı siyasi partilerden gelirse de bu tarz negatif söylemler bir şehrin hesabından paylaşıldığında şehir imajına olumlu katkı sağlamayacaktır. Ayrıca paylaşımların çoğu belediye başkanı Mansur Yavaş'ın ağzından yazılmaktadır. Bu durum şehir imajı açısından değerlendirildiğinde şehir ile başkanın bütünleştirmeyi amaçlayan bir tavidir.

Etkileşimde en yüksek 5. Belediye olan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ise paylaşımlarında şehrin çok kültürlü yapısına ve tarihi zenginliğine her fırsatta vurgu yapmakta, Kocaeli ve Gaziantep belediyeleri gibi şehir sıklıkla kişiselleştirilmekte ve olumlu sıfatlar eklenmektedir. Bununla birlikte doğal güzellikleri ve kültür sanat etkinlikleri aracılığıyla toplumu ortak bir noktada birleştiren değerler ve şahsiyetler üzerinden yapılan faaliyetler hem şehrin imajını olumlu yönde etkilemekte hem de sosyal ağlarda etkileşimi arttırmaktadır. Paylaşımlarda sosyal medyanın ruhuna uygun ifadelerle pozitif ve edebi bir dil kullanılması ve genellikle şehrin güzelliklerinin ön plana çıkarılması Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin sosyal ağları şehir marka imajı doğrultusunda etkili bir şekilde kullandığını göstermektedir. Diğer belediyelere kıyasla en az takipçi sayısına sahip olması, şehrin bulunduğu jeopolitik konum ve etnik farklılıkların yoğun olduğu bir şehir olduğu düşünüldüğünde,

sosyal ağlarda bambaşka bir profil sunarak bu başarıyı elde etmesi yerel yöneticilerin sosyal ağları kullanarak şehir imajı inşasında son derece bilinçli olduklarını göstermektedir.

Yapılan analizler neticesinde etkileşim sıralamasında ilk beşe giren büyükşehir belediyelerinden Kocaeli, Gaziantep ve Diyarbakır büyükşehir belediyelerinin Instagram özelinde sosyal ağları şehir imajı oluşturma doğrultusunda etkili bir şekilde kullandığı, İstanbul ve Ankara büyükşehir belediyelerinin ise sosyal ağları şehir imajı oluşturmaktan ziyade belediye hizmetlerinin duyurulduğu bir iletişim aracı olarak kullandığı tespit edilmiştir. Boom Social analiz şirketinin araştırmasına göre sosyal ağlarda en yüksek etkileşime sahip olan belediyeler sırasıyla Kocaeli, Gaziantep, İstanbul, Ankara ve Diyarbakır iken, şehir marka imajı açısından etkili paylaşımlar yapan belediyeler sırasıyla Kocaeli, Gaziantep, Diyarbakır, Ankara, İstanbul olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de bulunan büyükşehir belediyeleri kendi içinde değerlendirilmiştir. Başka çalışmalarda Türkiye’deki büyükşehir belediyelerinin sosyal ağ hesapları ile dünyadan bazı şehirlerin hesapları karşılaştırılarak farklı verilere ulaşılabilir. Ek olarak bu çalışma yalnızca Instagram’da paylaşılan sabit gönderiler üzerinde yapılmıştır. Şehir imajı oluşturmada sosyal ağların etkisi Facebook, YouTube gibi farklı platformlar da dahil edilerek, farklı araştırma metodları kullanılabilir.

Kaynakça

- Alam, M. S. ve Khan B.M. (2019). The role of social media communication in brand equity creation: An empirical study. *The Iup Journal of Brand Management*, 20(6), 1445-1461.
- Albayrak, A. ve Özkul, E. (2013). Y kuşağı turistlerin destinasyon imaj algıları üzerine bir araştırma, *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8(6), 15-31.
- American Marketing Association. (2020, Ocak) [Events Archive \(ama.org\)](https://www.ama.org/events)
- Anholt, S. (2011). *Brandinf of places, identity, image and reputation*. Brandage Yayınları.
- Anholt, S. (2006). The Anholt-GMI city brands index: How the world sees the world’s cities. *Place Branding*, 2(1), 18-31.
- Avraham, E. (2004). Media strategies for improving an unfavorable city image. *The International Journal of Urban Policy and Planning*. 21(6), 469-558.
- Boom Social. (2024, January) [Sosyal Medya Ölçümleme | Raporlama | Analiz \(boomsocial.com\)](https://www.boomsocial.com)
- Cleave, E., Godwin A., Richard S. ve Kreyemeh, E. (2017). Place marketing, place branding and social media: Perspectives of municipal practitioners. *Growth and change*. 48(4), 1012-1033.
- Dobni, D. ve George M. Z. (1990). In search of brand image: a foundation analysis. *NA- Advances in Consumer Research*, 17, 110-119.
- Florek, M. (2011). Online city branding. K, Dinnie. (Ed), *City Branding Theory and Cases*, (s.82-90), Palgrave Macmillan.
- Herstein, R. (2012). Thin line between country, city, and region branding. *Journal of Vacation Marketing*, 18(2), 147-155.
- Inversini, A. ve Buhalis, D. (2009, January 28-30). *Information convergence in the long tail: The case of tourism destination information* [Conference presentation] Information and Communication Technologies in Tourism, Amsterdam, 381- 392.

- Kavaratzis, M. (2004). From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands. *Place branding*, 8(2), 58-73.
- Keller, K. L. (2003). Brand Synthesis: The multidimensionality of brand knowledge. *Journal of Consumer Research*, 29(4), 595-600.
- Koçyiğit, A. ve Demiral, G. (2022). Destinasyon imajı bağlamında belediyelerin web siteleri üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 580- 605.
- Kotler, P., Donald H. ve Irving R. (1993). *Marketing Places: Attracting investment and tourism to cities, states and nations*, The Free Press.
- Martínez S. E. ve Pina P. J. M. (2009). Modeling the brand extensions influence on brand image, *Journal of Business Research*, 62(1), 50-60.
- Morgan, N ve Pritchard, A. (2001). *Advertising in Tourism and Leisure*. (1. Ed) Routledge.
- Muinonen, L. L. E., ve Kumar, A. (2019). Building city brand through social media: The effect of social media brand community on brand image. IGI Global, A.Bayraktar ve C. Usay (Eds.), *Brand Culture and Identity: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, (s.181–201).
- Pickton, D. & Broderick, A. (2000). *Integrated marketing communications*. Financial Times/ Prentice Hall.
- Vuignier, R. (2016). Place marketing and place branding: A systematic (and tentatively exhaustive) literature review. *Institut de Hautes Etudes en Administration Publique*, University of Lausanne.
- Yan, J. (2011). Social media in branding: Fulfilling a need. *Journal of Brand Management*, 18(9), 688-696.
- Yarar, A.E. (2018). The importance of online content in city branding: Gümüşhane example. *The Journal of International Scientific Researches*, 3(4), 1-13.
- Yaşa, H. (2022). Çevre(cilik) hareketi olarak sosyal medyada sıfır atık hareketi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 212-230.
- Yaşa, H. ve Öksüz, O. (2020). Nefret söyleminin inşasında sosyal medyanın rolü: Ekşi sözlük örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 1383-1408.
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zenker, S. ve Nicole M. (2011). Measuring success in place marketing and branding, *Place Branding and Public Diplomacy*, 7(1) 32- 41.
- Zenker, S. ve Braun, E. (2010, June 1-4). *The place brand centre – A conceptual approach for the brand management of places* [Conference presentation] 39th European Marketing Academy Conference, Frederiksberg.
- Zhou L. ve Wang T. (2014). Social media: A new vehicle for city marketing in China Cities, 37, 27-32.

Bağımlılık Yaklaşımı Çerçevesinde Küreselleşmenin Kuzey Güney Ayrımına Etkisinin Analizi

Analysis of the Effect of Globalization on the North-South Distinction within the Framework of the Dependency Approach

Tuba ÇAKMAK ZIBEROVSKI*

Başvuru Tarihi: 19.05.2024

Kabul Tarihi: 27.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Kuzey-Güney ayrımı uluslararası çalışmaların temel konularından biri olmuştur ve Kuzeyin gelişmişliği, Güneyin geri kalmışlığına dair olan bu ayrımın nasıl giderilebileceği konusunda araştırmalar yapılmıştır. Bu ayrım arasındaki farkın artmasında ya da azalmasında küreselleşen sistemde etkisi vardır. Küreselleşme ile uluslararası ekonomi politika arasındaki ilişki çerçevesinde gelişmişlik/az gelişmişlik ayrımlarına bağlı olarak kategorileştirilen Kuzey-Güney ayrımı devletler ararası ilişkileri anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu konuda bağımlılık teorisi gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiğini savunmaktadır. Çalışmanın amacı da bağımlılık teorisinin Kuzey-Güney ayrımına bakış açısını belirtmek ve küreselleşmenin bunda etkisinin ne olduğunu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kuzey-Güney ayrımı, Bağımlılık yaklaşımı

Abstract

The North-South divide has been one of the main topics of international studies and research has been conducted on how to eliminate this distinction between the development of the North and the underdevelopment of the South. The globalizing system has an effect on the increase or decrease of the difference between these distinctions. Within the framework of the relationship between globalization and international economic policy, the North-South distinction, which is categorized according to development/underdevelopment distinctions, is important in understanding inter-state relations. In this regard, dependency theory argues that developed countries direct underdeveloped or developing countries in the directions of their own interests. The aim of the study is to indicate the dependency theory's perspective on the North-South divide and to analyze the effect of globalization on this.

Keywords: Globalization, North-South distinction, Addiction approach

---

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, tubacakmak2009@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7082-4177

Giriş

Bağımlılık yaklaşımına göre, küreselleşme ekonomik kalkınmadaki Kuzey ve Güney farkını artırıyor mu yoksa azaltıyor mu sorusuna cevap aranacak olan bu çalışmada öncelikle küreselleşme ve küreselleşen ekonomi konusu üzerinde durularak kuzey güney ayrımına, güneyin geri kalmasında etkili olan faktörlere değinilecektir. Daha sonrasında ise bağımlılık teorisinin varsayımları ortaya konarak küreselleşme bağlamında, uluslararası literatürde bir tartışma konusu olan Kuzey-Güney ayrımına bakışı değerlendirilecektir.

Küreselleşme ve Küreselleşen Ekonomi

Son yılların en sık karşılaşılan kavramı olan küreselleşme aslında yeni bir terim değildir. Küreselleşme toplumlar arasındaki etkileşimin her alanda artmasıyla oluşan düzeni anlatmakta olup bu alanlardan biri de ekonomidir. Küreselleşen ekonomi tabiri ülkeler arasındaki ticari alışverişin gündün güne artarak devam etmesinin ve bu alandaki gelişmelerin, politikaların ele alındığı bir çerçeveyi betimlemektedir. Portekizli ve İspanyol kâşiflerin Asya ve Amerikan kıtalarına yaptıkları geziler sonucu bir nevi küreselleşme başlamıştır ve 16.yüzyıl'da dünya ticareti daha da artmıştır (Michael G. Roskin-Nicholas O. Berry, Şubat 2014, s. 379). 18.yüzyıla gelindiğinde yaşanan sanayi devrimi ise küreselleşmenin hızlanmasını ve sonraki yüzyıllarda devletlerarası diyalogu artırıcı bir etken olmuştur. Küreselleşmenin ivme kazanması Dünya Savaşları, 1929 Büyük Buhranı gibi dönemlerde kesintiye uğramış olsa da uluslararası ticaretin bütün ülkeleri kapsayan 1947 Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile farklı ülkelerin bir araya gelmesi, ticareti serbestleştirici politikalar izlenmesi ve bölgesel bir blok içerisinde ekonomik birlikler oluşturulması küreselleşmeyi artırıcı etkide bulunmuştur.

Küreselleşme ile birlikte ekonomik çevre hızla değişmektedir. Bu da bir yandan sermaye hareketlerinin artmasına bir yandan da piyasanın daha az kontrol edilebilir hale gelmesine neden olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çoğu ülke eski mali güvenliğe ve savaş öncesi zamanların istikrarlı durumuna en kısa zamanda dönmek istemiştir. Altın standardına geri dönüş konusundaki tartışmalar başlamış ve tüm lider ekonomiler sistemi yeniden kurmuşlardır. Kurulan bu sistemde her ülkenin dolaşımdaki parasının bir miktar altın ve yabancı para birimlerinin rezervleriyle desteklenmesi gerekiyordu. Ancak altın standardının uygulanmasındaki bazı hatalar 1929'da Büyük Buhranın yaşanmasına ve ekonomik, finansal ilişkilerin çöküşüne yol açan çok sayıda temel para biriminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bu yaşananların etkisiyle, dengeleyici bir sisteme duyulan ihtiyaç gittikçe daha belirgin hale gelmiştir ve Temmuz 1944'de gerçekleşen Bretton Woods Konferansında böyle bir sistem kurulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanmanın zorlukları İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren İngiliz ve Amerikalı yetkilileri, savaş sonrası parasal yeniden yapılanma için planlama yapmaya yöneltmiştir. Bunun üzerine ortak amaçların yerine getirilmesine yardımcı olmak, savaştan sonra ulusal politikalara rehberlik etmek için kurullar ve anlayış oluşturma gereği görülmüş ve Bretton Woods Konferansı yapılmıştır (Igwe, 2018, s. 111).

1-22 Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletine bağlı Bretton Woods da düzenlenen bu uluslararası konferansa uluslararası finans ve para ilişkilerinin yeniden yapılandırılması amacıyla 44 ülke katılmıştır. Bu konferansın katılımcıları tarafından Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD/Dünya Bankası) oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra ABD para birimi olan ABD doları ile sabit bir döviz kuru sistemi uygulanmasına karar verilmiştir (U.S. State Department, n.d.).

1944'teki Bretton Woods Konferansı ile kurulan bir kurum olan IMBRD bugünkü adıyla Dünya Bankası, 28 ülkenin temsilcisinin katılımıyla İkinci Dünya Savaşından etkilenen ülkeleri yeniden yapılandırma ve kalkınma yoluna sokma amacıyla kurulmuştur (Hasgüler & Uludağ, 2018, s. 181). Gelişmekte olan ülkeler için dünyanın en önemli finansal yardım kaynağı olan Dünya Bankası'nın hedefleri yaşam standartlarını iyileştirmek ve en kötü yoksulluk biçimlerini ortadan kaldırmaktır. Ekonomilerin yeniden yapılanma sürecini desteklenmekte ve üretken yatırımlar için sermaye sağlanmaktadır. Ayrıca, yatırımcılara teminatlar vererek ya da ortaklıklar kabul ederek doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmektedir. Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerde ödemeleri dengede tutmayı ve uluslararası ticareti teşvik etmeyi amaçlamaktadır. 2024 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkeleri de kapsayan 189 üyeye sahip olan Dünya Bankası, devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel girişimlerle iş birliği yaparak yardım stratejileri oluşturmaktadır. Finansal analitik, danışma ve kapasite artırımı hizmetleri sunarak ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamaya ve kapsayıcı kalkınmaya katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler'in bağımsız bir örgütüdür ve katılmak isteyen her ülke, IMF'ye üye olmak zorundadır (The World Bank Group, 2024).

IMF ise ülkelerin İkinci Dünya Savaşından sonra ekonomilerini düzeltmeye çalışması sonucu Bretton Woods Konferansı ile kurulan bir diğer kurumdur. IMF, 44 ülkenin temsilcilerinin bir araya gelmesi sonucu finansal faaliyetlerine Mart 1947'de başlamıştır. Bugün 190 üye ülkeden oluşan uluslararası bir organizasyon olan IMF'nin amacı, parasal sorunları denetleyen, danışan ve işbirliği yapan küresel bir izleme ajansı kurarak uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmektir. IMF, dünya ticaretinin genişlemesini kolaylaştırmakta ve böylece yüksek istihdam ve reel gelir seviyelerinin artırılmasına, korunmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, IMF, rekabetçi döviz amortismanını önlemek için döviz kuru istikrarını sağlamaktadır. Döviz kısıtlamalarını ortadan kaldırmakta ve çok taraflı ticaret için ödeme sistemleri oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra ödemeler dengesinde dengesizliği bulunan üye ülkelere, IMF'nin mali kaynaklarını kendileri için uygun hale getirerek sorunlarını düzeltme imkânı sağlanmaktadır (International Monetary Fund, n.d.).

Çok taraflı ticaret sisteminin esasları, 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kararlaştırıldığı üzere Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) oluşturuluncaya kadar GATT tarafından geliştirilmiştir. 10 Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT, 1948'den 1994'e kadar, dünya ticaretinin çoğuna ilişkin kuralları sağlayarak, uluslararası ticarete en yüksek büyüme oranlarından bazılarını gören dönemlere başkanlık etmiştir. GATT ticarete taraflar arasında ayrımcı olmayan, birbirine zarar vermeyen, ithal kotaların yasaklandığı ve kısıtlayıcı engellerin zaman içinde azaltıldığı anlayışlar doğrultusunda ilerlemeyi benimsemiştir (Hasgüler & Uludağ, 2018, s. 188). Daha sonrasında 1 Ocak 1995 tarihinde DTÖ kurulmuştur. Ülkeler arasındaki ticaret kurallarını ele alan küresel uluslararası örgüt olan DTÖ, ticaretin mümkün olduğunca sorunsuz, tahmin edilebilir ve serbestçe akmasını sağlamayı amaçlamaktadır. GATT temel olarak mal ticaretiyle uğraşırken, DTÖ ve anlaşmaları aynı zamanda hizmetler ve fikri mülkiyet ticaretini de kapsamaktadır (World Trade Organization, 2024).

Tüm bu tarihsel gelişim ekonomik anlamda küreselleşmeyi, devletlerarasındaki ekonomik bağımlılığın artmasını ve hızlanmasını sağlamıştır. Günümüzde uluslararası sistem bir devletin başka bir devlete bağımlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü devletler tek başlarına bütün ihtiyaçlarını giderememektedir. Bu da başka bir devletle işbirliği kurulmasına olanak sağlamaktadır. Devletler de iki taraflı olan işbirliklerini bir merkez etrafında toplayarak artırmayı hedeflemişlerdir. Bunun sonucunda da uluslararası düzeyde birçok yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmaların gerçekleşmesinde de genelde ekonomik konular ön planda olmaktadır.

Ülkeler, ekonomik bütünleşmeler içerisinde yer alarak belirli hedeflere ulaşmaya çalışmaktadırlar. Ülkelerin ekonomik bütünleşmeler içinde bulunmasına sebebiyet veren hedefler; üretim kapasitelerini artırmak, toplumsal refah düzeyini yükseltmek, kendisine tehdit oluşturabilecek başka bir ülkeye karşı güç potansiyeli kazanmak, politik alanda daha etkili olmak, bölgesel olarak birbirine komşu olan ülkelerin güçlerini bir araya getirerek çatışma ihtimalini azaltmak şeklindedir. Ancak

ekonomik birliklerle amaçlanan bu hedefler, çatışma ihtimalini azaltırken devletlerarası ekonomik dağılımın adaletsiz olmasına yol açmakta ve güçlü olanın zayıf olan üzerindeki nüfuzunu artırmaktadır.

Küreselleşme, dünyanın dört bir yanında yaşayan toplumların ve devletlerin karşılıklı birbirini etkilemesidir. Bu etkileşim devletlerin birbirine olan bağımlılığını artırmakta ve küreselleşen sistemin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde devam etmesini sağlamaktadır. Ticaretin ucuzlaması, teknolojinin gelişmesi, bankacılık sektörünün gelişmesiyle hızlı para akışının sağlanması gibi faktörler gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durumda az gelişmiş ülkelerdeki halkın iş gücünün daha düşük ücretlerle kullanılmasına yol açmaktadır.

Uluslararası sistemin konjonktürel yapısı ekonominin gelişimiyle doğrudan bağlantılıdır. Küreselleşen ekonomi siyasi düzenin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Şöyle ki 20.yüzyılın başlarında yaşanan dünya savaşlarında da görüldüğü üzere savaşlar daha sert politikalar üzerinden yürütülmüştür. Devletler diğer bir ülkeye karşı savaş ilan ederken onu engelleyebilecek caydırıcı unsurun ve birbirlerine olan bağımlılığın daha az olması o zamanki uluslararası yapıyı belirlemiştir. Oysaki, Soğuk Savaş döneminden bugüne siyasi küreselleşme ve Dünya Savaşı niteliğinde geniş çaplı savaşlar yaşanmamıştır. Bunda da ekonomik anlamda devletlerin birbirine tabi olma durumu tesirli olmuştur.

Geçen zamanın toplumsal bir dönüşüme uğraması, uzak ile yakın arasındaki mesafenin ortadan kalkması ve sınırları aşan etkileşim düzeyinin artan oranını tanımlama tam anlamıyla küreselleşme kavramı ile can bulmuştur (Kıvılcım, 2013, s. 220). Küreselleşme ile birlikte devletlerin birbirine olan ihtiyacı artmakla beraber, gelişen teknoloji de sanayi, iletişim gibi birçok alanda değişimi beraberinde getirmiştir. Örneğin petrole olan gereksinimin geçen yüzyıllara göre artan oranı devletleri Güney de kalan az gelişmiş olarak nitelendirilen devletlerle iş birliğine yönlendirmekte ya da bu devletlerin gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine neden olmaktadır.

Kuzey-Güney Ayrımı

Küreselleşme, uluslararası ticaret, telekomünikasyon, mali eş güdüm, çok uluslu şirketler, teknik ve bilimsel işbirliği, yeni tür ve düzeyde kültürel alışverişler, göç ve mülteci akınları ile dünyanın gelişmiş (developed countries) ve gelişmekte (developing countries) ya da gelişmemiş ülkeleri (underdeveloped countries) arasındaki ilişkileri oluşturan pek çok kalemi içine almaktadır (Pevehouse & Goldstein, Eylül 2015, s. 56). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise iki kategori altında gruplanma eğilimindedir. Bu eğilim Kuzey-Güney şeklindedir. Burada “Güney” olarak gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkeler kastedilirken, “Kuzey” olarak gelişmiş ülkeler kastedilmektedir.

Kuzey-Güney ayrımı 20. yüzyılın ortalarında Soğuk Savaş sırasında ortaya çıkmıştır. Devletlerin Doğu ve Batı bloku şeklinde ayrıldığı Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya Doğu blokunun Amerika Batı blokunun lideri konumundaydı. Amerika yanlısı olanlar birinci dünya ülkeleri olarak tanımlanırken Sovyet Rusya yanlısı olanlar ikinci dünya ülkeleri olarak tanımlanıyordu (Sawe, 2017). Bu tanımlamada da bilimsel metinlerin daha çok Amerika ve Amerika yanlısı ülkeler tarafından yayınlanmasının (1996-2017 yılları arasında Amerika'nın toplam bilimsel yayın sayısı 11036243 iken Rusya'nın 956025 yayını bulunmaktadır (Ortaş, 2018)) ve Soğuk Savaş sürecinin Sovyetlerin dağılması ile sonuçlanmasının etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Birinci ve İkinci Dünya ülkeleri şeklindeki bu bölünme, bu kategori dışında kalan daha fakir olan birçok ülkenin dışlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da daha fakir olan ülkeler Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılmıştır. Bu ayrımında Kuzey, Birinci Dünya ülkelerinden ve İkinci Dünya ülkelerinden, Güney ise Üçüncü Dünya ülkelerinden oluşmaktadır (Boztaş , 2017, s. 178).

“Kuzey-Güney ayrımı” konusu ilk kez David Horowitz’un 1966 yılında yayınlanan “Kuzey ve Güney Yarımküreler” isimli kitabında ortaya konmuştur. Bu kitap, uluslararası ilişkiler alanında “Kuzey-Güney ayrımı” hakkında önemli konuların özetleyicisi olmuş ve bu ayrımın belirgin özelliklerinin belirlenmesi konusunda da etkili olmuştur (B. Tuğberk Tosunoğlu, 2014, s. 21).

Kuzey-Güney ayrımı tam anlamıyla coğrafi tanımlama şeklinde olmayıp ülkelerin gelişmişlik düzeylerini de ortaya koymak amacıyla kullanılan bir gruptandır. Ancak Güneyin son yıllarda kat ettiği gelişme performansı bu ayrımın ekonomik açıdan kesinliğini ortadan kaldırmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından her yıl yayınlanan İnsani Gelişme Raporunun 2013 yılı başlığı “The Rise of the South (Güneyin Yükselişi)” Güneyin ekonomik açıdan ilerlemesini konu alırken bu ayrımın kavramsal olarak belirginleştirilmesi açısından da dikkat çekicidir. Bu rapora göre; “*Gelişmekte olan ekonomilerin çoğu hızla büyümeye ve insani gelişme standartlarını yükseltmeye devam ediyor. Güney'in yükselişi hızla değişen dünyanın bir özelliğidir ve Çin ve Hindistan'ın başını çektiği bu ekonomilerdeki şu anda dünya üretiminin ve tüketiminin neredeyse üçte birini oluşturmaktadır*” ((UNDP), 2013). Sanayileşmiş ülkelerin kriz yaşadığının belirtildiği raporda bu ülkeler Kuzey olarak tanımlanmaktadır. 2008 Krizine Güney ülkelerin daha fazla direnç gösterdiği belirtilirken “*2008 krizinin ardından yaşanan geçici gerilemelerin ardından Afrika ve Latin Amerika ülkeleri, insani gelişme ve büyümede yukarı yönlü yollarına devam ettiler*” ((UNDP), 2013) cümlesiyle esasında Güney ülkeler kategorileştirilmektedir. Güney ülkelerle ilgili ortaya konan incelemelerde Çin’in de buna dâhil edilmesi Kuzey- Güney ayrımının sadece dünya haritası üzerindeki konuma bağlı olarak yapılmadığı da görülmektedir. Ayrıca gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler ayrımı üzerinden Kuzeyin gelişmişliği ortaya konmaktadır. Bütün bu Güneydeki ilerlemelerle yaratılmak istenen olumlu havaya karşın “Güneyin Yükselişi” tabiriyle Güneyin Kuzeyden daha geri planda olduğu ortaya konmaktadır.

Kuzey-Güney ayrımı, ülkelerin sosyo-ekonomik, politik bir kategorizasyonudur ve bu ayrımın ülkelerin coğrafi konumları büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Bölünmenin Kuzey kısmı, ekonomileri gelişmiş ve dünyadaki tüm imalat sanayilerinin büyük kısmını oluşturan ülkelerden oluşmaktadır. Kuzey, toprağı ve iklimi büyük tarlalardan ziyade daha küçük çiftlik tarlalarını desteklemiş ve Güney'de olduğundan daha fazla sayıda doğal kaynakla beslenen sanayi gelişmiştir. Birçok büyük şehir kurulmuştur (New York, 800.000'den fazla nüfusa sahip en büyük şehirdi) ve 1800-1860 yılları arasında tarımsal işlerde çalışan işçilerin yüzdesi % 70'den % 40'a düşmüştür (American Battlefield Trust, 2023). Bu da Kuzeydeki toplumsal değişimi ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra bu toplumsal değişim sanayileşmenin hızlanmasını artırmıştır. Kuzey ülkeler kategorisi ABD, Kanada, Avrupa ülkelerinin yanı sıra dünya haritasının kuzeyinde yer alan ve uluslararası ilişkiler disiplininde hegemon düşünce sisteminin oluşmasını sağlayan ülkelerin güneyinde bulunmasına rağmen gelişmişlik düzeyinden ve ortak değer yargılarından dolayı Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeleri de kapsamaktadır. Güney ise Soğuk Savaş sırasında üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkeleri içermektedir. Güney ayrımı içinde değerlendirilen Afrika, Güney Amerika ve Asya ülkelerinin önemli bir özelliği, nispeten düşük GSYİH ve yüksek nüfus olmasıdır. Bu ülkeler küresel nüfusun dörtte üçünden fazlasına sahip olmalarına rağmen küresel olarak kazanılan gelirin sadece beşte birini oluşturmaktadırlar (Sawe, 2017). Bununla birlikte ekonomilerinin büyük bir kısmı Kuzey'den yapılan ithalata dayanan ve düşük teknolojik ürünlere sahip olan bu ülkeler de nüfusun çoğu gıda ve barınak gibi temel ihtiyaçlara ulaşmakta sıkıntı yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 2023 yılında yayımlanan “Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu(SOFI) Raporu” ile de bu doğrulanmaktadır. Bu rapora göre; “*2022'de 691 ila 783 milyon insanın, yani ortalama 735 milyon kişinin açlıkla karşı karşıya kaldığı ifade edilmektedir. 2022 yılında, Asya ve Latin Amerika'da, açlığın azaltılmasına yönelik gayretlerde ilerleme sağlanmasına karşın Batı Asya, Karayipler ve Afrika'nın tüm alt bölgelerinde açlığın artmaya devam ettiği görülmektedir. Kitada yaşayan her beş kişiden birinin açlıkla karşı karşıya*

kaldığı ve bu rakamın küresel ortalamanın iki katından fazla olduğu dikkate alındığında, Afrika bu sorundan en çok etkilenen bölge olmaya devam etmektedir (UNICEF Türkiye Milli Komitesi, n.d). ”

Güneyin geri kalmasında etkili olan faktörlere baktığımızda Güney'den gelen bilimin hiçbir zaman uluslararası bilim arenasına ulaşmaması bu etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney'deki araştırmacıların daha çok yerel dergilerde yayın yapması düşüncelerinin uluslararası alanda tartışılmasında önemli bir engeldir. Bu engelde dil bilmeme sorunundan kaynaklanmakta ve bilgi birikiminin bölgesel bilim topluluğuyla sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Güney'in bu sınırlı bilimsel kapasitesi de gelişmekte olan ülkeleri küresel çevre yönetiminde dezavantajlı hale getirmektedir (Sylvia Karlsson, 2002).

Kuzey-Güney Ayrımı, insanları ekonomik sınıflara ayırmanın bir yolu olduğu için eleştirilmektedir. Bu ayrım gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki farkın artmasının bir faktörü olarak görülmektedir. Bu nedenle Kuzey- Güney şeklindeki bölünmenin oluşturacağı olumsuz sonuçları önlemek için uluslararası alanda Birleşmiş Milletler, “Binyıl Kalkınma Hedefleri” adlı raporlar aracılığıyla politikalar geliştirme çabasında olmuştur (Sawe, 2017).

Kuzey-Güney ayrımı küreselleşme çerçevesinde ele alındığında karşımıza iki model çıkmaktadır. Bunlar; Bretton Woods modeli ile Birleşmiş Milletler modelidir. Bretton Woods modelinde küreselleşme bütünleşmeyi destekleyici bir faktörken, Birleşmiş Milletler modeline göre ise eşitsizliği çoğaltan bir faktördür (Pak, 2014). Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımını belirlerken ülke halklarının yaşam kalitesi, refah düzeyi bir ön kıstas olmaktadır. Küreselleşme ile kırdan kente göçün artması tarımın ihmal edilmesi, teknolojinin uygulanabilirliği, işsizlik ve yoksulluk gibi faktörlerin Güneyde daha fazla olumsuz yansımaları söz konusu olmuştur. Bu faktörler de Güneyin gelişmişlik düzeyinde geri planda kalmasına yol açmaktadır.

Kuzey-Güney tartışması literatürde önemi bir yere sahip olup, Kuzey- Güney arasında ki gelişmişlik farkının nedenlerine, bu farkın nasıl giderilebileceği üzerine fikirler geliştirilmiştir. Gelişmiş ülkelerin ithalatında az gelişmiş ülkelere alınan ürünler çok fazla bir maliyet oluşturmamakta ve gelişmiş ülkelerin kendi ekonomik kaynaklarını başka alanlarda da kullanabilmelerini sağlamaktadır. Bu da az gelişmiş ülkelerin küreselleşen ekonomide daha geride kalmasına, diğer ülkelerle rekabet edememesine neden olmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplininde de ele alınan bu düşüncelere katkıda bulunan yaklaşımlardan biri de Bağımlılık teorisi.

Bağımlılık Teorisi Çerçevesinde Kuzey- Güney Ayrımı

Kuzey- Güney ayrımının sürekli uluslararası ilişkilerde vurgulanması literatürde de yankı bulmuş ve buna ilişkin yaklaşımlar ortaya konmuştur. Bu yaklaşımlar; liberaller, marksistler ve yapısalcılar ve bağımlılık yaklaşımı olarak ayrılmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinin önemine vurgu yapılan ve merkantilist politikaların eleştirildiği 1776 yılında yayınlanan Adam Smith'in “Ulusların Zenginliği” isimli eseri liberal bakış açısının ortaya koyulduğu bir çalışma olmuştur (Karaş, 2017, s. 246). Liberal bakış açısına göre piyasalar ve politika, katılımcıların kendi rızaları doğrultusunda değişim işlemlerini gerçekleştirdikleri ve herkesin yararına uygun davranabildiği ortamlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası sistemde beliren ekonomik sorunların giderilmesi için etkili olan piyasa hareketleri neoliberalizm düşüncesinin etkili olmasına imkân sağlamıştır. Bu dönemde uluslararası ekonomik şartların iyileştirilmesi amaçlı Bretton Woods Konferansı neticesinde kurulan IMF, IMBRD ile sonrasında kurulan GATT ve Dünya Ticaret Örgütü bu düşüncenin yapılanmaları olarak uluslararası sistemde etkin olmuşlardır. Devletlerarasında işbirliğinin ve çıkar uyumunun olduğu savunulan neoliberalizme göre mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbest dolaşımından bütün ülkeler karşılıklı çıkar sağlayacaktır. Küreselleşme ile artan

karşılıklı bağımlılığın istenmeyen sonuçlar üretmesi muhtemel olmasına rağmen her iki tarafın başarılı işbirliğinin tarafların zarardan çok menfaat sağlamasına olanak sağlayacağı vurgulanmaktadır (Jennifer Sterling, 2016, s. 135).

Liberal ekonomik kalkınma teorileri, mevcut uluslararası pazar yapısı içinde Güney kalkınması için iyimser olmuştur. Gerçekten de liberal okula göre, gelişmiş piyasa ekonomileriyle kurulan temas, kalkınmayı teşvik etmenin önemli bir yoludur. Bu görüşe göre kalkınmanın en büyük sorunu, özellikle sermaye ve emek olmak üzere çeşitli üretim faktörlerindeki zayıflıktır. Ticaret, dış yatırım ve dış yardım da bu zayıflığın giderilmesinde önemli faktörler olarak görülmektedir. Gelişmiş pazar ekonomilerinden gelen dış yardımın, pazar ilişkisi olmasa da, azgelişmiş ülkelerdeki kaynak boşluklarının, örneğin sermaye, teknoloji ve eğitim sağlayarak doldurulmasına yardımcı olduğuna inanılmaktadır (Joan Edelman Spero, 1977, s. 122).

Marksistler, serbest ticaretin Kuzey ile Güney arasında eşit olmayan bir değişimi temsil ettiğini savunmaktadırlar. Marksist teoriler, uluslararası piyasa sisteminin tam tersi bir görüşü ele almaktadır ve uluslararası kapitalist sistem içinde, hakların eşit şekilde dağıtılmasının iddia edilemeyeceğini belirtmektedirler. Güney ülkeleri dünya kapitalist sistemindeki alt unsurlar olarak yaşadıkları tarih nedeniyle fakir ve sömürülmüş durumdadır. Bu durum o sistemin bir parçası oldukları sürece de devam edecektir. Uluslararası pazar, gelişmiş ekonomilerin tekel kontrolü altındadır ve bu nedenle ona bağlı az gelişmiş ülkelerin zararına faaliyet göstermektedir. Uluslararası piyasa düzeni gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkelerin ekonomik servetlerini kendileri için kullanmalarına olanak sağlamaktadır. Çünkü Kuzey ve Güney arasındaki ticarete gelişmekte olan kapitalist ülkelerin ekonomileri uluslararası pazarın kontrolündedir ve bu da eşitsiz bir değişim sürecidir. Dolayısıyla, uluslararası pazarın ticaret terimi Güney'e karşı yapılandırılmıştır. Buna ek olarak, uluslararası ticaret Güney'i, kalkınmayı engelleyen üretim biçimlerine adım atmaya teşvik etmektedir (Joan Edelman Spero, 1977, s. 123).

Yapısalcılar da, Marksistler gibi serbest ticaretin faydalarının çoğuyla eşit bir değişim olmadığı görüşündedir. Ancak bunun toplumun yapısından kaynaklandığını belirtmektedirler. Toplumun iki yapısının olduğunu ve buna göre bazı insanlar ilkel şartlara sahipken, bazılarının ihracat sektöründeki işlerinden dolayı küresel ekonomiye sahip olduklarını söylemektedirler. Yapısalcılara göre bölgesel entegrasyonla gelişmekte olan ülkeler arasında, yabancı yatırımcılar için çekici ve güvenilir olmalarını gerektiren ticaret birliktelikler yaratılmakta ve böylece eşit olmayan bir yapı oluşmaktadır (UKEssays, 2018).

Latin Amerika'da geleneksel Marksist ve yapısalcı düşüncelerden etkilenecek ortaya çıkan bağımlılık teorisi ise 1950'li yıllardan itibaren ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin yayılcı ve sömürgeci karakteri üzerinden değerlendirmede bulunan Marx'a göre, kapitalist ülkeler az gelişmiş ülkeleri kendilerine bağımlı kılacak politikaları uygulamaktadır (Karaş, 2017, s. 249). Paul Baran, Paul Sweezy, Samir Amin, Andre Gunder. Frank, T. Dos Santos gibi isimlerin öncüsü olduğu bağımlılık yaklaşımı, azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki iktisadi ve siyasi ilişkileri incelemektedirler (Cihan Yüksel- Gizem Esra Kul, 2018, s. 94).

Azgelişmiş ülkelerin ileri kapitalist ülkelere erişebileceğine inanan modernleşme teorilerinin aksine bağımlılık teorisi bu duruma daha olumsuz bakmaktadır. Modernleşme teorilerinin toplumu iki toplum tipine ayırması ve "modern" yani Batılı ve "geleneksel" Batı dışı olarak bunu tanımlaması söz konusudur. Modernleşme yaklaşımı geleneksel olarak tabir ettiği Batı dışı toplumların zamanla modern toplum düzeyine çıkacağını öngörmektedir. Bu yaklaşımın ortaya koyduğu varsayımlarda bağımlılık teorisinin ortaya çıkmasında etkili olan bir faktör olmuştur (Çınar, 2018, s. 327). Bağımlılık teorisi de modern teorilerin Batılı ve Batı dışı yaklaşımının bir benzeri niteliğinde olan merkez-çevre yaklaşımından hareketle varsayımlarını ortaya koymuştur. Merkez olarak gelişmiş

lkeleri, evre olarak az gelişmiş ülkeleri nitelendirmekte ve çevrenin merkeze bağımlılığının çevreyi olumsuz etkileyeceğini varsaymaktadır (Amin, 2020).

Bağımlılık görüşünü savunan iktisatçılara göre, az gelişmişlik ve gelişmişliği meydana getiren kapitalist gelişme ve yayılmadır. Az gelişmiş ülkelerin içinde buldukları durum, doğrudan kapitalist ilerlemenin ve onun i çelişkilerinin bir sonucudur (B. Tuğberk Tosunoğlu, 2014, s. 22). Bağımlılık yaklaşımının öncülerinden biri olan Andre Gunder Frank Marx'ın kapitalist sistemin yakın zamanda merkezileşmesine ilişkin analizinde ortaya koyduğu çelişki üzerinden yaptığı analizinde kapitalist çelişkinin metropol merkez ve evre uydular arasında kutuplaşmaya döndüğünü belirtmektedir (Frank, 1967, s. 9). Frank'a göre azgelişmişliğin sebebi, gelişmiş ülkelerin/metropollerin büyük ticaret sermayesinin azgelişmiş ülkeler olmasıdır. Az gelişmiş ülkeler kaynakların dağıtımı yoluyla metropollerin gereksinimlerini beslemektedir. Frank az gelişmiş ülkelerin kendilerini dünya pazarından ayırmalarını sağlayarak, kendi kaynaklarını metropollere dağıtmak yerine kendilerini geliştirme fırsatını sağlamaları gerektiğini savunmaktadır. Frank, azgelişmiş ülkelerin varlığı için sömürgecilik gibi dış etkenleri suçlamakta ve metropollerin (gelişmiş ülkeler) genişledikçe ve ilerledikçe, az gelişmiş ülkelerin yoksulluğunun devam edeceğini belirtmektedir (The development students, 2010).

Bağımlılık yaklaşımının savunucuları Keohane ve Nye da, karşılıklı bağımlılık çağında yaşadığımızı vurgulamışlardır. Keohane ve Nye kompleks karşılıklı bağımlılığı iletişimin çoklu kanalları, hiyerarşi yokluğu ve askeri gücün azalan rolü olmak üzere üç özellikle belirtmişlerdir. Bu görüş ekonomik ve politik eylemlerin bağının üzerinde durmuştur. Ekonomi mi politikayı, politika mı ekonomiyi yönlendirir sorusuna dair Keohane ve Nye, politikanın ekonomiyi domine etmediğini, hem bunlar arasında hem de küresel düzeyde devletler ve piyasalar arasında "kompleks karşılıklı bağımlılık" bulunduğunu ileri sürmüştür (Ateş Davut & Samur Gökmen , 2013, s. 57).

Bretton Woods döneminde gelişmekte olan ülkeler gelişmiş Kuzey'e bağımlıydılar ve kendilerini uluslararası ekonomik sistemden izole etmek ya da korumak için tasarlanmış ulusal stratejiler izlemişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin temel amacı yoksulluk ve eşişsizliği ele almak, büyümek ve küresel ekonomi karar sürecinde önemli bir role sahip olmaktır. Gelişmekte olan ülkeler sistemi değiştirmeyi ya da piyasa ekonomisine en düşük maliyetle adapte olmayı talep etmektedirler. Bu amaçlara ulaşmak için, ekonomik kuralın kendisini değiştirmeye ve karşılıklı ilişkilerden kazanılacak faydayı en yüksek düzeye çıkarmaya çalışmaktadırlar.

Sömürgecilik sonrası dönemde, ülkeler siyasi bağımsızlık sağlamış olmalarına rağmen ekonomik düzeyde tam bağımsız olamamıştır. Gelişmekte olan devletlerin ekonomileri sermaye ve teknik beceri bakımından yetersiz kalmış ve her iki faktör de Güney devletlerinin daha gelişmiş ülkelerin teknoloji alanına ve ekonomik kaynaklarına bağımlılığını artırmıştır (American Battlefield Trust, 2023).

Kendilerine avantaj sağlıyormuş gibi görünen serbest ticaret sisteminin etkinliği konusunda gelişmekte olan ülkeler gvensizlerdi. Bu nedenle bağımlılıklarını azaltmak için, gelişmekte olan lkeler Birleşmiş Milletler 'den dış ve özel ticarete düşük tarifeler sağlaması için yardım istedi. Bunun sonucunda gelişmekte olan 77 Birleşmiş Milletler yesi ülkenin ortak ekonomik çıkarlarını korumak, konseyde müzakere güçlerini artırmak ve kalkınma için Güney-Güney işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla 15 Haziran 1964 yılında G-77 grubu kuruldu (The Group of 77 at the United Nations, n.d).

Kuzey-Güney sisteminde, Batı sistemine benzer bir ortak ilgi algısı yoktur. Gelişmiş piyasa ekonomileri, bağımlılık sisteminin belki de mkemmelenmesi olmasa da, meşru olduğunu düşünmektedir çünkü sisteme bir bütün olarak yayılarak önemli faydalar sağlanacaktır. Güney devletleri ise sistemin yasal olmadığını, çünkü ekonomik ödüllerinden faydalanmadıklarını düşünmektedirler. Onların bakış açısına göre, sistem ekonomik gelişimlerini engellemektedir. Kuzey-Güney ilişkilerinde, herkes için

erişimi olan iyi gelişmiş bir sistem yoktur. Güney, sistem yönetiminin resmi ve gayri resmi süreçlerinden düzenli olarak dışlanmaktadır. Kuzey-Güney ilişkileri, Batı sisteminin bir iştiraki olarak Kuzey tarafından kontrol edilmektedir. Anlaşılabilir bir şekilde, Kuzey bu yapıyı meşru olarak algılamakta, Güney ise onu gayrimeşru olarak algılamaktadır (Joan Edelman Spero, 1977, s. 122). Küreselleşmenin etkisiyle devletlerarası ilişkiler artarken ekonomik olarak da aktörlerin birbirine bağımlılığı artmıştır. Bu bakımdan bağımlılık teorisi, bağımlılığın Kuzey-Güney ayrımının daha çok gelişmişlik düzeyi üzerinden yapılmasına ve kategoriler arasında farkların ortaya konmasında etkili olduğunu ve bu farklılığın Kuzeyin yararına kullanılacak şekilde işlediğini savunmaktadır.

Sonuç

Uluslararası sistem dinamik bir yapıya sahiptir. Sistemin dönüşümünü de küreselleşme ile yaygınlaşan teknolojik gelişmeyle artan sanayileşme, iletişimin yaygınlaşması ve bir yerde gerçekleşen olayın kısa sürede duyulması gibi gelişmeler sağlamaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle ekonomik hareketlilikte artmıştır. Ekonomi devletlerin politikalarını belirlemede en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle bu konuda uluslararası sistemde gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası kurumlar aracılığıyla birbirine gereksinimi artan devletlerin arasındaki ticaretin sağlanması için ekonomik kurallar düzenlenmeye çalışılmıştır. Ekonomiyle bağlantılı olarak devletler gelişmiş / az gelişmiş olmak üzere kategorileştirilmiştir. Bu ayrım Doğu-Batı, Kuzey-Güney şeklinde olmuştur.

Kuzey-Güney ayrımı coğrafi bir gruplandırmadan ziyade devletlerarasındaki gelişmişlik farkını ifade etmek için kullanılmıştır. Kuzeyle gelişmiş devletler tanımlanırken, Güneyle gelişmekte ya da az gelişmiş devletler tanımlanmıştır. Kuzey'de kalan devletler sanayi bölgelerine sahip, gelişmiş, dünya ekonomisine yön veren, teknolojinin gelişmesinde etkili olan ülkelerdir. Güney ise Kuzeyin sunduğu olanaklar itibarıyla hareket etmektedir. Güney'de çok zengin kaynaklar, geniş tarım alanları bulunmasına rağmen Kuzeye olan bağımlılıkları nedeniyle gelişimi yavaş gerçekleştirmektedir.

Kuzey-Güney sorunuyla ilgili farklı görüşlerin belirtildiği bu çalışmada esas araştırma konusu olan bağımlılık yaklaşımı ve Kuzey-Güney ayrımına bakışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Küreselleşmenin Kuzey- Güney arasındaki farkı azaltıp azaltmayacağı sorusuna ise bağımlılık yaklaşımı varsayımları çerçevesinde baktığımızda farkı azaltmayacağı görülmüştür. Aksine bağımlılık yaklaşımına göre, küreselleşme ile artan ekonomik bağımlılığın Güneyin geri kalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu ayrıma dair çözümünün basit olmadığı söylenebilir. Kuzey ve Güney arasındaki boşluk bazı reformlarla azaltılabilir. Bu reformların ışığında, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi geliştirilmelidir. Öte yandan, sosyal gelişme, Kuzey-Güney farkının azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan uluslararası kurumlar aracılığıyla oluşturulan ekonomik düzende üye eşitliği sağlanmalıdır.

Kaynakça

- American Battlefield Trust. (2023, November 21). *The North and the South*. March 5, 2024 tarihinde American Battlefield Trust: <https://www.battlefields.org/learn/articles/north-and-south> adresinden alındı
- Amin, S. (2020). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* (2 b.). (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Ateş Davut, & Samur Gökmen , G. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Afyon Kocatepe Üniveristesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 45-71.

- B. Tuğberk Tosunoğlu, C. E. (2014). Kuzey-Güney Ayırımı ve Güneyin Yükselişi: Kalkınma Retoriğinde Yeni Kutuplaşma Tartışmaları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(590), 19-32.
- Boztaş, A. (2017). Birinci Dünyanın Üçüncü Dünya Ekonomileri Üzerindeki Küresel Savaşı. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(1), 177-188.
- Cihan Yüksel- Gizem Esra Kul. (2018, Eylül). İktisat İle Siyaset Bilimini Birleştiren İki Farklı Sistematik Yaklaşım: Kamu Tercih Teorisi ve Bağımlı Gelişme Teorisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 89-104.
- Çınar, Y. (2018, Haziran). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 325-350.
- Frank, A. (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York: Monthly Review Press.
- Hasgüler, M., & Uludağ, M. (2018). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler* (7 b.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Igwe, I. O. (2018, April). History of the International Economy: The Bretton Woods System and its Impact on the Economic Development of Developing Countries. *Athens Journal of Law*, 4(2), 105-126.
- International Monetary Fund. (n.d.). *About the IMF*. Şubat 6, 2024 tarihinde International Monetary Fund: <https://www.imf.org/en/About> adresinden alındı
- Jennifer Sterling, F. (2016). Neoliberalizm. T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik* (Ö. Keleşçi, Çev., s. 131-152). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Joan Edelman Spero. (1977). *The Politics of International Economic Relations*. U.S. New York: St Martin's Press.
- Karaş, G. (2017). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2(2), 245-263.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Michael G. Roskin-Nicholas O. Berry, . ç. (Şubat 2014). *Uluslararası İlişkiler: Uİ'nin Yeni Dünyası*. Ankara: Adres Yayınları.
- Ortaş, İ. (2018, Temmuz 2). *Bilimsel yayınlar yönünden Türkiye'nin dünyadaki yeri nedir?* Mart 2024 tarihinde Indigo: <https://indigodergisi.com/2018/07/bilimsel-yayinlar-turkiye-yeri/> adresinden alındı
- Pak, A. (2014, Haziran 28). *Kuzey-Güney Ayırımı*. Tuiç Akademi: <https://www.tuicakademi.org/kuzey-guney-ayrimi/> adresinden alındı
- Pevehouse, J. C., & Goldstein, J. S. (Eylül 2015). *Uluslararası İlişkiler* (1 b.). (H. Özdemir, Çev.) Ankara: BB101 yayınları.
- Sawe, B. E. (2017, August 1). *What is the North-South Divide?* March 2024 tarihinde WorldAtlas: <https://www.worldatlas.com/articles/what-is-the-north-south-divide.html> adresinden alındı

- Sylvia Karlsson. (2002). The North-South Knowledge Divide: Consequences for Global Environmental Governance. *Yale School of Forestry & Environmental Studies*, 53-76. <https://environment.yale.edu/publication-series/documents/downloads/h-n/karlsson.pdf> adresinden alındı
- The Group of 77 at the United Nations. (n.d). *About the Group of 77*. March 11, 2024 tarihinde The Group of 77 at the United Nations: <https://www.g77.org/doc/#establish> adresinden alındı
- The World Bank Group. (2024). *July 1944 Bretton Woods Conference*. Şubat 5, 2024 tarihinde The World Bank: <https://www.worldbank.org/en/archive/history> adresinden alındı
- Thedevelopmentstudents. (2010, January 5). *Neo-Marxist Theories of Dependency*. March 10, 2024 tarihinde The International Development Student's Information Resource: <https://thedevelopmentstudent.wordpress.com/2010/01/05/neo-marxist-theories-of-dependency/#respond> adresinden alındı
- U.S. State Department. (n.d.). *The Bretton Woods Conference,1944*. Şubat 5, 2024 tarihinde U.S. Department of State: <https://2001-2009.state.gov/aboutstatedepartment/index.htm> adresinden alındı
- UKEssays. (2018, November). *The North And South Gap In Economic Development*. March 7, 2024 tarihinde <https://www.ukessays.com/essays/economics/the-north-and-south-gap-in-economic-development-economics-essay.php?vref=1#citethis> adresinden alındı
- (UNDP), U. N. (2013). *The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*. U.S.A: United Nations Development Programme. March 7, 2024 tarihinde <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/human-development-report> adresinden alındı
- UNICEF Türkiye Milli Komitesi. (n.d). *BM Raporu: Krizler 122 Milyon Kişiyi Daha Açlığa Sürükledi*. Mart 7, 2024 tarihinde UNICEF Türkiye Milli Komitesi: <https://www.unicefturk.org/yazi/bm-raporu-krizler-122-milyon-kisiyi-daha-acliga-suerueklede> adresinden alındı
- World Trade Organization. (2024). *History of the multilateral trading system*. World Trade Organization: https://www.wto.org/english/thewto_e/history_e/history_e.htm adresinden alındı

Makedonya'nın İsim Sorunu ve Prespa Anlaşması'nın Değerlendirilmesi

Evaluation Of Macedonia's Name Problem and Prespa Agreement

Bejtula ZIBEROVSKI*

Başvuru Tarihi: 20.05.2024

Kabul Tarihi: 27.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın dağılması sonucunda 8 Eylül 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Makedonya Cumhuriyeti tanınma konusunda Yunanistan ile sorun yaşamıştır. Bu sorun nedeniyle Birleşmiş Milletlere 1992'de Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (FYROM) adıyla üye olmuştur. Makedonya Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikada Kuzey Atlantik Örgütü Antlaşması (NATO) ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların içerisinde yer almayı hedeflemiştir. Ancak Makedonya'nın AB ve NATO'ya üyeliğinin Yunanistan tarafından sürekli veto edilerek engellenmesi Makedonya'nın Yunanistan ile yaşanan sorunlarda tavizler vermesine neden olmaktadır. Bayrak şeklinin, havaalanı isminin değiştirilmesi konusundaki kararları kabul eden Makedonya son süreçte de Makedonya Cumhuriyeti olan resmi adının Kuzey Makedonya olarak değiştirilmesi adımı olan Prespa Anlaşmasını imzalamıştır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Yunanistan, İsim Sorunu, Balkanlar, Prespa Anlaşması

Abstract

The Republic of Macedonia, which gained its independence on September 8, 1991 as a result of the dissolution of Yugoslavia after the Cold War, had problems with Greece regarding recognition. Due to this problem, it became a member of the United Nations in 1992 under the name of the Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM). After gaining its independence, the Republic of Macedonia aimed to take part in international organizations such as the North Atlantic Organization Treaty (NATO) and the European Union in foreign policy. However, the constant veto and obstruction of Macedonia's membership in the EU and NATO by Greece causes Macedonia to make concessions in the problems with Greece. Macedonia, which accepted the decisions on changing the shape of the flag and the name of the airport, in the last process signed the Treaty of Prespa, which is the step to change the official name of the Republic of Macedonia to North Macedonia.

Keywords: Macedonia, Greece, Name Problem, Balkans, Prespa Treaty

---

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, b.ziberovski@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0352-4945.

Giriş

Makedonya, Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında bağımsızlığını kazanan devletlerden biri olup, 8 Eylül 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak Makedonya, bağımsızlığını herhangi bir çatışmaya girmeden kazanmıştır. Ancak bağımsızlık sonrası hem ekonomik açıdan hem de isim sorunu nedeniyle Yunanistan tarafından tanınmama sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanı sıra Bulgaristan ve Sırbistan ile de toprak paylaşımı konusunda sorunlar yaşanmıştır.

Yunanistan, tarihsel ve bölgesel nedenlerden dolayı Makedonya isminin kullanılmasına karşı çıkmıştır. Yunanistan'ın kuzey bölgesinde bulunan kısmın "Makedonya" olarak ifade edilmesi iki ülke arasında isim sorununun yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İsmi değiştirilmesini talep eden Yunanistan'ın, AB ve NATO gibi örgütlere üyeliği de Makedonya'nın uluslararası toplumdaki yerini olumsuz etkileyen ve ilişkilerine zarar veren bir unsur olmuştur.

Uluslararası toplumun Makedonya'nın isminin değiştirilmesinden yana olan tutumu sonrası Makedonya ve Yunanistan arasında Prespa Gölü kıyısında bulunan Pserades köyünde düzenlenen bir törende Makedonya Dışişleri Bakanı Nikola Dimitrov ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Kocias'ın katılımıyla taraflar arasında Prespa Anlaşması imzalanmıştır. Bu makalede de bu sorunun nasıl ortaya çıktığı tarihsel arka plandaki gelişmeler ele alınarak BM aracılığıyla 2018 yılının ilk aylarında itibaren iki ülkenin başbakanları arasında başlayan müzakereleri sonucunda imzalanan Prespa Anlaşmasında kararlaştırılan maddelerin isim sorunu konusunda bir çözüm olup olmayacağı irdelenecektir.

Makedonya'nın Tarihine Genel Bir Bakış

Makedonya tarihi M.Ö. 725'lerde Argead Hanedanlığından birinci Perdikus tarafından kurulan Makedonya Krallığı'na kadar dayanmaktadır. Makedonya Krallığı M.Ö 359 tarihinde İkinci Filip'in kral olmasıyla birlikte güçlenmiştir (Jalovich, 2009, s. 7-9). M.Ö. 336 yılında yapılan suikast sonucunda öldürülen Makedonya Kralı İkinci Filip'in ölümünden sonra oğlu Büyük İskender olarak bilinen III Aleksandros Makedonya Kralı olmuştur. Büyük İskender M.Ö 336-323 yılları arasında Yunanistan'dan Küçük Asya'ya, Mısır'dan Hindistan'a kadar yapmış olduğu fetihleriyle dünyanın en önemli imparatorluklarından biri olan Makedonya İmparatorluğu'nu kurmuştur. Büyük İskender askeri zekasıyla birçok savaşı kazanmış ve dünya tarihine en büyük komutanlardan biri olarak ismini yazdırmıştır. Bu dönem Makedonya'nın altın çağı olarak nitelendirilmekte ve günümüzde Makedonya'nın ulusal kimlik inşası açısından önemli rol oynamaktadır (Шукророва, 2008).

Büyük İskender'in ölümünden sonra kısa bir süre içerisinde Makedonya İmparatorluğu yıkılmış ve daha sonra Roma İmparatorluğu'nun bölgede hâkim olduğu bir döneme girilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun varlığı hem bölgede hem de Batı dünyasında kültürel değerlerin yaratılması ve yeni bir kültürün başlangıcı açısından etkili olmuştur (Манаскова, 2022, стр. 170). Roma İmparatorluğu'nun Batı Roma ve Doğu Roma(Bizans) İmparatorluğu olarak ikiye bölünmesi sonucunda Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan Makedonya, 6.yy. ortalarından 7.yy. başlarına kadar yoğun bir Slav göçü ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgeye Slavların yerleşmesi Makedonya'nın etnik ve dil yapısını etkilemiştir (Özgen, 2013, s. 332-333). 9.yy ve 10.yüzyıllarda bölgede Bulgar Krallığı önemli bir güç kazanmış ve bölgede hâkimiyet sürmüştür. Avrupa'da Haçlı Seferleri ile 1204-1261 yılları arasında bölgede Latin Krallığı kurulmuş ve bölgede yeni devletler arasında sürekli bir mücadele yaşanmıştır (Б.Панев, 2008, стр. 120). 1230 yılında ise yeniden Bulgar Krallığı hâkimiyet kurmuştur.

Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki konumunun zayıflamaya başlamasından itibaren Stefan Uroş Milutin liderliğindeki Sırp Krallığı güç kazanarak 1282'den 1299 yılına kadar yayılmacı kampanyalar yürütmüş ve Makedonya topraklarına yayılmıştır. Bu dönemde Balkanlar'da bölgesel güçler arasında yaşanan mücadelede en çok Sırp Krallığı kazançlı çıkmıştır. Sırp Krallığı, 1930 yılında Bulgar Krallığı ile girdiği Velbuzdh (Köstendil) Savaşını kazanarak Makedonya'da yeni toprak kazanımları elde etmeye başlamıştır. Ancak Sırp Krallığı en büyük genişlemesi Stefan Duşan'ın hükümdarlığı döneminde 1331'den 1334 yılına kadar yaşanmıştır. Bu dönemde Duşan Makedonya ve Arnavutluk topraklarını çoğunu kendi yönetimine bağlamıştır. Duşan, 1346 yılında Sırp Başpiskoposluğu, Bulgar Patrikliği ve Ohri Başpiskoposluğu tarafından meşrulaştırılan taç giyme töreniyle Sırp Krallığının başkenti olarak ilan ettiği Üsküp şehrinde krallığını duyurmuştur. Sırp devleti Kral Dusan'ın 1355 yılında ölümünden sonra, yine hanedanlar arası yaşanan çatışmalar nedeniyle dağılma sürecine girmiştir (Б.ПАНЕВ, 2008, s. 121-122).

Makedonya toprakları 1371 Çirmen Savaşı ile başlayan 1912 Balkan Savaşlarına kadarki süreçte 500 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde kalmıştır (Karlıova Soysal & Yıldız, 2021, s. 114). Osmanlı döneminde bölgeyi tanımlamak için Makedonya kavramı kullanılmamış bunun yerine Rumeli ifadesi kullanılmıştır. Osmanlı vilayet sistemi yönetiminde Makedonya toprakları Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsayacak şekilde oluşturulmuştur (Armaoğlu, 2010, s. 819).

Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde Makedonya topraklarına hâkim olmak için Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında Balkan Savaşları yaşanmış ve yoğun bir mücadele verilmiştir. Bu mücadelenin yaşanmasının temelinde stratejik ve ekonomik iki neden vardır. Makedonya'nın, Avrupa'yı Akdeniz'e bağlayan, Morava ve Vardar nehirlerinin oluşturduğu bir konumda olması stratejik açıdan önem arz etmesine, bu konumunun etkisiyle bereketli toprakların getirisi bakımından bölgeye yarar sağlaması da ekonomik bakımdan önemli olmasına neden olmaktadır (Armaoğlu, 2010, s. 819).

Balkan Savaşları'ndan sonra 10 Ağustos 1913 yılında yapılan Bükreş Anlaşmasıyla Makedonya'nın toprakları, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında üç bölgeye ayrılmıştır. En büyük bölge "Ege Makedonya'sı" Yunanistan'a, ikinci en büyük bölge "Vardar Makedonya'sı" Sırbistan'a ve üçüncü bölge olan "Pirin Makedonya'sı" ise Bulgaristan'a paylaştırılmıştır (Вељаноски, 2018, s. 84). Bu toprak paylaşımı, Makedonya'nın bağımsızlığını kazandıktan sonra komşu ülkeleriyle yaşadığı sorunların temelini oluşturmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede 1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı etkili olurken adı daha sonra 1929 yılında Yugoslavya Krallığı olmuştur. Bu krallığın döneminde bugünün Makedonya Cumhuriyetinin bulunduğu yer Vardar Makedonya'sı olarak adlandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşında Nazi Almanya'sı tarafından işgal edilen bölge 1944 yılında Makedonya adını almış ve 1945 yılında Josip Broz Tito önderliğinde kurulan (Federativna Narodna Republika Jugoslavija) Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kapsamında yer alan devletlerden biri olmuştur (Özgen, 2013, s. 340) (Alp, 2017, s. 110).

Yugoslavya'nın Dağılması ve Makedonya'nın Bağımsızlığı

Uluslararası alanda Yugoslavya'yı başarılı bir şekilde temsil eden Josip Broz Tito, izlemiş olduğu politikalarla Yugoslavya'yı oluşturan devletlerin etnik ve dini farklılıklara rağmen uzun yıllar bir arada yaşamasını başarmıştır. Ancak 1980 yılında Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'nın dağılma süreci başladığını söylemek mümkün olacaktır. Yugoslavya'nın dağılmasını tetikleyen iki temel unsur olmuştur. Birincisi bu dönemde Yugoslavya'da enflasyonun %45 oranıyla tarihin en yüksek seviyesine gelmesi ile yaşanan ekonomik istikrarsızlık insanlarda gerginliğin artmasına sebep olmuştur. İkincisi ise Yugoslavya'yı oluşturan devletlerde milliyetçi hareketlerin başlaması ve kendi

aralarında anlaşmazlıklar yaşanmasıdır. Tito'nun ismi birleştirici sembol olarak bir on yıl daha kullanılmış olsa da Yugoslavya'yı ayakta tutmak konusunda yetersiz kalmıştır. Bu anlamda Yugoslavya'nın dağılmasını başlatan en somut hamle Slovenya'nın federasyondan çekilmek için 23 Aralık 1990 yılında yaptığı referandum olmuştur. Yapılan referandumda halkın %88,5 Slovenya'nın bağımsız bir devlet olmasına evet oy kullanmıştır (Новица, 2008, стр. 327-328). Sonrasında Yugoslavya'da uzun zaman siyasi ve ekonomik alanlarda yaşanan krizin bir sonucu olarak Slovenya Cumhuriyeti ve Hırvatistan Cumhuriyeti tarafından aynı zamanda Bağımsızlık Bildirgelerini sunarak 25 Haziran 1991 yılında ilan etmişlerdir. Bağımsızlık ilanlarına tepki olarak 26 Haziran 1991 yılında Sırbistan kontrolünde bulunan Jugoslovenska Narodna Armija (Yugoslavya Halk Ordusu) tarafından Slovenya'ya askeri saldırı başlatmıştır. Bu saldırı Yugoslavya'yı oluşturan diğer devletlerin onayı olmadan Federal Anayasaya aykırı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Böylece Balkanlar, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu yana 200 000'den fazla insanın ölümüne sebep olacak en kanlı savaşların yaşandığı bir bölge haline gelmiş ve Yugoslavya dağılarak yeni bir dönem başlamıştır (Докмановиќ, 2001, стр. 23).

Makedonya, Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte 8 Eylül 1991 yılında yapılan bağımsızlık için yapılan %71,6 katılımın sağlandığı referandumda %95,09 oy oranıyla resmi adı "Makedonya Cumhuriyeti" olarak bağımsızlığı kazanmıştır (Мојаноски, 2021, стр. 10). Başkenti Üsküp olan Makedonya'nın sınırlarını paylaştığı komşu ülkeleri ise kuzeyinde Sırbistan ve Kosova, güneyinde Yunanistan, doğusunda Bulgaristan ve batısında Arnavutluk'tur. Makedonya'da 2002 yılından beri yapılamayan nüfus sayımı 2021 de yapılmış olup Makedonya Devlet İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan sonuçlara göre toplam nüfus 2 milyon 97 bin 319 olarak kayda geçmiştir. Bunlardan 1 milyon 836 bin 713'ünün Makedonya'da yaşayan vatandaşlar, 260 bin 606'sının ise diasporada yaşayan vatandaşların sayısı olduğu belirtilmiştir. Makedonya'da yaşayan nüfusun etnik dağılımı oranları ise %58,44 Makedon, %24,3 Arnavut, %3,86 Türk, %2,53 Roman, %1,3 Sırp, %0,87 Boşnak %0,47 Ulah şeklinde açıklanmıştır (Статистика, 2022).

Makedonya bağımsızlığını diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak herhangi bir çatışmaya girmeden kazanmıştır. Ancak bağımsızlığı kazandıktan sonra genel anlamda komşu ülkeleriyle sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlardan biri de Yunanistan ile yaşanan isim sorunu olmuştur.

İsim Sorununun Ortaya Çıkması

Makedonya'nın ismi konusunda tartışmalar 1991 yılında Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığından sonra Yunanistan'ın tarihsel ve bölgesel nedenlerden dolayı Makedonya isminin kullanılmasına karşı çıkmasıyla birlikte başlamıştır. İki ülke arasında isim sorunu yaşanmasının nedeni ise Yunanistan'ın kuzeyinde bulunan bölgesinde "Makedonya" isminin kullanılmasıdır (Клековски, 2014, стр. 10). Yunanistan argümanlarına göre "Makedonya" ismi kavramsal olarak Yunancadır. Ayrıca Yunanistan Makedonya'nın bu ismi kullanarak kendi topraklarında bulunan Makedonya bölgesine yönelik hak iddia ettiğini öne sürerek dünya kamuoyunda "Makedonya Yunandır" propaganda yürütmüştür. Bu propagandayla Makedonya'nın ismini değiştirmesine yönelik baskı yapmıştır (Marpolov, The Relations Between Macedonia and Greece in the Context of the Name Issue, 2013, s. 25).

Yunanistan'ın baskıları üzerine Makedonya, anayasasında yer alan 3. ve 49. maddelerin ifadelerini değiştirmiştir. Bu bağlamda Makedonya anayasasında 3.maddede *Makedonya Cumhuriyetinin sınırları yalnızca Anayasa'ya uygun olarak değiştirilebilir* şeklindeki ifade "*Makedonya'nın sınırları değişmeyecek ve diğer komşu ülkelerden toprak talebinde bulunulmayacak*" olarak değiştirilmiştir. Anayasanın 49.maddesinde yer alan "*Makedonya Cumhuriyeti, ülke dışına göç etmiş, başka ülkelerde yerleşmiş Makedonların ve komşu ülkelerde yaşayan Makedon halkından insanların statüsünü ve haklarını korur; kültürel gelişmelerine yardımcı olur ve onlarla ilişkileri teşvik eder*"

ifadesi de değiştirilmiştir. Bunun yerine “*Makedonya Cumhuriyeti diğer ülkelerin iç işlerine ve egemenlik haklarına müdahale etmeyecektir*” ifadesi konulmuştur (Keskin, 2015, s. 592).

Makedonya, 1992 yılının Temmuz ayında Birleşmiş Milletlere (BM) yapılan üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ancak isim sorunu nedeniyle Nisan 1993 yılında “Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti FYROM adıyla üyeliğe kabul edilmiştir (Ванковска, 2019, s. 257-258). Buna rağmen Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki baskıları devam etmiştir. Özellikle ABD'nin 17 Şubat 1994 yılında Makedonya'yı tanıması bu baskıların artmasına neden olurken bunun sonucunda Yunanistan Selanik limanını kapatarak Makedonya'ya ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır. Bunun üzerine ABD'nin arabuluculuğuyla 13 Eylül 1995 tarihinde New York'ta iki ülke arasında Geçici Anlaşma imzalanmış ve isim sorununa çözüm konusunda taraflar BM nezdinde görüşmelerini sürdürecekleri taahhüdünde bulunmuşlardır (Daskalovski, 2017, s. 329).

Makedonya Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte dış politikada Kuzey Atlantik Örgütü Antlaşması (NATO) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşların içerisinde yer almayı amaçlamıştır. Ancak Yunanistan'ın veto hakkına sahip olması nedeniyle bütün uluslararası örgütlere Makedonya'nın üyeliği Yunanistan tarafından sürekli veto edilerek engellenmeye çalışılmıştır. Örneğin Makedonya, 2004 yılında AB üyeliğine başvuru yapmış ve sonucunda 2005 yılında adaylık statüsü kazanmıştır. Fakat Yunanistan'ın vetosu nedeniyle üyelik müzakereleri başlayamamıştır. Benzer bir şekilde 2008 yılında Bükreş'te düzenlenen NATO Zirvesi'nde de Makedonya'nın üyelik süreci başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ванковска, 2019, s. 258).

İsim Sorununun Çözüm Süreci ve Prespa Anlaşması

Makedonya'da 2016 yılının Aralık ayında yapılan genel seçimler sonrası iki büyük Makedon partisi olan Makedonya Ulusal Birliği Demokratik Partisi (VMRO-DPMNE) ve Sosyal Demokrat Birliği Partisi (SDSM) arasında yaklaşık beş aylık hükümet kurma krizi yaşanmıştır. Bunun kriz sonrası SDSM lideri Zoran Zaev Mayıs 2017 tarihinde Makedonya'daki Arnavut siyasi partilerin desteğini alarak koalisyon bir hükümet oluşturmuş ve iktidara gelmiştir (Tezcan, 2019, s. 387).

Zoran Zaev, başbakanlık görevine başladıktan sonra ABD ve AB'nin desteğini alarak isim sorununun çözümü için çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda Makedonya ile Yunanistan arasında 27 yıldır devam eden isim sorununun çözümüne ilişkin 2018 yılının ilk aylarında BM'nin arabuluculuğuyla iki devlet arasında müzakereler başlamıştır. BM'nin temsilcisi Mathew Nimetz önderliğinde Makedonya Başbakanı Zoran Zaev, Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras isim sorunu çözümü için 20 Ocak 2018 tarihinde bir araya gelerek görüşmeler yapmıştır. Makedonya hükümeti samimiyetinin göstergesi olarak Üsküp'te bulunan “Büyük İskender Havaalanı”nın adını “Uluslararası Üsküp Havaalanı” ve “Büyük İskender Otoyolu”nun adını “Dostluk” olarak değiştirmiştir (Митевска, 2018).

Makedonya ve Yunanistan arasında uzun süre devam eden görüşmelerin ardından taraflar Makedonya'nın yeni ismi konusunda “**Kuzey Makedonya Cumhuriyeti**” isminde uzlaşmışlardır. 17 Haziran 2018 tarihinde Prespa Gölü kıyısında bulunan Pserades köyünde düzenlenen bir törende Makedonya Dışişleri Bakanı Nikola Dimitrov ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Kocias tarafından **Prespa Anlaşması** imzalanmıştır (Манаскова, 2022, стр. 167). Düzenlenen törene BM temsilcisi Matthew Nimetz, AB Komisyonun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Johannes Hahn ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini de katılmıştır (Şahin, 2018).

Prespa Anlaşması da Makedonya Cumhuriyeti'nin anayasal isminin, ülke içinde ve uluslararası alanda resmi olarak “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti” şeklinde kullanılmasını, Makedonca dilinin

Slav dilleri ailesine ait olduğunu ve Yunanca konuşan Antik Makedonya ile ilgisinin olmadığını belirten ifadelerle Makedonya anayasasında atıfta bulunulması gerektiği öngörülmüştür. Aynı zamanda daha önce AB ve NATO gibi uluslararası kuruluşlarda kullanılan FRYOM ibaresinin artık kullanılmaması kararlaştırılmıştır (Манаскова, 2022, s. 171).

Makedonya’da 30 Eylül 2018 tarihinde yapılan referandumda halka “Makedonya Cumhuriyeti ve Yunanistan Cumhuriyeti arasında imzalanan anlaşmayı kabul ederek AB ve NATO üyeliğine var mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Halkın % 36,8 katılımıyla gerçekleşen referanduma oy verenlerin % 91,4’ü isim değişikliği için “evet” oyu kullanırken % 5,6’sı ise “hayır” oyu kullanmıştır (Академик, 2018). Referanduma katılımın %50’nin altında kalmasında muhalefet partilerinin anlaşmayı boykot etme çağrılarının da etkisi olmuştur. Ancak anlaşmaya tepki olarak yapılan protestolara rağmen Ocak 2019 yılında Makedonya meclisine sunulan anlaşma, 120 milletvekilinden 81’inin evet oyu kullanması sonucu onaylanmıştır. Benzer bir şekilde Yunanistan tarafında da anlaşmaya muhalefetin ağır eleştirileri olmuştur. Buna rağmen Yunan Meclisinde de sunulan anlaşma 300 milletvekilinden 153’ünün evet oyu kullanması sonucu onaylanmıştır (Tezcan, 2019, s. 388).

Sonuç

Günümüzde Balkanlar’da Makedonya olarak bilinen coğrafya tarihsel bir bölgenin adıdır. Makedonya tarihi Büyük İskender dönemindeki Makedon Krallığı’na kadar dayanmaktadır. Bu anlamda tarih boyunca Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu gibi pek çok gücün idaresi altında bulunmuştur. Makedonya toprakları 1371 yılında yapılan Çirmen Savaşından 1913 Balkan Savaşları’na kadar 500 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altında kalmıştır. Balkan Savaşları’nda Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan arasında Makedonya toprakları konusunda mücadele yaşanmıştır. Bunun sonucunda Makedonya toprakları; Vardar Makedonya, Pirin Makedonya ve Ege Makedonya olmak üzere üç ayrı bölge arasında pay edilmiştir. Günümüz Makedonya toprakları Vardar Makedonya’sı olarak bilinen bölgeden oluşmaktadır. Bu bağlamda 1991 yılında Yugoslavya’nın dağılması sonrası kurulan devletlerden biri olan Makedonya’nın bağımsızlığı komşu ülkeleri tarafından tanınması sorununu ortaya çıkartmıştır. Bu sorunlardan biride Makedonya ve Yunanistan arasındaki isim sorunudur.

Makedonya ile Yunanistan arasında isim sorununun çözümüne ilişkin 17 Haziran 2018 tarihinde Prespa Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma doğrultusunda Makedonya’nın anayasal ismi “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiştir. İki taraf arasında imzalanan bu anlaşma, tarafların meclislerinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bunun sonucunda Makedonya’nın NATO’ya üyeliği gerçekleşmiştir. Ancak Avrupa Birliği’ne katılımı bu sefer de Bulgaristan’ın veto etmesi sebebiyle sekteye uğramaktadır. Bulgaristan tarihsel anlamda Makedonların Bulgar olduğunu ve Makedonca dilinin Bulgarcanın bir lehçesi olduğunu belirterek bu duruma karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Prespa Anlaşmasıyla Kuzey Makedonya’nın bir sorunu çözümlenirken başka bir sorun ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Alp, İ. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek ve Srebrenitsa Mezalimi. İ. Kamil içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar(1990-2015)* (s. 107-156). İstanbul: Nobel Yayınevi .
- Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* (6 baskı b.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Daskalovski, Z. (2017). Clashing historical narratives and the macedonian name dispute - Solving the unsolvable. *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences*, 327–343.
- Jalovich, B. (2009). *Balkan Tarihi* (5 b., Cilt 1). İstanbul: Küre Yayınları.

- Karlıova Soysal, E., & Yıldız, S. (2021). Makedonya Sorununun Konstrüktivizm Bağlamında Değerlendirilmesi. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 105-144.
- Keskin, S. (2015). Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Makedonya. İ. A. Ercüment Tezcan içinde, *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi* (s. 579-609). İstanbul : Sentez Yayıncılık.
- Marpolov, D. (2013). The Relations Between Macedonia and Greece in the Context of the Name Issue . *Balkan Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, 23-34.
- Marpolov, D. (2013, Temmuz). The Relations Between Macedonia and Greece in the Context of The Name Issue. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 23-34.
- Özgen, C. (2013). Balkanlarda Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya Anlaşmazlığı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (25), 327-345.
- Şahin, Y. (2018). *İsim Sorununun Çözümüne Yönelik Makedonya İle Yunanistan Arasında Varılan Anlaşmaya İlişkin Analiz*. Mart 8, 2024 tarihinde İktisadi Kalkınma Vakfı: https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2051&id=3221 adresinden alındı
- Tezcan, G. (2019). Gruevski'den Zaev'e Makedonya'nın İç ve Dış Politikasındaki Gelişmeler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* , 10(2), 379-394.
- Академик. (2018, Октомври 1). *Одлуката не е усвоена бидејќи не гласале повеќе од половината од вкупниот број граѓани запишани во Избирачкиот список*. Март 9, 2024 tarihinde Академик: <https://akademik.mk/dik-za-referendumot-odlukata-ne-e-usvoena-bidejki-ne-glasale-poveke-od-polovinata-od-vkupniot-broj-gragani-zapishani-vo-izbirachkiot-spisok/> adresinden alındı
- Б.Панев, М. (2008). Македонија помеѓу Византиската и Османлиската Империја. Т. Чепреганов içinde, *Историја на Македонскиот Народ* (s. 115-120). Скопје: Институт за Национална Историја .
- Ванковска, Б. (2019). Преспанскиот Договор Етницитетот и Националноста. *Годишен зборник на Филозофскиот факултет* , 257-270.
- Вељаноски, Г. (2018). Балканските Војни (1912-1913 година) и Активноста на Крсте Петков Мисирков за Зачувување на Македонскиот Национален Идентитет. *Зборник на Трудови*(21), 81-89.
- Докмановиќ, М. (2001). *Сами на Своето: Кратка Историја на Македонската Независност(1990-1993)*. Скопје: Фондација Фридрих Еберт Канцеларија Скопје.
- Клековски, С. (2014). *Спорот за Името*. Скопје: Македонски центар за меѓународна соработка.
- Манаскова, Б. А. (2022). За Преспанскиот договор: како политиката ги промени границите на античките. *Институт за Национална Историја ГЛАСНИК*, 167–173.
- Митевска, М. (2018, 24 Јануари). *Заев и Ципрас најавија отстапки за решавање на спорот за името*. Март 8, 2024 tarihinde Радио Слободна Европа: <https://www.slobodnaevropa.mk/amp/28994448.html> adresinden alındı
- Мојаноски, Ц. Т. (2021). Македонија 1991-2021 - Три Децении Развој. *Меѓународна Начна Конференција 30 Години Независна Македонска Држава* (s. 5-23). Скопје: Универзитет Св. Климент Охридски Битола и Факултет за безбедност – Скопје.

-
- Новица, В. (2008). Федерална Македонија во Југословенска Федерација (1945-1991). Т. Чепреганов іінде, *Историја на Македонскиот Народ* (s. 315-329). Скопје: Институт за Национална Историја .
- Статистика, Р. С. (2022, Март 30). *Вкупното резидентно население на Република Северна Македонија изнесува 1 836 713 жители*. Март 5, 2024 tarihinde Република Северна Македонја Државен Завод за Статистика : <https://popis2021.stat.gov.mk/> adresinden alındı
- Шукарова, А. (2008). Александар III Македонски (336-323) Македонија Светкса Империја. Т. Чепреганов іінде, *Историја на Македонскиот Народ* (s. 41-51). Скопје : Институт за Национална Историја.

Eskişehir Üniversitelerinin YKS Tercih Döneminde Kurumsal İletişim Boyutunda Haber Üretimi

Eskişehir Universities news production in the institutional communication dimension during the YKS preference period

Havva ŞEKERCİOĞLU*

Başvuru Tarihi: 17.05.2024

Kabul Tarihi: 03.06.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Farklı dönemlerde önemi giderek artan haber içerikleri özellikle üniversitelerin web ortamında en çok araştırıldığı tercih dönemlerinde de büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda Eskişehir’de bulunan 3 devlet üniversitesinin Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ) ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) kurumsal iletişim boyutunda ürettiği haber sayıları, Üniversiteye ait e-gazete bilgileri ulusal ve uluslararası basında çıkan tercih haberleri, bültenler, haber içerikleri, tercih dönemi haber duyuruları, haber içerikleriyle beraber etkinlik ve tanıtım fotoğraf galerisi, web sunum özellikleri kategorisinde haberlerin güncellenme sıklığı incelenmiştir. Elde edilen bulgularda Anadolu Üniversitesinin 2023 YKS tercih döneminden 2 hafta öncesinde ve tercih döneminde aday öğrenciler için hazırladığı üniversite tanıtım haberleri, tercih dönemi haberleri ve duyuru haberleri ile diğer üniversitelerden daha fazla içerik oluşturduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kurumsal iletişim, Haber, Üniversite tercihleri

Abstract

News content, whose importance has been increasing in various periods, especially gains great importance during the preference periods when university websites are most researched. In this context, the numbers of news produced in terms of corporate communication by Anadolu University, Eskişehir Technical University (ESTU), and Eskişehir Osmangazi University (ESOGU), located in Eskişehir, have been examined in the category of news update frequency in university e-gazettes, preference news published in national and international press, bulletins, news contents, preference period announcements, along with event and promotional photo galleries, and web presentation features. In the findings obtained, it is observed that Anadolu University produces more content than other universities with university introduction news prepared for candidate students, preference period news, and announcement news during the 2023 YKS preference period and two weeks before it.

Keywords: Corporate communication, News, University preferences

* Doktora, Anadolu Üniversitesi, Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü, Kurumsal Yayınlar/Haber Editörü, Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basın ve Yayın Anabilim Dalı, havvasekercioglu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0009-0007-6097-34 3 6.

Giriş

Öğrencilere yükseköğretim konusunda ufuk açan kurumlar olan üniversiteler; her alanda başarılı, öncü, yenilikçi, sürdürülebilir bir vizyon ile çalışmakta ve bilgi üretimine destek olmaktadır. Üniversiteler kuruldukları günden günümüze değin toplumların kalkınmasında, saygınlığında, gelişmesinde öncü olan, ekonomik ve siyasal yaşamında etkin rol oynayan kültürel iletişim merkezleri konumunda da yer almaktadırlar. Bilgi üretme ve öğretme, bilimsel araştırmalara öncülük etme, eğitim ve öğretimde lider olma, nitelikli insan gücü yetiştirme, toplumu geliştirme ve yönlendirme, kamuoyu oluşturma bakımından üniversitelere büyük görev ve sorumluluk düşmektedir.¹

İnternetin hayatlarımıza girmesiyle farklı bir çalışma prensibine giren kurumların başında da kuşkusuz üniversiteler gelmemektedir. Toplumun eğitim ateşi olma misyonunu üstlenen üniversitelerin bilgi ve teknolojinin hüküm sürdüğü bu çağda artan bilgi ihtiyacını karşılamak için yeni iletişim uygulamalarını kullanmaları kaçınılmazdır. Bu sayede üniversiteler potansiyel kitlelere ulaşabilmekte, başarılarını görünür kılabilen, ihtiyaç duyulan ve haber değeri taşıyan bilgileri de kamuoyuyla paylaşabilmektedirler. Ürettikleri bilgilerin paylaşıldığı, toplumun farklı kesimlerine ulaştırıldığı, uygulandığı kurumlar olan üniversiteler aynı zamanda basın için de önemli haber kaynaklarının başında gelmektedir. Toplumdaki farklı kesimlerin değişik nedenlerle birbirleriyle etkileşimde olabileceği üniversiteler, haber olarak ele alınabilecek sayısız gelişmeye de açık durumdadır. İşin ulusal ya da yerel basın ayağı bir kenara alındığında üniversiteler için de gerçekleştirdikleri çalışmaların, başarıların, kampanyaların, sosyal sorumluluk projelerinin kamuoyunda yer alması, görünür kılınması haber değeri taşıması da büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda ister vakıf ister devlet üniversiteleri olsun tüm yükseköğretim kurumlarının habercilik uygulamalarını aktif bir şekilde kullanması kendi kurumlarının tanıtımını ve reklamını yapmak istemesi son derece gereklilik arz eden bir durum olarak da görülmektedir.² Dolayısıyla üniversiteler; nitelikli insan gücünü kurumlarına çekmek istemek, eğitim vereceği öğrencilerine kurumunun imkanlarını tanıtabilmek, hedef kitlesine daha fazla görünür olabilmek adına kurumsal haber içeriklerinden tanıtım amaçlı faydalanabilmektedir.³ Tüm Türkiye’de olduğu gibi öğrenci şehri olarak da adlandırılan Eskişehir özelinde de üniversitelerin kurumsal haber içerikleri hem kamuoyu hem de aday öğrencilerin üniversite seçimi konusunda önem arz etmektedir. Farklı dönemlerde önemi giderek artan haber içerikleri özellikle üniversitelerin web ortamında en çok araştırıldığı tercih dönemlerinde de büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda Eskişehir’de bulunan 3 devlet üniversitesinin Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ) ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) kurumsal iletişim boyutunda haber içeriği üretmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınacak üç üniversitenin 27 Temmuz-8 Ağustos 2023 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Tercih dönemindeki kurumsal halkla ilişkiler boyutunda ürettikleri ve basınla paylaştıkları haber içerikleri web siteleri üzerinden içerik analizi yöntemiyle incelenerek karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Böylece üniversitelerin araştırma için özellikle seçilen YKS tercih döneminde nasıl bir yaklaşım sergilediği, haber ve medya ilişkileri birimini aktif olarak kullanıp kullanmadığı, aday öğrencilere üniversitelerini tanıtıcı içerikleri ne oranda sunduğu ortaya konulmuş olacaktır.

¹ http1: (T. Günter, E. Özel Güneş, E. Ofluoğlu Demir (2012). Türkiye’deki meslek yüksekokullarında uzaktan eğitim. (1), s. 55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61477/918017> (Erişim Tarihi: 03.04.2024).

² http2: İ. Kızılbay (2010). Basında üniversite haberlerinin kullanımı üzerine bir inceleme. (5), s. 124. [724741 \(dergipark.org.tr\)](https://dergipark.org.tr) (Erişim Tarihi: 03.04.2024).

³ http3: H. Koç, (2015). Üniversitelerde web sitelerinin kurumsal iletişim amaçlı kullanımı: devlet ve vakıf üniversitelerinin web siteleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/7478/98547>, (3). s.59. (Erişim Tarihi: 03.04.2024).

Kurumsal iletişim kavramı ve işleyişi

Uzun bir süredir birbirleriyle iletişim içerisinde bulunan kamuların çeşitliliğine bakıldığında bu kamular içerisindeki gruplara hangi mesajın ne kadar geçtiğini araştırmak, doğru bir biçimde yorumlamak ve ortaya koymak kurulan iletişimin niteliği kadar önem taşımaktadır (Özkoçak, 2021, s. 5).

20. yüzyılın başlarında Edward L. Barneys öncülüğünde ortaya çıkan kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler kavramı temelde bir yönetim disiplini bünyesinde barındırmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de 2. Dünya Savaşlarından sonra bu alanlarda uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Yerel yönetim yetkilileri de kurumsal iletişim kavramının ve yönetimdeki rolünün öğrenilmesi ve gelişmesi için destekler vermişlerdir. 1970’li yılların başına gelindiğinde ise kavramın kullanımı kurumlarca oldukça artmaya başlamış, kurumsal iletişimin işlevlerine yönelik kurumsal aktiviteler yayılım göstermiştir. Tarihi sadece kurumlarla değil, sosyolojik birtakım unsurlarla da ilişkili olan kurumsal iletişim, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle de küreselleşme olgusuna zemin hazırlamıştır (Solmaz, 2017, s. 8).

Temelde kurumsal itibar inşası olarak da adlandırılan kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler faaliyetlerinde olumlu itibarın sürdürülmesi, olumsuz dönüşen itibarın ise olumluya çekilmesi çalışmaları olarak da bilinmektedir (Kılınç, 2021, s.207). Bunun yanı sıra temel amacının etkileşimin yönetilmesi olan kurumsal iletişimdeki belirli roller itibarı yönetmek, imajı yönetmek, kurumun politikalarının desteklenmesi, paydaşlara bilgi sağlanması, tanıtım, müşteri olmayan paydaşlarla ilişkileri yönetmek, tüm paydaşlarla ilişkileri yönetmek, pazarlamayı ve satışları desteklemek olarak sıralanmaktadır (Akıncı Vural ve Balt, 2018, s.41-42).

Kurumsal iletişim, günümüzde çağdaş kurumlar için yönetim fonksiyonlu, iletişimi etkin ve faydalı biçimde sürdürebilecek yetkinliğe sahip hayati önem taşıyan bir yapıyı belirtmektedir. Bu yapı çatısı altındaki temel prensiplerden ilkinin kurum adına içsel ve dışsal ilişkilerin oluşturulması ve devamlılığının sağlanması oluşturmaktadır. Bu tanımda “kurum” gerçekleştirilen iş kolunda bir bütün haline gelen çalışanları, “iletişim” ise hem içsel hem de dışsal iletişimi belirtmektedir. Bu kapsamda kurumsal iletişim de gerçekleştirilen organizasyonlar içerisinde geleneksel disiplinlerin olduğu, yatırımcılarla ilişkiler, halkla ilişkiler, pazarlama iletişimi, iletişim yönetimi, çalışanlarla topluluklarla ilişkiler, medya ilişkileri, devletlerle ilişkiler, teknik iletişim, eğitimler ve çalışanların geliştirilmesi gibi konu başlıklarını içerisinde barındırmaktadır.⁴

Kurumsal iletişim ayrıca kuruma, kuruluşa, derneğe veya organizasyona karşı kurumun ya da kamuoyunun iklimini etkileme hedefi olan tüm iletişim tedbirlerinin sistematik bir biçimde birleştirilerek uygulanması olarak da bilinmektedir. Uzun vadeli bir iletişim şekli olan kurumsal iletişimde amaç kurumlara özel imaj oluşturmak, oluşturulan bu imajı korumak ve ileriye taşımaktır (Solmaz, 2017, s. 10).

Üniversitelerin Kurumsal İletişim Koordinatörlükleri

Farklılıklar ve değişik uygulamalar olabilse de genel olarak devlet ya da özel olması fark etmeksizin her üniversitede benzer kurumsal iletişim çalışmaları uygulanmaktadır. Bu kapsamda özellikle devlet üniversitelerinde uygulanan kurumsal iletişim uygulamaları şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Etkinlikler ve organizasyonları öncesi ön hazırlık çalışmaları ve planlamalar (Etkinlik yapılacak salonları belirlemek her detayını ayarlamak, rektörlüğün katılım sağladığı özel

---

⁴ [http3:](http://3) G. İçel (2004). Üniversitelerin kurumsal iletişim yönetimi: Anadolu Üniversitesi örnek olay çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s:3.

programlarda protokolü ayarlayıp LCV'leri ayarlamak, protokol listeleri ve oturma düzenlerini ayarlamak, kurum içi ve dışı telefon defterlerini güncel tutmak, üniversite ile iş birliği içerisinde olan kurum ve kuruluşların güncel listelerini tutmak, bu kuruluşlarla gerçekleştirilen organizasyonları düzenlemek,

- Etkinlik ve tüm programların haber ve medya organları için (fotoğraf, haber, video görüntü, sosyal medya içerikleri için paylaşımlar, basın bültenleri, afişler, davetiyeler) içerik oluşturma süreci, basın hariç rektörlüğün özel fotoğrafçılığını üstlenmek, özel günler ya da haftalar için üniversitenin web sitesi ya da sosyal medya içerikleri için özel çekimler yapmak, web sitesi üniversitenin halka ilişkiler reklamları için özel prodüksiyon çalışmalarını üstlenmek,
- Hem kurum içi hem de kurum dışı iletişimi tek elden yürüterek üniversiteye ait olan çağrı merkezi, Cumhurbaşkanlığı İhbar Hattı (CİMER), Elektronik Bilgilendirme ve Yazışma Sistemi (EBYS) gibi alanlarda aktif olarak mesai harcamak (Üniversiteye dışarıdan gelen tüm bilgi içeriklerini takip etmek, üniversitenin yapacağı tüm etkinlikleri kurum içi ve dışı e-posta yoluyla haber vermek) olarak sıralanabilmektedir.

Sonuç olarak üniversiteler, mevcut nitelikli genç insan kaynağını kurumlarına katmak, sektöre yönelik yetiştireceği öğrencilerin kendine uygun eğitim alanı seçmesine imkân tanımak ve bu kapsamda hedef kitlelerinin etkin, verimli ve hızlı iletişim kurabilmesi amacıyla kurumsal web sitelerini kullanmakta ve bu sitelerden tanıtım amaçlı bir araç olarak destek alınmaktadır.⁵

Üniversitelerin Kurumsal İletişim Kapsamında Haber ve Medya İlişkileri Birimleri

Çağımızda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki her geçen gün ortaya çıkarılan yenilik ve dönüşümler kurumların kurumsal iletişim uygulamalarını, haber ve medya ilişkilerindeki bağlantılarını olabildiğince değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Üniversiteler gibi özerk kurumlar da bu değişimden fazlasıyla faydalanır duruma gelmiştir. Önce İnternet 2.0 ile web siteleri, kurumların kurumsal kimliğinde önemli bir yer edinmiştir. Ardından kurumsal iletişimde önemli bir yere sahip olan haber ve medya ilişkileri kapsamı da büyük bir önem icra eder konuma gelmiştir. İnternet vasıtasıyla kurumların oluşturdukları içerikler üniversitelerin resmî web sitelerinde var olan haber portallarından kamuoyuna, yerel ve ulusal ajanslara, haber kanallarına aktarılır hale gelmiştir.

Zaman ve mekân kısıtlaması olmadan dilenildiği anda bilgi ve içeriğe ulaşabilme kolaylığıyla iç içe olunan bir yapıda üniversitelerin de hedef kitlelerine yönelik hazırladıkları web içerikleri önem taşımaktadır. Bu sayede üniversitelerin web siteleri üzerinden hazırladıkları içeriklerle etkili ve verimli bir şekilde oluşturdukları paylaşımlar hedef kitlelerini yönlendirebilmekte, kurumsal kimliklerine ve imajlarına katkı sağlayabilmekte, kurumsal iletişim imajlarını geliştirmektedir.⁶

Kâr amacı taşımayan kurumların başında gelen devlet üniversiteleri İnternet teknolojisi sayesinde halkla ilişkiler faaliyetlerine sıkça faydalanmaktadır. Her türlü etkileşim ve değişimden etkilenmesi olası bir yapı olan kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler boyutu internetin tüm olanaklarından yararlanabilmektedir. Bu kapsamda üniversitelerin tanıtım ve bilgi paylaşım mecrası olarak da kabul edilen haber ve medya ilişkileri birimleri ve bu birimlerin e-gazeteleri internet vasıtasıyla kamuoyuna kısa sürede ulaşma, kurumun etkin kılınması gibi birtakım

⁵ [https://dergipark.org.tr/pub/iyasar/issue/19125/202948](http://N. Başok Yurdakul, G. Coşkun, (2009), Fakültelerde web sitelerinin kurumsal tanıtım amaçlı kullanımı: iletişim fakülteleri web siteleri üzerine bir araştırma. 4(13). <a href=) (Erişim Tarihi: 15.04.2024). s. 1953.

⁶ [118](http://5: Koç, 2015, a.g.e.62.</p>
</div>
<div data-bbox=)

nitelikler taşıması, halkla ilişkiler, kurumsal iletişim çatısı altında yapılan, yapılması planlanan etkinlik ve projelerin duyurulmasında büyük avantajlar sağlamaktadır.⁷

Bu tanımlamalardan hareketle mevcut eğitim ve öğretim veren üniversitelerde var olan kurumsal iletişim koordinatörlüklerindeki haber ve medya ilişkileri birimlerinin üstlenmesi gereken sorumluluk ve görevler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Üniversite bünyesinde yer alan fakülte, yüksekokul, merkez, birim, koordinatörlüklerin her biriyle iletişim içerisinde olup düzenledikleri etkinlikler ve elde ettikleri akademik ve bilimsel başarılar hakkında haber içeriği oluşturmak.
- Yine üniversitenin tüm fakülte, yüksekokul, müdürlük, koordinatörlük birimlerinde gerçekleştirilecek etkinliklerin duyurularını, haberlerini yapmak.
- Oluşturulan bu haber içeriklerinin üniversitenin resmî web sitesine bağlı e-gazete portallarında, sosyal medya hesaplarında, basılı yayınlarında düzenli olarak paylaşmak.
- Basın kuruluşları ile iş birliği içerisinde olmak, üniversitelerin haber ve medya ilişkileri birimlerinin ürettikleri haber içeriklerinin etkin ve düzenli bir şekilde basında yer almasını sağlamak.
- Uluslararası, ulusal, yerel tüm medya organlarında yer alan üniversite ile ilgili çıkan haber içeriklerini güncel olarak her gün profesyonel medya takibi yapan kurumlardan anlaşma sağlayarak temin etmek, arşivlemek ve yöneticilerle paylaşmak.
- Oluşturulan haber içerikleri, tasarlanan görsel içeriklerle rektör ve rektör yardımcılarının öğrenci ve akademisyenlere hedef kitle bağlamında iletişimini aktif tutmak.
- Sosyal medya hesaplarından oluşturulan haber içeriklerini aktif, çarpıcı, etkileşimi yüksek bir biçimde paylaşmak. Sosyal medya etkileşimini ve görünürlüğü arttırmak.
- Sosyal medyada paylaşılan haber içeriklerinin etkileşimiyle takip edilme oranlarının analizi, üniversite etiketiyle yer alan paylaşımların analizini yapıp düzenli olarak verileri toplamak.
- İhtiyaç duyulan tüm görsel alanlarda (broşür, davetiye, internet sayfasının e-gazete teknik içeriklerinin) düzenlemesi konusunda grafik ve bilgi teknolojisi konusunda destek almak.

Sonuç olarak kurumların medya aracılığıyla sağlıklı bir itibar oluşturması ve oluşturulan bu sağlıklı itibarın korunması adına stratejilerin planlanması gerekmektedir. Kurumlar hizmetlerini medya aracılığıyla tanıtarak ilgili kitleleri haberdar etmektedirler. Böylece kurumlar adına medya bir aracı olmaktan ziyade bir paydaş olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu kapsamda yıllarca üzerinde çalışılarak elde edilen imaj, haber ve medya ilişkileri kanalıyla kısa sürede geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Akıncı Vural ve Bat, 2018, s.283).

Yöntem

Çalışmanın örneklem grubunu Türkiye'deki tüm devlet ve özel üniversitelerin evrenini temsil etmesi adına Eskişehir'de eğitim ve öğretim veren 3 üniversite olan Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi oluşturmaktadır. Çalışma ayrıca ele alınan

⁷ http6: A. Tarhan, (2007), Halkla ilişkilerde tanıma ve tanıtma aracı olarak internet: belediyelerin web sayfaları üzerine bir analiz. (7). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19014/200743> (Erişim Tarihi: 04.04.2024). s. 76-79.

üniversitelerin 27 Temmuz-8 Ağustos 2023 tarihleri arasında uygulanan YKS tercih dönemi ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda üniversiteler, aday öğrenciler için üniversitelerini, fakülte, yüksekokul ve bölümlerini tanıtıcı haber içeriklerine 20 gün öncesinden başlamışlardır. Dolayısıyla araştırmanın örnekleminde yer alan tercih dönemi haber içerikleri 1 Temmuz-8 Ağustos 2023 tarih arasında olmak koşuluyla üniversitelerin haber portallarından taratılmış ve listelenmiştir. Üniversitelerin haber ve medya ilişkilerine bağlı e-gazetelerinin dinamik bir yapı sergilemesi nedeniyle araştırma örneğine alınan Eskişehir’deki mevcut üç üniversite olan Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nin kurumsal web sitelerine bağlı e-gazeteleri bir defa ziyaret edilmiş, hazırlanan analiz formu üzerinde olması gereken işaretlemeler yapılarak hesaplama tablosu oluşturulmuştur.

Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. En genel tanımıyla içerik analizi, yazılı doküman, fotoğraf, ses kayıtları, video görüntülerini içeren insanlar arasında gerçekleşen çeşitli iletişim şekillerinde uygulanan bir araştırma yöntemini kapsamaktadır. İçerik analizi kodlama ve veri yorumlama işlemi olarak da bilinmektedir (Berg ve Lune, 2015, s.380). İçerik analizi toplumbilimsel ya da toplumsal araştırmalarda kullanılan bir gözlem tekniğidir. Dolaysız, yaygın gözlem teknikleri arasında yer alan görgül olarak uygulanan içerik analizinin asıl ortaya çıkması ve araştırmalarda önemli bir boyut kazanması da kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması ve insan hayatında yaygınlaşmasıyla olmuştur. Dolayısıyla içerik analizi yöntemi günümüzde daha çok kitle iletişim araçlarının içerikleri ve iletileri ile ilgili araştırmalarda kullanılmaktadır (Aziz, 2015, s.131).

Çalışmada R. Gibson, M. Margolis, D. Resnick ve S. Ward’un (2001) Amerika ve İngiltere’deki seçim kampanyalarının ele alınan web siteleri üzerinden karşılaştırmalı analizini ele alan yöntemi Türkiye’ye uyarlayan Nilay Başok Yurdakul ve Gül Coşkun’un 2009 yılında yayınladığı “Fakülterde web sitelerinin kurumsal tanıtım amaçlı kullanımı: iletişim fakülteleri web siteleri üzerine bir araştırma” konu başlıklı çalışmanın araştırma yöntemi esas alınmıştır. Bu kapsamda Başok Yurdakul ve Coşkun’un web sitesi analiz yöntemi içerisinde yer alan indekslerden bir kısmı araştırmanın yöntemine dahil edilerek kullanılmıştır. Ayrıca araştırmanın etkinliği açısından sadece Kurumsal Web sitesi Analiz Yöntemi ve Puanlama Sistemi başlığı altında yer alan Enformasyon Bilgi / Bilgi Akışı bölümü ele alınmış, bu bölümde de tüm alt başlıklara yer verilmemiş sadece haber ve basın konu başlıkları (Üniversiteye ait gazeteler ve dergiler, ulusal ve uluslararası alanda çıkan haber içerikleri, basınla ilişkiler e-gazete başlığında haberler, bültenler, e-gazete içerisinde kültürel, sanatsal duyurular, e-gazete içerisindeki haberler özelinde fotoğraf galerileri), Web Sunum Özellikleri bölümünden de güncellik başlığı araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

27 Temmuz-8 Ağustos 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen YKS tercihlerinde Üniversitelerin Resmî Web sitelerinde dahil olan e-gazete portallarında 1 Temmuz-8 Ağustos 2023 tarihleri arasında yayımladıkları haber içerikleri işe şu şekilde sıralanmaktadır:

Anadolu Üniversitesi	15 haber
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ)	1 haber
Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)	3 haber
3 Üniversite toplamda	19 haber

Şekil 1: Üniversitelerin 2023 YKS Tercih dönemi haber içerikleri

1 Temmuz-8 Ağustos 2023 tarih aralığında YKS Tercih dönemi dolayısıyla yayınlanan haberler incelendiğinde Anadolu Üniversitesinin “e-Gazete” portalında tanıtım-duyuru ve tercih dönemi etkinliklerini içeren 15 habere rastlanmıştır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinin “ESOGÜ”den” haber portalında 1 haber, Eskişehir Teknik Üniversitesinin “ESTÜ”den haberler” haber portalında ise

3 habere ulaşılmıştır. Eskişehir'deki üç üniversitenin toplamında ise ele alınan tarihler arasında 19 habere ulaşılmıştır. Bu kapsamda araştırmada kullanılan yöntem ve puanlama sistemi şu şekildedir:

Kurumsal Web Site Analiz Yöntemi ve Puanlama Sistemi

1. Fonksiyon Özellikleri

Araştırma kapsamında Eskişehir'deki üniversitelerin kurumsal web sitelerinde yer alan haber portallarındaki içerikler fonksiyon özellikleri ana başlığında enformasyon/bilgi akışı kapsamı altında incelenmiştir.

Enformasyon / Bilgi Akışı

Her bir madde 1 puandır. Toplam (0-5)

1. Üniversiteye ait e-gazete bilgileri
2. Ulusal ve uluslararası basında çıkan tercih haberleri
3. Bültenler, haber içerikleri
4. Tercih dönemi haber duyuruları
5. Haber içerikleriyle beraber etkinlik ve tanıtım fotoğraf galerisi

2. Web Sunum Özellikleri

Araştırma kapsamında Eskişehir'deki üniversitelerin kurumsal web sitelerinde yer alan haber portallarındaki içerikler sunum özellikleri başlığı altında güncellik ve kategorisinde incelenmiştir.

Güncellik

Bu bölüm toplam 0-6 arasında değişmektedir. Üniversitelerin haber portallarında yayımlanan tercih dönemi haber içeriklerinin Güncelleme Tarihi: Her gün güncelleme (6); 1-2 günde bir (5); 3-7 günde bir (4); iki haftada bir (3); ayda bir (2); 1-6 ayda bir (1); 6 ay (0)

Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın örneklemini oluşturan üç üniversitenin fonksiyon özellikleri başlığı altında enformasyon/bilgi akışı; web sunum özellikleri başlığı altında ise güncellik analizinin bulguları ve yorumlarına yer verilmiştir.

Fonksiyon Özellikleri

Araştırma kapsamında yer alan Eskişehir Üniversitelerinin resmî web sitelerine bağlı e-gazete portallarının fonksiyon özelliği enformasyon ve bilgi akışı özelinde tabloda yer alan sonuçlarla elde edilmiştir:

Enformasyon ve bilgi akışı bulguları

Eskişehir’de aktif olarak eğitim ve öğretim veren Anadolu Üniversitesi, ESOGÜ, ESTÜ kurumlarının kurumsal web sitelerine bağlı e-gazetelerinin fonksiyon özellikleri; enformasyon/bilgi akışı başlığı altında toplanana ana maddelerle incelenmiş ve aşağıdaki tabloda yer alan sonuçlar elde edilmiştir.

	e-gazete Bilgileri	Tercih haberleri	Haber içerikleri	Tercih haber duyuruları	Fotoğraf galerileri	Toplam
Anadolu Üniversitesi	1	1	1	1	1	5
ESOGÜ	0	1	1	0	1	3
ESTÜ	0	1	1	0	1	3

Şekil 2: Üniversitelerin e-gazetelerinin fonksiyon özellikleri kapsamında enformasyon ve bilgi akışı bulguları

Enformasyon/bilgi akışı fonksiyonu değerlendirildiğinde üniversitelerin resmî web sitelerine bağlı e-gazete formatlarının bilgilerine Anadolu Üniversitesinde detaylı bir şekilde rastlanmaktadır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinin “ESOGÜ Hsberler” ve Eskişehir Teknik Üniversitesinin “ESTÜ Haberler” isimli web haber içeriklerinin künye bilgilerine rastlanmamıştır. Araştırmada ele alınan 27 Temmuz-8 Ağustos 2023 YKS Tercih dönemi dolayısıyla incelemeye tabi tutulan tercih haberlerine Anadolu Üniversitesi, ESOGÜ ve ESTÜ’de yer verilmiştir. Yine bu kapsamda haber içerikleri de ayrıntılı olarak her üç üniversitede de ele alınmıştır. Tercih dönemi dolayısıyla duyuru niteliğinde oluşturulan haberlere ise sadece Anadolu Üniversitesi e-gazetesinde yer verilmiştir. Tercih haberlerinde yer alan fotoğraf galerilerine de yine her üç üniversitede yer verilmiştir. Bu kapsamda ortalamaya bakıldığında e-gazete bilgileri, tercih haberleri, haber içerikleri, tercih haber duyuruları, fotoğraf galerileri konu başlıklarında oluşturulan enformasyon bilgi akışı bulgularının en yüksek olduğu üniversitesi Anadolu Üniversitesi olarak görülmektedir. Bu sıralamayı daha az veriyle eşit derece ile ESOGÜ ve ESTÜ takip etmektedir.

Web sunum özellikleri

Web sitelerinin sunum özellikleri; güncellik açısından incelenmiştir.

Güncellik özellikleri

Araştırma kapsamında değerlendirilen üniversitelerin resmî web sitelerine bağlı olan e-gazete portallarının 1 Temmuz- 8 Ağustos 2023 YKS Tercih Dönemi tarihleri arasındaki haber güncellenmelerine bakıldığında Anadolu Üniversitesinde 15 haber, Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde 1 haber, Eskişehir Teknik Üniversitesinde de 3 haber içeriğine yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın sonuna eklenecek haber linklerinden de anlaşılacağı üzere Anadolu Üniversitesinin 2023 YKS tercih döneminden 2 hafta öncesinde ve tercih döneminde aday öğrenciler için hazırladığı üniversite tanıtım haberleri, tercih dönemi haberleri ve duyuru haberleri ile diğer üniversitelerden daha fazla içerik oluşturduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Geçmişten günümüze iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim ve dönüşümler her alanı olduğu gibi eğitim alanını da kökten değiştiren bir yola girmiştir. İletişim teknolojilerindeki yenilik ve dönüşümlerin eğitim kurumları özelinde kullanım alanı günümüzde merak edilen konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. Hem özel hem de devlet üniversiteleri internetin kullanıcılarına sağladığı en büyük kolaylıklardan biri olan web siteleri vasıtasıyla aday öğrencilerine ve potansiyel kitlelerine ulaşabilmektedirler. Öyle ki üniversitelerin web siteleri ve bu web sitelerde paylaşılan tüm içerikleri kurumların kurumsal kimliğinin, kültürünün, imajının hedef kitleleri tarafından algılanmasında büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda üniversitelerin resmî web sitelerine bağlı olarak oluşturulan e-haber portalları da kurumların tanıtım, reklam, kurumsal bilinirlik, ulusal ve uluslararası üniversiteler arasındaki konumunun değerlendirilmesi konularında hedef kitlelere ulaşmasında önemli bir paya sahiptir. Özellikle de üniversiteler için önemli tarihler olarak nitelendirilen Yüksek Öğretim Kurumlarına Giriş Sınavları (YKS) tercih dönemi, aday öğrenciler, yakınları ve hedef kitleler için sık ziyaret edilen zaman dilimlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında ele alınan Eskişehir Üniversitelerinin kurumsal web sitelerinde yer alan e-gazete portalları fonksiyon ve sunum özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ve bu doğrultuda sunulan öneriler şu şekilde sıralanmaktadır:

Üniversitelerin kurumsal web sitelerinin e-gazete portallarındaki fonksiyon özellikleri arasında yer alan enformasyon ve bilgi akışı bulguları değerlendirildiğinde e-gazete bilgileri, tercih haberleri, haber içerikleri, tercih haber duyuruları, fotoğraf galerileri konu başlıklarında oluşturulan enformasyon bilgi akışı bulgularının en yüksek olduğu üniversitesi Anadolu Üniversitesi olarak görülmektedir. Bu sıralamayı daha az veriyle eşit derece ile ESOGÜ ve ESTÜ takip etmektedir. ESOGÜ ve ESTÜ'nün üniversiteler için önemli bir zaman dilimi sayılabilecek tercih dönemindeki kurumsal haber içeriklerinin azlığı enformasyon ve bilgi akışı açısından eksiklerinin olduğunu göstermektedir. Özellikle kurumun tanıtımının ve hedef kitleye ulaşımının önemini yansıtan e-gazete haber portalları kurumsal iletişimin sürdürülebilmesi, geliştirilebilmesi ve daha üst noktalara taşınmasında önem arz etmektedir.

Üniversitelerin e-gazete portallarının sunum özellikleri güncellik başlığı altında incelendiğinde ise şu sonuç ve öneriler ortaya çıkmaktadır: 1 Temmuz- 8 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki YKS tercih döneminde Anadolu Üniversitesi, ESTÜ, ESOGÜ'nün kurumsal iletişim koordinatörlüklerine bağlı haber ve medya ilişkileri birimlerinin ürettikleri web sitelerindeki e-gazete haber içerikleri farklı güncellemelere sahiptir. Anadolu Üniversitesi yaklaşık bir ay gibi bir süre zarfında tercih dönemi konusu özelinde toplam 15 haber içeriği paylaşarak haber portalının güncelliğini korumuştur. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde 1 haber, Eskişehir Teknik Üniversitesinde de 3 haber içeriğine yer verilmiştir. Bu durum üniversitelerin tanıtım için en çok görünür olacağı bir zaman diliminde ESTÜ ve ESOGÜ'nün Anadolu Üniversitesine kıyasla geride kaldığını sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu kapsamda araştırmanın sonuna eklenen haber linklerinden de anlaşılacağı üzere Anadolu Üniversitesinin 2023 YKS tercih döneminden 2 hafta öncesinde ve tercih döneminde aday öğrenciler için hazırladığı üniversite tanıtım haberleri, tercih dönemi haberleri ve duyuru haberleri ile diğer üniversitelerden daha fazla içerik oluşturduğu görülmektedir.

Üniversitelerin e-gazete portalları hem üniversitelerin başarılarının ve yeniliklerinin kamuoyuyla paylaşılmasında hem de hedef kitlelere kolaylıkla ulaşmada büyük kolaylık sağlamaktadır. Üniversitelerin kurumsal penceresi olarak da adlandırılabilir olan e-gazete portalları, kurumun imajını, görünürlüğünü, hizmetlerini, başarılarını hedef kitleleriyle aracı bir yapı olmadan paylaşan bir nitelikte olmasıyla da önemli bir yere sahiptir. Değişen ve gelişen iletişim teknolojileri ve yeni medya koşulları çerçevesinde konunun uzmanları tarafından sürecin her geçen dönem elden

geçirilmesi, daha iyiye ve başarılı bir konuma ulaşabilmek için çalışmalar yapılması kaçınılmazdır. Bu kapsamda üniversitelerde halkla ilişkiler ve tanıtım amaçlı oluşturulan e-gazete portalları üniversite yönetimi ve kurumsal iletişim uzmanları birlikteliğiyle oluşturulan fikir birliğiyle sistemli bir şekilde üniversitelerin vizyon ve misyonlarına uygun olacak ölçü ve standartlarda çalışmalarla aktif bir şekilde desteklenmelidir. Bu nedenle kurumsal iletişim boyutunda kurumların tanıtım ve hedef kitleye erişim konusunda oluşturdukları çalışmalarda olduğu gibi e-gazete portallarında üretilen haber içeriklerinde konu ile ilgilenen halkla ilişkiler ya da kurumsal iletişim uzmanları, koordinatörleri konuyu titizlikle ve özveriyle ele almalıdır. Görülen eksiklikler doğrultusunda özellikle üniversiteler için önemli olarak belirlenen tarihlerdeki tanıtım, duyuru, bilgilendirme içeren haber içerikleri, fotoğraf galerileri, detaylı ve güncel bilgi içeren haberler üniversite yönetimi ve kurumsal iletişim koordinatörlüklerinin iş birliğiyle aktif bir şekilde kamuoyu ve hedef kitleyle buluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Akıncı Vural, Z. B., Balt, M. (2018). *Teoriden pratige kurumsal iletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık.
- Berg, B. L., Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev: Aydın. H.) Konya: Eğitim Kitapevi.
- İçel, G. (2004). *Üniversitelerin Kurumsal İletişim Yönetimi: Anadolu Üniversitesi Örnek Olay Çalışması*. Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınç, Ö. (2021). Kurumsal iletişim açısından itibar yönetimi. L. Özkoçak (Ed.), *Kurumsal iletişim araştırmaları* içinde (5). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Solmaz, B. (2017). *Kurumsal İletişim ile ilgili kavramlar*. B. Solmaz (Ed.). Kurumsal İletişim içerisinde (8-10). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özkoçak, L. (2021). Kurumsal İletişim Araştırmaları. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Başok Yurdakul, N. Coşkun, G. (2009). Fakültelerde web sitelerinin kurumsal tanıtım amaçlı kullanımı: iletişim fakülteleri web siteleri üzerine bir araştırma. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19125/202948> (Erişim Tarihi: 15.04.2024).
- Günter, T., Özel Güneş, E., Ofluoğlu Demir, E. (2012). Türkiye'deki meslek yüksekokullarında uzaktan eğitim. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61477/918017> (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Kızılbay, İ. (2010). Basında üniversite haberlerinin kullanımı üzerine bir inceleme. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/724741> (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Koç, H. İ. (2015). Üniversitelerde web sitelerinin kurumsal iletişim amaçlı kullanımı: devlet ve vakıf üniversitelerinin web siteleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/7478/98547> (Erişim Tarihi: 03.04.2024)
- Tarhan, A. (2007). Halkla ilişkilerde tanıma ve tanıtma aracı olarak internet: belediyelerin web sayfaları üzerine bir analiz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19014/200743> (Erişim Tarihi: 04.04.2024).

Haber Linkleri

Eskişehir Teknik Üniversitesi (ESTÜ)

- 26 Temmuz 2023: <https://www.eskisehir.edu.tr/tr/Haber/Detay/tercihim-eskisehir-platformu-aday-universite-ogrencilerine-yol-gostermeye-devam-ediyor-2>
- 30 Temmuz 2023: <https://www.eskisehir.edu.tr/tr/Haber/Detay/estuye-tercih-ve-tanitim-gunlerinde-yogun-ilgi>
- 4 Ağustos 2023: <https://www.eskisehir.edu.tr/tr/Haber/Detay/estu-bultenin-27-sayisi-yayimlandi>

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ)

- 26 Temmuz 2023: <https://www.ogu.edu.tr/Web/HaberDetay/1676?page=6&tur=Haber>

Anadolu Üniversitesi

Tanıtım haberleri:

- 12 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41625/iibf-65-yillik-tecrubesiyle-basarili-mezunlar-vermeye-devam-ediyor>
- 13 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41627/egitim-fakultesi-turkiyede-yer-alan-egitim-fakulteleri-arasindaki-basarisini-her-gecen-yil-arttiriyor>
- 14 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41628/disiplinlerarasi-yaklasim-ve-uluslararası-egitim-kalitesiyle-gelecegin-medya-profesyonellerini-yetistiriyoruz>
- 17 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41629/anadolu-universitesinin-koklu-akademik-gecmisi-gsf-ile-sanat-dunyasina-uzaniyor>
- 18 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41630/hukuk-fakultemiz-turk-adalet-sistemine-nitelikli-mezunlar-kazandiriyor>
- 20 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41631/anadolu-universitesi-saglik-bilimleri-fakultesi-egitim-alanindaki-ilkleriyle-konusuluyor>
- 22 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41633/edebiyat-fakultemiz-dusunce-dunyamizi-zenginlestiren-mezunlar-yetistiriyor>
- 23 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41636/anadolu-universitesinin-sanata-acilan-kapisi-devlet-konservatuvari>
- 24 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41637/engelliler-entegre-yuksekokulumuz-topluma-saygin-ve-uretken-bireyler-yetistiriyor>
- 24 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41638/adalet-meslek-yuksekokulumuz-tercihlerde-ilk-bes-icerisinde>

Duyuru/ Etkinlik haberleri

20 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41646/anadolu-universitesi-basarili-ogrencileri-eskisehirde-agirliyor>

25 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41652/tercihiniz-eskisehir-olsun>

25 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41651/anadolu-universitesi-istanbulda-da-tercih-doneminin-nabzini-tutuyor>

27 Temmuz 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41655/yogun-ilgi-goren-tercihim-eskisehir-bu-yil-da-basariyla-tamamlandi>

2 Ağustos 2023: <https://egazete.anadolu.edu.tr/kampus/41659/anadolu-universitesi-basarili-ogrencileri-eskisehirde-agirladi>

Kıbrıs Adasındaki İngiliz Üslerinin Yönetimi ve Brexit Sonrası Avrupa Birliği ile İlişkileri

Administration of the British Bases on the Island of Cyprus and Their Relations with the European Union in the Post-Brexit

Ali KAPTAN*

Başvuru Tarihi: 17.05.2024

Kabul Tarihi: 03.06.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

1878 yılından beri Kıbrıs Adasından çekilmeyen İngiliz sömürgeciliğinin kalıntılarından biri olan Egemen İngiliz Üslerinin Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği üyeliğini sonlandırma süreci olan Brexit sonrası durumu araştırmaya değer bir durum ortaya çıkarmıştır.

Bu araştırma, Kıbrıs'taki Egemen İngiliz Üsleri Ağrotur (Akrotiri) ve Dikelya'nın yönetiminin nasıl işlediğini ve Brexit sonrası Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık ile ilişkilerinin ne şekilde yürütüleceğini irdelemektedir. Bu çalışmanın veri toplama sürecinde nitel araştırma deseninde yer alan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle Kıbrıs Adasındaki Egemen İngiliz Üslerinin varlığına kavuşmasının tarihsel sürecinden kısaca bahsedilip Birleşik Krallık'ın AB Üyeliğinden ayrıldığı süreçte yürütülen Çekilme Anlaşmalarında Egemen İngiliz Üsleri Bölgelerinin durumlarına değinilmiştir. Ayrıca Adadaki İngiliz Üslerinin ne şekilde yönetildiğinden bahsedilmiştir. İngiliz Savunma Bakanlığı'na bağlı bir asker yönetiminde olan, GKRY'nin yargılama sistemiyle uyumlu yargılama yapmaya çalışan, İngiltere'nin aksine AB'nin para birimi Euro'yu kullanan, Brexit sonrası birtakım yetkilerini AB'ye devretmek durumunda kalan, Resmi Gazete'si yayınlanan "sui generis" yapıdaki Egemen İngiliz Üslerinin yönetim yapılanması ve Brexit sonrası durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Egemen Üs Alanları, İngiltere, Avrupa Birliği, Brexit Sonrası

Abstract

Since 1878, the status of the Sovereign British Bases, one of the remnants of British colonialism that has not withdrawn from the island of Cyprus, after Brexit, the process of the United Kingdom's termination of its membership of the European Union, has created a situation worthy of research.

This research examines how the administration of the British Sovereign Bases in Cyprus, Akrotiri and Dikhelya, functions and how their relations with the European Union and the United Kingdom will be carried out after Brexit. In the data collection process of this study, the document analysis method, which is a qualitative research design, was used. In the study, firstly, the historical process of the existence of the Sovereign British Bases on the Island of Cyprus is briefly mentioned and the

* Doktor Adayı, Anadolu Üniversitesi, SBE Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, akapudan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9834-2230.

status of the Sovereign British Bases Regions in the Withdrawal Agreements carried out during the process in which the United Kingdom left the EU Membership is mentioned. In addition, it is also mentioned how the British Bases on the Island are managed. The management structure and the post-Brexit situation of the 'sui generis' structure of the Sovereign British Bases, which are under the management of a soldier affiliated to the British Ministry of Defence, which try to conduct trials in accordance with the judicial system of the Greek Administration of Southern Cyprus, which use the EU's currency Euro unlike the UK, which have to transfer some of their powers to the EU after Brexit, and whose Official Gazette is published, has examined.

Keywords: Cyprus, Sovereign Base Areas, United Kingdom, EU, Post-Brexit

Giriş

Hititler, Asurlular, Makedonya, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Venedikliler ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok devletin egemenliği altına giren Kıbrıs Adası yerleşim tarihi boyunca çok çeşitli devletler ve uygarlıkların ilgi ve mücadele alanı olmuştur (İNAF, 1992, s.15).

Kıbrıs Adası, Sanayi Devrimiyle birlikte yeni pazarlara açılma zorunluluğunu hisseden ve ticaret yolları ile sömürge kolonilerini korumak için güvenlik ve ticari kaygılarını önceleyen İngiltere'nin 307 yıllık Osmanlı egemenliğine son verdiği, 1878 yılından itibaren fiilen varlığını gösterdiği bir yer haline gelmiştir (Balyemez ve İnce, 2018, s.855). 1878 yılında Berlin Antlaşması ile Kıbrıs Adası'nı kiralarak adada fiilen varlığını başlatan İngilizler için ada büyük önem taşıyan bir konumdur (*Kıbrıs'ta İngiltere Dönemi (1878-1960) | KKTC Enformasyon Dairesi*, Erişim Tarihi:14.02.2024).

Kıbrıs Adası'nda mevcut durumda, yalnızca Türkiye tarafından devlet olarak tanınan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ile Avrupa Birliği tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti olarak muhatap alınan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, "Yeşil Hat-Green Line" olarak bilinen Birleşmiş Milletler (BM) Tampon Bölgesi (UN Buffer Zone) ve 1960 Garantörlük ve İttifak Antlaşmalarına dayanarak yerleşik bulunan "Ağrotur (Akrotiri) ve Dikelya Egemen Üs Alanları (Sovereign Base Areas) bulunmaktadır. Bu makalenin amacı, Kıbrıs Adası'nda yerleşik bulunan İngiliz üslerinin nasıl yönetildiğini ve Brexit sonrası Avrupa Birliği ile ilişkilerinin durumunu ele almaktır.

Bu makalenin araştırma deseni nitel araştırma modeli olup, doküman analizi yöntemi ile Kıbrıs Cumhuriyeti Kurucu Antlaşmaları ve Eklerinin, Kıbrıs Adası'ndaki Egemen İngiliz Üslerinin internet sitesi ve sitede yer alan bilgi ve belgelerin, Birleşik Krallık resmi internet sitelerinde yayımlanan dokümanların, Avrupa Komisyonu'nca yayınlanan Brexit Anlaşmalarının incelenmesi ile araştırma nihayete erdirilmiştir. Söz konusu internet sitelerinde yer alan bilgilerin doğru ve yeterli bilgiye sahip olduğu ön kabulü ile belgeler incelenmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurucu Antlaşmaları ve eklerine göre İngiliz üsleri, ayrı bir devlet olarak tanımlanmamış, yalnızca "egemen" statüde oldukları belirtilmiştir (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Antlaşma, Lefkoşa, 1960). Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı'nın atadığı bir askeri heyet tarafından yönetilen, kısmen kendine özgü hukuk ve yargı sistemi bulunan, uluslararası sistemde devlet olarak muhatap alınmayan Kıbrıs Adası'ndaki İngiliz üslerinin, Birleşik Krallık ile anayasal bağına devam ettiren toplam 14 bölgeden oluşan ve yaklaşık 300 bin nüfusa sahip ancak yüzölçümü bakımından Birleşik Krallık'ın 7 katı kadar büyük olan İngiliz Denizaşırı Toprakları arasında sayıldıkları görülmektedir (*Treaty concerning the establishment of the Republic of Cyprus (Nicosia, 16 August 1960) - CVCE Website*, Erişim Tarihi:14.02.2024).

Ağrotur ve Dikelya Egemen Üs Alanları (The Sovereign Base Areas), 1960 yılında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin oluşum aşamasında Kuruluş Antlaşması uyarınca adanın yaklaşık %3'üne tekabül eden 254 kilometrekare kara parçası üzerinde yerleşik konumdur. Egemen Üs Alanlarının %60'ı

özel mülk, %20'si Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı sahipliğinde veya kiralık arazi, %20'si ise Krallık İdaresi'nde bulunan arazilerdir (ormanlar, yollar, nehirler ve Ağrotur Tuz Gölü dâhil). Yaklaşık 11.000 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi vatandaşının yaşadığı bölgelerde, 3140 İngiliz askeri ve 315 İngiliz vatandaşı sivil personel ile bakmakla yükümlü oldukları 3740 kişi Egemen Üs Alanları'nda bulunmaktadır (*Sovereign Base Areas Background*, Erişim Tarihi:14.02.2024).

1960 Kurucu Antlaşması Eklerinden olan Annex A'nın 3. Bölümünün 1. paragrafında "Kıbrıs Cumhuriyeti, bu bölümün 2. paragrafında belirtildiği gibi I. Hat ile II. Hat arasındaki yerleri veya III. Hat ile IV. Hat arasında belirtilen (yayılan suları) karasularının bir parçası olduğunu iddia edemez" denilmektedir (*Treaty concerning the establishment of the Republic of Cyprus (Nicosia, 16 August 1960) - CVCE Website*). Ayrıca antlaşmanın "yorumlanması ve uygulanması ile ilgili uyuşmazlıkların uluslararası mahkeme ve üçüncü taraflara taşınmayacağı" belirtilmektedir 28.06.2024 23:10:00.

Adada, uluslararası antlaşmalarla elde ettikleri "Egemen Statüde" bulunan İngiliz Üsleri Ağrotur (Akrotiri) ve Dikelya'nın konumu aşağıdaki haritada gösterilmektedir.

Kaynak: (Oktay, 2007, An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives, Geography, Volume 92(3). 231-247. s, 231.)

Şekil 1. Kıbrıs Adası'ndaki İngiliz Üslerinin Konumu (Akrotiri ve Dikelya)

İngiliz Egemen Üslerinin Mevcut Hukuki Statüsünü Elde Etme Süreci

Hindistan'ın elden çıkmasıyla menfaat arayışını Orta Doğu'ya kaydıran İngiltere için 1954 yılında Süveyş Üssü'nün kaybedilmesinin ardından Kıbrıs Adasında egemenliğin muhafaza edilmesi daha da önemli hale gelmiştir (İrkiçatal, 2012, s.26). Bağdat Paketi'nin (1955) desteklenmesi gibi çeşitli amaçlarla İngiltere adada egemenliğinin devamı yönünde irade beyanında bulunmuştur. Ancak İngilizlerce 1957'den itibaren nükleer caydırıcılığın sağlanmasıyla birlikte adanın yalnızca uçak gemisi benzeri bir rolde bir kısmının kullanılması yeterli görülmüştür. Türk ve Rum kesiminin baskıları sonucu, Kıbrıs'ın İngiliz Valisi tarafından yönetilmesi yerine Türk ve Rum tarafınca ortak kurulacak bir devlet tarafından yönetilmesine İngilizler rıza göstermek durumunda kalmış ve Kıbrıs Adasında askeri üslerinin bulunmasını ise İngilizler her iki tarafa da kabul ettirebilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Kurucu Anlaşmasının eklerinden olan ve Türkiye, Birleşik Krallık ve Yunanistan

tarafından Londra'da 1960'ta imzalanan "Egemen Üs Bölgelerinin İdaresine İlişkin Majesteleri Hükümetinin Bildirgesi"ndeki "Ek O (Appendix O)" olarak adlandırılan kısmında Kıbrıs Adasındaki Ağrotur ve Dikelya üslerinin askeri amaca yönelik olduğu belirtilmiştir (A.g.e., 2012, s.37-39). Kıbrıs'ın önemini göz önünde bulundurarak İngilizlerin Adadaki mevcudiyetini başta askeri amaçlarla olmak üzere devam ettirmek niyetinde oldukları ifade edilebilir (Keser, 2006, s.132).

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ömrü ise Rumların Enosis talepleri nedeniyle yalnızca 3 yıl olmuştur (Savrun ve Tinal, 2017, s.349). Türkiye'nin 1974 tarihli Kıbrıs Çıkarması sonrasında adadaki Egemen Üs Alanlarının Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni muhatap aldığı görülmektedir.

Kıbrıs Adası, coğrafi konumu nedeniyle bu bölgenin güvenliği ve şekillendirilmesinde İngiltere'den başka ülkelerce, özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için önemini sürdürmektedir (Aştı, 2015, s.26). Askeri operasyonlar için nakliye ve bölgesel dinleme, casusluk faaliyetlerinin icra edildiği üsler İngiltere, ABD, Fransa ve NATO tarafından halen etkin olarak kullanılmaktadır. Hamas-İsrail arasında 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan çatışmalarda da İsrail'e askeri destek verilmesinde söz konusu üslerin yine aktif olarak kullanıldığı iddia edilmesi sık sık haberlerde yer almıştır (İngiltere'nin Kıbrıs'taki "ölüm Üsleri" Orta Doğu'daki Çatışmaların Neresinde? | Euronews).

Adadaki Egemen Üs Alanlarının varlığı zaman zaman şikayet konusu olmakta ve bilhassa GKRY kesimindeki siyasetçilerce İngiliz üslerinin tamamen adadan temizlenmesi dile getirilmektedir. Annan Planı'nda İngilizlerin üslerin bir kısmını Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredeceklerini açıklamalarına rağmen GKRY'deki AKEL Partisi Genel Sekreteri Andros Kiprianu "Kıbrıs sorununun halledilmesi halinde AKEL, üslerin adadan çekilmesi konusunu gündeme getirecek" demiştir (Hürriyet, 2009). Ayrıca Kıbrıs Rum Yönetimi Meclis Genel Kurulu 2012 yılında oy birliğiyle aldığı bir kararla Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin "sömürge kalıntısı" olduğunu ve Kurucu Antlaşmalara aykırı hareket eden üslerin varlığına son verilmesini istemiştir (Anadolu Ajansı,'ndan Aktaran NTV Haber, 23.03.2012, Erişim Tarihi:23.04.2024).

1960 Londra Antlaşması, 1959 Zürih Antlaşması'ndan farklı olarak adadaki İngiliz üsleriyle ilgili bazı talepleri de kapsamaktadır. Ağrotur ve Dikelya ile bazı farklı yerleri de kapsayan bölgelerde tam egemenlik talep eden İngiltere, Mağusa'daki limandan ve ayrıca su, elektrik, telefon, telgraf vb. bazı hizmetlerden yararlanmayı, askerlerinin eğitimi için bazı bölgeleri kullanabilmesi, Lefkoşa Havalimanı ve meydandaki tüm bina ile imkânlardan faydalanmayı, askeri uçakların savaşta ve barışta hava trafiği üzerinden kısıtlamaya maruz kalmadan uçabilmesini de Kıbrıs Cumhuriyeti ile görüşerek elde etmeyi şartlar arasına yerleştirmiştir. İngiltere, Londra Antlaşması ile 31 farklı bölge ve tesise, 11 farklı eğitim ve atış sahasına sahip olmuştur. Ağrotur (Akrotiri) ve Dikelya'daki İngiliz üsleri bu antlaşmayı esas alarak faaliyet göstermekte ve "İngiliz Toprakları (Sovereign Base Areas-SBA)" sayıldığından İngiltere'nin bu bölgelerde tam egemenliği bulunmaktadır (Vatansever, 2010, s.1505-1506).

a. Alanların İdaresi Bildirgesi (*Declarations by Her Majesty's Government regarding the Administration of the Sovereign Base Area-1960 Appendix O*)

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma ile aynı anda (1960 yılında) ilan edilen Birleşik Krallık Majestelerinin Hükümeti Alanların İdaresi Bildirgesi'nde Birleşik Krallık hükümetince ulaşılmaması gereken ana hedefler: "Egemen Üs Alanlarının askeri üsler olarak etkin kullanımı; Kıbrıs Cumhuriyeti ile tam işbirliği, Egemen Üs Alanları'nda ikamet eden veya çalışanların çıkarlarının korunması" şeklinde 3 maddede toplanmıştır.

Alanların İdaresi Bildirgesi'nde; Egemen Üs Alanlarının askeri amaçların dışında geliştirilmeyeceği (Md. 2(i)), burası kullanılarak koloniler kurulup yönetilmeyeceği (Md. 2(ii)) taahhüt edilmiştir. Egemen Üs Alanları ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında gümrük noktaları ve başka sınır bariyerleri

oluşturulmayacağı (Md. 2(iii)), adadaki yaşamı ve endüstriyel birliği veya ticari ekonomiyi bozmamayı ve askeri gerekliliklerle bağlantılı olmadığı müddetçe sivil ticari ve endüstriyel işletmelerin kurulmayacağı ve kurulmasına izin verilmeyeceği (Md. 2(iv)) taahhütler arasındadır. Ticari veya sivil limanlar veya havaalanları kurulmayacağı (Md. 2(v)), geçici amaçlar dışında Egemen Üs Alanları'nda insanların yerleşimine izin verilmeyeceği (Md. 2(6)), adil tazminatla ödemesi yapılan askeri amaçlarla kamulaştırmalar hariç özel mülkiyetlerin kamulaştırılmayacağı da ilan edilmiştir (Appendix O, Md. 2(vii)).

Söz konusu Bildirge'de Kıbrıslılar ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde ikamet eden diğerlerinin, Egemen Üs Bölgelerine erişim ve iletişim özgürlüğüne ve bu bölgelerde istihdam ve tarımsal üretim olanaklarına ve bu bölgelerin karasularında seyrüsefer ve balıkçılık yapma özgürlüğüne sahip oldukları bildirilmektedir (Md. 3/1).

Bildirge'de ayrıca, Egemen Üs Alanları'ndaki Kıbrıslılar için Cumhuriyet yasalarıyla mümkün olduğunca aynı yasal hükümler uygulanacağı (Md. 3/2), bu alanlarda özel mülkiyeti bulunan Kıbrıslıların ve Cumhuriyet sınırları içindeki diğer yerleşimcilerin ve Kıbrıslı topluluklar ile şirketlerin özel mülkiyetlerinin korunacağı (Md. 3/3) belirtilmiştir. Bu alanlarda Kıbrıslılara yönelik eğitim, sağlık, iş, sosyal güvenlik, tarım ve ormancılık gibi bir takım kamu hizmetlerinin sunulacağı, ayrıca Kıbrıs Cumhuriyetince yürütülen ücretsiz kamusal hizmetlerin Egemen Üs Alanlarında da gerçekleştirileceği vaat edilmiştir (Md. 3/4). Tarihi anıtlar ve tarihi alanların Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından üs bölgeleri yönetiminin rızası alınarak yürütüleceği ve bulunacak tarihi eserlerin Kıbrıs Cumhuriyeti malı sayılacağı kayıt altına alınmıştır (Md. 3/5). Askeri gereksinim ve güvenlik gereksinimlerinin karşılanması halinde Egemen Üs Alanları'ndaki su kontrolünün ortak bir komitece değerlendirilip karara bağlanacağı (Md. 3/6) da Bildirge'de kayıt altına alınmıştır. Ticari ve şahsi ihraç ürünleri üzerinden alınacak gümrük vergilerinin Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından alınması için düzenlemeler yapılacağı, vergiler, vergi oranları ve ücretlerin Cumhuriyetle mümkün olduğunca aynı olacağı, askeri personel ve onlarla çalışan siviller ile aileleri hariç olmak üzere Kıbrıslı olan ve olmayan çalışanların vergilerinin de Cumhuriyet tarafından hesaplanıp toplanacağı belirtilmiştir (Md. 3/8).

Bildirge'de madencilik, cezalandırma, sivil mahkemeler, cezai takibat, cezaevleri, polis-jandarma, bölge ofisleri, Kıbrıslıların istihdamı, ticaret ve sanayi başlıkları altında detaylı açıklamalar ve taahhütler de yer almaktadır. Söz konusu Bildirge incelendiğinde Birleşik Krallık'ın Kıbrıs Cumhuriyeti ile olabildiğince uyumlu faaliyetler yürütmeyi arzuladığı ve askeri kaygılarını öncelendiği görülmektedir.

Brexit Öncesi İngiliz Üslerinin Avrupa Birliği ile İlişkileri

2004 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyesi olmasıyla birlikte 1960 tarihli Kurucu Antlaşma ve Ekleri Avrupa Birliği'nin Birincil Hukuku haline gelmiş ve ayrıca AB ile Egemen Üs Alanları arasında imzalanıp 23 Eylül 2003 tarihinde AB'nin Resmî Gazetesi'nde yayınlanan Protokol 3 (*Official Journal of the European Union, L 236, 23 September 2003*) ile Egemen Üs Alanlarında AB hukukunun uygulanması yönünden muaf tutulmuştur. Ancak Protokol 3'ün 2. maddesi ile Egemen Üs Alanları AB gümrük (Şafak vd., 2021, s.74) ve ortak ticari politika düzenlemelerinin ve hayvan ve bitki sağlığıyla ilgili AB mevzuatının uygulanacağı yerlere dâhil edilmiştir. AB Üyeliği süresince Birleşik Krallık'ın, AB'nin para birimi Euro yerine kendi para birimi Sterlin'i kullanmasına rağmen Egemen Üs Alanlarında Euro kullanımı Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB'ye üye olan GKRY'nin Euro Bölgesi'ne dahil olmasıyla birlikte gerçekleşmiştir getirmiştir (*Euro reaches field that is for ever England - Times Online, 2011, Michael Theodoulou*).

Protokol 3'ün 4. Kısımında 1 (a)'da "Egemen Üs Alanlarının dış sınırlarının" deniz sınırları, havaalanları ve limanları anlamına geldiğini, fakat Kıbrıs Cumhuriyeti ile olan kara veya deniz sınırları anlamına gelmediği belirtilmiştir. Birleşik Krallık'ın yalnızca "insani gerekçelerle, ulusal çıkarlara dayanarak veya uluslararası yükümlülüklerine uymak" maksadıyla belirtilen Protokol maddelerini terk edebileceği kayıt altına alınmıştır (4. Kısım 3/b). Avrupa Komisyonu, "Bu Protokol hükümlerinin uygulanması hakkında her beş yılda bir Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'ne rapor" sunma hükmü getirmiştir (Protokol 3 Article 9).

Kıbrıs Adası'ndaki İngiliz Üslerinin Yönetimi

İngiliz üslerinin kendine ait bir bayrağı bulunmakta olup, güncel bilgilere, uyarılara ve mevzuat ile yargılama sonuçlarına ait bilgiler içeren bir web sitesi (*Sovereign Base Areas Website*, <https://sbaadministration.org/>) vardır. Üs alanlarına ait resmî gazete de bu internet sitesi üzerinden yayımlanmaktadır.

İngiliz Kuvvetleri Kıbrıs Komutanı tarafından adeta bir sivil hükümet şeklinde yönetilen Egemen Üs Alanları'nda, Baş memur (Chief Officer) üs alanlarının günlük işleyişini yürütmekte ve Yöneticiye karşı sorumluluk içinde üs bölgelerindeki askeri faaliyetlerle ilgili politika tavsiyelerinde bulunmaktadır.

Başsavcı (Attorney General) ve Hukuk Müşaviri Egemen Üs Alanlarının mevzuatının hazırlanmasını, üs alanlarındaki ceza davalarındaki yargılamaları ve İdare'ye hukuki danışmanlık işlerini yürütmektedir.

Siyasi Sekreter (Policy Secretary), İdare'ye politika tavsiyelerinde bulunurken; Sivil Sekreter finans, işletme yönetimi, proje desteği ve yerel sivil çalışanlar için insan kaynakları, ticari konular ve alacakların tahsil edilmesi işlemlerinden sorumludur.

Ağrotur ve Dikelya'daki iki bölgede de birer Kıbrıslı Bölge Görevlisinin yönettiği Bölge Ofisi bulunmakta ve üslerde yaşayan ve çalışan yerel toplum üyeleriyle askeri bölge arasında ilişkileri sağlamaktadır. Ayrıca bu Bölge Ofisi Görevlileri Kıbrıs Cumhuriyeti yetkilileri ile üs alanları arasında irtibat sağlamaktadır.

a. İngiliz Üslerinde Hukuk ve Yargılama Sürecinin İşletilmesi

3 Ağustos 1960 tarihinde imzalanıp 16 Ağustos 1960 tarihinde yürürlüğe giren ve 1960 Kıbrıs Antlaşması'na bağlı olarak çıkarılan Yönetmelik (SI 1960 No 1369) ile Egemen Üs Alanları'ndaki yönetim ve yargı sürecinin nasıl işletileceği detaylandırılmıştır (*The Sovereign Base Areas of Akrotiri and Dhekelia Order in Council, 1960*, Erişim Tarihi:13.03.2024). Bu yönetmelikte açıklandığı üzere Egemen Üs Alanları yöneticisine barış, düzen ve iyi bir yönetim için yasalar yapabilme (Md. 4/1) ve bazı şartlarla suçluların affedilmesi veya cezalarında indirim yapılabilmesi yetkisi tanınmıştır (Md. 6/1). Yöneticinin, yönetmelikte belirtilen talimatları uygulaması halinde aldığı ve uyguladığı kararlar neticesinde hiçbir mahkemede yargılanmayacağı belirtilmiştir (Md. 1/3).

Kıbrıs Adası'ndaki Egemen Üs Alanları'nda uluslararası antlaşmaların bazıları farklı zamanlarda uygulanmaya başlanmıştır. 04.11.1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliği üyeliğine Kıbrıs Cumhuriyeti olarak kabul edildiği tarihten bir ay önce ve Annan Planı'nın oylanmasından kısa süre önce 01.04.2004 tarihinden itibaren Egemen Üs Alanları'nda uygulanmaya başlanmıştır (*Multilateral Treaties Applicable to the SBA*, Son Erişim Tarihi:17.05.2024).

Egemen Üs Alanlardaki mahkemeler Kurucu Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1960 yılından itibaren kurulmuştur. Mahkemeler, Egemen Üs Alanları'nda yaşayan, çalışan, turist olan veya transit geçiş

yapanlarla ilgili dava süreçlerini ele almaktadır. Bu mahkemeler, Kıbrıs'ta yerleşik olan bir hâkimin karar verdiği Mukim Hâkimler Mahkemesi ile İngiltere ve Galler'den ziyarete gelen Kıdemli Hâkimler Mahkemesi'nden oluşmaktadır. Mukim Hâkimler Mahkemesi, birçok ceza davası ve fazla karmaşık olmayan hukuk davalarıyla ilgilenmektedir. Bir Kıdemli Yargıç'ın başkanlık ettiği Kıdemli Hâkimler Mahkemesi'nde, bazı kıdemli hâkimler bulunmakta olup Mukim Hâkimler Mahkemesi'nin kararlarının temyiz mahkemesi statüsündedir. Ayrıca bu mahkemede insan hakları ve yargı incelemeleri ile ilgili bazı davalar görülmektedir. Kıdemli Hakimler Mahkemesi üyeleri kısa bir zaman dilimi için ziyarete geldikleri halde yüksek meblağlı maddi tazminat talepleri veya daha ciddi ceza davaları ile karşılaştıklarında böylesi davaları ele almak için Mukim Hâkimler Mahkemesi'nde bu dava süreci yürütülebilmektedir (*Sovereign Base Areas, Court*, Son Erişim Tarihi:17.05.2024).

Bu mahkemeler, tamamen askeri suçlardan oluşan ve askeri mahkemelerin alanına dâhil olan davalarla ilgilenmemektedir. Bu mahkemeler ne askeri yasaları ne de İngiliz hukukunu uygular, bu mahkemelerde Egemenlik Üs Alanı Hukuku işletilmekte olup bu yasalar Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki benzer davalarda uygulanan yasalarla uyumlu veya benzer hukuki müeyyideler uygulamaktadır (a.g.k.).

b. Annan Planlarında İngiliz Üslerinin Durumu

BM tarafından Kıbrıs Adası için çözüm planlarının ortaya konduğu 2002-2004 yılları arasında Annan Planları adıyla bilinen bir dizi çözüm önerileri gündeme gelmiş ve bu planların kamuoyunda tartışılması esnasında her ne kadar yeterince gündem olmasa da İngiliz üslerinin coğrafi alanını yarı yarıya küçültten ancak hukuki yetkiler açısından güçlü konumunu sürdüren bir anlaşma öne sürülmüştür.

Mutatis mutandis (esasa bağlı gerekli değişiklikler) uygulanması planlanan 1960 Garanti Antlaşmasında kısmi değişiklikler planlanıp adanın askersizleştirilmesi hedeflenirken Birleşik Krallık'ın Egemen Üs Alanları hukuki statüsü açısından muhafaza edilmiş ve burasının Birleşik Krallık tarafından askeri amaçlarla kullanılmasına göz yumulmuştur (Tamçelik, 2011a, s.69).

Ek II: Kuruluş Andlaşması'na Ek Protokol ile Birleşik Krallık Hükümeti Egemen Üs Alanlarının bazı kısımlarında, topraklarının bir kısmı üzerindeki egemenliğini, kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devretmek istemektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı-Annan Planı, 2020). Tarımsal alanlardan oluşan bu kısımlar mevcut üs alanının yaklaşık %50'sine tekabül etmektedir.

Annan Planlarında, Kuruluş Antlaşması Ek A'nın 3.bölümünde öngörülen değişikliklerle Birleşik Krallığın denize mücavir kısımlardan (toplam 16.11 km) "Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hak iddia etmeyeceği sulara her ne amaçla olursa olsun tam ve engelsiz erişim hakkı devam edeceği" taahhüt edilmiştir (Tamçelik, 2011, s.1532). Anlaşılacağı üzere Egemen Üs Alanlarının sahibi Birleşik Krallık, Annan Planı'nın tamamen kaybedeni konumunda zaten olmayacaktı.

Brexit Sonrası Egemen Üs Alanlarının AB ile İlişkileri

AB'nin üye Kıbrıs Cumhuriyeti'ni temsilen Brexit görüşmelerinde Egemen Üs Alanları'ndaki tartışmaları yürütmesine izin verdiği GKRY ile Birleşik Krallık bölgenin durumunu ele almışlardır.

Brexit'in uygulanmasıyla beraber İngiltere'nin AB Üye Devleti statüsü sona ereceğinden Kıbrıs'taki Egemen Üs Alanlarını ilgilendiren Protokol 3 otomatik olarak sona ermiştir. AB'nin gümrük bölgesinden ayrılan üs bölgeleri ile AB üyesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti arasında geçişi sağlanan mallar ve insanlar için karmaşık bir durum ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Protokol 3'ün sona ermesinden sonra Birleşik Krallık ile AB arasında yürütülen Çekilme Anlaşmalarına ek olarak Protokol 10 (Agreement on the Withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern

Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, OJ L 29, 31/01/2020) yürürlüğe girmiştir. Böylece resmi olarak İngiltere'nin AB'den ayrıldığı 31 Ocak 2020 tarihinden itibaren Protokol 10'un uygulanması gerekmiştir. Protokol 10 incelendiğinde Protokol 3'ün yürürlükte olduğu uygulamalara benzer şekilde malların akışını sağlayan gümrük anlaşmasına ve insanların geçişine dair geçmişte olduğu gibi aynı hukuki statünün korunması amaçlandığı görülmektedir. GKRY içerisinde zaman zaman İngiliz üslerinin varlığına karşı yüksek sesler çıksa da GKRY'nin Brexit sürecini üs alanları üzerindeki egemenliğini artırmaya yönelik kullanmadığı ifade edilmektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında AB'ye dahil olduğu dönem öncesinde Egemen Üs Alanlarındaki birtakım işlemlerde Birleşik Krallık ve GKRY arasında çıkabilecek sorunların herhangi bir "uluslararası mahkeme ve üçüncü taraflara taşınmayacağı" kayda bağlanmışken Protokol 3 ile artık Birlik hukukunun devreye girdiği hükümlerin uygulanması aşamasında AB Adalet Divanı'nın içtihatları geçerli hale gelmiştir. Aynı şekilde Protokol 3 sonrası Brexit ile yürürlüğe giren Protokol 10'da bulunan Birlik hukukuna veya Birlik hükümlerine başvurulması gereken durumlarda AB Adalet Divanının içtihatlarına uygun hareket edileceği kayıt altına alınmıştır (Protokol 10, Md. 1/2 ve Md. 12/1). Protokol 10 ile Egemen Üs Bölgeleri AB'nin gümrük bölgesinin bir parçası olmaya devam etmektedir (Md. 2/1). Üslerde üretilip Birlik gümrük bölgesinde satışa sunulan mallar serbest dolaşımdaki mallar olarak kabul edilmiştir (Md. 2/2). Protokol 3'te olduğu gibi tüm gümrük kontrolleri ve formalitelerinin ve ithalat vergilerinin tahsilatının da Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır (Md. 2/3). Üslerinin askeri üs olduğu göz önünde bulundurularak söz konusu üslerin desteklenmesi amacıyla resmi veya askeri amaçlarla ithal veya ihraç edilen mallar, İngiliz Kuvvetleri Posta Ofisi'nin taşıdığı paketler vb. bazı ürünler vergisiz ve Egemen Üs Alanları yetkililerince gümrük işlemleri yapılacak şekilde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yetki kapsamı dışında bırakılmıştır (Md. 2/6). Tarım, balıkçılık, veterinerlik ve bitki sağlığı konularında AB hukuku Egemen Üs Alanlarında da işletileceği ve bu konudaki hükümlerin uygulanması ve yürütülmesinden Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sorumlu olduğu konusunda anlaşılmıştır (Md. 6). Protokol 10'da sık sık Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Antlaşmasına atıflarda bulunulmuştur. Kuruluş Antlaşması eklerinde tanımlanan bazı kişiler Kıbrıs Cumhuriyeti için vizeden muaf tutulmuştur (Md. 7/4). Protokol 10'un uygulanması ve hayata geçirilmesine yönelik kolaylaştırıcı ve Protokol ile ilgili gündeme gelebilecek ve güçlüğe yol açabilecek sorunların çözümü için bir İhtisas Komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır (Md. 9/1). Avrupa Komisyonu'nun Egemen Üs Alanlarını etkileyecek durumlarda İhtisas Komisyonu önerisinin alınması ve Birleşik Krallık'a danışılması öngörülmüştür (Md. 9/2). Protokol 10'da İhtisas Komitesi'nden başka Ortak Komite ile ilgili hükümler de bulunmaktadır. İhtisas Komisyonunun tavsiyesi üzerine Protokol'de AB hukukuna yapılan atıfların Ortak Komite tarafından değiştirilmesi söz konusu olabilecektir (Md. 10/1). Ortak Komite ayrıca Protokol'ün Madde 1(4) ve Madde 7(6)'da bazı değişiklikleri İhtisas Komisyonunun tavsiyesi üzerine değiştirebilecektir (Md. 10/2 ve Md. 10/3). Protokol'de aksi belirtilmedikçe söz konusu üs bölgelerinde Protokolün uygulanması sorumluluğu Birleşik Krallık'a yüklenmiştir. Birleşik Krallık Protokol 10'un uygulanması için gerekli iç mevzuat düzenlemeleri yapmayı taahhüt etmiştir (Md. 13/1).

Sonuç ve Değerlendirme

Kıbrıs Adası'nda 1960 tarihli Garantörlük ve İttifak Anlaşmalarının ve Eklerinin verdiği hakka dayanarak yerleşik halde bulunan, yüzölçümü olarak Adanın %3'üne tekabül eden ancak kıyı şeridi uzunluğu bakımından Adanın %10'unu oluşturan Ağrotur ile Dikelya'da yer alan Egemen İngiliz üsleri (Sovereign Base Areas-Akrotiri ve Dikhelia) İngiliz sömürgeciliğinin benzersiz kalıntılarından olup bu çalışmada söz konusu bölgelerin nasıl yönetildiği ve Brexit sonrası Avrupa Birliği ile ilişkilerinin ne şekilde ilerleyeceği bu çalışmada ele alınmıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran anlaşmaların eklerinden olup Londra'da 1960 yılında imzalanan Appendix O'ya göre Egemen Üs Alanları askeri amaçlarla işletilecektir. Egemen Üs Alanlarının münhasır karasuları bulunmakta olup, Birleşik Krallık Savunma Bakanlığına bağlı bir askeri heyet tarafından yönetilmekte, bayrakları bulunmakta, Birleşik Krallık'tan ayrı kendine ait bir hukuk sistemi, yönetimi, İngiltere dışında Euro kullanılan tek bölge olması ve yargı mekanizmalarıyla "sui generis" bir yapılanmada olduğu görülmektedir. Ayrıca, Egemen Üs Alanlarının "Birleşik Krallık Dışişleri ve Milletler Topluluğu Ofisi (Commonwealth Office) veya Lefkoşa'daki İngiliz Yüksek Komiserliği ile resmi bir bağlantısı bulunmadığı ancak her ikisiyle de politika konularında yakın gayri resmi ilişkiler içinde" olduğu, Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı'na işleyişle ilgili raporlar verdiği belirtilmektedir.

Egemen Üs Alanları Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimini muhatap almaktadır. 10 binden fazla Rum'un yaşadığı bölgelerin yarısı tarım arazisidir. Egemen Üs Alanları başta Birleşik Krallık olmak üzere NATO, ABD gibi farklı ülke ve yapılarca askeri amaçlarla kullanılmakta ve zaman zaman Adada şikayet konusu olmaktadır.

1960 tarihli Garanti ve İttifak Antlaşmaları nedeniyle karasuları bulunan (Özkütük, 2024, s.15) bu alanların kazandığı hak ve yükümlülükler Kıbrıs Cumhuriyeti'ni temsilen GKRY'nin AB üyesi olmasından önce yapılan 2003 tarihli Protokol 3 ile de teyit edilmiştir. Bu protokolün uygulanmasından sorumlu taraflardan biri de Birleşik Krallık olmuştur ve böylece buranın bağımsız devlet statüsünden ziyade İngiltere'nin toprakları olduğu kabul edilmiştir. GKRY'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında AB üyesi olmasıyla Protokol 3 yürürlüğe konulmuş ve söz konusu Protokol İngiltere'nin AB'den ayrıldığı 31 Ocak 2020 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Protokol 3'ün yerine ikame edilen Protokol 10 ile Egemen Üs Alanlarında para birimi Euro olarak kullanılmaya devam etmiş, gümrükler ve üretilen mallar bazı istisnalar haricinde AB hukukuna bağlı kalmaya devam etmektedir. Ayrıca tarım, balıkçılık, veterinerlik, hayvan sağlığı gibi alanlarda Protokol 3 ile uygulamaya konulan ve AB hukukuna uygun yürütülen bazı hususlar Protokol 10 ile de devam etmesi yönünde mutabık kalınmıştır. Protokol 10'un düzgün şekilde işletilebilmesi ve aksaklıkların koordinasyon içerisinde giderilmesi amacıyla İhtisas Komisyonu kurulması ve Ortak Komite üzerinden de AB ile uyumlu politikaların yürütülmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Protokol 10'da sık sık Kıbrıs Cumhuriyeti Kurucu Antlaşmalarına atıfta bulunulması, geçmişten gelen uygulamaların sürdürülmek istendiğine dair güçlü bir anlayışın olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Ayrıca Annan Planlarında arazilerinden önemli ölçüde feragat etme niyetini göstermiş olan Birleşik Krallık'ın toprak varlığından olmasa bile Protokol 3 ve Protokol 10 ile söz konusu üs alanlarında bazı yetkilerini AB'ye terk ederek üsler üzerindeki askeri varlığını öncelediğini açıkça sergilediği düşünülmektedir.

Brexit süreciyle her ne kadar AB dışında kalsa da Birleşik Krallık'ın Kıbrıs Adasındaki Egemen Üs Alanları ile bir ayağının hala AB içinde kalmaya devam ettiği görülmektedir.

Kaynakça

Agreement on the Withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, EUR, GBR, EAEC, 029 OJ L (2020). http://data.europa.eu/eli/treaty/withd_2020/sign/eng

Anadolu Ajansı. (2012, Mart 23). *Rumlar İngiliz üslerini kapatıyor—Son Dakika Dünya Haberleri | NTV Haber.* <https://www.ntv.com.tr/dunya/rumlar-ingiliz-uslerini-kapatiyor,mM0OU8gxiUKd5bqOCE6irw>

- Aştı, S. (2015). Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Önerileri: Federasyon, Konfederasyon Ve Bağımsız İki Devlet Alternatiflerinin Değerlendirilmesi. *Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Balyemez, M., & İnce, F. (2018). Mondros'tan Lozan'a Kadar Olan Dönemde Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri—Cyprus And The Turkish Cypriots From Armistice Of Mudros To Lausanne Peace Treaty. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(26), 855-870.* <https://doi.org/10.20875/makusobed.467555>
- Declarations by Her Majesty's Government regarding the Administration of the Sovereign Base Area-1960 Appendix O.* (t.y.). https://www.sbaadministration.org/images/agla/Declarations_by_Her_Majesty.pdf
- İrkiçatal, E. (2012). *İngiltere'nin Kıbrıs politikası (1945-1960): C. Yayınlanmamış Doktora Tezi.* SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAF, U. İ. A. (1992). *Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri.* Promat Basım Yayın Sanayi ve Ticaret.
- Keser, U. (2006). Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2(3), Article 3.*
- Kıbrıs'ta İngiltere Dönemi (1878-1960) | KKTC Enformasyon Dairesi.* (t.y.). Geliş tarihi 14 Şubat 2024, gönderen <https://pio.mfa.gov.ct.tr/kibrista-ingiltere-donemi-1878-1960/>
- Multilateral Treaties Applicable to the SBA.* (t.y.). Geliş tarihi 17 Mayıs 2024, gönderen <https://www.sbaadministration.org/index.php/multilateral-treaties-applicable-to-the-sba>
- Official Journal of the European Union, L 236, 23 September 2003.* (t.y.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2003:236:TOC>
- Oktay, D. (2007). An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives. *Geography, 92(3), 231-247.* <https://doi.org/10.1080/00167487.2007.12094203>
- Özkütük, Y. (2024). ABD ve Birleşik Krallığın Kıbrıs Politikalarının Vazgeçilmezleri: Birleşik Krallık Egemen Üs Alanları. *Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-20.*
- SAVRUN, E., & TINAL, M. (2017). Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 17(34), 349-371.*
- Sovereign Base Areas Background.* (t.y.). Geliş tarihi 04 Mayıs 2024, gönderen <https://www.sbaadministration.org/index.php/m-background>
- Sovereign Base Areas, Court.* (t.y.). Geliş tarihi 17 Mayıs 2024, gönderen <https://www.sbaadministration.org/index.php/court>
- Sovereign Base Areas Website.* (t.y.). Geliş tarihi 17 Mayıs 2024, gönderen <https://www.sbaadministration.org/>
- Şafak, E., Çıraklı, M., & Koldaş, U. (2021). Brexit Sonrası Doğu Akdeniz ve Kıbrıs: Birleşik Krallık İçin Fırsatlar ve Zorluklar. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 4(1), Article 1.*
- Tamçelik, S. (2011). Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin stratejik önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 1510-1539.*
- The Sovereign Base Areas of Akrotiri and Dhekelia Order in Council, 1960.* (t.y.). King's Printer of Acts of Parliament. Geliş tarihi 04 Mayıs 2024, gönderen <https://www.legislation.gov.uk/uksi/1960/1369/contents/made>

Theodoulou, M. (2011, Ağustos 14). *Euro reaches field that is for ever England*—*Times Online*.
<https://web.archive.org/web/20110814104634/http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article3097521.ece>

Treaty concerning the establishment of the Republic of Cyprus (Nicosia, 16 August 1960)—*CVCE Website*. (t.y.). Geliş tarihi 04 Mayıs 2024, gönderen
https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_concerning_the_establishment_of_the_republic_of_cyprus_nicosia_16_august_1960-en-bd9df1e2-bc23-4429-8a8a-d5e14506c4c0.html

Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 1487-1530.

Savaş Sanatı'nın Ana Hatları - Antoine Henri baron de JOMINI

Şeyda ÖCAL ARSLAN*

Başvuru Tarihi: 31.01.2024

Kabul Tarihi: 15.05.2024

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Önemli savaş teorisyenlerinden biri olan Antoine Henri Jomini, 1779 yılında İsviçre'de doğmuş ilk önce Napolyon Bonapart komutasında görev alan sonrasında Rusya safına geçen başarılı bir generaldir. Tahsilini bitirip Paris'te bankacılığa başladıktan sonra Napolyon komutasındaki Fransız ordusunun çekiciliği mi yoksa ordu mensubu olmanın ticaretten daha prestijli bir meslek vaat etmesinden dolayı mı orduya katıldığı bilinmemekle birlikte on yedi yaşında kendini karargâhta ikmal işlerini düzenleyen düşük bir makamda bulmuştur. Jomini hırsı, çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde zamanının en büyük askeri dehalarından biri haline gelmiştir. Onun için mesleki prestij her şeyden önce gelmiştir ve bu karakteri onun Rusya safına geçmesinde en büyük etken olmuştur. Jomini ne kadar başarılarıyla askeri anlamda kendini Napolyon'a kanıtlamış olsa da Fransız ordusunda Napolyon'un Kurmay Başkanı Bethier'in engelleri yüzünden hedeflediği mevkilere gelmemiştir. Yüksek mevkilere ulaşmasında Bethier'in engel olmasına daha fazla dayanamayan Jomini, Rus Çarı Aleksandır'ın emrine girmiştir. Rus ordusu mensubu olarak da başarılarını kanıtlamış olan Jomini, yazdığı ciltlerce askeri strateji ve savaş tarihi kitaplarıyla birçok askeri kurumda askeri eğitimin temel esaslarının öğreticisi haline gelmiştir.

Türkçeye çevirisi Selma Koçak tarafından yapılan “Savaş Sanatı'nın Ana Hatları” eseri Jomini'nin askeri harekât tarzlarını tanımladığı, lojistiğin ve stratejinin askeri başarıdaki önemine değindiği, muharip sınıflarının yeteneklerinin ve zayıf noktalarının neler olduğunu belirttiği, çeyrek asırdan beri oluşturduğu teori ve doktrinlerinin bir harmanı olarak bizlere savaşın nasıl icra edilmesi gerektiğini öğreten didaktik dille kaleme aldığı 9 bölümden oluşan bir eserdir. Aynı zamanda geçmişte yaşanan başarılı ve başarısız savaş örnekleri üzerinde durarak bir savaşın en iyi nasıl icra edilmesini öğretirken gelecekle ilgili yerinde atıflarda da bulunmaktadır. J.D. Hittle'ın kitabın tanıtımında belirttiği gibi birçok iç savaşta generallerin bir elinde kılıç, diğerinde ise Jomini'nin Savaş Sanatı kitabının bulunduğunu söylemek yerinde bir örnek oluşturmaktadır (Hittle, 2002, s. 10)

* Araş. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, seydaocal@live.com, ORCID: 0000-0003-3235-2169.

Yazar eserine savaş stratejisiyle ilgili büyük komutanların ortak bir anlayış içerisinde olmadığına ve her komutanın kendine ait tasarladığı taktiklerin olduğunu belirtmekle birlikte bu taktiksel fikirlerin hep çelişkilerle dolu olduğuna değinerek başlamaktadır. Kendi döneminin bir diğer en önemli stratejistlerinden olan Clausewitz'i bu hususta örnek vererek onun çalışmasının basit, öğretici olmaktan uzak ve çelişkilerle dolu olduğuna değinmektedir. Jomini için savaş kurallarını belirleyebilmek için önce bir teori belirlenmelidir. Çünkü teori karmaşık olmadıkça başarı sağlayabilmektedir. Bu konuda verdiği çarpıcı örnek ise araştırmaları sonucu Frederick ve Napolyon'un zaferlerinin sırrının kuvvetlerinin bir bölümünü düşmanın sadece bir kanadı üzerine yoğunlaştırmak gibi basit bir manevrayla olduğunu çıkarımıdır. Jomini için başarının anahtarı hem bilgi hem beceridir. Savaşın sadece matematiksel formüllere ve geometrik şekillere dayandığını kabul eden teorilerin zafer getirmediğini ve kendisinin önceki eserlerinde yanlış anlaşılacak böyle bir ithamda bulunduğu dair atıfta bulunulmasını kınamaktadır.

Devlet adamının ileriye her zaman düşünüp düşmanı hiçbir zaman küçük görmemesinin ve düşmana gelebilecek yardımların önünü kesmenin önemini farkında olması gerektiğini ifade etmektedir. Hemen silahlara sarılmanın uygun bir yol olmadığına bunun sadece insanlığa eziyet olduğu vurgusunu yapmıştır. Jomini özellikle fikir savaşlarında çok dikkat edilmesi üzerinde durmaktadır. Çünkü dogma, politik gücü elde etmede bir maskedir görevindedir ve fanatizm dünyanın en korkunç savaşına dönüşebilmektedir. Bunun en bilindik örneği Fransız Devriminde yaşanmıştır. Devrimi zor kullanarak bastırmak fitili ateşlenmiş bir dinamitin infilakını frenlemek gibi hiçbir işe yaramamıştır (Jomini, 2002, s. 37).

Ordu içinde disiplinin, düzenin ve moral unsurunun harekâtı etkileyeceği üzerinde de durmaktadır. Çünkü disiplin ve düzenin kontrolü, güvenliğin ilk koşuludur. Jomini'ye göre orduyu kral ya da prens komuta etmelidir. Eğer kendi komuta etmezse yerine iki yetenekli general seçmelidir. Generallerden biri uygulamada diğeri ise teoride iyi olmalıdır. Çünkü moral gücünün yüksekliği, azim ve cesaret savaşta en önemli hususlardır. Sınırlı fakat mükemmel bilgilerle donatılmış olmak ikinci derecede önem taşımaktadır. Jomini, eserinde savaşın manevi unsurlarına bu kısım da yer verse de askeri çatışmaların sonucunu önemli ölçüde etkileyebilecek faktörler olan liderlik nitelikleri, insan psikolojisi ve birliklerin moralinin rolüne savaşın prensiplerine oranla daha az önem verdiği görülmektedir.

Jomini için strateji harita üzerinde bütün hareket alanını içine alan savaş yapma sanatıdır. Strateji nerede hareket edileceğine karar vermektedir. Lojistik, birlikleri noktaya getirir ve taktik, birliklerin sevk ve idare şekillerini ortaya koymaktadır. Bu yüzden karar verilecek en önemli nokta, savaşın saldırıya mı yoksa savunmaya mı dayalı olacağıdır. İyi bir general saldırıyı da savunmayı da iyi bilmelidir. Saldırı ya da savunma fark etmeksizin düşman ordusu durumuna göre uyumlu ve esnek hareket edilmelidir.

Eğer düşman kuvvetleri geniş cepheye dağılmışsa yapılması gereken en iyi manevra hattı düşmanın merkezidir. Ancak tam tersi durumda mümkün olduğunca yan savunma cephesine taktik ataklar yapılmalıdır. Savunmada ise önemli olan aktif savunmadır. Pasif savunmalar kaçınılmaz başarısızlığı getirmektedir. Her ordu fırsat bulacağı en iyi anda saldırı üzerine savunmasını kurmalıdır. Yedi Yıl savaşlarının ilk üç seferinde Büyük Frederick saldırı durumundaydı. Diğer dördünde ise onun sevk ve idaresi saldırı-savunma savaşlarının mükemmel bir örneğidir.

Muharebede coğrafi koşulları kullanmak avantaj sağlayabileceği gibi dezavantajda sağlamaktadır. Örneğin nehirler çok iyi birer ikmal hattı olabileceği gibi hiçbir şekilde harekât hattı olamazlar. Dağlık ülkeler ise savunma durumunda çok iyi stratejik mevziler oluşturulabileceği gibi saldıran için girmesi zor bir alandır. Bu hususta Jomini Napolyon'u eleştirmektedir. Napolyon Alplerden söz ederken '*insan ayağının basabildiği her yerden bir ordu geçebilir*' demiştir (Jomini, 2002, s. 78). Fakat doğal ve yapay arazi koşulları stratejik değerlerle incelenmelidir ve özellikle uzak ülkelere sefer

düzenlenmekten kaçınılmalıdır. Napolyon, savaşlarında mesafenin bir engel olmadığı kanaatindeydi fakat bu düşüncenin acı tecrübesini Moskova'dan çekilirken büyük kayıplar vererek yaşamıştır.

Savaşta planların gizli tutulması bir komutan için büyük önem taşımaktadır. Büyük Frederick “*gece başıma giydiğim takke bile aklımdan geçenleri öğrense onu hemen yakarım*” sözü bu önemi deklare eder niteliktedir (Jomini, 2002, s. 141). Aynı ölçüde başarıyı getiren taktik ve stratejilerin tekrarı da başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Sun Tzu'nun Savaş Sanatı eserinde de üstünde durduğu gibi Jomini de uygulanan taktik ve stratejilerin değiştirilmesi taraftarıdır.

Jomini'ye göre bugün başarılı olan bir manevra yarın başarısız olduğunda bu manevraya karşı çıkmak ya da yüzlerce komutanı başarıya götüren taktik bir komutanı başarısızlığa uğrattığında tekrar aynı manevra ve taktiklerin uygulanmayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü savaş kesin kurallara indirgenemeyen bir pozitif bilim değil sanattır. Matematiksel teorilerle savaşa bir açıklık getirmek olanaksızdır ancak hataları çok iyi bilerek cesur ve disiplinli birlikleri sevk eden yetenekli komutanlar ordularını büyük olasılıkla kesin zaferlere götürmektedir. Gelişmeleri takip eden teçhizatında gerekli değişimleri yaparak sonuca en kısa yoldan ulaşan komutanlar savaşta personel kaybını en aza indirmektedir. Bu açıklamalar ile görülmektedir ki Jomini savaşı zafer getiren bir dizi ilkeler ve kurallara bağlasa da bu kuralların zafer getirebileceği gibi başarısızlıkla da sonuçlanabileceğini kabul etmektedir. Fakat bu başarısızlık sonucunda bu prensiplerden ve kurallardan vazgeçilmemesi gerektiğini de yinelemektedir.

Jomini sonuç kısmında geleceğe dair bulunduğu atıflarda yüzyıllar öncesinden Soğuk Savaş'ın geleceğini tahmin etmiştir ve ulusları demiryollarını özel amaçları için kullanmaya devam ettikçe, korkunç silahlanmalara sınırlamalar getirmediği, savaş silah ve araçlarının geliştirilerek savaşın daha kanlı bir safhaya gelmeye başlayacağına dair uyarmıştır. Diğer yandan Jomini'ye göre ulusların bu yarışı devam ettirmekten, komşular ile güç dengesini eşit tutmaktan başka çareleri yoktur.

Jomininin eserinin incelemesi göstermektedir ki genel çerçevede savaş sanatında birkaç önemli noktaya değinmiştir. Bunlardan ilki savaşın bir dizi ilkelere dayandığı iddiası üzerinedir. Jomini, savaşın öğrenilebilecek ve uygulanabilecek bir dizi ilke ve kurala sahip olduğuna inanarak muharebe alanında karar verirken komutanlara yol göstermesi için bu ilkeleri belirlemeye çalışmıştır. Diğer yandan savunma ya da düşman topraklarını istila etmek için kitleleri savaş alanına doğru bir şekilde yönlendirme sanatı olan strateji ile savaş alanında kuvvetleri düzenleme ve manevra yapma sanatı olan taktik arasında ayırım yapmıştır ve harekât hatlarının, iletişimin ve harekât üslerinin önemini vurgulamıştır. Bir harekâta genel başarıya en etkili şekilde katkıda bulunacak kritik coğrafi konumlar veya düşman zayıflıkları gibi belirleyici noktaları belirleme ve hedefleme kavramının da altını çizmiştir. Bu hususta ilkelerini ve fikirlerini açıklamak için özellikle Napolyon Savaşları'ndan tarihi örnekleri sıklıkla kullanmıştır.

Jomini teorilerini ağırlıklı olarak askeri strateji ve taktiklere odaklanmış, savaşın siyasi, sosyal ve ahlaki boyutlarını yer yer göz ardı etmiştir. Fakat askeri teoriye yaklaşımı, açıklığı ve basitliği onu subaylar için erişilebilir hale getirerek askeri düşüncelyi derinden etkilemesine katkı sunmuştur.

Napolyon dönemi ile başlayan konvansiyonel savaşların etkisi ile savaşı stratejik ve taktiksel açıdan iyi değerlendiren bir generalin bu eseri günümüz savaşlarının detaylarını okuyabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Bu eser, 21. yüzyılda savaşın değişen stratejilerinde de kullanılan düşmanı aldatma, istihbaratın önemi, lojistik, savaşta coğrafyayı iyi analiz etmek gibi unsurların her daim var olarak savaşın doğasını oluşturduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Jomini, A. H. (2002). *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları*. (S. Koçak çev.), Doruk Yayıncılık.